

A.E. 1824.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ
ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΠΕΜΠΤΟΝ ΚΑΙ ΕΚΤΟΝ ΕΤΟΣ

1943 - 1944

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ
Δεσφ. Νο. 1824.-

Ἔνεκα τοῦ πολέμου καὶ τῆς μακρᾶς κατοχῆς τῆς Πατρίδος ἡ ἔκδοσις τῆς ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διεκόπη ἐν ἔτει 1943.

Βελτιωθείσης ὅπως τῆς οικονομικῆς καταστάσεως τῆς χώρας, κατέστη ἤδη δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἐκδόσεως καὶ τῆς ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ταύτης, ἥτις διὰ τὰ διαρρέυσαντα ἔκτοτε ἔτη θὰ ἐκδοθῆ εἰς διπλοῦς τόμους.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 26ῃ Ἰουλίου 1948

Ὁ Διευθυντὴς

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΕΓΑΣ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΜΑΓΙΚΑΙ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΕΣ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΠΡΟΣ ΑΠΟΤΡΟΠΗΝ ΕΠΙΔΗΜΙΚΩΝ ΝΟΣΩΝ

(ΤΡΥΠΟΠΕΡΑΣΜΑ. ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΦΩΤΙΑ - ΔΙΑΒΟΛΟΦΩΤΙΑ. ΣΙΔΕΡΟ)

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

Αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας παρέχω κατωτέρω, ἀναφέρονται εἰς τὰ τελούμενα ἐν Θράκῃ πρὸς θεραπείαν ἢ ἀποτροπὴν ἐπιδημικῶν νόσων ἰδίᾳ τῶν ζώων, προέρχονται δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν περιοχῶν Σουφλίου καὶ Διδυμοτείχου, τὰς ὁποίας περιῆλθον διὰ λαογραφικοὺς σκοποὺς κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1922 (ἀριθ. 1—18)¹⁾. Εἰς ταύτας προστίθενται σαφεῖς πληροφορίες, συλλεχθεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ τὸ 1912 παρὰ χωρικῶν, καταγομένων ἐκ τῶν περὶ τὴν Μεσημβρίαν, Ἀγαθούπολιν καὶ τὸ Καβακλί τῆς βορείου Θράκης ἑλληνικῶν χωρίων (ἀριθ. 19—30), ὡς καὶ παλαιότεραί τινες περιγραφαὶ τῶν τελουμένων εἰς δύο ἄλλα θρακικὰ χωρία, τὰς Φεράς καὶ τὸ Τσορέκκιοι, ὀφειλόμεναι εἰς τὸν ἱερέα Συμεὼν Μανασσείδην (ἀριθ. 31—32).

Ἐν τέλει παρατίθενται τὰ ἐν Σκοπέλῳ, Πέτρῳ καὶ Σκοπῶ, χωρίοις τῆς Ἀνατ. Θράκης, τελούμενα κατὰ περιγραφὴν τοῦ Δ. Πετροπούλου (ἀριθ. 33), ὡς καὶ συνήθειαι τινες τῶν ποιμένων τῆς Δυτ. Μακεδονίας καὶ Αἰτωλίας, καταγραφεῖσαι τὸ μὲν ὑπ' ἐμοῦ, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ μακ. Δ. Λουκοπούλου (ἀριθ. 34—35).

Εἰς τὰς εἰδήσεις ἀκολουθοῦν σημειώσεις περὶ τῶν τελουμένων.

¹⁾ Περὶ τῶν χωρίων τῶν περιοχῶν τούτων βλ. τὰ σημειωθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. Ζ' 1923 σ. 465 σημ. 1 καὶ ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου Α' 1939 σ. 6 κ. ἐ. ὅπου καὶ σχετικὸς τοπογραφικὸς χάρτης.

Αἱ ἀφηγήσεις τῶν χωρικῶν εἶναι πιστῶς καταγεγραμμέναι, ἀλλ' ὅλα τὰ κείμενα ῥὲν ἀποδίδουν ἀκριβῶς καὶ τὴν φωνητικὴν τοῦ τοπικοῦ ἰδιώματος.

Τὰ κείμενα (1—18) παρετέθησαν κατὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῶν χωρίων, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται.

I.

Τριφύλλι (Πασμακσί). Παρά Ἀθ. Μαργαζιόγλου, ἐτῶν 76.

Γιανὶ καρὰ¹⁾ πιάν' τ' ἀγιλάδια. Τό ἴπιασι αὐτὴ ἢ ἀρρώστεια τ' ἀγιλάδ'; φουσκῶν' ἀμέσους, οἱ μισὴ ὥρα μέσα ψουφάει πέφτ' καταῆ, ἴπουν τὸν κῶλου τ' γαῖμα τρέχ'. Κείνου τοῦ προῖμα νὲ²⁾ τοῦ γδέρονον, νὲ τὰ σκύλια τοῦ τρώων' τοῦ παραχώνον.

«Μέγας εἶσαι, Κύριε...! Πῶς μᾶς ἀκόλλ'σι αὐτὸ τοῦ κακό!» χωρατεύουμι ἕνας τοῦν ἄλλον μας. Καλημέρα δὲ λέγ'μισι καὶ αὐτὸν τοῦ λόγου λέμι. Οὐλ' οἱ χουριανοί, καὶ γέροι καὶ νέοι, ἔχουμ' ἕναν λόγου, τί νὰ κάνουμι...

Ἄξαφνα ἔριτι³⁾ τοῦ κακό. Ἄπο βρουκόλακα μᾶς φαίνιτι αὐτὸς οὐ πάθους ἄνθρουπους πιθαίν', δὲ προυφταίνου νὰ τοῦν κοίνουνήσου, νὰ τοῦν ξιμουλουήσου, γένιτι βρουκόλακας. Κι ἅμα εἶνι πιδι ἀβάφιστου, δὲν τοῦ κοινουναί παπᾶς· κι αὐτὸ γένιτι βρουκόλακας κὶ πααίν' σιὰ πράματα κὶ τὰ ψουφάει.

Ἄρρώστεια ἄξαφνη ἴπέκ'⁴⁾ γένιτι, λέν' παπποῦδισ. Ἦ Ὑσιρα, τς φαίνιτι, ἀκουλνάει κὶ τς ἀνθρῶπ' ἀρρώστεια, ἀλλὰ ἔισ', τὰ μυαλά τς πειράζουνηταν ἔχαναν τῆ: σειρά τς, ἅμα ἔρουνηταν⁵⁾ αὐτὸ τοῦ κακό...

«Τί νὰ κάνουμι, πιδιά;» ἔλιγαν συνατοί τς οἱ γειτόν', ἕνας τοῦν ἄλλον. «Νὰ μάσουμι ἀπὸν τρία χουριὰ παπάδισ, νὰ διαβάσου τοῦ Μόδεσιου τῆ φυλλάδα κὶ κατόπ' νὰ βγάλουμι κὶ κινούργια φουτιὰ». Ἔισ' τὴν ἤλιγαν παπποῦδισ.

Πάαιναν σιῆς ἐκκλησιᾶς τοῦ χαγιατ'⁶⁾ κ' ἔβγαναν κινούργια φουτιὰ μὲ ἀρντίτσια⁷⁾... Ὅποιους τύχ', ὅποιους θέλ' ἄς εἶνι κουμμάτ' νὰ ξέρ' ἀπ' τὲκείν' τῆ δουλειὰ κὶ νὰ εἶνι ζερβός, νὰ εἶνι καὶ σιῆς θάλασσας τὰ καράβια ἀνεβαστός, νὰ εἶνι πιασμένους ἴπουν τῆ θάλασσα· τότι γένιτι καλλιγώτιρα. Ἄμα ξέρ' τῆς θάλασσας τὰ πράματα, θὰ τοῦν πάρουν τέτοιον ἄνθρουπου. Καὶ νὰ μὴν ἔχ' ἄλλου ὄνουμα τέτοιου μέσα σιου χουριό· νὰ τοῦν λέν' Ἄδρια, μαναᾶ⁸⁾ κείνους νὰ εἶνι μέσα σιου χουριό. Κ' ἕνα πιδι νὰ εἶνι, νὰ μὴν γιννήσ' ἄλλου ἢ μάννα τ', μουνουγενής. Τότι θαραπεύιτι αὐτὴ ἢ ἀρρώστεια. Ἔισ' εἶν' τοῦ συνήθειου τάχα.

Παίρονον ἀρντίτσια ξύλα, κέδρα, κὶ τὰ ζεύτουν⁹⁾ ἔισ' : μπήγουν ἕνα παλούκ' ἰδῶ κ' ἕνα ἰδῶ, τὰ τρυπᾶν ἴπουν μιὰ τρυπα, κὶ φκιάνουν ἕνα ξύλου, ἴσια-ἴσια νὰ χουράει στέκεινες τὶς τρυπες, νὰ ἔριτι³⁾ σφιχτὸ-σφιχτὸ στέκεινα τὰ ντιρέκια¹⁰⁾ πὸν λέν. Τρυπᾶν κὶ μιὰ τρυπούδα μὲ μιὰ μικρὴ ἀρίδα¹¹⁾ κὶ τῆ βγάνουν στέκείν' τὴν τρυπα

¹⁾ Λέξις τουρκ. σημαίνουσα μαυροκαμένος καὶ συνεκδοχικῶς τὴν λοιμώδη νόσον τῶν ζώων, τὸν ἀνθρακα. ²⁾ οὔτε—οὔτε ³⁾ ἔρχεται ⁴⁾ ἀπὸ ἐκεῖ, ἐκ τούτου ⁵⁾ ἔρχονταν, ⁶⁾ ὑπόστεγον, σιου ἀνοικτῆ, ἐδῶ νάρθηξ ἐκκλησιᾶς ⁷⁾ λ. τουρκ. κέδρα ⁸⁾ μοναχά ⁹⁾ ζευγνύουν· βλ. κατωτέρω τὴν εἰκ. 2 ¹⁰⁾ στύλους ¹¹⁾ τρυπάνη.

πὸν σέροντι τοῦ ξύλου. Στεκείν' τὴν τρουπούδα χύνουν καμπόσου μπαρότ' ¹⁾, χώνουν κὶ καμπόσ' γίσκνα ἱκεῖ, τὴν τσιακίζουν ²⁾ καὶ σιὰ δυὸ τὰ ντιρέκια, κλώνουν κὶ μιὰ τριχιά ³⁾ στοῦ ξύλου, πὸν εἶνι ἀνάμισα σιὰ παλούκια, κ' ἕνας ἄνθρωπους κάθιτι 'ποδῶ κ' ἕνας 'ποδῶ κὶ τραυᾶν τὴν τριχιά. Γύρνα-γύρνα, τοῦ ξύλου ζισταινιτι, ἀνάφτ' τοῦ μπαρότ', ἀνάφτ' κ' ἡ γίσκνα 'πὸν τοῦ μπαρότ'· πὰκ κάμν' ⁴⁾, φουρλαντίζ' ⁵⁾ κείν' ἡ γίσκνα· ἔχουν κ' ἔτοιμες πέτσες 'πὸ κέδρα φινὰ· φινά ⁶⁾, τὶς βάζουν ἱκεῖ μέσα κὶ ἀνάφτουν κείνες οἱ πέτσες... ἔβγαλαν τὴν κινούργια τὴ φουτιά!

Θὰ τὴν πάρονν ὕστιρα νὰ τὴν πάνουν ὄξ' ἀπ' τοῦ χουριό. Θὰ εἶνι σιράτις σιαυρουτιές, μιὰ σιράτια θὰ πααίν' ἔτσ', μιὰ ἔτσ', μέσα στοῦ μιρᾶ ⁷⁾, (σ' ἄλλον χουριό δὲ σὲ βάνουν, δὲ σὲ θέλουν). Τέτοιου ἕνα μέρους θὰ βροῦν, θ' ἀνάφουν δυὸ φουτιές ἀπ' τεκείν' τὴ φουτιά κὶ θὰ πιράσουν τ' ἀγιλάδια 'πανάμισα 'πὸν τὶς φουτιές.

Κεῖ στοῦ σιαυρουδρομ' ἀνοίγουν κὶ μιὰ τ ρ ὕ π α στοῦ μπαίρ', ὅσου νὰ χουρέσ' ἕνα βόδ' μὶ τοῦ ζόρ' νὰ πιράσ'. Μπρουσιὰ θὰ πιράσ'ν 'πὸ τὴν τρῦπα πὰπ'κάτ' κ' ὕστιρα 'πὸν τὶς φουτιές.

Μὰ θὰ τὰ κάμουν ἀγιασμὸ μπρουσιτύτιρα μὲ τοὺν παπᾶ. Θὰ διαβάσ' τοῦ Μόδεστου τὴ φυλλάδα παπᾶς ἱκεῖ ὄξ' ἀπ' τοῦ χουριό, στοῦ σιαυρουδρομ'. Φέρ'ν κὶ τοῦ 'κόνισμά τ'.

Θὰ εἶνι οὔλους οὗ κόσμου ἱκεῖ μαξιμένους, ἄνθρωπους δὲ θὰ μείν' μέσ' στοῦ χουριό, ζουντανὴ ψυχὴ μέσ' στοῦ χουριό δὲ θὰ εἶνι—κὶ γάτις κὶ σκυλιά, θὰ τὰ πάρονν μαζί. Θὰ τὴ θάλ'ς μέσ' σ' ἕνα σακκὶ τὴ γάτια σ', θὰ τὴν πάρ'ς κὶ τὴ γάτια σ', γιὰ νὰ μὴν εἶνι ζουντανὴ ψυχὴ μέσ' στοῦ χουριό καὶ μείν' βρουκόλακας σιτὴ ζουντανὴ τὴν ψυχὴ ἐκεῖ. Τὰ πουντίκια θὰ μείνουν, δὲν πιάν'νται καί!

Φουτιά παλιὰ δὲ θ' ἀπουμείν' μέσ' στοῦ χουριό. Οὐ λόγους 'πὸ μπρουσιὰ ἀκόμα. Ἄμα χιρήσουν νὰ λέν', θὰ βγάλουμι κινούργια φουτιά, διαταὴ τοῦ χουριού, νὰ σθήσουν οἱ φουτιές οὔλες.

'Ἐχουν κ' ἕνα σίδερον, πάππο μ' πρὸς πάππο μ' τό 'χουν, δὲν τοῦ θ' μοῦντι ποιὸς τό 'καμι, τοῦ παίρονν κὶ αὐτὸ ἱκεῖ στοῦ σιαυρουδρομ'.

Κείνου τοῦ σίδερον κλιμμένου εἶνι. Κείνους μάστουρας πὸν τό 'καμι κλιμμένου τό 'χ': θὰ πάρ' σίδερα 'πὸ δώδικα χουριὰ κὶ ὅταν τοῦ δουλεύ', δὲ θὰ χουρατεύ' χίτς ⁸⁾ κὶ θὰ εἶνι τοῦ μαγαζὶ κλεισμένου, θὰ θέλ' ⁹⁾ μέρα, θὰ θέλ' νύχτα, 'σιὸν ¹⁰⁾ ἄνθρωπους νὰ μὴν εἶνι ἄλλους 'πὸν τς καλφάδισ· τρεῖς ἄνθρωπ' θὰ εἶνι χουρις ἄλλον, μὰ δὲ θὰ χουρατεύουν· μὶ φαίνιτι γιὰ νὰ εἶνι ἕνας γκουλιόμπαρους ¹¹⁾, κὶ θὰ

1) πυρῖτις 2) πιέζουν 3) περιτυλίσσουν καὶ ἕνα σχοιῖ 4) κάμνει κρότον
5) παίρνει φωτιά 6) λεπτά 7) περιοχὴ χωρίου 8) διόλου 9) σὰν θέλη 10) φθάνει
ἀρχεῖ 11) γυμνός.

φκιάζουν μιὰ βέργα, στήν ἄκρα θὰ γέν' σταυρός. Ὑστια, ὅπου κάνουν αὐτήν τὴν πράξ' κείνου τοῦ σίδερου τοῦ καῖν²⁾ ἱκεῖ σιὴ φουτιά μέσα.

Εἶπαμι πὼς οὔλα τὰ πράματα, πρῶτα τ' ἀγιλάδια, τὰ πινῶν³⁾ πανάμισα⁴⁾ πὸ τις φουτιές· δυὸ φουτιές καῖν⁵⁾ μεγάλες, δεκαπέντι—εἴκουσ' ἀμάξια οὔλο κέδρα, κὶ κείνους πὸν εἶνι ζέρβας, κείνους θὰν⁶⁾ ἔχ' κείνου τοῦ σίδερου μὶ τοῦ σταυροῦ κὶ πινῶντα (εἶνι καμένου κεῖ σιὴ φουτιά), οὔλα τ' ἀγιλάδια θὰ τὰ βάν' νταμκᾶ¹⁾, κὶ ἄλλ' δυὸ ἀνθρῶπ' στέκουντι σις φουτιές, ἕνας⁷⁾ πεδῶ ἕνας⁸⁾ πεκεῖ, παίρν'ν κέδρα καμένα κὶ τὰ κουντᾶν⁹⁾ τ' ἀγιλάδια, τὰ καφαλίζουν· θὰ κάψουν τὴν τρίχα τς καμπόσου.

Θὰ³⁾ τελειώσουν τ' ἀγιλάδια, ὕστια θὰ φέρουν τ' ἄλουγα, τὰ γκατζόλια⁴⁾· κὶ κείνα ἔισ' θὰ τὰ κάμουν τοῦ σταυροῦ κὶ θὰ τὰ καφαλίσουν μὶ τὰ κέδρα. Ἀμα σωθοῦν αὐτά, θὰ πιδάσουν τὰ πρόβατα κὶ τὰ κασιίκια.

Τὰ κασιίκια μὶ τοῦ σταυροῦ δὲν τὰ καίει πινῶν ἀγλήγουρα μὶ τοῦ σίδερου· μαναὰ ἔισ' τὰ βλουγάει τὰ κάμ' ἔισ' στοὺν ἀέρα θὰ³⁾ σταυροῦ κὶ τὰ καφαλίζουν μαναὰ μὶ τὰ κέδρα. Κὶ τὰ πρόβατα ἔισ' τὰ κάμουν.

Τόσους κόσμους μαζουμένους, ἄντιρ⁵⁾, γ'ναῖκισ, κουρίτσια κὶ πιδιά, τὰ τ' λίγουν τ' ἀγιλάδια κὶ τὰ κασιίκια, στέκουντι μὶ τὰ ξύλα στοῦ χέρ⁶⁾, δὲν τ' ἀφίν'ν νὰ κασιιρ-ντίσουν⁶⁾ ἄντιρ⁵⁾· δὲ γέν'ται γιατρικό.

Τὰ πράματα μαζουμένα εἶνι κατὰ βασίλεμα ἡλίου κὶ πιδάσμένα κατὰ δίν'τα ἡλίου⁷⁾· θὰ τὰ χαῖντᾶν⁸⁾ ἴσιακεῖ, καθὼς βγαίν' ἡλίου καρσί⁹⁾, πουλὺ προυῖ, νύχτα, σκουτ'νὰ ἀκόμα θὰ πᾶν¹⁰⁾ ἔισ' εἶν' διαταῖμέν' ὦρα. Ἀμα πιδάσουν τὰ πράματα, τότε νὰ βγῆ οὐ ἡλίου. Κὶ τό¹¹⁾ ἔχουν λόγο, π' ἀριστερῆ μεριά νὰ πααίν'τι. Θὰ πιδάσουν πρῶτα πὸ τὴν τρῦπα ποκάτ' κ' ὕστια κατὰ δίν'τα ἡλίου εἶν' οἱ φουτιές· θὰ πιδάσουν κὶ ἀπὸν τις φουτιές. Καὶ νὰ φουσᾶν βορρᾶς, εἶνι καλλιγώτερα, νὰ πάη ἴσιακάτ' τοῦ κακό, νὰ μὴν ἀκλουθῆσ' ξανά.

Ἀμα τελειώσ' αὐτό, ὕστια χιρνάει¹⁰⁾ οὐ κόσμους νὰ πινῶν, ἴπανάμεσ' ἀπ' τὲ κεῖνες τις φουτιές, γ'ναῖκισ, κουρίτσια, ἄντιρ, ἀνακατουμέν' σβαρνίζ¹¹⁾ κὶ τοῦ σκυλί τ' κὶ τὴ γάτα τ' στοῦ νόμου μὶ τοῦ σακκί κάμουν χάχανα¹²⁾ ἱκεῖ. Αὐτὸς πάλι κάμ' ἔισ' μὶ τοῦ σταυροῦ στοὺν ἀέρα κ' οἱ ἄλλ' τς καφαλίζουν μὶ τὰ κέδρα κατὰ τὰ πουνδάρια τς, κατὰ τὸ κεφάλ' τς, ὅπ' τύχ'· Ἐ, μπέ, μ' ἔκαψις! Πινῶν οὐ κόσμους, τελειών' αὐτό.

Ὑστια ἕνα γ'ρουνάκ' τ' ἀλείφουν κατράν' κὶ τοῦ δίνου φουτιά. Κείνου κου'σεύ¹³⁾ μέσ' στοὺν κόσμου, σι¹⁴⁾ ἀγιλάδια γιλάει οὐ κόσμους, τὰ πιδιά, ὄσπου νὰ καῖ κείνου τοῦ γ'ρουνάκ'. Ἀμα πέσ', τοῦ παίρνουν κόσμους κὶ τοῦ παραχώνουν, νὰ μὴν

1) σημάδι, σφραγίδα

2) κεντοῦν, κτυποῦν ἀκροθιγῶς

3) σάν

4) γαιδούρια

5) ἄντροι, ἄνδρες

6) ξεφύγουν

7) κατὰ δίνοντα ὁ ἡλίου, κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου

8) παρορμοῦν, ὀδηγοῦν μὲ φωνές

9) ἀντικρὺ

10) ἀρχίζει

11) σέρνει

12) γέλια

13) τρέχει

τοῦ φᾶν' τὰ σκυλιά· λυσσάζουν ὕσφιρα τὰ σκυλιά. Ἐπ' ταῦτο λυσσάζουν τὰ σκυλιά, ἔλιγαν παπποῦδεις, κὶ ἀπὸν τὰ σκυλιά ἀκουλνάει κὶ τς ἀνθρῶπ'. Κὶ τοῦ γκουτζιούν' ¹⁾ μὲ τὴν κινούργια τὴ φουτιά τ' ἀναφταν.

Ἦσφιρα παίρουν ἀπ' τέκειν'να τὴ φουτιά οἱ γ'ναῖκεις σ' ἕνα τσουκάλ' μέσα ἢ σ' ἕνα θυμνιατὸ λόγου χάρ' κὶ πᾶν' σπὶτ'.

Τὴ σιάχτ' τὴν παλιά θὰ τὴ μάσουν, θὰ τὴ ρίξουν. Κ' ὕσφιρα ὅποια ἀμπέλια καίγουντι κὶ ὅποια δέντρα ἀνοίγουν κὶ τὰ ρίχνουν τὰ λουλούδια, τὰ τ'νάζουν, ἔλιγαν παπποῦδεις, ἔπὸν τέκειν'να τὴν κινούργια τὴ σιάχτ' νὰ βάλουν στὴ ρίζα τὰ δέντρα, τ' ἀμπέλια.

Σαράντα μέρις τὴν ἔχουν χρήσιμα κείν'να τὴ σιάχτ' τὴν ἔχουν μαζεμένα νὰ νῆ βάλουν στὰ δέντρα. Διαταῖμέν' μέρα Τεσσαράκοντα μαρτύρων, τὶς ἐννιὰ τοῦ Μάρτ'. Μιὰ χαρούμεν' μέρα τὴν ἔχουν, θὰν ²⁾ παναγύρ' τὴν ἔχουν κείν'να τὴ μέρα. Ἄμα τελειώσουν, ὕσφιρα μαζεύουντι κὶ κάθουντι σ' ἕνα φαρδὸν μέρος· κάμουν χουροῦδεις ὕσφιρα, πιάνουντι χορὸ· θὰ μᾶς δώσ' Θεὸς καρπὸ γι' αὐτὸ πὸν ἔρρ'ξαμ. Θὰ παλαίφουν πελεθανέοι ³⁾).

Τὰ πράματα πηγαίζον νὰ βοσκήσουν κ' ὕσφιρα δὲν τὰ φέρουν σιτὸν χουριό· ὅσου νὰ κοπῆ κείν' ἢ ἀρρώστεια, τ' ἀγιλάδια δὲν τὰ ζεύτουν, σιὰ μπαῖρια θὰ κοιμοῦντι, ὅσου ν' ἀρώσ' ⁴⁾ αὐτὸ τοῦ κακό. Κὶ ὅσα πράματα ψουφήσουν, τὰ παραχώνουν, νὰ μὴν τὰ φᾶν' τὰ σκυλιά· μολεύουντι τὰ σκυλιά, μολεύουντι οὐ κόσμους. Μεγάλ' προφύλαξ' τοῦχαν· λύσσα προέρχτι, πανούκλα ἔπὸ ταῦτο προέρχονταν...

Μὲ ταῦτὰ τὰ καμώματα πιρνάει αὐτὸ τοῦ βρουκόλακα τὸ πάθ'. Αὐτὸ εἶν' τοῦ γιαιτρικό τ'.

Ἄν εἶν' χ'μώνας κὶ τύχ' νιρό, τὰ πιρνᾶν κὶ ἔπὸν νιρό. Κὶ κείνου καλὸ εἶνι. Τυχαίν' τοῦ καλουκαῖρ' κὶ δὲν ἔχουν τὰ ρέματα νιρό, τριχσῆμινα νιρά. Ποῦθι νὰ τὰ πιράσουν; Ἄλλὰ τοῦ καλύτερου εἶνι νὰ πιράσουν κὶ ἀπ' τοῦ νιρό κὶ ἀνθρῶπ' κὶ οὔλα τὰ πράματα. Ἔτο' εἶν' ἢ τάξ'. Ὅπου τρέχ' τοῦ πουτάμ', τοῦ νιρό, ἔτο' κὶ αὐτὸ τοῦ κακό νὰ τρέξ' ἀπ' τὰ πράματα, ἀπ' τς ἀνθρῶπ'.

Κ' ὕσφιρα θὰ νὰ καθαρίσ' καθένας, νὰ κάψ' τὰ κέρατα, νὰ θυμνιατίσ' τ' ἀχούρια.

Σάββατον μέρα τὰ κάμουν αὐτά. Σήμερα Σάββατον, νὰ ποῦμι, τὰ πέρασαν ἔπὸν τὴ φουτιά, τ' ἄλλου Σάββατον θὰ τὰ πιράσουν πάλι ἔπὸν τοῦ νιρό.

2.

Κιουπλί. Παρὰ Γ. Παπάζογλου, ἐτῶν 86.

Πόταν ἔρουνταν ⁵⁾ καμνιὰ ἀστένεια σιὰ ζῶα, ἦλιγαν· ἀγλήγουρα, νὰ προυλάβ'τι, νὰ τὰ θγάλ'τι ἀπ' τοῦ χουριό ὄξου, μακριά, σὶ μέρους πὸν νὰ μὴν ἀκούγιτι ὄρνιθα.

¹⁾ γουρουνάκι

²⁾ σάν

³⁾ παλαιστὰι

⁴⁾ ἀραιώση

⁵⁾ ἔρχονταν.

Κεῖ ἔσκαβαν τὴ γῆς κ' ἔκαναν ἓνα πέραμα. Ὑστια δυὸ ἄντρ', νὰ εἶνι ζέρεβ', ζερβόχιρ', ἔπιαναν ξύλου ἀπὸν κέδρου, τό 'κουβαν κὶ τοὺ περνοῦσαν σὰν ἀδράχι' ἀπουμέσ' ἀπὸν δυὸ ἄλλα ξύλα· τὰ ξύλα τὰ ἔμπηγαν σιτὴ γῆς σὰ στυλο, κὶ μὶ τοὺ σκοινὶ ἓνας ἀπουδῶ κὶ ἄλλους ἀπουκεῖ τρανοῦσαν. Γυρνοῦσι τ' ἀδράχι', τό στριβαν κ' ἔπιανι φουτιὰ ἄναβιν αὐτὸ κὶ τοῦχαν, ὅτι «οὐρανόθεν» ἀνάβ', ἄναβιν ἀπὸ τὸ «ἀνεσπέρου φωτός».

Ὅμοις φουτιὰ δὲ θὰ ἦταν ἀναμμέν' στοὺ χουριό. Ἀγρουφυλάκ' γύρ'ζαν σιὰ σπίτια κὶ τηροῦσαν. Ἄν θὰ ἦταν φουτιὰ ἀναμμέν' στοὺ χουριό, δὲ θὰ ἐνεργοῦσι.

Κεῖ σιὸ στυλο ἔπιανι φουτιὰ, μὲ τὴν ἴσκηνα τὴ βασιοῦσαν. Ὑστια ἄλειφαν πίσσα ἓνα γ'ρουνοῦδ', τ' ἄναβαν μὲ κείν' τὴ φουτιὰ καὶ καίγουνταν τοὺ γ'ρουνοῦδ'. Ἄμα καίγουνταν τοὺ γ'ρουνοῦδ', ἔβαναν δυὸ ξύλα δυὸ ζερβόχιρ' ἀνθρῶπ', πάλε ἄναφταν τὰ δαυλιὰ κεῖ σιτὴν πίσσα ποὺ καίγουνταν τοὺ γ'ρουνοῦδ' καὶ περνωῶντας τὰ ζῶα ἓνα πρὸς ἓνα ἀπ' τὸ πέραμα μὲ κείνα τὰ δαυλιὰ τὰ χριοῦσαν, ὥστε τὰ μύρωναν ὡς μύρον τοῦχαν, νὰ προφυλαχτοῦν ἀπ' τὴν ἀστένεια κείν'να, ὡς ἱερό ἓνα πράγμα τοῦχαν.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐξάλειφαν τὴν ἀστένεια. Τοὺ παραδέχουνταν κόσμους σὰν θαματουργό. Ἐσοβηναν ὅλες τὶς φουτιὲς κ' ὕστια ἔπιρναν ποκεῖ φουτιὰ κὶ ἄναβαν σιὰ σπίτια. Λιτανεία καὶ ἀγρουπνία τὰ παραιτοῦσαν. Θὰ νὰ κάμουν αὐτό.

Γιὰ τὰ βουβάλια τὴν ἀστένεια, τὸν χιρλαμᾶ¹⁾, πῆγαιναν νὰ κλέφουν τρεῖς ζέρεβ' ἀνθρῶπ' ἀπὸ ἓνα ἐργαλεῖο ἀπ' τὸ χωράφ' τοῦ γεωργοῦ (τὰ 'κουβαν τότε σιὸ χωράφ' τὰ ἐργαλεῖα), θὰ νὰ βροῦν καὶ ζέρεβο σιδηροουργό νὰ κόψ' κὶ ἀπ' τὰ τρία τὰ ἐργαλεῖα ἓνα κουμμάτ', νὰ κάμ' ἓνα σίδερο μακρὸν ὅσο δυὸ π'θαμές, νὰ τὸ χῶσ' σ' ἓνα ξύλου, νὰ τὸ κάμ' σὰ λόγχ'. Ὑστια ἓνας τὸ βασιοῦσε σὰν ἱερό σιὸ σπὶτ' καὶ τὸν μηνοῦσαν νὰ ἔρτ' νὰ κάψ' τὸ χιρλαμᾶ. Πῆγαινε αὐτὸς σιὰ σπίτια, ζέσταινε τὸ σίδερο σιτὴ φουτιὰ καὶ τσιτοῦσε²⁾ τὰ βουβάλια· ἔτσ' ἓνας χρισμὸς ἦταν.

3.

Δαδιά. Παρὰ Θανάση Ἀλεξίου, ἑτῶν 80.

Εἶναι μιὰ ἀστένεια, γιανὶ καρὰ τὴ λέν': τὸ δέν'ς ποβοραδὺς τὸ ζῶο, καλό· τὸ πρῶτ' τὸ βροσκ'ς ψόφιο, κὶ ὅταν θὰ πάρ'ς τὸ πεισί τ', θὰ ἔχ' ἓνα κομμάτ' μαῦρο κρέας ἀπάν' σιὰ πισινά, σιτὴ νουρά, σὰ νὰ εἶναι χτυπημένο.

Ἄμα τὰ πιάσ' αὐτὴ ἡ ἀστένεια, μαζεύουν ὅλα τὰ γελάδια τοῦ χωριοῦ, μικρὰ μεγάλα, (ψυχὴ νὰ μὴν ἀπομείν'), καὶ τὰ πᾶν' σ' ἓναν ποταμὸ καὶ τὰ περνοῦν σιτὴν ἄλλ' μεριά' π' τὸν ποταμό· ψυχὴ ἀπὸ δῶθε δέν ἀφίνουν.

¹⁾ Χιρλαμᾶς, ὁ πονόλαιμος βουβάλων καὶ χοίρων, βλ. κατ. ἀρ. 6 ²⁾ κεντοῦσε.

‘Ο ποταμὸς θὰ ἔχ’ γιὰρ, νόχτο. Ἀπ’ τοῦ νεροῦ τὸ μέρος φκιάν’ν μιὰ τρυῖπα, πὸν νὰ περνοῦν τρία—τέσσερα γελάδια μαζί τὸ ἕνα στόμα νὰ γλέπ’ στὸ νερό, τὸ ἄλλο στόμα νὰ γλέπ’ στὰ χωράφια.

Ἀφοῦ θὰ γέν’ ἡ τρυῖπα αὐτή, θὰ σβήσουν πρῶτα τὶς φωτιές ἀπ’ τὰ σπίτια οὔλες, ὕστερα θὰ συναχτοῦν τρεῖς—τέσσεροι ἄντροι, ζέρβοι, καὶ θὰ βγάλουν καινούργια φωτιά.

Νύχτα τὴ βγάνουν: μπήγουν δυὸ παλούκια στὴ γῆς ἀπὸ κέδρο κι ἀνάμεσα περνοῦν ἕνα ἄλλο ξύλο, κεδρήσιο, καὶ μ’ ἕνα σκοινὶ τὸ γυρνοῦν γλήγορα γλήγορα, χωρὶς νὰ χωρατεύουν. Γυρνοῦντα γυρνοῦντα τὰ ξύλα ἐκεῖνα μέσα στὶς τρυῖπες ἀπ’ τὰ παλούκια ἀνάθουν καὶ μὲ μιὰ ἴσκα πιάνουν φωτιά.

Ὑστερα ἀπ’ αὐτὴν τὴ φωτιά κάνουν δυὸ φωτιές κοντὰ στὴν τρυῖπα πρὸς τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ, μιὰ ἀπὸ δῶ καὶ μιὰ ἀπὸ κεῖ. Τὸ πρῶτ’ ὕστερα πααίνουν καὶ περνοῦν τὰ πράματα ἄπομ’ ἀπὸ τὴν τρυῖπα. Ἐκεῖ στὴ φωτιά στέκουν δυὸ ἀνθρώπ’ ζέρβ’, παίρουν ἄπο ἕνα δαυλί, γκλοκ’νιά¹⁾, καὶ περνώντα τὸ τσιτάει²⁾ τὸ πρῶμα ρίχεται μέσ’ στὸ νερό τὸ πρῶμα, ὕστερα, ἄντε, σὲ τούτ’ τὴ μεριά. Κι ἀνθρώπ’ πού ναι στὰ πράματα κοντὰ κι αὐτοὶ περνοῦν ἄπο κεῖ πὸ μέσα, θὰ ριχτοῦν κι αὐτοὶ μέσ’ στὸ νερό τυχαίν’ καὶ βαθὺν καμιὰ φορὰ, ἕνα ζ’νάρ’ νερό, τέσσερ’ς—πέντε π’θαμὲς νερό θὰ ριχτῆς μέσα καὶ νὰ μὴ ριχτῆς, θὰ σὲ καχτίσουν³⁾ οἱ ἄλλ’, γιὰτὶ τὰ ζῶα περνοῦν πανωτά.

Μόνε γιὰ τὰ πράματα⁴⁾ εἶναι αὐτό, γιὰ τὸν ἄνθρωπο δὲν εἶναι. Ὑστερα παίρουν ἀποκεῖ φωτιά καὶ ἀνάθουν στὰ σπίτια.

Γιὰνὶ καρὰ ἀπὸ Τοῦρκο γένεται, κι ἀπὸ σκυλι γένεται. Ἀπὸ κεφάλ’ ἕνας μυαλὸς γκουτλάει⁵⁾ μέσ’ στὸ νερό, σὲ κάνα μπατάκ’⁶⁾, ζουντανεύει, φωτιά γένεται.

Γιὰνὶ καρὰ κεῖνο λέμε.

Μιὰ γάτα ἄμα νὴ ρίξ’ς μέσα στὸ νερό, κεφάλ’ εἶναι, ὁ μυαλὸς φουσκών’. Τὶ γένεται; γένεται ἕνα θερίο, πετάει στὸν ἀέρα γένεται ἀέρας ὕστερα. Εἶναι μερικοὶ πὸν τὴ γλέπουν τὴ φωτιά ἀνάθ’, σβάει. Κεῖνος ἀπού’ ναι σαββατιανός, κεῖνος τὰ γλέπ’ αὐτά.

Τὸ πρῶμα πὸν θὰ τὸ μπογκουλντίσ’, πὸν θὰ τὸ βυζάξ’ ἀπ’ τὴ ζερβιά τὴ μεριά, τὸ μαυρίζ’ τὸ γιόμα τ’, τὸ σαπίζ’. Σὲ εἰκοσ’τέσσερ’ς ὥρες δὲ βαστάει. Τὸ γιόμα τ’ τὸ πίν’ κι ἀπ’ τεκεῖνο τὸ μέρος ἀπ’ τὸ βυζάν’, σαπίζ’. Δὲν ἔχ’ πλιά γιόμα, γένεται νερό.

¹⁾ εἶδος τι δένδρου, ἀγνοῶ ποῖον

²⁾ κεντᾶ

³⁾ θὰ σὲ σπρώξουν

⁴⁾ τὰ ζῶα

⁵⁾ κυλάει

⁶⁾ ἔλος, τέλμα.

4.

Φυλαχτό (Σιμενλί¹). Παρά Στεργίου Χριστοδούλου, ἀγροφύλακος ἐκ Λευκίμης, ἐτῶν 42.

Θὰ ἔχ' τώρα ἀπάν' κάτ' δυὸ μῆνες πὸ τὸ κάναμε²).

Τὰ ζῶα ψοφοῦσαν κάθε μέρα ἓν, ἓν, ἓν.

Ἀποβοαδὺς εἶπαν, ὅτι θὰ βγάλουμε γενὶ ἀτέες, καινούργια φωτιά, γιὰ νὰ περάσ' αὐτὴ ἡ ἀστένια. Τὸ πρῶτ' σ'κώθ'καν καὶ μαζεύ'καν ὅλ' στὸ καφενεῖο ἀπόξω, Τοῦρκ' καὶ Βουργάρ'. Δυὸ τρεῖς νομάτ' ἔβαλαν ἕναν μακαρᾶ³) μὲ τριχές⁴), πῆραν καὶ κάτ' πέτσες ἀπὸ κέδρο καὶ τραύα τραύα αὐτὸ τὸ σκοινί, μὲ ἀριστερὸ χέρ', ἔπιασαν φωτιά. Ἀλλὰ ὅμως τὰ φῶτα, τὰ τσιγάρα σθησμένα· φωτιά στὰ σπίτια δὲ θὰ ἔχ', ὅλα τὰ σβένουν κι ἀνάβουν ἀπ' αὐτὴ τὴν καινούργια τὴ φωτιά μιὰ φωτιά ὄξω στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ. Ὑστερα μάζεψαν τὰ ζῶα ὅλα, μικρὰ μεγάλα, (βόδια, ἄλογα, γομάρια), δὲν ἀφῆκαν τίποτα.

Ἦταν ν' ἀνοίξουν τρυπα, μὰ δὲν ἀνοιξαν. Ἦταν ἕνα μέρος στενὸ κι ἀπὸ ἕνα ἕνα ζῶο τὰ περνοῦσαν.

Εἶχαν ἕνα καζάν' νερό, (νερὸ ἀπὸ πηγὰδ'), τὰ ἔρριχναν ἀπὸ μιὰ χούφτα νερό, τὰ βρεχαν καὶ κατόπ' μ' ἕνα δαυλὶ ἀπ' τὴ φωτιά τὰ τσίταγαν⁵ καὶ πάγαιναν ὅλα στὴ δ'λειά τς. Ὑστερα ἀπ' αὐτὴν τὴ φωτιά ἀναψαν καὶ στὰ σπίτια.

Ἀλλὰ ὅμως εὐθύς, κάμοντας τὴ φωτιά, κόπ'κεν ἡ ἀστένια· κανένα δὲν ψόφ'σε πλιά.

5.

Λευκίμη (Καβατζίκι). Παρά Γεώργη Καφετζῆ, 65 ἐτῶν.

... Ἄλλοι πιάνουν τὴ φωτιά κι ἄλλοι φκιάνουν τὴ γούρνα. Μαζεύονται τρεῖς ζέρβοι ἀνθρώπ' καὶ γυρνοῦν τὸ τσικρὶκ' κι ἀνάφτ'. Ἀποκεῖ βγάνουν καινούργια φωτιά καὶ παίρνουν κι ἀνάφτουν ἐκεῖ στὴ γούρνα. Τὶς ἄλλες τὶς φωτιὲς τὶς οβοῦν.

Ἐνας στέκ' δέξια, ἄλλος ζέρβα καὶ μ' ἕνα δαυλὶ ἓν τὴν τὴν φωτιά τὰ καφαλίζουν. Ὑστερα ἕνα τ'φέκ' πατλαντίζουν⁶), γιὰ νὰ πάψ' τὸ κακό.

Αὐτὸ κάθε λίγο τὸ κάν'νε. Γιὰ τὰ χαϊβάνια μαναχά· γιὰ τς ἀνθρώπ' φωτιά δὲ θ'μάμαστι.

¹) Συνοικισμὸς Τούρκων καὶ Βουλγάρων, προσφυγόντων ἐκ Πανόρμου καὶ Μπαλούκ κεςέρ ²) δηλ. τέλος Δεκεμβρίου 1922 ³) τροχαλία ⁴) σχοινιά ⁵) κεντούσαν ⁶) ἐκπυρσοκροτοῦν.

Καμπόσες φορὲς γέν'ται καλό, καμπόσες δὲ γέν'ται. Καμπόσες φορὲς φέρ'ν χοιζάδες, τὰ γράφουιν, γιὰ νὰ πάψ' ἡ ἀρρουστειά.

Φωτιά βγάντιας δὲν πααίν'ν ἄλλ' ἀνθρῶπ' ἐκεῖ. Κόσμος λογιούν τοῦ λογιού· παίρν' μάτ' λέν' καὶ δὲν ἀνάφτ'.

6.

Δογαντζί. Παρὰ Πολυχρόνη Μόσχου, ἐτῶν 60.

Τὸ σίδερο μόνο γιὰ τὰ βουβάλια εἶναι, γιὰ τὸ χιρλαμᾶ. Τὰ πιάν' χιρλαμᾶς, μπογαζλαμᾶς ἔπὸ τὸ λαιμὸ κι ἀρχινοῦν χίρ, χίρ...

Ἔνας μάστορας θὰ νὰ τὸ κάμ' τὸ σίδερο αὐτὸ γκόλιαβος¹⁾, ὅπως γεννιέται. Θὰ νὰ καθίσ' μέσα σι' ἀργαστήρ' νὰ τὸ κάμ' μαναχός τ'.—Ἀνάφτ' τὸ σίδερο, ἅμα εἶναι κ' ἡ κυρά τ' μαζί.—Κ' ἔπρεπε τὸ σίδερο νὰ εἶναι ἔπὸ ἐννια καζάδες κλεμμένο. Ἔχω, νὰ ποῦμε, πεταῖμένα σιδεράκια ἐγώ, αὐτὸς τὸ παίρ' νὰ μὴν τὸ ξέρω ἐγώ, πὸν θὰ τὸ πάρ'ς.

Ἄμα τὸ ἔκαμνε τὸ σίδερο κεῖνο, τὸ ἔπαιρνε μάστορας κ' ἤβγαιζε νύχτα γκόλιαβος καὶ γύριζε τὸ χωριὸ οὔλο τρεῖς φορὲς, ξημερῶνια Σάββατο. Ἔστερα φάναζε: νὰ φέρ'τε τὰ πράματα αὔριο νὰ τὰ κάψουμε.

Πρωτὶ πρωτὶ, πρὶν νὰ δώσ' ἥλιος, τὸ Σάββατο, πάαιναν τὰ πράματα κι αὐτὸς τὸ ἔκαιγε τὸ σίδερο σιτὴ φωτιά καὶ τὰ τρανοῦσε μιὰ σιτὸ λαιμό, μιὰ σιτὸν κῶλο πίσω καὶ σταματοῦσε ἡ ἀστένεια αὐτή.

Τὸ Σάββατο πρωτὶ τὰ ἔκαιγε, ἄλλ' μέρα δὲν ἔκαμνε. Τὰ μεσάνυχτα κ' ἔστερα τὰ πααίναμε. Τὴ νύχτα ὅλο τὰ καίγαμε.

Καὶ τὰ βόδια τὰ περνοῦσαν ἀπ' τὴ βέργα αὐτήνα: Νὰ μὴ μολέψουν καὶ τὰ βόδια: δὲ φέρν' κακὸ τὸ σίδερο κεῖνο. Ἦσαν τὰ χωριά καλό, ὄφελο μὲ τὸ σίδερο.

7.

Λάβαρα (Σαλτίκι). Παρὰ Γιάννη Σιδερά, ἐτῶν 58.

Κάναν κιορὸ παπποῦς μ' τὸ ἔφκιανι τοῦ σίδιρου.

Τοῦ φκιάσ' μου δέ'ναι τίπουτας. Τοῦ δύσκουλου εἶνι τοῦ σίδιρου νὰ τοῦ μάσ'ς¹⁾. Ποῦ ἐννια καζάδισ²⁾ θὰ παίρ'ς ἔπὸν ἕνα κουμματάκ' σίδιρου: ἔπὸν ἕνα κάρρου θὰ πάρ'ς τὸν ταινέ τ' (δηλαδὴ τοῦ καρφι ποῦ βάν'ν, γιὰ νὰ μὴ βγαίν' ἡ ρόδα), ἔπὸν κἀνα ἄλουγον τοῦ πέταλό τ' ἢ νὰ τοῦ βρῆς ἢ νὰ τοῦ κλέψ'ς τοῦβρις, τοῦ πῆρις, τοῦ τ' μάρεψις³⁾.

Ἔνας μάστουρας μὲ τὴ γυναῖκα τ', ἀντρόγενα, τὸ φκιάν'ν γκόλιαβ⁴⁾.

¹⁾ νὰ τὸ μαζέψης

²⁾ περιφέρειες

³⁾ τὸ ἐξησφάλισες

⁴⁾ γυμνοί.

Τὴ νύχτα τοῦ φκιάν'ν θὰ σφαλίσ'ν τὶς πόρτις, ἀλλὰ μαζῶντι κὶ διαβόλ' ἱκεῖ. Μὲ νόημα θὰ τοῦ φκιάν'ν, δὲ μιλοῦν. Ἡ γυναῖκα τρανάει τὸ μουχάν' 1). Θὰ τὰ μάσ' αὐτός, τοῦ κάμ' τόσο γιά 2), θὰ τοῦ πιράσ' καὶ σλιάρ' 3), μανίκ' 4).

Θὰ πάρ'ν ὕσιρα τοῦ σίδιρου κὶ οἱ δύο τς θὰ γυρίσ'ν μιὰ βόλτα ἀπόξ' ἀπόξου τοῦ χουριό' ἄντρας θὰ παγαίξ' μπρουσιά, ἄντρας θὰ τό 'χ' φ'λάγεται νὰ μὴν τοὺς δγῆ κανένας.

Κάθε ἕνας δὲ μπορεῖ νὰ τοῦ φκιάσ'. Πρέπ' νὰ μὴ φουβ'θῆς, νὰ κοιτᾶς ὄλου ν ἐργασία σ'. Βγαίν'ν διαβόλ' νὰ σὶ μιλήσ'ν γιὰ νὰ χάσ'ς, γιὰ νὰ μὴ γέν' γιαιτρικό, γιὰ νὰ σὶ γυρίσουν κατ' ἐκείνους. Ἄμα καταπιαστοῦν σὲ τέτοια, τ' ἀντρόγενα νηστεύ' οὔλα τὰ πράματα διαβολιὰ δὲ χωράει.—Γὼ ἄμα δῶ ντὴ γριά μ' γκόλιαβ', δὲ μπορῶ, θὰ μπῶ στὴν ἁμαρτία. Θὰ 'χ' καὶ ζουντανὸ διάβολο ἐκεῖ. Διαβόλ' θὰ γλέπ'ς ἐκεῖ γύρω.

Σίδιρου εἶνι γιὰ τὰ β'βάλια, γιὰ τὸ χιρλαμᾶ. Νύχτα θὰ περπατήξ' σπὶτ' σὲ σπὶτ'. Καινούργια φουτιὰ δὲ χρειάζιτι. Στὴ γουνιὰ θὰ τὸ κάψ'ς, νὰ γέν' κόκκ'νου ὅσου νὰ σβῆσ' θὰ καῖς τὰ πράματα πάν' στοῦ γκιουρντάν' 5) κὶ πιρνάει χιρλαμᾶς. Καίουντας καίουντας, νά, τόσο γιὰ πόμ' νε.

8.

Ἄμ ο ρ ι ο ν (Καρὰ Μπεηλί). Παρὰ Βαγγέλη Παπάζογλου, γέροντος.

Καρὰ γιανὶκ δὲν ἔχ' θεραπεία· ὅπ' θὰ τοῦ χτυπήσ' τοῦ προᾶμα, ἄλλου μαυρίζ', ἄλλου κιτιρνίζ'· τοῦ αἷμα τ' νιρὸ γένιτι. Κεῖ π' θὰ τοῦ βαρέσ' σαπίξ'.

Ἐναν κινὸ ἔπιαναν κινούργια φουτιὰ. Πρώτου γιαιτρικό αὐτὸ ἦταν. Πήαιζαν, ἄνοιγαν μνιὰ τρυῦπα σ' ἄλλον μιρᾶ 6), κεῖ πὸν συνουρεύουνταν δύο χουριὰ. Ὑσιρα σβοῦσαν τὶς φουτιᾶς στοῦ χουριό, νὰ μὴν εἶνι φουτιὰ ἴτς 7), διόλ', στὰ σπίτια. Ὑσιρα ἔβαζαν δύο ξύλα ἔτσ' (ὄρθια) κὶ στὴ μέσ' ἕνα ἄλλου, σὰ μηχανὴ τό 'καναν κὶ τρανοῦσαν μὶ τοῦ σκοινὶ κ' ἔβγαιζαν κινούργια φουτιὰ 'πὸ κείνου τοῦ ξύλου, τοῦ κέδρου. Κὶ ὅσου νὰ βγῆ ἡ φουτιὰ, ἕνας ἀπ' αὐτοὺς θὰ νά 'ταν γκόλιατους 8), ξεγυμνουμένους κὶ αὐτὸς πιρνοῦσι γκόλιατους πρώτους 'πὸ τὴν τρυῦπα κ' ὕσιρα τὰ πράματα.

Εἶχαν κ' ἕνα σίδιρου, τό 'καιγαν στὴ φουτιὰ καὶ μὲ κείνου τοῦ σίδιρου τὰ καιγαν τὰ πράματα πὸν πιρνοῦσαν 'πὸ κείνη τὴν τρυῦπα τὰ βαρνοῦσαν μὲ τοῦ σίδιρου γιὰ καλό.

Τώρα ἀπαγορεύ'καν κείνα· τώρα φέρ'ν τὴν Παναγία 'πὸ τοῦ μαναστιῆρ'· ἀλλ' φέρ'ν τὸ χότζα καὶ τὰ διαβάξ'.

1) φουσερό 2) τόσο δὰ 3) στυλιάρι 4) λαβὴ 5) στὴ λαιμαργιά, λουρι γύρω
στο λαιμὸ 6) περιοχὴ 7) χίτς, λ. τουρκ.=καθόλου 8) γυμνός.

9.

Πετράδες. Παρά Λουλούδη Βασιλείου, 74 ἐτῶν.

Ἄρρώστεια πὺν θὰ ἔχουν τὰ χαϊβάνια¹⁾, φανάζουν οἱ κιχαγιάδεις²⁾: Ἀῤριου θὰ βγάνουμι κινούργια φουτιά...

Θὰ βάλουν τέσσερ' —πέντε ἀνθρῶπ'· αὐτοὶ θὰ κάμουν ταικρίκ'³⁾ μὲ χωρὶς λάδ' καὶ γυρνῶντα γυρνῶντα ἀνάφτ', κορῶν'⁴⁾, θὰ βγάν' φουτιά: δυὸ ξύλα θὰ τὰ κἀν' νὰ γυρνοῦν χωρὶς λάδ'· πῶς εἶνι τοῦ τσάρκ'⁵⁾, μύλους νὰ ποῦμι γυρνῶντα γυρνῶντα θ' ἀνάψ'. Ὅ,τ' ξύλου καὶ νὰ ᾽ναι, καῖν'⁶⁾ παραπάν', ὄλου θὰ τοῦ γυρνοῦν, ὄσου ν' ἀνάψ', χίτις νὰ μὴ σταθῆ. Κι αὐτὸ ὄξου στοῦ μπαῖρ⁷⁾, στοῦ σύνουρου ἀπάν', μιρᾶς πὺν χωρὶς', ἐκεῖ.

Στὸ Κούλελι, ἄμα φανῆ ἄρρώστεια στὰ πράματα, κάμουν μινὰ τρῦπα σ' ἓνα σύνουρου ἀπάν' κὶ μαζώνουν τὰ πράματα τρία—τέσσερα χουριά, ὄσα εἶνι γύρου κὶ τὰ πιρνοῦν κὶ τὰ καῖν' μὲ κείν' τῆ φουτιά. Κεῖνα τὰ χουριά πὺν θὰ πᾶν' νὰ τὰ πιράσουν, σβοῦν τίς φουτιές οὔλις, νὰ μὴν ἔχ' κανένας φουτιά.

10.

Κωστί (Διδυμοτείχου). Παρά Παράσχου Ἄπ. Μπαρμπάκη, 66 ἐτῶν.

Ἐχ'μι κἀτ' σίδηρα κὶ τὰ σταυρῶν'μι τὰ πράματα, τὰ καῖμι. Πὸ ἐννια καζάδεις⁸⁾ εἶνι κείνου τοῦ σίδηρου, κλεφτικό: πῆγεις στοῦ Διμότχου, πῆγεις ἓνα κουμμάτ' σίδηρου, πιταλουκάρφ', ὄ,τ' εἶνι, πῆγεις στοῦ Σουφλί, καζᾶς εἶνι, πῆγεις κὶ ἀπουκεῖ ἓνα κουμμάτ', πῆγεις στοῦ Κιουπρί⁹⁾, στήν Ἐντιρνέ¹⁰⁾, πὸ ἐννια καζάδεις σίδηρου. Ὑστιρας τὰ δένουν¹¹⁾ στοῦ ντεμεριτζῆ¹²⁾, μιὰ βέργα τὰ κάμουν. Σιδιρᾶς γκόλιους¹³⁾ τοῦ δέρον', ἄντρας κὶ γυναῖκα γκόλιοι τοῦ κάμουν νύχτα, νὰ μὴν τίς δῆ κανένας.

Ἐρθ' ἓνα ζουλούμ', ἀνημπουριά, μέσ' στοῦ χουριό. Τοῦ Σαββάτου, προμῆ βγῆ νήλιους, πααίν'ν στοῦ ντεμεριτζῆ οὔλ' μὶ τὰ πράματα. Τοῦ κουκκίνιζ' ντεμεριτζῆς τοῦ σίδηρου, τοῦ βγάν' ὕστιρα, τοῦ τρανάει ἔτσ' σὶ ἀστήθ', σιτῆ μέσ' ἀπάν' κὶ ἀνάμεσα στὰ μπούτια τ', τοῦ σταυρῶν' τρεῖς μεριές.

Κινούργια φουτιά βγάν'ν σὶ ξένουν μιρᾶ μὶ τοῦ ξύλου. Ξῶντα, ξῶντα, ξῶντα τῆ βγάν'ν· κινζάιζ' τοῦ ἀρντίτις¹⁴⁾, βάν'ν ἴσκνα καὶ πιάν'ν φουτιά. Ἀκ'γῆ¹⁵⁾ τό ᾽χω μεις δὲν τὸ κἀν'με. Στὸ Καράμζα τὸ κάμαν.

¹⁾ ζῶα, κτήνη ²⁾ κοινοτικοὶ κλητῆρες ³⁾ ροδάνη ⁴⁾ πυρακτοῦται ⁵⁾ ῥόδα, τροχός
⁶⁾ πεῦκο ⁷⁾ ράχις βουνοῦ ⁸⁾ ἐπαρχίες ⁹⁾ Μακρὰ Γέφυρα ¹⁰⁾ Ἀδριανούπολις
¹¹⁾ ἀνταμώνουν, σφυρηλατοῦν ¹²⁾ σιδηρουργός ¹³⁾ γυμνός ¹⁴⁾ ἀνάβει τὸ κέδρο
¹⁵⁾ ἀκοή.

11.

Καρωτή (Κορουτζί). Παρά Παν. Πάλα, ἐτῶν 76.

“Αμα εἶνι καμνιά ἀστένεια στα ζῶγα, μεῖς γυρίζουμι στα σπίτια, νὰ μὴ βροῦμι φουτιά ἀναμμέν', νὰ βγάλουμι κινούργια. Χουρίς κάφ¹⁾, χουρίς σπέρτου, ἀπ' τοῦ ξύλου βγάν'μι φουτιά. Τὰ πιροῦμι κι ἀπ' τὴ γῆς, γιὰ νὰ βροῦμι θεραπεία.

Δυὸ ἀνθρῶπ' ζέρβ' μονουνόματ' (μονάχα ἓνα ὄνουμα θὰ νά'ναι μέσα στοῦ χουριό' ἓνας Ἡλίας, νὰ ποῦμι, ἄλλον Ἡλία στοῦ χουριό' μας νὰ μὴν ἔχ'), αὐτοίν' οἱ ἀνθρῶπ' θὰ πᾶν' στοῦ μπαῖρ, θὰ πάρ'ν δυὸ κουμμάτια κέδρου ξερό, (π' ἄλλου ξύλου δὲ βγαίζ'), θὰ τὰ τρυπήσ'ν ἀπάν' ἀπάν', θὰ τὰ χτυπήσ'ν στὴ γῆς θὰν²⁾ παλούκια κι θὰ πιράσ'ν στὶς τρυπὶς ἓνα ἄλλου κέδρου. Ὑστὶρα θὰ πάρ'ν μνιὰν ἀλ'σίδα κι θὰ τὴν τ'λίξουν στοῦ κέδρου κεῖ κι θὰ καθίς' ἓνας ἀπουδῶ κι ἓνας ἀπουκεῖ, ἀντίκρα κι ἀντίκρα· κι τώρα ἓνας θὰ τρανάη καταδῶ κι ἄλλους κατακεῖ· σὺ θὰ τρανᾶς, γὼ θ' ἀπουλνῶ, θὰν²⁾ τοῦ πριγιόν' κι ἓνας ἄλλους θὰ ἔχ' τοῦ κάφ' (=γίσκνα). Ἀπ' τὸν πολὺν τὸν τραῦο κυζντίζ'³⁾, χ'νάει⁴⁾ νὰ βγάλ' καπνό· βάσκ'⁵⁾ αὐτὸς τότε τοῦ κάφ' κι χ'νάει κι ἀνάφτ' τοῦ κάφ' κι πιάν' φουτιά. Κι ἅμα δὲ βγαίζ', τότε ξιντύνουντι αὐτοίν' οἱ δυὸ, γκόλιαβ', χωρίς ροῦχα, τίπουτι, καθὼς γεννιέτι ἔπο τὴ μάννα τ', κι τρανοῦν τὴν ἀλ'σίδα.

Ἀνοίγ'μι κι μνιὰ τρυπα ἱκεῖ στοῦ μπαῖρ, ἀποὺ ξένου σύνουρου, κι πιροῦμι τὰ ζῶγα. ἱκεῖ βρίσκουμι μνιὰ ψηλάλα κι κάνουμι μνιὰ τρυπα πουκάτ', θὰ²⁾ γιουφύρ', κ' ἱκεῖ ἀπάν' φκιάνουμι κινούργια φουτιά. Τότε φανάζουμι τοὺν κόσμου κι κάθι ἓνας πιρνάει ἔποκεῖ τὰ ζῶγα τ'. κ' ἐκεῖν' οἱ ἀνθρῶπ' οἱ ζέρβ' κάθουντι ἔκεῖ ἀπάν' κι τὰ κά'ν' ἓνα στανρὸ μὲ τοῦ δαυλι στὴ ράχ'· μὲ τέκεῖνο τοῦ δαυλι ποὺ θὰ πάρουν φουτιά μὲ τέκεῖνο τὰ στανρῶν'ν τὰ ζῶγα οὔλα κι λέν': οὐ Θεὸς γιαιρός!

Πρῶτα πρῶτα πιρνᾶ γιλαδάρες καὶ δῆθεν γκόλιος (χουρίς ροῦχα, τίποτις) κ' ὕστὶρα οὔλα τὰ πράματα μὲ τὴ σειρά. “Αμα τελειώσουν τὰ πράματα, σφαλνοῦμι τὴν τρυπα, κόφτουμι τσαλιά⁶⁾, ξύλα, ὅ,τι δῆποτι κι τὴν στουπώνουμι, νὰ μὴ μὲν' ἀνοιχτή, νὰ μὴν πιράσ' ἄλλου πρᾶμα. Σὶ λίγουν κιρὸ ξεγέρ'⁷⁾ καὶ μόνο του, γιαιτ' εἶνι μικρό.

Ἀπουκεῖ θὰ πάρουμι ὕστὶρα φουτιά νὰ φέρουμι στοῦ χουριό' κι ἀνάβ' κάθι σπὶτ' ἔπο κείν' τὴν κινούργια τὴ φουτιά.

Τ'χαίν' μερικὲς φουρὲς καὶ παναμερνάει⁸⁾ ἡ ἀρρώστεια, φεύγ' καὶ γένεται θεραπεία στα ζῶγα.

1) προσάναμμα 2) σάν 3) ἀνάβει 4) ἀρχινάει 5) βάζει 6) θάμνους
ἀκανθώδεις 7) κρημνίζεται 8) παραμερίζει.

12.

Ἄμπελάκια (Κούλακλί). Παρὰ Στέργιου Ἀσημάκη, ἐτῶν 65.

Σάββατον, σώνουντας ἢ βδομάδα, τότε γένουνταν αὐτό, ἀλλ' ἄλλ' ἡμέρα ὄχ'. Ἐκαμναν ἀπουκάτ' ἀπ' τῆ γῆς τρυπες, ὕσφιρα μάζευαν ὅλα τὰ πράματα, τὰ πάαιναν ἀπ' τεκεῖ καὶ τὰ περνοῦσαν.

Πρῶτα σβοῦσαν τὶς φουτιές μέσα στοὺ χουριό, ὕσφιρα δυὸ ἀνθρώπ' ζερβοί, μονονόματ', ἔβαναν δυὸ πόδια κεδρήσια κ' ἓνα κέδρο ἀδράχτ' στὴ μέσ', περνοῦσαν μιὰν ἀλ'σίδα στ' ἀδράχτ' κὶ τρανοῦσαν ἓνας ἔπο δῶ, ἓνας ἔπο κεῖ κόρωνε ἀπὸ μονάχο, ἔπιανε φουτιά κὶ τὴν ἤλιγαν κινούργια φουτιά κ' ἤπαιροναν ἀποκεῖ κὶ ἀναφταν. Ὑσφιρα πάαιναν σὶ τὴν τρυπα, κόρωναν ἓνα ξυλάκ' καὶ περνοῦντα τὰ ζῶα, σολάκ'ς¹⁾ ὅποιος ἦταν, ἓνας ποδῶ, ἓνας ποκεῖ, καρσί—καρσί²⁾, τὰ σημάδευαν μὲ τοὺ δαυλί κ' ἤλεγαν: ντεφ ὀλοσὺν (= νὰ λείπ' ἢ ἀρρώστεια). Τὸ γιαιτρικὸ ἦταν αὐτό.

Ἀπὸ κείν' τῆ φουτιά ἔπαιροναν σ' ἓνα τσουκαλάκ', σ' ἓναν τενεκὲ καὶ πάαιναν σὶ τὰ σπίτια τς κὶ ἀναφταν φουτιά.

Γιὰ τὰ β' θάλια πάλι, εἶχαν ἓνα σίδερο· τὸ εἶχαν μαζεμένο ἀπὸ ἐννια καζάδης: ἓνα κομμάτ' ἀποδῶ, ἓνα κομμάτ' ἀποκεῖ, κλεμμένο· ἓνα πέταλο, ἓνα καρφί, ὅ,τι νὰ ἴναι ὕσφιρα ἓνας ντεμερτζῆς τό ἔδερνε καὶ τό ἔφκιανε βέργα. Ὑσφιρα κείνου τοὺ βράδ', Σάββατον, κείνους ποῦχι τοὺ σολάκ'κου³⁾ τοὺ χέρ', πάαινε σὶ τὰ σπίτια καὶ τὰ ἔκαιγε τὰ β' θάλια μὲ τὴ βέργα.

13.

Βρυσικὸ (Καρὰ Μπουνάρο). Παρὰ Κωνστ. Γκρόντογλου, 72 ἐτῶν.

Ἄντα ἔρετ' κἀνα χασταλίκ'⁴⁾ σὶ τὰ πράματα⁵⁾, ἀνάφτ' φουτιά κὶ τὰ περνοῦμι ἔπο ντὴ γῆς. Νά! προχτὲ τὰ πέρασάμι.

Γυρίζουν μουχτιάρ'ς⁶⁾ κὶ ἄλλ' χουριανοὶ στοὺ χουριό κὶ σβοῦν τὶς σιές· ὅ,τι, σὰν εἶνε σιὰ κὶ καίγ' ἔδῶ, δὲν ἀνάβ' κολαῖ⁷⁾... Ποβραδὺ φανάζ' κιχαγιᾶς⁸⁾ στοὺ χουριό νὰ μὴ πάγ' κανένας σὶ τὴν πλύσ', νὰ μὴ ζ'μῶσ' τὸ ψουμί ἔ! θὰν⁹⁾ πάρον ποκεῖ φουτιά, ὡς τοὺ βράδ' ἄς ζ'μῶσ'.

Βάν'ν δυὸ παλούκια ἔτσιαγιά, κεδρήσια· ὕσφιρα κόφ'ν κὶ ἓνα ἄλλου ξύλου, κεδρήσιου κὶ κείνου, κὶ τοὺ βάν'ν ἔτσ' ἀνάμισα. Ὑσφιρα κάθουντι δυονοὶ καρσί—καρσί, ἀπέδου κὶ ἀπέκ' κ' ἔχ'ν μιὰν ἀλ'σίδα τὴν ἔλίγ'ν γύρου στοὺ ξύλου αὐτὸ κὶ τρανοῦν ν' ἀλ'σίδα ἔσιαδῶ—ἔσιακεῖ. Καὶ κείν' ποὺ θὰ τρανοῦν, μόν' κεινοὶ νὰ εἶν' τὰ ἔνόματά τς στοὺ χουριό. Μερικὰ χουριὰ πιάν'ν γκολιόμπαρ'¹⁰⁾. Πὸ τοὺν τραῦθ τοὺν πουλὺ

1) ζερβός

2) ἀντικρουσά

3) ἀριστερό

4) τουρκ. λ. ἀσθένεια

5) ζῶα

6) πρόεδρος κοινότητος

7) εὐκόλα

8) κοινοτικὸς κλητήρ

9) σὰν

10) γυμνοί.

κιζντίζ¹⁾ τὸν κέδρου, χ'νάει²⁾ νὰ καπνίζῃ· κὶ οἱ κείνα τὰ παλούκια ἔχ'ν κὶ τὴ γί'σκα κείν' πὸν τσιακίζ³⁾ κὶ ἀνάβ' τὸν κάφ'.

Ἄμα θ' ἀνάψ' ἰκείνου, ἄρον ἄρον φκιάχνουν μιὰ σιὰ οὐδεκεῖ. Θὰ βροῦν κ' ἓνα μέρους κεί π' ἔχουμε τὸν σύνουρου, οἱ ξένου μιρᾶ, κὶ θ' ἀνοίξουν μιὰ τρῦπα. Ὑσιρα φέρ'ν τὰ πράματα κὶ τὰ περνοῦν πὸ ντὴ γῆς κὶ κείν' πὸν τρανοῦν κὶ πιάν'ν τὴ φουτιά, κείν' τὰ σ'μαδεύουν τὰ χαϊβάνια· στέκουν κεί ἀπάν' κὶ μ' ἓνα δαυλὶ τὰ μαυρίζουν. Κὶ ὅλα μὶ τὸν ζέρβου τὰ κάμουν αὐτοί. Γιλαδάρ'ς τὸν κατόπ' θὰ πιράσ'.

Τὴν τρῦπα ὕσιρα ὕσιρα τὴ σιουπών'ν βάν'ν τσαλιὰ⁴⁾ κ' ὕσιρα βρέχουντας πέφτ'. Γιὰ τὰ χαϊβάνια⁵⁾ γένεται αὐτό, ντέφ ὄλοσὸν⁶⁾ καὶ γένεται σεμπέπ'⁷⁾, γιατρικό.

Ἄμα εἶνι ἀρρώστεια σὺς ἀνθρῶπ', γένεται καὶ γιὰ τς ἀνθρῶπ'.

Τώρα, μιὰ γ'ναῖκα ἔχ' ἓνα μ'κρό, θιρμα'σιὰ τὸν πιάν'. Θὰ πάη σιὸν σύνουρου μὶ τὸν ἄντρα τς, θὰ κάμ' μιὰ τρυπούδα τέτοια κὶ θὰ πιράσ' τὸν γκζάν'⁸⁾ τς ποκεῖ κὶ τότε κεί ἀφίν' ἓνα ποκαμσοῦδ'. Στέμᾶς αὐτὸ εἶνι. Πὸ ντ' γῆς θὰ τὸν πιράσ' θὰ τὸν ξιντύσ', γκολιόμπαρο θὰ τὸν πιράσ' κὶ θ' ἀφήκ' ἓνα ποκαμσοῦδ', ἓνα βρακούδ'.

14.

Παλιοῦρι. Παρὰ Δημ. Μαγγίρα, 51 ἐτῶν.

Εἶνι μιὰ ἀστένεια, καρὰ γιανὶκ τὸν λέν'... Κείνου νὰ μὴν τὸν δώσ' Θεός! Ἄμα τὸν πιράσ' τὸν ζώου, τὸν κόφτ'· κακὸ πρᾶμα, τὸν πνίγ' τὸν γαῖμα κὶ ψουφάει. Μέσα γαίματα, ὄλου μαύρου γένιτι. Ἀνθρουπους κὶ κείνους πεθαίν', μὰ δὲν τὸν σκίζουμε νὰ ἰδοῦμι τί ἔχ' μέσα. Τὸν ζώου τὸν σκίζουμε...

Τὰ περνοῦμι πὸ τὴ σιὰ καὶ βλέπουμε γιατρικό. Ἀνοίγ'μι καὶ τρῦπα καὶ τὰ περνοῦμι, Σαββάτου μαναχά, ὄχ' ἄλλ' μέρα.

Ποβραδὺ θὰ φανάξ' κίχαγιᾶς: Ἀκοῦτι χουριανοί! Ταχειὰ θὰ κάμ'μι καρὰ γιανίκ. Νὰ ἔρτι νὰ πιράσ'μι τὰ πράματα...

Κεῖ σιὴ σιὰ μὸν γκιουρέκ'κοι⁹⁾ ἀνθρῶπ' πααίν'ν. Σιὰ θέλ' δύναμ'· δὲν πᾶν' πρόστνχ'... Πααίν'ν σ' ἓνα παράμιρου μέρους, νὰ μὴ βλέπ' κανένας, κρού'ν δυὸ παλούκια, βάν'ν κ' ἓνα τσιβί¹⁰⁾ πὸ κέδρου καὶ χιρνοῦν, χάρτα — χάρτα μὲ ν ἄλ'σίδα, γκουλιόμπαρ'. Ξερὸ κέδρου, ἓνα — δυὸ χρονωῶς θὰ εἶναι, χλωρὸ δὲν πιάν'. Ἀπ' τὸν χουριό, ἀπ' τς πλοκοί¹¹⁾ τὸν παίρνομι. Μεῖς ἤμαστιαν τέσσερ', γιὰτὶ ἀποσταίνουν οἱ δυὸ νομάτ' ὕσιρα πιάν'ν οἱ ἄλλ' δυό.

1) ἀνάφτει, παίρνει φωτιά 2) ἀρχινάει 3) βγάζει σπινθῆρας 4) θάμνους ἀκανθωτοῦς 5) ζῶα 6) νὰ ἐξαλειφθῆ 7) ἔλεος 8) βυζανιάρικο, βρέφος 9) ἄξιοι, δυνατοί 10) ξύλινο καρφί, ἐνδιάμεσον ξύλον 11) φράχτες.

Κεῖ στή φουτιὰ ὅποιον ὄνουμα νά ᾿ναι κάμ'. Μαναχὰ νὰ ἔχ'ς δύναμ' νὰ τραυᾶς μὲ δυὸ χέρια. Μ' ἓνα χέρ' δὲ μπορεῖ νὰ δώσ' δύναμ'.. Κι ἂ δέ᾿ναι σθησμέ- νες οἱ στιές μέσα στοῦ χουριό, δὲν πιάν' φουτιὰ. Κι ν ὦρα πού θὰ πᾶν' νὰ βγάν'ν σιὰ κινούργια, τὰ πιδιά γυροῦν μέσα στοῦ χουριό κι σβοῦν τὶς στιές.

"Αμα ἰδοῦν πού δὲν ἀνάβ' τοῦ ξύλου μαναχό τ', βάσκουν γί᾿σκα, μαζώνουν κι χουριάρια ξιρὰ κι πιάν'ν φουτιὰ. Πᾶν' ὕστιρα πᾶν' σιὴν τρυῖπα κι φκιάνουν σιὰ ἱκεῖ. Ποκεῖ παίρν'ν ὕστιρα κινούργια σιὰ καὶ φέρον'ν στοῦ χουριό.

"Οσον νὰ κάν'ν τρυῖπα, νὰ βγῆ ἡ φουτιὰ, βαῖζ' ¹⁾ ἡ μέρα. Οὐ πλήθους ὄλους, ὄλου τοῦ χουριό, μαζεύιι τότις ἱκεῖ μὲ τὰ πράματα, κι τὰ περοῦν σιὴν τρυῖπα. Πρῶτα κάν'μι ἁγιασμό, φουτιζ' οὐ παπᾶς τὰ πράματα μιὰ βουλά κ' ὕστιρα τὰ περοῦμι.

Κεῖ σιὴν τρυῖπα, π' θὰ περοῦν τὰ πράματα, εἶνι δυὸ νομάτ', δυὸ ᾿νόματα μαναχὰ — ἓνας Καραφύλλ'ς, ἓνας Λογαρνὲς μέσ' στοῦ χουριό — κεῖν' σταυρῶν' ν τὰ πράματα, τὰ καῖν' λίγου μὲ τοῦ δαυλί.

Μὲ τὰ ζῶα μαζὶ κ' οἱ ἀνθρῶπ' περοῦν' καὶ τς ἀνθρῶπ' τς ἔκρουγε λίγου Καραφύλλ'ς μὲ τοῦ δαυλί πᾶν σιὰ φορέματά τς. Κεῖνους πού στέκ' ζέρβα λέει: Νὲ γιακάρισιν; (=τί καῖς;) Κεῖνους πού στέκ' δέξα λέει: Καρὰ γιανίκ γιακάριμ (ν' ἄρρω- στεια καίγω, λέει). "Υστιρα κι τὰ μ'κρὰ τὰ πιδιά τὰ περοῦν, γυναῖκες περοῦν, ἄρρωσι', μὲ τ' ἀμάξ' τὶς πααίν' ν.

"Εχουμι καὶ σίδερα παλιά, ἀρχαῖα σίδερα. Παπποῦ Λογαρνὲς τὰ ᾿χι τώρα τὰ ᾿χ' τοῦ πιδί τ', οὐ Γιοβάν'ς. Βουργάρ', Τοῦρκ' ποδῶ παίρν'ν τὰ σίδερα, σ' ἄλλου χουριό δέ ᾿νι Δέ ᾿νι τωερνὰ πράματα, εἶνι ζεμαν'κά ²⁾, παμπάλια πράματα. Τὰ καίει τὰ σίδερα σιὴ γουνιά, κοκκ'νίζουν καὶ κάμ' σιάμπα τὰ πράματα. Πῶς βουτᾶς τὴν πέννα στοῦ μελάν' κι γράφ', ἔτσ' μὲ τοῦ σίδερου τοῦ σταυρῶν' λίγου κι φεύγ' τοῦ ζῶου. "Οποτι τὰ κάμ'μι, βρίσκουμι γιατρικό· αὐτὴ γῆ ἄρρώστεια π' αὐτοῦ περνάει, μὲ τὴ σιὰ κι τοῦ χῶμα πού περοῦμι πὸ τὴ γῆς. "Ετσ' τοῦβραμι.

15.

᾿Αφήγησις Γιάννη Λογαρνέ, 65 ἐτῶν, ἀπὸ Παλιούρι.

Δυὸ σίδερα εἶνι, π' ἀνάμ'σ' πιθαμῆ, δέξου καὶ ζέρβου. Εἶνι σιὰ ξύλα περα- σμένα· ἀλλιῶς δὲ πιάνουντι, καίγιι ἀνθρουπους. Τὸ ἓνα εἶχι νταμκᾶ ³⁾, τοῦ ζέρβου τοῦ ἔφτασα, εἶχι χαλκᾶ· τὰ μ'σὰ τὰ γκαγκάτσια ⁴⁾ τοῦ χαλκᾶ τὰ ᾿φτασα· καίουντας καίουντας χάθ'καν, ἀνέλ'σαν· τώρα μόν' τὸ κορμὶ πόμκε· δὲν ἔνιτι ⁵⁾· τώρα νὰ τοῦ κάμ'ς νταμκᾶ. Τώρα, ὡς νὰ σωθῆ καλούτσκα, ἔτσ' θὰ εἶνι· δὲν ἔνιτι μέτα· κείνου

1) κλίνει

2) παλαιῶν χρόνων

3) σῆμα, σφραγίδα

4) σκέλη

5) γένεται

μιὰ βολὰ ἔνιτι. Ἀμα τοὺ ζ' μώσουν τώρα μέτα, θὰ χαλάσ' τοὺ χειρ'κό τ', τοὺ τελεσίμ' τ'¹⁾. Πόαες φορὲς μ' εἶπαν νὰ τοὺ ζ' μώσου, νὰ τοὺ ματίσου! Γὼ πὸ τὸ μπαμπᾶ μ' τέτοιον ἔχω λόγο, κείνους πὸ τὸ μπαμπᾶ τ': καθὼς εἶν' τα, νὰ μὴν τὰ ξαναφκιάσι· θὰν τοὺ πιδὶ πὸν θὰ γέν' μιὰ βολὰ καὶ θὰ βαφτιστῆ, μιὰ βολὰ κι αὐτὸ ἔνιτι.

Ἀπ' τὸν πάππο μ' τὰ ἔχμι, τριακόσια χρόνια τὰ ἔχμι. Πάππος μ' ὀγδόντα χρονῶ, πατέρας μ' ὡς ἑβδομηντα χρόνια καὶ παραπάν' μπελί²⁾, ἔγὼ ξηνιαπέντε χρονῶ γέν'κα, τρεῖς σκάλες τὰ ἔχμι. Πὸ τὸν πάππο μ' σιὸ μπαμπᾶ μ', πὸ τὸ μπαμπᾶ μ' σι' ἑμένα· πὸ τὸ Σταυράκ' σιὸ Λογαρνέ, πὸ τὸ Λογαρνέ σιὸ Γιοβάν, τρεῖς σκάλες. Σιτὴν Ἑλλάδα πήγαμε σιτὴν Αἴγινα, σιτὴ Φήβα· ἐκεῖ ἔβραμι ψουμάκ', ὡς τὴν Τρίπολ' πήγα, μαζί μ' τὰ ἔχα τὰ σίδερα, τὰ φύλαγα, τὰ ἔφερα μέσ' στοὺ ταγάρ'.

Αὐτὰ τὰ σίδερα εἶν' ἀπὸν ἑφτὰ καζάδες, μὰ εἶναι κλεμμένα· ἀπ' τὴ Γκιουμουριζίνα ἓνα κουμμάτ', ἀπ' τὸ Οὐζρὺν κιουπροῦ ἓνα κουμμάτ', οὐλα κρυφὰ εἶναι παρμένα· ἀπ' τὸ Διμότ'χο εἶναι, ἀπ' τὴν Ἀντρινόπολ' εἶναι, ἀπ' τὴν Πόλ' εἶναι, ἀπ' τὴ Σαλονίκ' εἶναι, ἀπὸ ἑφτὰ καζάδες. Κεῖνος γιοῦφτος ἀπὸν τὰ ἔκαμε μιὰ τούρκισσα λίρα πῆρε· ἔτσ' μοῦ ἔπε μπαμπᾶς μ' τὰ ἔκαμε μὲ τὴ γυναῖκα τ', μὲ τὴ γριά τ' ντίπ ντίπ τσίτσιδ', νὲ μαντήλ', νὲ μανταλόν', νὲ π'κάμ'σο, χίτς. Τὰ ζύμουσαν τὰ κουμμάτια κεῖνα, τὰ κάμαν βέργις 50 — 60 πόντ', χώρ'ς νὰ μ'λοῦν, ἄντα κ' μᾶται νύχτα· νὲ ἀρνίθ' ἀκούγεται τότε, νὲ σ'κλί, νὲ ἄνθρωπος· σὲ μνιὰ ὄρα μέσα τὰ κάμαν μπρουσιτὰ π' τ' ἀρνίθια τί ἤσουχους καιρὸς εἶναι!· Χίτς δὲν ἀκούγεται τίπουτα· κείν' ν ὄρα, καημένε, καὶ τὸ νερὸ κοιμᾶται! Τὰ τέλειουσαν μὲ τὸν πέτνον, τὰ βάφτισαν: Σαββάτο καὶ ν Τρίτ' νὰ καῖς, Τρίτ' καὶ Σαββάτο δ'λειά σας αὐτὴ νὰ εἶναι.

Εἰκουσ' τέσσερ'ς ὄρες εἶναι ἡ δ'λειά τς. Ξημερῶντα Σαββάτο γίν'καν, Σαββάτο πάλε καῖν τὰ πράματα — χιτὲ Σαββάτο νὰ ἔρχουσαν θὰ νὰ τὸ δγῆς· γὼ πράματα χιτὲ ἔκαιγα —. Ἐνα Σαββάτο δὲ προφταίν', καίγ' καὶ τὴν Τρίτ'. Τὰ νομάτ'σαν τότε, ὅταν τὰ βγαζαν πὸ τὴ σιὰ — δὲν ξέρω μὲ τί τὰ σθησαν· μὲ τὸ λάδ' βαφτισμένα εἶναι — τὰ ἔπαν: τὸ Σαββάτο καὶ τὴν Τρίτ' νὰ εἶν' ἡ δ'λειά σας, τὴ βδουμάδα δυὸ μέρες. Τὴν Παρασκευὴ τὴ νύχτα, ξημερῶντα Σαββάτο, τὰ κάμαν ἅμα λαλήσ'ν τ' ἀρνίθια τὸ Σαββάτο ἀρχ'νίζ'ς νὰ καῖς πρᾶμα, δ'τ' ψῆ εἶναι, γιαλάδια, γκατζόλια, γίδια, πρόβατα, ἄλογα, γ'ρούνια, ἀνθρῶπ' ἀνημπόργ', ἅμα ἀπ'κάσ'ν κ' εἶναι αὐτὴ ἡ ἀρρώστειά. Καίω δ'λ' μέρα Σαββάτο ὡς τὴν Κεργιακὴ νὰ λαλήσ'ν τ' ἀρνίθια· λάλ'σαν τ' ἀρνίθια, θὰ σκολάσ'ν. Ντίπ, χίτς δὲ μλοῦν· μὸν ὄντα τὰ βάφτισαν μίλ'σαν: Σαββάτο καὶ Τρίτ' θὰ τὰ κάψ'ς αὐτὰ, θὰ εἶναι δ'λειά τς.

Σιὰ φκιάν'ν, ἔτοιμ'ν ἔχ'ν τὰ βάνω, ζεσταινουνται, ἄντε, καίω τὰ ζά: τὸ ζέρβου σιὸν πλάι', τὸ δέξου σι' ἀσιθ', ὕστωρα τὸ δέξου σιὰ πόδια, τὸ ζέρβου σιὸ δέξου τὸ γόφου.

1) Τὸ στοιχείο, ἔδῳ ἢ δύνاميς του. Περί τῆς λ. βλ. Πολίτου, Παραδόσεις Β' 1102. ἢ ἴσως.

Αὐτὴ ἡ ἀρρώστεια, τὸ καράγιανικ', ἅμα τὰ πιάσ', τ' ἀστήθ' τ' μαυρίζ'. Σὲ οὔλα τὰ ζά, ὅ,τ' ψὴ εἶναι, σὲ οὔλα πιάν'. "Ἐπεσε κάνα προῶμα, β'βάλ', γελάδ' κ' εἶναι μαῦρο; ἀπ'κάζ'ν, ἄλλ' γιαιτρειά γιόκ¹⁾). Ξέρω πὸ τί εἶναι; πὸ τίς ζέστις εἶναι; πὸ τὸν ἀέρα εἶναι; πὸ τίς βροχὲς εἶναι; Παραπάν' πὸ τίς ζέστις εἶναι. Βρικόλακας δέ 'ναι.

"Ἄμα κάψουμε μὲ τὰ σίδερα καὶ δὲν πάψ' τὸ κακό, θὰ πᾶμε τ' ἄλλο τὸ Σαββάτο νὰ κάμουμε τρυῖπα, νὰ περάσουμε τὰ πράματα, ἀνθρῶπ', ὅ,τ' ψὴ, ὅ,τ' ζὰ εἶναι. "Ἄλλ' θὰ φκιάν'ν τὸ καράγιανικ, τὴν τρυῖπα, κι ἄλλ' θὰ βγάλ'ν τὴν καινούργια τὴ φουτιὰ. Αὐτὴ ἡ φουτιὰ μὲ τὰ ψέματα δὲ βγαίν'. Θὰ σβήσ' στὸ χωριὸ οὐλ' ἡ φουτιὰ, καντῆλ' χιούτς, καὶ θὰ βγοῦν δυὸ-τέσσερα παιδιὰ, θὰ συναλλαχτοῦν... Χουντροῦ κέδρο, χάρτα-χάρτα, κιζδίζδας-κιζδίζδας πὸ μανάχα θ' ἀνάψ'ν. Θὰ πάη μιὰ ὥρα, δυὸ, πρέπ' νὰ βάλ'ν καὶ οὐλ' πίστ' οὐλ' νὰ ποῦν: μὲ τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα νὰ τὸ κάμ'με αὐτό μὲ τὰ κοροϊδέματα δὲ γέν'ται αὐτό. Μὲ πίστ' πολεμοῦν, ὅχ' μὲ διαουλιά, νὰ τρανήξ'ν σπύριου! Κεῖν' ἀπὸ βγάζ'ν σιὰ, ὅποιους καὶ νὰ 'ναι κάμ'. Μοῦνε γὰ μὲ τὰ σίδερα πὸν καίω, ἄλλο ὄνομα δέ ναι, Γιobάν'ς, μέσ' στὸ 'χωριό. Καὶ κεῖν' πὸν κάθονται πάν' στὴν τρυῖπα καὶ τὰ καῖν' μὲ τὰ δαυλιά, καὶ κεῖν' ἓνα ὄνομα εἶναι, ἓνας Γιουbάνους κ' ἓνας Πέτικους μέσ' στὸ χωριό ἄλλο τέτοιο ὄνομα νὰ μὴν εἶναι.

Στὴ Φήβα χίρσαν νὰ πέφτουν τὰ πρόβατα. Λέω ἓναν τζομπάνο: αὐτὸ καράγιανικ εἶναι. Δὲν ἤξερε καμιὰ γιαιτρειά. Μεῖς Θρακιῶτες τὰ ξέρ'με...

16.

Μεταξάδες (Τοκμάκιοι). Παρὰ 'Αναστ. Ντιρυντούδη, 60 ἐτῶν.

Μεῖς ἔκαμνάμε τρυῖπα καὶ περνούσαμε ὅλ'. 'Αρρώστεια ἅμα ἦταν σις ἀνθρῶπ' μόνε, μόν' ἀνθρῶπ' περνοῦσαν ἅμα ἦταν καὶ σιὰ χαϊbάνια²⁾, καὶ τὰ χαϊbάνια τὰ περνοῦσαν τὰ σιαύρωναν καὶ τὰ χαϊbάνια καὶ τς ἀνθρῶπ'.

Κιχαγιᾶς φώναζε ποβραδύς: «Ταχειὰ θὰ τὰ περάσ'με πὸ τὸ καράγιανικ. Νὰ σβῆστε ὅλες τίς σιές³⁾. Νὰ μὴ λέτε δὲν ἤξεράμε."Α, α, α!» Διαταή! Ψωμὶ νὰ ἔχ' θὰ τ' ἀφήκ'.

Τὸ ταχειὰ ὅλ' τρέχουν μαναχοί τς καένas ἅμα δὲν πάη, φοβᾶται, θὰ πεθάν'.

Πααίζουν δυὸ νουμάτ' μέσα σιὸ ρουμάν'⁴⁾ σὲ ξένο τοπράκ⁵⁾ κι ὅπου βροῦν δυὸ κέδρα νὰ εἶναι κοντὰ κοντὰ, τὰ τρυποῦν μὲ τὴν ἀρίδα καὶ περνοῦν σις τρυῖπες ἓνα ἄλλο κομματ' κέδρο, γλωρὸ πάλε. Τότε τὸ κόφτουν, ἀποκεῖ τὸ παίρουν, ἀπ' τὸν ξένο τὸ μερᾶ δὲν κάμ' νὰ εἶναι ἀπ' τὸ χωριό. Καὶ μὲ μιὰν ἀλ'σίδα, τὴν τ'λίζουν ἔτσι γιὰ, τρανοῦν γκολιόμπαρ⁶⁾ ν ἀλ'σίδα ἓνας πέκ' κ' ἓνας πέκ' καὶ κιζδίζ' τὸ κέδρο.

1) δὲν ὑπάρχει

2) ζῶα

3) φωτιά

4) δάσος

5) χῶμα.

6) γυμνοί.

“Υστερα ἕνας ἔχ’ ντὴ γίσκνα, τοιμάζ’ πὸ μπροσιὰ τὰ ξερὰ τὰ ξύλα, τὶς φλοῦδες τὰ κέδρα καὶ πιάν’ φωτιά.

“Αμα βγάλ’ν τὴ φωτιά, ἀρχινοῦν, φανάζουν, χαίρουνται· οἱ γι ἄλλ’ ὄξου χαίρουνται, σὰν πὸν βγαίν’ Καλὸς Λόγος στὴν Ἐκκλησία. Φανάζ’ν «βῆκε σιὰ», χαίρουνται.

“Ολο τὸ χωριό, μικροὶ μεγάλ’ καὶ κόμα ἀστενεῖς νὰ εἶναι—για τὸ ἄρρωστ’ τὸ κάμ’ν γιά! — τοὺς πᾶν’ ἐκεῖ. Περιμέν’ν νὰ περάσ’ν πέκ’. “Ολ’ περνοῦν, θὰν τὰ πρόβατα, πὸ ἕνας, πὸ δύο, συμπρώχνουνται.

Σιὰ καίει πᾶν’. Περνοῦντας τὸν σταυρὸν’ν στὴ ράχ’ μὲ τὴ φωτιά καὶ μὲ τὸ ζερβὶ τὸ χέρ’, ὄχ’ μὲ τὸ δεξί. Κι ὁ ἕνας λέει: τί καῖς; Ὁ ἄλλος: Καράγιανίκ. Θὰ καπνίσ’ λιγούτσ’κο, θὰ τὸν ἀκκούμπήσ’ μὲ τὸ δαυλὶ στὴ ράχ’ ἔτσ’ σὰ σταυρό. Κι ἡ ἀρρώστεια ἔπαφτεν ὕστερα.

17.

Ἄλεποχώρι. Παρὰ Βαίτση Σταμπόλη, ἐτῶν 65.

Πααίζουμι, τρυποῦμι τὴ γῆς ἀπὸ ξένο τοπράκ’¹⁾, καῖμε καὶ φουτιά πᾶν στὴν τρυπα. Θὰ περάσ’ κατὰ κεῖ τὸ βόδ’ στέκεται ἕνας ἴσιαδῶ, ἕνας ἴσιακεῖ— θὰ ναι τῶνομά τς ἕνα σιὸ χωριό, ἄλλος δὲ θὰ βρίσκεται— καὶ τὸ σταυρὸν’ν. Κεῖν’ π’ θὰ τὴν ἀνάψ’ν τὴ φουτιά κεῖν’ θὰ τὰ σταυρὸν’ν, ἄλλος δὲ χωράει.

Παίρουν κέδρα πὸ τὶς φράχτες καὶ χτυποῦν δυὸ καζίκια²⁾, βάν’ν μπαρότ’ στὴν τρυπα καὶ γυρίζ’ντας ἀπάν’ κατ’ σὰν τὸ τσικρὶκ’ κορὸν’³⁾ τὸ μπαρότ’ κι ἀνάβ’.

Ἄνθρωπος πὸν θὰ περναῖ ποκάτ’ μὲ τὰ χαϊβάνια θὰ ρωτιάη: «τί καῖτε;» «Καρὰ γιανίχ καῖμε» λέν’ κεῖν’ πού’ναι ἀποπάν’. Πρόβατα, γελάδια, γαῖδούρια, δλα τὰ πράμματα θὰ περάσ’ν. Μὲ τὸ πέρασμα μαζὶ κόβεται ψόφος.

18.

Τσαούσκοι (ἐπαρχ. Ὀρτάκιοι), Παρὰ Δημ. Τσουγιάννη, στρατιώτου.

Στὸ Τσαούσκοι, ἕξ ὥρες ἀπ’ τὸ Διμότχο, τέλια Φεβρουαρίου (1922) ἔκαναν φωτιά γιὰ τὸ καράγιανάκ’.

Μόλις εἶδαν τὴν ἀστένεια αὐτὴ, εἰδοποιήθ’καν ὅλ’ γιὰ τὴν ἄλλ’ μέρα τὸ πρωῖ νὰ εἶναι ἔτοιμοι. Πρὶν νὰ μαζωχτῆ ὅλος ὁ κόσμος, δυὸ νομάτ’ μονονόματ’— ὁ ἕνας λέγονταν Βενιώτης, ὁ ἄλλος δὲ μπορῶ νὰ θυμ’θῶ— πῆγαν νὰ εἰτοιμάσουν τὸ μέρος. Βρῆκαν ἕναν λάκκο καὶ τρύπ’σαν κατ’ ἀπάν’, ὥστε νὰ περναῖ ἄνθρωπος, ὕστερα γδύθησαν κι ἀναψαν τὴ φωτιὰν αὐτήνα μὲ τὰ ξύλα τρίβοντας τρίβοντας ἀναψαν.

¹⁾ χῶμα, τόπος

²⁾ πάσσαλοι

³⁾ ζεσταίνεται

“Αμα βγήκεν ἡ φωτιά, ἔβαναν κι ἄλλα ξύλα καὶ τὴν πῆγαν σιτὴν ἄκρα τῆς τρύπας πού ’ταν νὰ περάσουν. Οἱ δυὸ αὐτοὶ στέκαν ἐκεῖ, ὁ ἕνας ἀπ’ τὴ μὴν ἄκρα κι ὁ ἄλλος ἀπ’ τὴν ἄλλη καὶ κρατοῦσαν ἀπὸ ἕνα ξύλο στὸ χέρ’ ἀναμμένο καὶ τὸν καιρὸ πὺν περνοῦσεν κάποιος ἔλεγαν μιὰ λέξ’ «μακριὰ τὸ καραγιανάκ’», μιὰ τέτοια λέξ’ καὶ μὲ τὸ ξύλο, λιγάκ’ κάρβουνο νὰ χ’, τὸν ἀκκουμποῦσαν λίγο ἀποπίσω. “Εἰς πέρασεν ὄλος ὁ κόσμος· εἶναι ὑποχρεωμέν’ ὄλ’ νὰ περάσουν. Μὲ ζήτησαν καὶ μένα. “Ολο τὸ χωριὸ ἔπεσεν ἀπάνω μου, γιὰ νὰ περάσω· «ἔλα νὰ περάσ’ς, μοῦ ἔλεγαν, γιὰτὶ θὰ σὲ βρῆ τὸ καράγιανάκ’», ἀλλὰ δὲν πέρασα. “Ἄλλοι ὅμως στρατιῶτες, κάτι χωριάτες, πέρασαν. “Αποκεῖ πῆραν ὕστερα φωτιά ὄλα τὰ σπίτια κι ἀναψαν, γιὰτὶ εἶχαν σβημένες τὶς φωτιὲς ὄλες.

Γίνεται χωριστὰ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ χωριστὰ γιὰ τὰ ζῶα. “Αν παρουσιαστῆ ἀστένεια στὰ ζῶα, νὰ μελάνιάζουν καὶ νὰ ψοφοῦν, γίνεται καὶ γιὰ τὰ ζῶα. “Εγὼ εἶδα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

19.

Μεγάλο Μπογιαλίκι (περιφ. Καβακλί). Παρὰ Ἀργύρη Στανκούδη, ἐτῶν 76.

“Οταν τὰ ’πιαν’ ἀρρώστεια τὰ ζῶα, τὰ πιρνούσαμ’ ἀπ’ τὴ φωτιά. Θὰ νὰ χουγιάξ’¹⁾ κιχαγιᾶς νὰ σβῆσ’ν τὶς φωτιὲς ἀπ’ τὴν παρασιτιά. Γύστια δυὸ νουματοί, πὺν ἄλλα νόματα δέ ’ναι στοὺ χουριό, θὰ ξιγυμνουθοῦν κι θὰ πολεμήσουν οὐλ’ νύχτα, γιὰ νὰ θγάλουν κινούργια φωτιά.

Πάαιναν ὁ ἕνα σπίτι παστικὸ, νὰ μὴ χωρατεύιτι γυναιῖκα γῆ ἄντρας κεῖ μέσα, νὰ μὴν ἔχ’ν κακὸ ὄνουμα, κ’ ἐπιρναν δυὸ ξύλα ἀπὸν χλαμπούρια²⁾ κι τὰ κάρφουσαν στὰ παρασιτόματα³⁾ στὸ μέσα τὸ χιτῆμα, (σιτὴ μέσα τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὸ ἀμπάρ’). Λίγου τὰ κάρφουναν, γιὰ νὰ μὴ φεύγουν τὰ ξύλα, κ’ ἕνα ἄλλου ξύλου τὸ χώνευαν καλὰ σις τρυῖπες, γιὰ νὰ γυρίζ’. “Επειτα ἕνας θὰ κάτισ’ πομέσ’ ἀπ’ τὴν πόρτα νιάνταλος, γυμνός, κι ἄλλους ἕνας ἀπέξου, νιάνταλος κι αὐτός, κ’ οἱ δυὸ ἀρχινοῦν νὰ τρανοῦν ἕνας πομέσα κι ἄλλος ἀπέξου τὴν τριχιά βάζουν καὶ σιτὴν ἄκρα λίγο ἴσκα. Τραυῶντας τὸ ξύλο χωνεύει, ἀνάβ’ ἡ ἴσκα κι ἀποκεῖ πιάνουν φωτιά. “Ἀλλὰ ὅσο νὰ τὴ βγάλουν τὴ φωτιά, φωνὴ δὲν ἀκούηταν, λουφαχτιά. “Αμα μιλήσ’να, δὲ βγαίν’ φωτιά.

“Επειτα πὸ κεί’να τὴ φωτιά θὰ πᾶν’ ν’ ἀνάφουν, ὄξου στοὺ σταυρουδρομ’ μιὰ τρανὴ φωτιά, νὰ πιράσουν τὰ ζῶα οὐλα.

Πάαιναν στοὺ σύνουρου πὺν σταυρώνουντι οἱ δρόμ’. “Ικεῖ, ἂν δὲν ἔχ’ οὐτόπους κλαριά, θὰ φέρουν ἀπ’ ἄλλοῦθι ξύλα, τρία — τέσσιρα ἀμάξια βοδινά, νὰ

1) φωνάξιη

2) φλαμοῦρι

3) παραστάδες θύρας

κάμουν φουτιά κ' ἔπειτα ἀελάρ'ς ἀπὸ τὰ φύλαγι, ξιγυμνώνουνταν οὐλουςδιόλου — ἀκόμα δέ χώνευιν ἢ φουτιά — μπδοῦσι ἀπουπάνου κ' ὕσιρα οὔλα τ' ἀελάδια ἀπιροῦσαν ἀπουπάν' ἀπ' τὴ φουτιά. Τὰ φουβιρίζαν, τὰ δέροναν, τὰ στρουμῶναν. Ποῦ θὰ πᾶν'; Θὰ πιράσουν, θὰ 'πουμείν' ἢ ἀρρώστεια μέσ' σιτὴ φουτιά.

Κόμα γήλιους δὲ θὰ γενν'θῆ, θὰ πιράσουν τ' ἀελάδια. "Ἐπειτα θὰ πᾶν' οἱ κόσμ' οὔλ' νὰ πάρ'ν ἀπὸ κείν'να τὴν κινούργια τὴ φουτιά ν' ἀνάψουν σιτὴν παρᾶσι. "Ἐτσ' μᾶς φαίν'ταν, ἀπαρατοῦσιν ἢ ἀρρώστεια ἤθλεπάμι ὠφέλεια.

Εἶχαμε κ' ἓνα σίδερο, ἀπὸ ἐννια καζάδες μαζεμένο. Κεῖνο ἦταν γιὰ τὰ βουβάλια καὶ τὰ γουρούνια. "Ἀμα τὰ 'πιανε αὐτὴ ἢ γκίρλιτσα, τὰ βαρούσαμι ἓνα νταμκᾶ μ' αὐτὸ τὸ σίδερο...

20.

Καβακλί. Παρὰ Πασχάλη Μπουχώρη, ἐτῶν 67.

Τὸ καμα καὶ τὸ ξέρω... "Ἀρρώστεια πλάκωνε σιὰ χαϊβάνια, σιὰ γελάδια, σιὰ βουβάλια, σὲ κεῖνα.

Δυὸ - τρεῖς ἀνθρώπ' γυμνοί, ὅπως τοὺς γένν'σεν ἢ μάννα τς, παίρνουν ἓνα ξύλο φιλιουριά (φλαμούρ') καὶ τυλίγουν ἓνα σκοινὶ γιδομαλλήσιο στὸ ξύλο αὐτὸ καὶ τὸ πιάνουν δυὸ ἀνθρώπ', ἓνας πὸ κείθε κ' ἓνας πὸ κείθε, καὶ τρανοῦν ἀπάνου - κάτου ὅσο ν' ἀνάψ' ἐκεῖνο τὸ ξύλο. Βάνουν μιὰ ἴσκνα κι ἀνάφτ'. "Ἐτσ' πιάνουν φωτιά καὶ τὴ λέν' καινούργια φωτιά.

Πᾶνε ὕστερα σιτὸν κασλᾶ, κεῖ πὸν μνείσκουν τὰ γελάδια κὶ κᾶν'ν ἐδῶ μιὰ φωτιά κ' ἐκεῖ μιὰ φωτιά κι ἀπ' τὴ μέσ' περνοῦν τὰ γελάδια, γιὰ νὰ γερέψουν.

Οἱ φωτιᾶς σ' ὄλο τὸ χωριὸ εἶναι σθησμένες. "Ἐπειτα πιάνουν φωτιά σ' ὄλα τὰ σπίτια ἀπὸ κείν' τὴν καινούργια τὴ φωτιά.

Οἱ ἀνθρώπ' καὶ νὰ μὴν περάσουν, τόσο κᾶν'.

21.

Καβακλί. Παρὰ Ἡλία Σαρούδη.

* Τὰ πρόβατα ἅμα ἔχουν σπλῆνα, πρέπει ν' ἀνάψουν γύρω σιτὸ γρέκι φωτιᾶς ἀπὸ πυξάρι. Κεῖνος ὁ καπνὸς εἶναι πικρὸς κ' εἶναι γιαιτρικὸ γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτὴ.

Νὰ μὴ ρωτᾶς γιαιτρόν, νὰ ρωτᾶς παθόν.

22.

Ἀηβλάσης (χωριὸν τοῦ Αἵμου παρὰ τὴν Μεσημβρίαν).

Παρὰ Κυριάκου Βαλασάκη, 1912.

"Ὄντας ἀρρωστήσ'νε τὰ ζά μας — δὲ ξέρ'με πῶς ντὴ λένε ντὴν ἀρρώστεια, ὅ,τιδῆποτε ἀρρώστεια — διαλέγ'με δνὸ ἀνθρώποι μέσ' ἀπ' τὸ χωριὸ μας πὸν ἔχ'νε

ἓνα ὄνομα, μονονόματ' ντεμέκ¹⁾, καὶ παγαίν'νε μέσ' σ' ἓνα σταυροδρόμ' κι ἀνάφ'νε φωτιά. Παίρν'νε δυὸ ξύλα ξερά, γιὰ φλαμουριά γιὰ²⁾ λεφτοκαρυά, γιὰτὶ μόν' κείνα τὰ ξύλα κολλοῦν ἔτσ' καὶ τὰ δύο τὰ κομμάτια τὰ ξύλα τὰ βάν'νε πάν' πανωτὰ καὶ βασιῶντας τὰ τὰ σέρνονν καὶ τραυῶντας μὲ δύναμ' ἀνάβ'νε.

Ἐμα ἀνάψ'νε τὰ ξύλα, βάν'νε πάν' τσαλιὰ κι ἄλλα ψιλὰ ξύλα καὶ γέν'ται μεγάλ' φωτιά. Δά³⁾ γέν' ἡ φωτιά, χ'γιά ζνε (φωνάζουν) νὰ μᾶσ'νε τὰ πράματα οὔλα μὲ τὴ σειρὰ καὶ τὰ περνοῦν πάν' πὲ ντὴ φωτιά. Ἐτσ' ἔχ'νε τεμπίχ'⁴⁾, νὰ μὴ γκολλήσ'νε κάγκανεις φωτιά σιὸ χωριό, ὅσο δὲ γέν' ἡ διαβολοφωτιά καὶ περάσ'νε τὰ πράματα, δεξιὰ ντεμέκ νὰ περάσ'νε τὰ ζά μας, νὰ σβήσ' ἡ φωτιά, νὰ σβήση κ' ἡ ἀσθένεια ντους.

Ἐλεγαν οἱ παλιοὶ ἀνθρώπ', ἀπὸ τότε, πού δὲν εἶχε παπάδες σιὸ χωριό μας, ἄμα τελεύτιζε κανέννας καὶ δὲν νιὸ διάβαζε παπᾶς, κι ἄμα γεννιοῦνταν κανένα παιδι καὶ πέθνησκεν ἀβάφτιστο, τέτοιες ἀσθένειες ἄκουγαμ' πού φαίν'τας, μὰ ἀφόντας ἔχ'με παπᾶ, τέτοια πράματα δὲ μπιστεῦνε γειτόν' μας οὔτε γέν'ται.

23.

Ἀηβλάσης (ἐπαρχ. Μεσημβρίας).

Ζαμπουνλίκ'⁵⁾ ἄμα φανῆ σιὰ χαϊβάνια, θὰ πᾶν' σ' ἓνα τσατιρλίκ', σὲ κᾶνα σταυροδρόμ' δυὸ ὄρες πιρμῆ⁶⁾ νὰ φέξ', καὶ κᾶν'νε ντὴ φωτιά ἐκεῖ.

Κάθε ἄθροπος δὲ ντὴ κᾶν' ἐκεῖν' ντὴ φωτιά· θὰ εἶναι μονονόματ'. ἄλλο ὄνομα νὰ μὴν ἔχ' τέτοιο μέσ' σιὸ χωριό. Σεβαστὸς ντεμέκ⁷⁾ γιαχοῦντ'⁸⁾ Ὁρθόδοξος· κείν' οἱ δυὸ μονάχα θὰ νά 'ναι. Τοίτσιδοι⁹⁾ πάιναν κι ἀναφταν ντὴ φωτιά.

Τὴν ἀναφταν μὲ δυὸ φιλιουργές¹⁰⁾· τὶς τρίβανε, τὶς τρίβανε κι ἀναφταν μονάχες. Ὅσο δὲ γέν' ἡ φωτιά, νὰ χιρήσουν τὰ χαϊβάνια νὰ περνοῦν, δὲ μιλοῦσαν. Τότες κόφτουνταν ἡ ἀρρώστεια.

Θὰ νὰ φωνάξ' ποβραδὺ κεχαγιᾶς νὰ μὴ κολλήσ'νε φωτιές τὸ πρωτὶ. Μούν' περάσ'νε τ' ἀγελάδια, ἀνάφτουν τὴ φωτιά σιὰ σπίτια.

24.

Μπάνα (χωριὸν Αἴμου). Παρὰ Δράκου Μιχ. Τερζῆ.

Ἐνα γκαιρὸ, πιρμῆ νὰ βρεθοῦν αὐτοὶ οἱ γιατροί, τὸ γιατρικὸ αὐτὸ ἦταν. Θὰ νὰ σκάσουν ντὴ γῆς νὰ κάμουν τρυῦπα· χρειάζντανε νὰ ἔχ' τούμπα, ἓνα μπαῖρ (νὰ

1) δηλαδή 2) ἡ — ἡ 3) σάν 4) διαταγή 5) ἀδιαθεσία, ἀσθένεια 6) πρὶν
7) δηλαδή 8) ἡ 9) γυμνοὶ 10) φιλύρα, τιλία, φλαμουριά

ἔχ' ῥέμμα πὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ῥέμμα πὸ τὸ ἄλλο μέρος, νὰ γέν' μιὰ τρυῖπα σὰν τούνηλ), γιὰ νὰ περάσουν ὁ κόσμος καὶ τὰ χαϊβάνια πὸ τὰ κείν' τὴ ντρυῖπα.

Ἔστερας δυὸ ἀθρῶπ' τσίτσιδοι καὶ ζερβοὶ θὰ νὰ πάρ'ν δυὸ κονταρίδια καὶ μὲ χωρὶς χωρατὰ, πιρμὴ νὰ πάρ'ν χαραή¹⁾, ἀναβαν φωτιὰ μπροστὰ σιτὴ ντρυῖπα μὲ κείνα τὰ κονταρίδια, τὶς φιλιουργές. Χρειάζντανε ν' ἀνάψουν μονάχα· τότες γέννταν γιαιτρικό, ὅχ' νὰ βάλουν κάρβουνο. Ὅσο δὲ γέν' ἡ φωτιά, δὲ μιλοῦσαν.

Ἄμα ἀναφτε ἡ φωτιά, θὰ νὰ φύγ'ν πεκεῖ αὐτοί, οἱ τσίτσιδ' οἱ ἀθρῶπ', κ' ἔπειτα θὰ νὰ πᾶν τὰ βωκά²⁾, τὰ χαϊβάνια οὔλα, νὰ τὰ περάσ'ν πὸ τὰ κείν' τὴ ντρυῖπα. Ἄραδιάζονντας οὔλ' οἱ ἀθρῶπ' πεδῶ καὶ κεῖ, γιὰ νὰ πᾶν τὰ πράματα οὔλα νὰ περάσ'ν πεκεῖ. Κι οὔλ', μικροὶ-μεγάλ', μὲ τὰ παιδιὰ τς, ὡς καὶ τὰ σαλά³⁾ τς μὲ τὸ βυζί, πεκεῖ τὰ περνοῦσαν.

Ἄμα περνοῦσαν κι οἱ ἀθρῶπ' οὔλ', θὰ νὰ κόψουν τὴν τούμπα κείνη· τὴ βούλιαζαν, γιὰ νὰ μὴ περάσ' τίποτα μήτε πουλλί μήτε ἄθρωπος μήτε διάβολος.

Κι αὐτὸ ὅχ' νὰ πῆς ψέματα! Νά, δῶ, σιτοῦ Γιαννακοῦ τὸ σπὶτ' κόσμος πέρασαν. Θυμήθ'κα ἓνα σιτὸ μῦλο, ἓνα σιτὸ κουρί⁴⁾, σιτὸν κουροῦ τσεσμέ... πέντε διαβολοφωτιές. Ἦσαν γιαιτρικό αὐτὸ γιὰ οὔλα τὰ πράματα. Τὰ βωκά δὲ ὑποφοῦσαν, οἱ ἀθρῶπ' δὲ πέθνησαν.

25.

Μπάν'α. Παρὰ Βασίλη Ἀλεξίου, (1912).

Αὐτοὶ ποὺ θὰ βγάλουν ντὴ φωτιὰ πρέπ' νὰ εἶναι ὁ ἓνας ὁ πρῶτος ἀπ' τ'ἀδέρφια κι ὁ ἄλλος νὰ εἶναι ὁ τελευταῖος ἀπ' τ'ἀδέρφια τ', καὶ νὰ εἶναι ζερβοὶ καὶ οἱ δυό. Ἄφοῦ ξεγυμνωθοῦν, ὀλόγυμνοι ἀνάφτουν τὰ ξύλα μὲ ὅποιον τρόπο τ' ἀνάφτουν καὶ σιτὸν Ἀηθλάση. Τὸ μέρος ὅμως ὅπου θὰ γίνῃ ἡ φωτιά, πρέπει νὰ εἶναι στενὸ καὶ ἂν δὲν ὑπάρχη κατάλληλο, τότε σκάβουν ἓνα μέρος κ' ἐκεῖ μπροστὰ κάμουν τὴ φωτιὰ καὶ θὰ περάσουν καὶ τὰ ζῶα.

26.

Ναίμονας, χωρ. Αἴμου παρὰ τὴν Μεσημβρίαν.

Παρὰ Εὐγένη Δ. Πραματευτῆ, ἔτων 65.

Ἄμα τύχ' ἀστένια σιὰ ζῶα, κάμουν τὴ διαβολοφωτιὰ. Σβήνουν τὶς φωτιές καὶ κάμουν νέα φωτιὰ. Ἔστερα θὰ πάρουν τρία ξύλα ἀπ' τὴ φωτιὰ κείνηνα καὶ θὰ τὰ ρήξουν ἀναμμένα σὲ τρία σταυροδρόμια. Ἐκεῖ πέρα ποὺ τὰ ρήχνουν τὰ ξύλα

1) χαραυγή

2) βόδια

3) μωρά

4) δάσος

λένε: ὅπως ἄναψε ὁ διαβολάνεμος αὐτός, νὰ κάψη τὴν ἀρρώστεια πομέσ' ἀπ' τὸ χωριό μας, νὰ φύγ'.

Εἶναι μόν' γιὰ τὰ ζῶα.

27.

Ρ α β δ ᾱ ς (παρὰ τὴν Μεσημβρίαν). Παρὰ Μιλτ. Πανταζῆ.

Πρεμὴ νὰ πᾶς στὸ Ραβδᾶ, σι' ἀγιάρ', ἀντίκρα σιουῦ Ζαχάρ τὸ πηγιάδ', ἀν' ξανε μιὰ ντροῦπα, ἔκαμαν ἓνα οὐλούκ' (=ὑπόνομον) κι ἀπὸ τὸ ἡλιοκάθισμα ἀναψαν φωτιά μὲ φλαμουριά: πὲ τὸ τρίψιμο-τρίψιμο ἤρτε καὶ κίτσε τὸ ξύλο κι ἀναψε φωτιά καὶ ντὴ λέν' καινούργια φωτιά καὶ πέρασαν τὰ ζῶγα τς ποκάτου, γιὰ νὰ γιάνουνε. Ὅποτε τὰ βρη τὰ ζῶγα ἀσιτένια, τότες τὸ κάνε.

28.

Μ π ο υ ρ ο υ ν τ ζ ο ὦ κ ι (τουρκ. χωρίον Ἀγχιάλου). Παρὰ Μόσχου Κρομμύδα.

Γενί ἀιές' (=καινούργια φωτιά).— Στὸ Μπουρουντζοῦκι, διὰν ὑπάρχη ἀσιτένια στὰ ζῶα, βγάζουν νέα φωτιά. Διατάζουν στὸ χωριὸ νὰ σβήσουν τὶς φωτιές ὅλες, νὰ μὴν ὑπάρχη φωτιά ἀναμμέν'. Ὑστερα παίρνουν δυὸ ἀδρέφια δίδυμα δυὸ ξυλαράκια ἀπὸ φουντουκιά καὶ τὰ ντυλίζουν π' ἓνα σκοινὶ εἴτε πὲ λουρί: τὰ φέρον' ν βόλτα πὲ τὸ σκοινὶ καὶ κρατάει ὁ ἓνας μὲ τὸ ἓνα μέρος κι ὁ ἄλλος μὲ τὸ ἄλλο μέρος τὸ σκοινὶ καὶ τὰ τρίβουνε. Τρίβοντας ἀνάβουνε κ' ἔπειτα παίρν' ν ὄλ' οἱ ἀθρῶποι καὶ ἀνάβουν τὴ φωτιά τους. Στὸ μέρος ποὺ θ' ἀνάψουν τὴ φωτιά σκάβουν σὲ μιὰ τούμπα μιὰ τρῦπα πὲ τὸ ἓνα μέρος καὶ περνάει πὲ τὸ ἄλλο, σὰν τοῦνελ. Πεκεῖ περνοῦν τὰ ζῶα τους καὶ τό' χουν σὰν φάρμακό αὐτό.

29.

Μ π ρ ο ν τ ῖ β ο (ἐπαρχ. Ἀγαθουπόλεως). Παρὰ Ἀλ. Π. Μποντομτσίδη, ἐτῶν 52, παντοπώλου ἐκ Βασιλικοῦ.

Ὅταν ὑπάρχη ἀρρώστεια στὰ χαϊβάνια—καράγιανίκ' ὀνομάζεται καὶ εἶναι ἀπὸ γούστρελο: τὸ βράδυ τὸ ζῶο εἶναι καλά, τὸ πρωὶ βρίσκεται ψόφιο—τότες θὰ νὰ γέν' συνεδρίαση, νὰ κάμουνε τὴ φωτιά κείνη, τὴ διαβολοφωτιά.

Ἦθελ' ἀ σηκωθοῦν δυὸ ἀθρῶποι νὰ ξεγυμνωθοῦνε γυμνοί, θὰ νὰ βγοῦνε ἔξω πὲ τὸ χωριό, θὰ νὰ πάρ'νε δυὸ ξύλα ξερά καὶ νὰ τὰ τρίβουνε τὸ ἓνα πὰν' σι' ἄλλο: τὰ τρίβαν ὥρα πολλὴ ὡς ποὺ ἀναβαν κείνα τὰ ξύλα καὶ πὲ κείνη τὴ φωτιά ἀναβαν μεγάλη φωτιά.

Τὸ πρῶτὸ θὰ περνοῦσαν ὅλα τὰ ζῶα ποπὰν³ πὲ ντῆ φωτιά καὶ θὰ νὰ τὰ πααί-
νονν σ' ἄλλο μέρος νὰ κοιμηθοῦν, ν' ἀλλάξουν μέρος. Ἐτσι θεραπεύουντας τὰ ζῶα,
δὲ φοφοῦσαν πιά. Ἡμαν ἐκεῖ πὸν τὸ κάμασι πρὶν εἴκοσι χρόνια.

Τὰ παλιά χρόνια ντῆ γκάμναμε καὶ στὸ Βασιλικὸ αὐτῆ ντῆ διαβολοφωτιά.
Ἐπειδῆς ἔβγαινε μονάχη ντῆς, διχῶς σπῖρτο γῆ τσακμάκι, γι' αὐτὸ ντῆ λέγαμε
διαβολοφωτιά.

Καὶ στὸ Βούργαρι (βουργάρικο χωριό, δυὸ ὥρες ἀπὸ τὸ Κωσι) εἶδα δια-
βολοφωτιά. Ἀνάψαν μιὰ φωτιά μεγάλη στὸ στόμιο τῆς μάντρας κι' ὕστερα χτυποῦ-
σαν τὰ ζῶα καὶ πηδοῦσαν ποπὰν πὲ ντῆ φωτιά γιὰ τὴν ἀρρώστεια. Καὶ θάμαζα,
τί πρᾶμα ἦταν αὐτό. Θὰ τὰ κάψ'τε, βρὲ, τοὺς εἶπα . .

Τῆ διαβολοφωτιά τὴν εἶχαμε σὰ παιχνίδι. Ἐμεῖς, ὅταν ἤμαστε μικρά, παίζαμε
καὶ κάναμε διαβολοφωτιά. Παίρναμε δυὸ ξύλα, ὅτιδῆποτε, στεγνὰ νὰ εἶναι καὶ
παλιά, τὰ τρίβαμε πολλὴ ὥρα κι' ἀνάβανε. Πάγαιναν τὰ παιδιά στὸ βουνὸ καὶ φύλαγαν
τὰ βουβάλια. Πολλὲς φορές, πὸν δὲ βρισκόταν σὲ κανένανε φωτιά, οὔτε τσακμάκι
οὔτε σπῖρτο, τί νὰ κάνουνε; ἀναγκάζουντας νὰ κάνουνε διαβολοφωτιά. Πολὺ
δύσκολο εἶναι. Θέλ' μιὰ ὥρα νὰ τὰ τρίβης τὰ ξύλα . . .

30.

Μπροντίβο. Παρὰ Ἄντ. Π. Μποντομτσίδη.

Ἄμα ἔρχουνταν καμιὰ ἀρρώστεια, θὰ νὰ πάρουνε τὰ εἰκονίσματα οἱ ἀνεστε-
νάρηδες καὶ οἱ χωριανοὶ μαζὶ καὶ θὰ νὰ πᾶνε γύρω τὸ χωριό, νὰ φράξουν τὸ χωριό,
ὅπως λέγανε. Ἐπειτα θὰ νὰ πάρουνε δρόμο ν' ἀκολουθήσουνε τὴν ἀρρώστεια, νὰ
ντῆ βγάλουνε πὲ τὸ χωριό, νὰ ντῆ διώξουν στὰ βουνά, καμιὰ μισὴ ὥρα δρόμο.

Πρβλ. Ἄ. Χουρμουζιάδου, Περὶ τῶν Ἀναστεναρίων καὶ ἄλλων τινῶν παραδόξων
ἐθίμων. Κων/πολις, 1873, σελ. 16 καὶ 26, Ἰ. Μαγκριώτου, Ἐθιμα Εὐκαρύου, Ἐθνακικὰ Η' 385 -
386, καὶ Ζ. Ἐθιμα Σαμακοβίου, Ἐθνακ. ΙΓ' 390 - 1.

31.

Αἶνος. Παρὰ Συμ. Μανασσείδου, Ἐθιμα Φερρῶν Αἶνου,
Φιλ. Σύλλ. Κων. Η' (1873-4) σ. 550.

Ἐὶς τὴν εἴσοδον τοῦ χωρίου ἀνάπτουσι πυρὰς τινὰς
ἐκ νέου πυρὸς καὶ διὰ μέσου αὐτῶν ἀναγκάζουσι τὰ κτήνη νὰ διέλθωσι. Τοῦτο δὲ
εἶδον ἰδίως ὄμμασι ἐν Φέρρα περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου μηνός. Ἐνίοτε ἀλείφουσι
πίσσαν ἓνα χοῖρον καὶ ἀφ' οὗ ἀνάψωσιν αὐτὸν ἀπὸ νέου πυρὸς ἀφίνουσιν αὐτὸν
μεταξὺ τῆς ἀγέλης τῶν κτηνῶν· ὁ δὲ χοῖρος τρέχει ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐνθεν κακεῖθεν
γρολλίζων ἐν ὄλαις δυνάμεσιν, ἕως ὅτου γένηται παρανάλωμα μὲν τοῦ πυρὸς, θῦμα

δ' οἰκτρὸν τῆς ἀνθρωπίνης δεισιδαιμονίας. Λέγεται δ' ὅτι δι' αὐτῶν ἡ ἐπιζωοτία ἐκλείπει. Τὸ δὲ νέον πῦρ ἀνάπτουσι διὰ τῆς τρίψεως δύο ξηρῶν ξύλων, βάλλοντες πυρίτιδα καὶ ἔναυσμα εἰς τὸ μέρος, ὅπερ ἐλπίζεται ὅτι θ' ἀναφθῇ».

32.

Τσορέκ-κιοϊ. Παρὰ Συμ. Μανασσείδου (Λαογρ. Ἀρχεῖον ἀρ. χειρ. 34 σελ. 126)

« Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ὅταν ἐπιδημική τις νόσος ἐπεσκέπτετο τὸ χωρίον. Τσορέκ-κιοϊ, συνήθιζον, διὰ ν' ἀπομακρύνωσιν αὐτὴν νὰ πράττωσι τὸ ἐξῆς : ἐξελέγοντο δύο χωρικοί, ὧν ἑκάτερος ἔφερεν ὄνομα μὴ εὕρισκόμενον παρ' ἄλλω, οἷτινες, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἐγυμνοῦντο ἔξω τοῦ χωρίου ὀλοτελῶς, ἔσκαπτον μέγαν λάκκον εἰς τι ἀπόκεντρον μέρος τοῦ χωρίου καὶ ἤναπτον πῦρ ἐν αὐτῷ ἐκ ξύλων κέδρων καὶ πεύκης· ἀκολουθῶς ἄλλοι τινὲς ὠδήγουν τὰ ζῶα τοῦ χωρίου πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ τὰ ἠνάγκαζον νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ λάκκου ἐκείνου καὶ νὰ πλησιάσωσι πρὸς τὸ πῦρ. Τότε εἰς τῶν δύο γυμνῶν ἠγγιζε τὰ ζῶα δι' ἀνημμένου δαυλοῦ, ἐν ᾧ ὁ ἕτερος ἀπέτεινε διαφόρους ἰκεσίας πρὸς τὸ φάσμα τῆς ἀσθενείας, παρακαλῶν αὐτὸ νὰ παρέλθῃ, χωρὶς νὰ κακοποιήσῃ τὰ κτήνη, ὑπὲρ ὧν ἐγίνετο καὶ ἡ λατρεία αὕτη. Ἡ συνηθεσιτέρα πρὸς τὸ φάσμα παράκλησις ἦτο αὕτη· «μαύρ' ἀρρώστεια ἀπούκουντα πέρνα, μὴν τὰ πειράειξ'ς».

33.

Πέτρα καὶ Σκόπελος Ἀνατολ. Θράκης. Παρὰ Δ. Πετροπούλου (Ἀρχεῖον θρακ. λαογραφ. καὶ γλώσσ. θησαυροῦ, τόμ. Η' (1941-42) σ. 164-6)

«Καράγιανι. Μιὰ ἀπὸ τις πιὸ γνωστὲς καὶ φοβερὲς ἀρρώστιες πὺν προσβάλλει τὰ ζῶα εἶναι τὸ λεγόμενον Καράγιανι. Οἱ σάρκες τῶν ζώων καὶ κυρίως τῶν βοδιῶν μαυρίζουν μετὰ τὴν προσβολὴν καὶ ἂν δὲν ληφθῇ φροντίδα γιὰ τὴν θεραπεία, γρήγορα τὸ ζῶο ψοφάει. Γιὰ νὰ θεραπεύσωσιν τὴν ἀρρώστια αὕτη, οἱ Πετρινοί, Σκοπελινοί καὶ ἄλλοι κοντοχωριανοί τους κάνουν τὸ ἐξῆς : Τρεῖς ἄνδρες ἀπὸ τὸ χωριὸ πὺν ἔχουν ὀνόματα πὺν δὲν τὰ'χουν ἄλλοι ἐκεῖ, κάνουν τὴν λεγόμενὴν «διαβολόστια» (διαβολοφωτιά). Πρωὶ πρωὶ (πὲ τὰ πουρνοῦ) μιᾶς ἡμέρας, προτοῦ ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος, βγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ σ' ἓνα σταυροδρόμι. Ἐκεῖ ξεγυμνώνονται ὀλότελα (τσιτσιδοί), παίρνουν τρία μικρὰ ξύλα ἀπὸ φουντουκιά, στερεώνουν τὰ δύο κάθετα καὶ παράλληλα στὸ ἔδαφος καὶ τὸ τρίτο στὴ μέση ὀριζόντια τὸ περνοῦν σὲ δύο τρυπες πὺν φκειάνουν στὸ μέσο σχεδὸν στὰ δύο κάθετα ξύλα, ἔτσι πὺν νὰ σχηματίζεται τὸ σχῆμα Η. Στὴ μέση στὸ ὀριζόντιο ξύλο εἶναι δεμένα δύο μικρὰ σκοινάκια. Ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς γυμνοὺς μένει ἐφεδρεία, ἐνῶ οἱ δύο ἄλλοι πιάνουν τὰ σκοι-

νιά, κι ὁ ἕνας ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος κι ὁ ἄλλος ἀπὸ τὸ ἄλλο τρανοῦν ἔτσι πὺν ν' ἀλέθη μὲ συχνή ταχύτητα τ' ὀριζόντιο ξύλο μέσα σὺς τρῦπες, γιὰ νὰ παραχθοῦν σπινθῆρες καὶ ν' ἀρχίσουν νὰ καίγωνται τὰ ξύλα. Ἄμα πάρουν φωτιά, ρίχνουν κατόπιν καὶ ἄλλα ξύλα κι ἔτσι σχηματίζεται μιὰ μεγάλη πυρὰ (σιτιά, διαβολόστια). Ντύνονται ὕστερα καὶ περιμένουν. Οἱ χωρικοὶ πὺν ἔχουν ζῶα ἀρρωστημένα ἀπὸ τὸ Καράγιανι, τὰ ὀδηγοῦν ἐκεῖ, τὰ περνοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴ διαβολόστια καί, καθὼς λένε, θεραπεύονται (γειανίσκνα).

Ὅταν ἡ ἴδια ἀρρώστια ξαπλώνεται καὶ προσβάλλη καὶ τὰ βουβάλια, ἔχουν καὶ ἄλλο τρόπο θεραπείας: Στέλνουν ἕνα χωριανὸ καὶ μαζεύει ἀπὸ ἑφτὰ περιφέρειες (καζάδες) ἑφτὰ κομμάτια σίδηρο (γεδὶ καζὰ δεμίρ). Τὰ κομμάτια αὐτὰ τὰ δίνουν σ' ἕνα σιδερά πὺν ξεγυμνώνεται καὶ τὰ λειώνει ἐπάνω στὴ φωτιά. Ἀπὸ τὸ μεῖγμα αὐτὸ φκειάνει ὁ σιδεράς βέργα, πὺν εἶναι ἡ μαγικὴ βέργα καὶ τὴ μεταχειρίζονται γιὰ τὴ θεραπεία τῆς ἀρρώστιας ὡς ἐξῆς: Τὴ βάζουν στὴ φῶτιά, μέχρις ὅτου κοκκινίσῃ κι' ἔτσι ὅπως εἶναι πυρακτωμένη τὴν ἐπιθέτουν κάτω ἀπὸ τὴν οὐρὰ τοῦ ἀρρωστοῦ βουβαλιοῦ στὰ πσινα πόδια ἢ ἐπάνω στὴ ράχη του καὶ ἀπὸ τὸ κάψιμο ἀφίνει μιὰ γραμμὴ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, λένε, τὸ ζῶο θεραπεύεται. Τὴ θεραπευτικὴ αὐτὴ σιδερένια βέργα τὴν κρατοῦν σ' ἕνα χωριὸ καὶ στέλνουν καὶ τὴν παίρνουν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ τ' ἄλλα τὰ γειτονικὰ χωριά, ἅμα τοὺς τύχη ἢ ἀρρώστια.

Λύσσα. Ἄμα δαγκάσῃ λυσσασμένος σκύλος ἕνα ἄλλο ζῶο καὶ λυσσάξῃ, μαζεύουν ὄλα τὰ ζῶα τῆς ἀγέλης, τὰ περνοῦν ἀπὸ ἕνα ποτάμι καὶ τὰ πηγαίνουν σ' ἕνα μέρος ἀνοιχτό. Ἐκεῖ ἕνας πὺν θεωρεῖται εἰδικὸς γιὰ τὴ δουλειὰ αὐτὴ, μπαίνει στὴ μέση τῶν ζῶων ὀλόγυμνος. Παίρνει δυὸ ξυλαράκια ἀπὸ φουντουκιά, τὰ τρίβει τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο καὶ βγάζουν φωτιά (διαβολοφωτιά). Ἀπὸ αὐτὸ τὸ σπινθῆρα ἀνάβουν μεγαλύτερη φωτιά, καὶ περνοῦν ἀπὸ πάνω ὄλα τὰ ζῶα. Ἐπειτα καῖνε ἐπάνω στὴ φωτιά τὸ λυσσασμένο σκύλο, καθὼς καὶ τὸ ζῶο πὺν ἐδάγκασε».

34.

Βελίστι (περιφ. Κοζάνης). Παρὰ Σερέφα, κτηνοτρόφου ἐκ Σιατίστης.

Μιὰ βολὰ μᾶς ψοφοῦσαν τὰ πρόβατα, εἶχαν σπλῆνα, καὶ μᾶς εἶπαν νὰ τὴν κάνουμε αὐτὴ τὴ φωτιά. Ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ξύλα νὰ εἶναι ἀπὸ ἀγριοκερασιά καὶ τὸ μέρος, ὅπου μεγάλωσε τὸ ξύλο αὐτό, ἢ ἀγριοκερασιά, πρέπει νὰ μὴν ἀκούγεται πετεινός: τόσο ἀλάργα νὰ ἔναι καὶ ἀνώμαλο τὸ μέρος: δηλ. τσακιστὸς τόπος, νὰ μὴ παιέται. Καὶ τὴν ἡμέρα πὺν θὰ κόψουν αὐτὸ τὸ ξύλο εἶναι ὀρισμένη μέρα, τὴ Μεγάλῃ Πέφτη. Καὶ κείνος πὺν θὰ παγαίν' νὰ τὸ κόψῃ, πρέπει νὰ εἶναι καθαρὸς κι ἀπὸ ροῦχα καὶ νὰ μὴ σμιχτῇ μὲ γυναῖκα: ὅπως ὄντας πηγαίν' νὰ μεταλάβ' καὶ δεῦτερο νὰ εἶναι ἀριστερός: καὶ ἂν θὰ τὸ κόψῃ, νὰ τὸ πηγαίῃ στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸ

λειτουργήσῃ καὶ νὰ τ' ἀφήσῃ καὶ σαράντα μέρες στὴν ἐκκλησία νὰ ἐγκαινιασιῇ. Κι ὄντας θὰ συμβαίῃ τίποτα, νὰ παγαίνουν στὴν ἐκκλησία νὰ τὰ παίρουν ἄντρες καθαροί. Βάν'ν σκοινὶ ἀπὸ γιδόμαλλο καὶ τὴν κάνουν αὐτὴν τὴ φωτιά ἀπ' τὰ ξύλα.

Ὅντας θέλουν νὰ κάνουν αὐτὴν τὴ δουλειά, θὰ παγαίνουν νὰ διαλέξουν μέρος κατάλληλο, γιὰ νὰ τὰ περάσουν τὰ ζῶα αὐτὰ τὰ ἐνοχλούμενα. Πρῶτα θὰ κάνουν μιὰ τρυπα. Ἡ ἄκρα τοῦ βουνοῦ θὰ εἶναι καὶ ἀπὸ μιὰ χαράδρα τρυποῦν τὴ μύτ'κα ὅσο νὰ χωράῃ τὸ ζῶο ποὺ θὰ περάσῃ. Ἄν εἶναι γελάδι, θὰ γέν' ἡ τρυπα τρανύτερη, ἂν πρόβατο, μικρότερη καὶ στὴν ἔξοδο θὰ ὑπάρχουν οἱ φωτιές, μιὰ ἀριστερά, μιὰ δεξιὰ καὶ ἀποκεῖ θὰ διαβαίνουν καὶ στὸ τέλος θὰ τὰ μᾶς ὁ τζομπᾶνος βιαστικῶς καὶ ὑποχρεωτικῶς καὶ νὰ μὴ γυρίσῃ νὰ κοιτάξῃ πίσω ὁ τζομπᾶνος πλέο τῶν δύο χιλιάδων μέτρων. Καὶ κείνοι ποὺ ἔχουν τὰ ξύλα θὰ τὰ πάρουν πάλι νὰ τὰ πᾶν στὸ μέρος τους, στὴν ἐκκλησία.

Πρακτικῶς δὲν τό κανα. Μὲ τοῦπε ἕνας γέρος ἀπὸ τὸ Βελίστι, εἶναι τώρα ἑξ ἡρόνια.

35.

Μικρὰ Παλούκοβα Ναυπακτίας. Δ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα αἰτωλικά λαογραφικὰ ἐν Λαογραφ. τ. Δ (1912-13) σ. 414 κέ.

«Κουλουπάν'ς εἶνι ξουτκό¹⁾· ἦτανε νιὰ βουλά κι πάϊνι κι μαρκάλαϊ τὰ πράματα κι ψόφαγαν. Κ' ἔβγινι 'ς τὴ κακὴ σάρα²⁾ τς Οὐξνουῦλις. Ὁμοιαζι σὰ σκ'λί, σὰμ πρόβατου... κι βέλαζι σὰ βόιδ, σὰ γιλὰδ... ἔβγινι τ νύχτα παρὰ δέ... Θεραπεία: Ἄμα τῇ ἐμφανίσει του πρέπει νὰ σχηματισθῇ πλησίον τῆς στρούγκας ἐντὸς τῆς γῆς ὀπὴ μὲ δύο στόμια. Διὰ τῆς ὀπῆς εἶναι ἀνάγκη νὰ διέλθωσι τὰ ὑπὸ τοῦ ξωτικοῦ προσβληθέντα πρόβατα. Ὁσαύτως συντελεστικὸν εἶναι νὰ ἀναφθῇ ξυλοφωτιά, ἄνωθεν τῆς ὀποίας νὰ διέλθωσι τὰ ζῶα. Ξυλοφωτιά δὲ εἶναι τὸ διὰ τῆς τριβῆς ξηρῶν ξύλων ἀναπτόμενον πῦρ, ὅπερ βεβαίως χρησιμεύει ὡς καθαρτήριο».

¹⁾ ἔξωτικό, δαιμόνιον

²⁾ ἄδενδρος ἀνωφέρεια ἐπικλινῆς

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Συχνὰ ὁ περιοδεύων ἀνὰ τὴν Θράκην συναντᾷ εἰς μέρη, ὅπου συνορεύουν δύο χωρία «τρῦπες ὅπου τὲς κατασκευάζουν», κατὰ τὴν φράσιν τοῦ νομοκάνονος τῶν Ἰβήρων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, «εἰς τοὺς ὄχθους τῆς γῆς» ἀπὸ τὰς ὁποίας «περοῦσι τοὺς ἀνθρώπους»¹⁾.

Τοιαύτη «τρῦπα» εἶναι ἡ δεικνυομένη εἰς τὸ παρατιθέμενον σχεδιάσμα, τῆς

ὁποίας φωτογραφίαν ἐδημοσίευσα εἰς προγενεστέραν μελέτην μου²⁾. Αὕτη διωρύχθη τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1922 εἰς τὸ σύνορον Ἑλληνοχωρίου καὶ Καρωτῆς, χωρίων, κειμένων παρὰ τὸ Διδυμότειχον, ἐπειδὴ γρίππη ἐμάστιζε τοὺς Ἑλληνοχωρίτας.

¹⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Ἐν κεφάλαιον νομοκάνονος, Λαογραφία, τ. Γ' σ. 385,17.

²⁾ Γ. Α. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογραφ. Ζ' 500 - 501.

Ἐνωθεν τῆς ὀπῆς φαίνονται τὰ λείψανα τῆς καινούργιας φωτιᾶς, τὴν ὁποίαν διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων κέδρου ἤναψαν τὴν νύκτα δύο ἄνδρες μονονόματοι, γυμνοί, ὀλίγον δὲ περαιτέρω, πρὸς τὴν ἔξοδον τῆς ὑπογείου διόδου οἱ σφῆνες, δύο συγκλίνοντες κλάδοι ἰτέας. Τὴν πρωΐαν συνήχθησαν ἐκεῖ ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ κάτοικοι τοῦ Ἑλληνοχωρίου καὶ ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν ὀπῆν. Καθὼς δ' ἐξήρχοντο οὗτοι σκυφτοὶ ἀναβαίνοντες τὰς βαθμίδας τῆς κλίμακος, ἡ ὁποία ἦτο ἐσκαμμένη ἐν τῇ διόδῳ, οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνδρες, κρατοῦντες διὰ τῆς ἀριστερᾶς δαυλὸν ἀναμμένον ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά, τοὺς ἠγγίζον εἰς τὰ ἐνδύματά των· εὐθύς δὲ κατόπιν περνοῦσαν καὶ ἀπὸ τῆς σφῆνες, ὡς ὑπὸ ἀψίδα. Εἶχον δὲ μεταφερθῆ ἐκεῖ καὶ οἱ ἄρρωστοι ὅλοι, διερχόμενοι δ' οὗτοι διὰ τῆς ὀπῆς, ἄφινον κατὰ γῆς ἀπὸ τὸ φόρεμά των ῥάκος τι ἢ κλωστήν. Οὕτως ἐτελέσθη γενικὸς καθαρισμὸς τῶν κατοίκων πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἀσθενείας.

Συνηθέστεραι ὅμως εἶναι ἄλλαι, μεγαλύτεραι ὀπαί, διορυσσόμεναι ἐπίσης εἰς τοὺς ὄχθους τῆς γῆς, διὰ τῶν ὁποίων οἱ χωρικοὶ περνοῦν τὰ ζῶα των, ὅταν ἐπιζωοτία ἐνσκήψῃ εἰς τὸ χωρίον. Τοιαύτας μεγάλας ὀπάς παρατήρησα κατὰ τὴν αὐτὴν περιόδου μου παρὰ τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Παλιούρι, μίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης πρὸς τὸ Χεκιμί, καὶ ἑτέραν πρὸς τοὺς Μεταξάδες. Αὗται μετὰ τὴν χρησιμοποίησιν των ἐφράχθησαν δι' ἀκανθωδῶν θάμνων, διὰ νὰ μὴ περάσῃ κατόπιν δι' αὐτῶν ἄλλο ὑγιὲς ζῶον.

Ὅθεν τὸ «τρυποπέρασμα», τὸ ὁποῖον, προκειμένου ἰδίᾳ περὶ ἀσθενειῶν τῶν ἀνθρώπων, ἐνεργεῖται καὶ ὑπὸ ἄλλας μορφᾶς (ὡς πέρασμα ἀπὸ ὀπῆν φυσικὴν ἢ τεχνικὴν βράχων ἢ ἀπὸ σχισμάδα δένδρων ἢ ὑπὸ ζῶον ἢ ἀπὸ σφῆνες ἢ ἀπὸ μονομερίτικο πονκάμισο κλ.) ἀποσκοπεῖ τὴν μεταβίβασιν τῆς ἀσθενείας ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῶν ζῶων εἰς τὴν γῆν, τὸν βράχον, τὸ δένδρον ἢ εἰς ἀντικείμενόν τι καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας¹⁾. Διὰ τοῦτο καὶ ὡς τόπος ἀποθέσεως τοῦ κακοῦ ἐκλέγεται ξένος μερᾶς, ἦτοι τόπος ἄλλου, γειτονικοῦ χωρίου ἢ μέρος μακρινόν, πὺν νὰ μὴν ἀκούγεται ὄρνιθα (ἀριθ. 2), ἢ ἓνα σταυροδρόμι ἢ τὸ σύνορον μεταξὺ δύο ἢ τριῶν χωρίων, τὸ ὁποῖον ὑπολαμβάνεται ὡς σταυροδρόμι ἢ τρίστρατο ἦτοι ὡς τόπος ὅπου φοιτοῦν τὴν νύκτα τὰ πονηρὰ πνεύματα²⁾, διότι ἡ μαγγανεία τελεῖται οὐχὶ ἐρήμην, ἀλλὰ παρουσίᾳ τοῦ δαίμονος, τοῦ ὁποίου ἀκριβῶς ἐπιζητεῖται ἢ ἐξολόθρευσις. Διὰ τοῦτο καὶ ὡς χρόνος τελέσεως τῆς πράξεως προτι-

1) Βλ. Γ. Α. Μέγαν, ἐνθ' ἀν. σ. 497 καὶ 499 - 503, Κ. Ρωμαῖον, Ἑπειρ. Χρ. 6 (1931) 287 κέ.

2) «Σταυρώνονται οἱ δρόμοι ἐκεῖ. Οἱ διαβόλοι πάντες ἐξέρχονται εἰς τὸν σταυροδρόμον κάμουν σιῶσι καὶ αὐτοὶ κι ἄμα τύχῃ ἄθροιστοι ἐκεῖ τὸν πειράζονται» (Τριαντάφυλλος Χατζόπουλος ἐκ Μάνδρας Σουφλίου, ἐτῶν 57). «Στὸ τρίστρατο δὲν κάθονται, διότι εἶναι πόζηλο. Ἐκεῖ σιρώνει ὁ διάολος τὸ τραπέζι του καὶ τρώγει» (ΛΑ ἀρ. 62, σ. 208 Αλεξανδρῆς, Κύμη).

μάται ἢ νύκτα καὶ μάλιστα τοῦ Σαββάτου, ὅτε κατὰ τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ οἱ βρικόλακες καὶ ἐν γένει τὰ πονηρὰ πνεύματα εἶναι ἐξησθενημένα¹⁾ καὶ τελεσφοροῦν αἱ μαγικαὶ πράξεις.

Ἐκ τούτου ἡ ὑπόγειος δίοδος, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς εἰκάζεται, ἐναπετέθη τὸ μίασμα, ἐκπεσὸν ἀπὸ τῶν ζώων ἢ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἵπομεν, φράσσεται ἢ κατακρημνίζεται, διὰ νὰ μὴ διέλθῃ δι' αὐτῆς κατόπιν ζῶσα ψυχὴ καὶ σηκώσῃ τὴν κατακειμένην ἐκεῖ ἀσθένειαν. Ὡς ὁμως ἐμφαίνεται ἐξ ἄλλων περιπτώσεων, τῶν ὁποίων τινὰς ἐσημείωσα εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν μελέτην μου²⁾, ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς δεισιδαίμονος ταύτης συνηθείας οὔτε μία μόνη ἦτο οὔτε εὐκόλως ἀναγνωρίζεται, «κυριωτάτη ὁμως καὶ ἐπικρατοῦσα φαίνεται ἡ σημασία τοῦ καθαροῦ»³⁾.

Τὸν καθαρήριον σκοπὸν ἐμφαίνει σαφέστερον ἡ προᾶξις, πού ἀκολουθεῖ εἰς τὸ τρουποέρασμα, τὸ πέρασμα ἀνθρώπου καὶ ζώου ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιά ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ δύο φωτιές, πού ἀνάπτονται εἰς τὴν ἔξοδον τῆς ὑπογείου διόδου, καὶ τὸ καφάλισμα ἢ τὸ κάψιμο μὲ ἀναμμένον δαυλόν. Ἐνίοτε εἰς ταῦτα ἐπακολουθεῖ καὶ πέρασμα ἀπὸ *τρεχούμενο νερό* ἢ καὶ ἀπλῶς ραντισμὸς μὲ νερό.

Ὡς γνωστόν, *φωτιά* καὶ *νερό* εἶναι τὰ δύο κατ' ἐξοχὴν ἀποτροπιαστικὰ καὶ καθαρήρια μέσα⁴⁾, ὁ δ' ἀνθρώπος πού ἀγωνιᾷ, ὅπως ἀσφαλίσῃ τὴν ζωὴν του καὶ τὴν ζωὴν τῶν ζώων του ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν κακοποιῶν δαιμόνων, δὲν ἀρκεῖται εἰς ἐν μέσον ἀποσοβήσεως αὐτῶν, ἀλλὰ μετέρχεται τὰ πάντα, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀπαλλαγὴν του ἀπ' αὐτῶν.

Διὰ τόσον ἀγωνιώδη προσπάθειαν, ἔναντι τόσον πονηροῦ καὶ σκοτίου ἐχθροῦ, τὰ κοινὰ καὶ συνηθῆ μέσα δὲν φαίνονται εἰς αὐτὸν ἐπαρκῆ. Τὸ πῦρ τῆς ἐστίας καὶ ὁ συνηθῆς καὶ εὐκόλος τρόπος τῆς παραγωγῆς του, τὰ πυρεῖα καὶ αὐτὰ τὰ πρὸ τῆς εὐρέσεώς των συνηθιζόμενα μέσα, ὁ χάλυψ καὶ ὁ πυρίτης λίθος, πού εἶναι καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν χρήσει παρὰ τοῖς χωρικοῖς, δὲν κρίνονται πρόσφορα διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς φωτιᾶς, πού μέλλει νὰ καύσῃ τὸ μίασμα, νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸν δαίμονα, τὸν κακοποιοῦντα ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Ὡς διὰ τὴν τέλεσιν ἁγιασμοῦ πρέπει ν' ἀντληθῇ νερόν ὑδωρ ἐκ τῆς πηγῆς⁵⁾, ἔτσι καὶ διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ πονη-

¹⁾ Ὁ βρικόλακας τὸ Σάββατο χάνεται... μπαίνει στὸ μνήμα (Λαογρ. Δ' 472. 474).

²⁾ Γ. Α. Μέγας, ἐνθ' ἀν. σ. 502.

³⁾ Βλ. Ν. Γ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Σ' 311=Λαογρ. Σύμμ. Β' 292.

⁴⁾ «Τὸ πῦρ καθαίρει καὶ τὸ ὕδωρ ἀγνίζει» Πλουτάρχ. Ζητ. Ρωμ. 1.

⁵⁾ Πρβλ. τὴν συνηθειαν τῶν γυναικῶν τῆς Σκύρου «νὰ χύνουν ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς Πρωτοχρονιάς ὅλο τὸ νερό ἀπ' τὶς στάμνες καὶ τὸ πρωὶ νὰ φέρουν τὸ νερό, γιὰ νὰ δροσίουν τὰ σπίτια τους» (Ν. Πέρδικα, Σκύρος I σ. 129). Ὁμοίως γίνεται ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος τῶν ὑδριῶν κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ἐν Ἀραχόβῃ Παρνασσίδος, Αἰτωλία, Σινώπη κ.ά.

ροῦ πνεύματος πρέπει τὸ πῦρ νὰ εἶναι νέον, ν' ἀναφθῆ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν καὶ ἀκήρατον φλόγα, τὴν πηγὴν τοῦ καθαροῦ καὶ ἀειζώου πυρός, διὰ νὰ ἐνεργήσῃ μὲ ὅλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν καθαρότητα τῆς φύσεώς του¹⁾. Διότι καὶ τὸ πῦρ, τὸ ὁποῖον ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα ἐχρησίμευσεν εἰς τὰς χρεῖας τῶν ἀνθρώπων, καὶ αὐτὸ «παλιώνει» καὶ ἐξασθενεῖ²⁾. Ἴσως καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν νὰ ἔχη μιανθῆ ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν, ἢ ὁποία εἴτε ἀπροσώπως λαμβανομένη ὡς μίανσις τοῦ ἀέρος³⁾ εἴτε προσωπικῶς ὡς ἐνέργεια κακοποιοῦ δαίμονος⁴⁾ εἰσεχώρησεν εἰς τὸ χωρίον καὶ πιθανῶς ἔφθασε καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς ἐστίας τῶν οἰκιῶν.

Δι' αὐτὸ καὶ κάθε παλαιὸν πῦρ πρέπει νὰ σβεσθῆ εἰς ὅλας τὰς ἐστίας⁵⁾ τοῦ

¹⁾ [Κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ἐνάρξεως τῆς ΙΔ Ὀλυμπιάδος ἐν Ὀλυμπίᾳ (17 Ἰουλίου 1948) « ἡ ἀφή τῆς ἱερᾶς ὀλυμπιακῆς φλογὸς ἐγένετο εἰς τὸ ἀρχαῖον στάδιον... Ἡ νεᾶνις Μ. Α. ἐνδεδυμένη ὡς ἱέρεια μὲ λευκὴν ἐσθῆτα ἤναψε δᾶδα ἐλαίας διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων τῆ βοηθείᾳ κοίλου κατόπτρου ». Ἐφ. Καθημερινὴ 18 Ἰουλίου 1948].

²⁾ *H. Freudenthal*, *Das Feuer im deutschen Glauben und Brauch*, Berlin 1931 σ. 2 κέ.

³⁾ *G. A. Μέγας*, ἐνθ' ἄν. σελ. 482. ⁴⁾ Αὐτ. σελ. 483 κέ. 519.

⁵⁾ Πρβλ. τὴν σβέσιν τῶν πυρῶν, ὡς μιανθέντων ὑπὸ τῶν βαρβάρων, κατὰ τὴν χώραν τῶν Πλαταιέων μετὰ τὴν μάχην καὶ τὴν ἀνανέωσιν αὐτῶν ἐκ τοῦ καθαροῦ πυρός τῆς ἐν Δελφοῖς κοινῆς ἐστίας πρὸ τῆς ἐπὶ τῇ νίκῃ θυσίας (Πλουτ. Ἀριστ. 20). Ὡς δεικνύουν δελφικαὶ ἐπιγραφαί, συχνὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκόμιζον πῦρ ἐκ τοῦ βωμοῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος (*M. Nilsson*, *Griech. Feste* 1906, 173 κ.έ.) Ἐν Ἀργεὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐν ἣ συνέβη θάνατος, ἔσβηνον τὸ πῦρ, πρὸς παρασκευὴν δὲ τοῦ νεκρικοῦ δείπνου ἐλάμβανον πῦρ ἐκ γειτονικῆς οἰκίας (*Paul Stengel*, *Griech. Kultusaltertümer*, 1920, σελ. 97 κ.έ.) Σβέσιν τοῦ πυρός ὡς μιανθέντος ἐκ θανάτου παρ' ἀφρικαν. λαοῖς βλ. ἐν *Folk - Lore* τ. 26 (1916) 366 κ.έ.

Πρβλ. τὸ ἔθιμον τῶν ἀρχαίων Λημνίων νὰ σβήνουν κατ' ἔτος ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας τὸ πῦρ τῆς ἐστίας καὶ νὰ τὸ ἀνανεώνουν ἐκ τοῦ ἱεροῦ πυρός, τὸ ὁποῖον διὰ πλοίου ἐκομίζετο ἐκ τῆς νήσου Δίλου. Μὲ τὸ νέον αὐτὸ πῦρ οἱ Λήμνιοι ἐπανήρχιζον μίαν νέαν ζωὴν (*Φιλοστράτου Ἡρωϊκὰ* XX, 24). (*M. Nilsson Griech. Feste* 1906 σελ. 470). Ὁμοίως εἰς τὴν ἀρχαίαν Ρώμην ἐκάστην πρώτην Μαρτίου, ἣτις ἐλογίζετο ὡς ἀρχὴ τοῦ παλαιοῦ ρωμαϊκοῦ ἔτους, τὸ πῦρ τοῦ ναοῦ τῆς Ἐστίας ἀνενεοῦτο κατὰ πανάρχαιον τρόπον διὰ προστριβῆς ἐνὸς τεμαχίου ξύλου ἐπὶ σανίδος ἐκ τοῦ ξύλου τοῦ δένδρου τῆς τύχης (*arbor felix*) (*G. Wissowa Religion und Kultus der Römer*² München 1912 σ. 159 κέ.). Καὶ ἡ τελετὴ τοῦ νέου ἢ ἀγίου φωτός τῆς Ἀναστάσεως ἐν τε τῇ Ὀρθοδόξῳ καὶ τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι πιθανῶς κατάλοιπον παλαιοτάτου ἐθίμου ἀνανεώσεως τοῦ πυρός κατὰ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν, ὅτε ἐτίθετο παρὰ πολλοῖς μεσογειακοῖς λαοῖς ἡ ἀρχὴ τοῦ νέου ἔτους (*J. Frazer*, *The golden Bough*³ X 120 κέ. 128 κ.έ. 139 κέ.). Σβέσιν τῶν πυρῶν κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ἢ ἄλλην ὠρισμένην ἡμέραν καὶ ἀνανέωσιν αὐτῶν ἐκ μιᾶς νέας καὶ ἡγιασμένης φλογὸς παρὰ λαοῖς τῆς Ἀμερικῆς, Ἀφρικῆς καὶ Ἀσίας, ὡς καὶ παρὰ ἀρχαίοις Ἰρλανδοῖς καὶ Ρώσοις βλ. παρὰ *Frazer*, ἐνθ' ἄν. X 132 - 138. Σβέσιν τοῦ πυρός τῆς κοινῆς ἐστίας, ὡς φθαρέντος καὶ ἀποβαλόντος τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ἀνανέωσιν αὐτοῦ παρὰ διαφόροις λαοῖς βλ. ἐν *M. Ebert*, *Reallexikon der Vorgeschichte*, τ. 3 (1925) σ. 276 καὶ *Folk - Lore* τ. 26 σ. 369 - 372. Πρβλ. *W. Liungman*, *Traditionswanderungen Euphrat - Rhein*, Teil II (FFC Nr. 119) Helsinki 1938 σελ. 473 κέ.

χωρίου και κάθε κάτοικος οφείλει να συμμορφωθῆ πρὸς τὴν διαταγὴν, ἢ ὁποία ἀπὸ τῆς προτεραιᾶς ἐξαγγέλλεται ὑπὸ τοῦ δημοσίου κήρυκος. Ἄλλως τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ἐποπτεύουν ὄργανα τῆς κοινότητος, οἱ ἀγροφύλακες, ἢ ἄλλα πρόσωπα, περιερχόμενα τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου (ἀρ. 2.11.13.14). Διότι ἡ ἀπόφασις διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φωτιᾶς δὲν εἶναι ὑπόθεσις ἀτομικὴ ἢ μονομερῆς, ἀλλὰ λαμβάνεται ἀπὸ τὴν κοινοτικὴν ἀρχήν, ἐπειδὴ ἡ ἰδία ἀπειλὴ ἐπικρέμαται ἐξ ἴσου ἐπὶ τῶν κτηνῶν ὀλοκλήρου τοῦ χωρίου. Ἐνίοτε μάλιστα εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν προέρχονται τρία καὶ τέσσαρα χωρία ἀπὸ κοινοῦ (ἀρ. 9). Μόνον δ' ἀφοῦ βεβαιωθῆ ἢ σβέσις ὅλων τῶν πυρῶν, εἶναι δυνατόν νὰ τελεσφορήσουν αἱ προσπάθειαι διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρός. Δι' αὐτό, ὅταν αἱ προσπάθειαι τῶν ἀποτυγχάνουν, συμπεραίνουν ὅτι κάπου εἰς τὰ πέριξ ὑπάρχει φωτιὰ ἀναμμένη καὶ προβαίνουν εὐθὺς εἰς ἐρεῦνας ἀνὰ τὸ χωρίον¹⁾. Ἀφοῦ τέλος ἡ φωτιὰ ἀναφθῆ καὶ συντελεσθῆ ἢ καθαρτήριος τελετὴ, τότε θὰ λάβουν ὅλοι ἀπὸ τὸ νέον, τὸ καθαρὸν πῦρ, καὶ θ' ἀνανεώσουν τὸ πῦρ εἰς τὰς ἐστίας τῶν. Εἶναι λοιπὸν ἡ χρῆσις νέου πυρός ἐν τῶν κυρίων, ἂν μὴ τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τῆς ὅλης τελετῆς καὶ διὰ τοῦτο αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς καινούργιας φωτιᾶς²⁾. Ὅπως δὲ ἡ φωτιὰ αὕτη, ἔτσι καὶ ἡ καινούργια στάκτη ἔχει ἐξαιρετικὰς ἰδιότητας· δι' αὐτὸ φυλάσσεται ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ χρησιμεύει εἰς προφύλαξιν τῶν ὀπωροφόρων δένδρων, τῶν ἀμπέλων καὶ ἄλλων φυτῶν ἀπὸ φθοροποιῶν σκωλήκων καὶ ἄλλων ἀσθενειῶν³⁾.

Ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς τοῦ νέου πυρός ἀνήκει εἰς τὰς μεθόδους τῶν πρωτογόνων, συνιστάμενος εἰς τὴν προστριβὴν ξηρῶν ξύλων, καὶ προφανῶς εἶναι καθιερωμένος ἐκ παλαιοτάτης χρήσεως⁴⁾. Ἡ προστριβὴ τῶν ξύλων γίνεται ὡς ἐξῆς:

¹⁾ Κατὰ τὸν *Frazer* G. B³. X 298 ἡ περίεργος ἀντίληψις, ὅτι ἡ καινούργια φωτιὰ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀνάψῃ, ἂν ὑπάρχη εἰς τὰ πέριξ ἄλλη φωτιὰ ἀναμμένη, δηλοῖ ὅτι τὸ πῦρ ὑπολαμβάνεται ὡς μία ἐνότης, ἢ ὁποία διασπᾶται εἰς τμήματα καὶ συνεπῶς ἐξασθενεῖ ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐστιῶν, εἰς τὰς ὁποίας καίει. Ὅθεν, διὰ νὰ διατηρήσωμεν τὸ πῦρ εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀκμήν, πρέπει νὰ ἀνάψωμεν τὴν φωτιὰ εἰς ἓν μόνον σημεῖον· διότι ἔτσι ἡ φλόξ θ' ἀναρριπισθῆ μὲ μίαν συγκεντρωμένην δύναμιν, προερχομένην ἀπὸ τὰ πυρά, τὰ καίοντα ἐφ' ὅλων τῶν σβεσθειῶν ἐστιῶν τῆς χώρας.

²⁾ Μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο δηλοῦται ἡ συνήθεια αὕτη καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις (*γενι ἀτες* = καινούργια φωτιὰ, ἀρ. 4.28). Περὶ τῶν ὀνομάτων *διαβολοφωτιὰ* καὶ *ξύλοφωτιὰ* γίνεται λόγος κατωτέρω (σελ. 44 καὶ 46). Τούναντίον ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς τοῦ πυρός, ὅστις ἀπαιτεῖ μεγάλας προσπάθειαι καὶ κόπους, οἱ Γερμανοὶ ἐκάλεσαν τὴν ὅλην συνήθειαν *Notfeuer* τ.ἔ. ἀναγκαστικὴ φωτιὰ ἢ φωτιὰ ἐξ ἀνάγκης· λέγεται ὁμως αὕτη καὶ *wildes Feuer*, ἀνήμερη φωτιὰ, κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν ἡμερη φωτιὰ τῆς οἰκιακῆς ἐστίας.

³⁾ Ὅμοίαν χρῆσιν τῆς στάκτης αὕτης βλ. παρὰ *Frazer*, G. B³. X 273 καὶ *H. Freudenthal*, *Das Feuer im deutschen Glauben u. Brauch* 1931 σ. 299.

⁴⁾ Περὶ τῶν πρωτογενῶν τρόπων τῆς παραγωγῆς τοῦ πυρός βλ. *J. A. Pauschmann*, *Das Feuer und die Menschheit. I. Feuererfindung u. Feuererzeugung*, Erlangen 1908,

Δύο πάσσαλοι, κατεσκευασμένοι ἐκ ξηροῦ ξύλου κέδρου (ἢ φιλύρας ἢ λεπτοκαρύας ¹⁾), ἐμπηγνύονται εἰς τὸ ἔδαφος εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἔχοντες ἑκάτερος πρὸς τὸ ἄνω ἄκρον αὐτοῦ καὶ ἀπέναντι ἀλλήλων μίαν ὀπήν. Μεταξὺ τῶν πασσάλων τίθεται κυλινδρική ράβδος ἐκ τοῦ αὐτοῦ ξύλου, ἀπολήγουσα εἰς ὀξεία ἄκρα ἐν εἴδει ἀτρακτοῦ οὕτως, ὥστε τὰ ἄκρα αὐτῆς νὰ δύνανται νὰ περιστρέφονται κατὰ τελείαν ἐφαρμογὴν ἐντὸς τῶν ὀπῶν τῶν πασσάλων. (Δύο πόδια

κεδρήσια κ' ἓνα κέδρο ἀδράχ' στή μέσ', ἀρ. 12). Ἡ περιστροφή γίνεται διὰ σχοινίου (ἢ ἀλύσεως), τὸ ὁποῖον περιελίσσεται περὶ τὴν ἀτρακτον ἥτοι τὸ ὀριζόντιον ξύλον καὶ τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα κρατοῦν δύο ἄνδρες, ἱστάμενοι ἑκατέρωθεν τοῦ ξύλου καὶ ἀπέναντι ἀλλήλων. Οὗτοι σύρουν μὲ ὄρμην τὸ σχοινίον, καθεὶς πρὸς τὴν διεύθυνσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἴσταται «σὺ θὰ τραυᾶς, γὰρ θ' ἀπουλνῶ, θὰν τοῦ προγιόν'» (ἀρ. 11). Οὕτω θέτουν εἰς ταχεῖαν περιστροφικὴν κίνησιν τὴν ἀτρακτον. Ἐνίοτε μεταχειρίζονται καὶ τροχαλίαν (μακαρὰ) (ἀρ. 4), ἢ ὅλη δὲ συσκευὴ ὁμοιάζει μὲ ροδάνην (τοικρίκ') ²⁾ (ἀρ. 5. 9. 17).

H. Schurtz, Urgeschichte der Kultur 1900, 309 κέ. K. Weule, Die Kultur der Kulturlosen, Stuttg. 1910 σ. 60-94. Ebert, Reallex. d. Vorgesch. 3, 278 κέ. Περὶ τῶν ἐν χρήσει καὶ σήμερον ἀρχεγόνων τρόπων παραγωγῆς τοῦ πυρὸς βλ. Folk-Lore τ. 26 (1916) 355 κέ. G. Buschan, Ill. Völkerkunde Stuttg. 1922, I 24, 571, 578 κ. ἀ.

¹⁾ Ὡς κατ' ἐξοχὴν πυρφόρα ξύλα ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἡ δάφνη, ἡ φιλύρα, ἡ κυπάρισσος, ὁ κισσός, ἡ συκῆ, ὡς ἐγκλείοντα δ' ἐν ἑαυτοῖς τὸν δαίμονα τοῦ πυρὸς εἶναι ἀποτρεπτικά τοῦ κεραυνοῦ, ὅστις, ὡς οὐράνιον πῦρ, δέν ἐνοχλεῖ τὸν συγγενῆ δαίμονα. (Ἄντ. Κεραμοπούλλου Φυσιολατρεία ἐν Ἡμερολ. τοῦ Ὀδοιπ. Συνδέσμου ἔτ. Β' 1926, ἐν Ἀθ. σ. 50).

²⁾ Ὁ τρόπος τῆς διὰ περιστροφικοῦ κυλίνδρου παραγωγῆς τοῦ νέου πυρὸς, ἀπαντῶν ἀπαράλλακτα παρὰ Βουλγάροις καὶ Σέρβοις καὶ Μαυροβουνίοις (*M. Arnaudoff, Die bulgar,*

Ἐξαιρέσωμεν τὴν περιοχὴν Καβακλί, ὅπου ξύλα φιλύρας προσαρμόζονται εἰς τὰς παραστάδας τῆς ἐσωτερικῆς θύρας ἑνὸς σπιτιοῦ «*παστρικοῦ*», «*ποὺ νὰ μὴ χωρατεύεται γυναῖκα γῆ ἄντρας κεῖ μέσα*» (ἀρ. 19), καὶ τὸ χωρίον Τριφύλλι, ὅπου αἱ ἐργασίαι διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς γίνονται εἰς τὸ *χαγιάτι* ἤτοι τὸ προστώον τῆς ἐκκλησίας (ἀρ. 1), τόπος προσδιωρισμένος διὰ τὰς ἐργασίας αὐτὰς εἶναι τὸ ὑπαιθρον καὶ μάλιστα μέρος τι ἀπόκεντρον τοῦ δάσους ἢ τοῦ βουνοῦ, χρόνος δὲ κατάλληλος δι' αὐτὰς ἢ νύκτα. Κατὰ τὴν ἐκ Μεταξάδων μάλιστα ἀνακοίνωσιν (ἀρ. 16) ἐκλέγονται εἰς τὸ δάσος δύο πλησίον ἀλλήλων φυόμεναι κέδροι. τῶν ὁποίων οἱ κορμοὶ διατρυπῶνται εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος καὶ χρησιμεύουν ἀντὶ πασσάλων καὶ τὸ κυλινδρικὸν δὲ ξύλον, τὸ παρεντιθέμενον μεταξὺ αὐτῶν, κόπτεται ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐκ χλωροῦ δένδρου κέδρου. Καὶ δὲν τυμφωνεῖ μὲν ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη πρὸς τὰς ἐξ ἄλλων θρακικῶν χωρίων μαρτυρίας, καθ' ἃς εἰς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς χρησιμοποιοῦνται ξηρὰ ξύλα κέδρου¹⁾, λαμβανόμενα συνήθως ἀπὸ τοὺς φράκτας τῶν οἰκιῶν, ἀλλ' ἢ χρῆσις τῶν κορμῶν ζώντων δένδρων πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν μαρτυρεῖται καὶ ἐκ ξένης χώρας, τῆς Γερμανίας²⁾.

Πλὴν τούτου καὶ ἄλλος, ἀπλούστερος αὐτὸς καὶ μᾶλλον πρωτογενής, τρόπος παραγωγῆς τοῦ νέου πυρὸς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν παρὰ τὴν Μεσημβρίαν καὶ Ἀγαθούπολιν ἑλληνικῶν χωρίων, ὁ διὰ τῆς προστριβῆς δύο ξηρῶν ξύλων. Κατὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας τὰ δύο προστριβόμενα ξύλα εἶναι τοῦ αὐτοῦ εἶδους ἤτοι δένδρου φιλύρας ἢ λεπτοκαρύας, καὶ τὰ δύο ἐξ ἴσου σκληρὰ (*γερά*): «*καὶ τὰ δύο τὰ κομμάτια τὰ ξύλα τὰ βάν'νε πὰμ πανωτὰ καὶ βασιῶντας τα τὰ σέρνονν καὶ τραυῶντας με δύναμ' ἀνάβ'νε*» (ἀρ. 22). Αἱ ἄλλαι ἀνακοινώσεις περιορίζονται εἰς γενικὰς ἐκφράσεις: «*Τὶς τρίβανε, τὶς τρίβανε (τὶς φιλιουργιές) κι ἄναφταν μονάχες*» (ἀρ. 23): «*δὺο*

Festbräuche 1917 σ. 74, *Schrader*, Reallexikon I 309, *Frazer*, The golden Bough³ X 281-6), εἶναι καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ὁ ἐπικρατέστερος, διατηρηθεὶς ὡς παιδιὰ τῶν ποιμενοπαίδων μέχρι τῆς σήμερον (πρβλ. ὁμοίαν συνήθειαν τῶν παιδῶν τοῦ Βασιλικοῦ τῆς Θράκης, ἀρ. 29): τούναντιον παρὰ τοῖς κατὰ φύσιν ζῶσι λαοῖς ἢ μορφή αὕτη τοῦ ὄργάνου δὲν ἀπαντᾶται (βλ. *Freudenthal*, Das Feuer σ. 195 κέ.).

¹⁾ Ὅτι καὶ κατὰ παλαιὰν δοξασίαν ὁ δαίμων τοῦ πυρὸς ἐνοικεῖ ἐν τῷ ξηρῷ κυρίως ξύλῳ βλ. Ἄν. Κεραμόπουλλον, ἔνθ' ἄν.

²⁾ *H. Freudenthal*, Das Feuer 197: «Ἐν τῷ βενδικῷ χωρίῳ Schleife (περ. Rothenburg) οἱ νέοι διεσκέδαζον καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ ποιμενόπαιδες τοῦ Uri ἤνοιγον δηλ. διὰ μαχαίρας εἰς τὰς ἔναντι ἀλλήλων ἐστραμμένας πλευρὰς δύο πλησίον ἀλλήλων φυομένων κορμῶν πεύκης ἀνά μίαν κοιλότητα, ἐνέβαλλον μεταξύ των ἕνα ἐγκάρσιον ρητινοῦχον πάσσαλον, πάχους δακτύλου, καὶ τὸν περιέστρεφον δι' ἑνὸς λωρίου, κατεσκευασμένου ἐκ δύο συνεστραμμένων δερματίνων ἱμάντων, τὸ ὁποῖον περιετύλισσον περὶ αὐτόν, ἕως ὅτου ἀνεδίδετο πῦρ. Δύο ἄνδρες ζῶντες ἀκόμη τὸ 1882 ἐν Schleife, ἐβεβαίωνον, ὅτι κατὰ τὴν νεότητά των εἶχον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκτρίψει «ζωντανὸν πῦρ», ἂν καὶ ἐν τῷ μεταξύ εἶχον κοπῆ πολλοὶ δερμάτινοι ἱμάντες».

ξύλα ξερά τὰ τρίβουνε τὸ ἓνα πάν' στ' ἄλλο» (ἀρ. 29). «πὲ τὸ τρίψιμο - τρίψιμο ἦρτε καὶ κίτσει τὸ ξύλο κι ἀναψε φωτιά» (ἀρ. 27)¹⁾.

Καὶ οἱ ἄνδρες ποὺ θ' ἀναλάβουν «νὰ βγάλουν φωτιά» ἐκλέγονται ἐπιμελῶς: «σιὰ θέλ' δύναμ', δὲν πᾶν πρόστυχ'» (ἀρ. 14). Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναι οὔτοι μόνον ἄξιοι, ἰσχυροὶ καὶ ἐπιτήδειοι, διὰ νὰ ἐπιτύχουν εἰς τὸ δύσκολον καὶ ἐπίπονον ἔργον των· πρέπει καὶ νὰ πληροῦν ὠρισμένους ὅρους, ἀπαραιτήτους πρὸς ἐπιτυχίαν μιᾶς μαγγανείας. Πρέπει δηλ. νὰ εἶναι α) μονονόματοι ἦτοι νὰ ἔχουν ὄνομα, τὸ ὁποῖον κανεὶς ἄλλος ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου δὲν ἔχει²⁾, β) ἀριστερόχειρες καὶ μὲ τ' ἀριστερὸ χέρι νὰ σύρουν τὸ σχοινίον³⁾, γ) γυμνοί, ἀλλὰ δ) καὶ καθαροὶ ἀπὸ

1) Καὶ ὁ τρόπος οὗτος ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Γερμανοῖς διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ Notfeuer, ἀλλ' ἡ συνήθεια παρ' αὐτοῖς ἦτο νὰ προστριβεται σκληρὸν ξύλον (δρυς, ὄξυα) ἐπὶ μαλακοῦ (λεύκης, ἰτέας, πεύκης). (*Freudenthal, Das Feuer* 197-8). Ὡς γνωστόν, καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡ ἀρετὴ τῶν ξύλων διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ πυρὸς ἐκρίνετο κατὰ τῆς μαλακότητος ἢ σκληρότητος αὐτῶν· ἐπειδὴ τὸ πῦρ παρήγετο διὰ τριβῆς ἐνὸς ξύλου σκληροῦ (τρούπανον, φαλλὸς) καὶ ἐνὸς μαλακοῦ (ἐσχάρα, στορεὺς (*Θεοφράστου, Φυτ. Ἰστ.* 5, 9, 7: Δεῖ δὲ τὴν ἐσχάραν ἐκ τούτων (κιττοῦ, ἀθραγένης) ποιεῖν, τὸ δὲ τρούπανον ἐκ δάφνης· οὐ γὰρ ἐκ ταύτου τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον, ἀλλ' ἕτερον εὐθὺ δεῖ κατὰ φύσιν καὶ τὸ μὲν δεῖ παθητικὸν εἶναι, τὸ δὲ ποιητικόν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γίνεται καὶ ὡς γέ τινες ὑπολαμβάνουσι οὐδὲν διαφέρει. Γίνεται γὰρ ἐκ ράμνου καὶ πρίνου καὶ φιλύρας καὶ σχεδὸν ἐκ τῶν πλείστων πλὴν ἐλάας...) Ὅτι ἡ ἔκτριψις τοῦ πυρὸς εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ ἄλλων λαῶν παρωμοιώθη πρὸς τὴν γενετήσιον πρᾶξιν βλ. *Ebert, Reallex. d. Vorgesch.* 3, 277 § 7 (Hopi - Indianer) *M. Plank, Die Feuerzeuge der Griechen und Römer und ihre Verwendung zu profanen und sacralen Zwecken*, Stuttg. 1884, σ. 8 κέ. 16 κέ. καὶ *Ἀντ. Κεραμόπουλλον, ἔνθ' ἄν.* σ. 50.

2) Ἐξήγησιν τοῦ ὅρου τούτου δὲν ἤκουσα παρὰ τῶν χωρικῶν. Πιθανῶς ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν συνήθειαν ν' ἀποφεύγουν νὰ καλέσουν τινὰ ἐξ ὀνόματος ἐπὶ παρουσίᾳ πνεύματος πονηροῦ, ἵνα μὴ τὸν παραδώσουν εἰς αὐτό· διότι ἡ γνῶσις τοῦ ὀνόματος καθιστᾷ τὸν φέροντα αὐτὸ ὑποχείριον εἰς τὸν γινώσκοντα (Λαογραφ. Ζ 485). Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ἡ συνήθεια τῶν Βουλγάρων νὰ μὴν ἐκφωνοῦν τὰ ὀνόματα τῶν δύο ἀνδρῶν, ποὺ ἐπιφορτίζονται μὲ τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φωτιάς, ἐφ' ὅσον ἡ προσπάθειά των διαρκεῖ. (*A. Strauss, Die Bulgaren* 1898 σ. 198, *Frazer, G. B.* 3. X 285). Ὅθεν ἡ ἔλλειψις προσώπων συνωνύμων πρὸς αὐτοὺς μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου αἴρει τὴν περίπτωσιν ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος των καὶ οὕτως ἀσφαλίζει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας. Ἄλλως τε καὶ ἡ σπανιότης τοῦ ὀνόματος ἀπαντᾷται εἰς τὰς μαγγανείας. Πρβλ. *Γουσίου, Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα*, Λειψία 1894 σ. 76: ὁ σπάνιον ἔχων ὄνομα γανγίζει τὴν κριθαρίτσα. Περὶ τῆς δυνάμεως, ἣν ἀποκτᾷ τις διὰ τῆς γνώσεως τοῦ ὀνόματος ἐπὶ τοῦ φέροντος τοῦτο βλ. *Bächtold - Stäubli, Handwörterbuch des d. Aberglaubens* VI, 956 κ.έ λ. Name.

3) Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς γεμίζονται τὰ ὄπλα καὶ καταπυροβολεῖται τὸ στοιχειὸν ἢ τὸ ζούδιο (*Πολίτου, Παραδόσεις Α' ἀρ.* 496.500 Β' σ. 1115 - 1120, Λαογραφ. Γ 671). Ὁμοίως μὲ τὸ ζερβὶ μάτι σημαδεύεται (Λαογρ. Β' 697).

σαρκικῆς μείξεως¹⁾, ε) νὰ ἐνεργοῦν χωρὶς νὰ ὁμιλοῦν (λουφαχιά, ἀρ. 19, μὲ χωρὶς χωρατά, ἀρ. 24). Κατὰ τινες οὗτοι πρέπει νὰ εἶναι ἀδελφοὶ καὶ δὴ ὁ πρῶτος²⁾ καὶ ὁ τελευταῖος τῶν ἀδελφῶν (ἀρ. 25) ἢ δίδυμοι (ἀρ. 28), κατ' ἄλλους νὰ εἶναι μονογενεῖς (ἀρ. 1). Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν συμβάλλει καὶ τὸ νὰ εἶναι «καὶ στῆς θάλασσας τὰ καράβια ἀνεβαστοὶ... νὰ εἶνι περασμένους πὸ τὴ θάλασσα... Ἄμα ξέρον τῆς θάλασσας τὰ πράματα, θὰ τὸν πάρονν τέτοιουν ἄνθρωπου». Πολλάκις εἰς τούτους προστίθεται καὶ τρίτον πρόσωπον, ὡς βοηθός.

Μὲ τὴν ταχεῖαν καὶ συνεχῆ περιστροφικὴν κίνησιν τὰ ξύλα περὶ τὰ χεῖλη τῶν ὀπῶν τῶν πασσάλων θερμαίνονται πολὺ. Ἡ ἀναπτυσσομένη θερμότης μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ἢ δύο ὥρῶν κατὰ τὸ σημεῖον τῆς τριβῆς ὑπολογίζεται εἰς 232° K³⁾, ὅταν δὲ φθάσῃ τὸ σημεῖον τῆς πυρακτώσεως, ἀρχίζουν τὰ ξύλα νὰ καπνίζουν καὶ τότε εἶναι εὐκόλον νὰ μεταδοθῇ πῦρ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εὐφλεκτον ὕλην (ἴσκαν), τὴν ὁποῖαν κρατοῦν πλησίον τῆς ὀπῆς. Ἄπ' τὸν πολὺν τὸν τραῦο κυζντιζ' τὸ ξύλο, χ'νάει νὰ βγάλλ' καπνό· βάσκ' αὐτὸς τοῦ κάφ' κι ἀνάφτ' (ἀρ. 11). Πρὸς διευκόλυνσιν τούτου εἰς τινὰς τόπους ἀνοίγουν διὰ λεπτοῦ τρουπάνου ὀπὴν ἐκ τοῦ ἄνω ἄκρου τοῦ πασσάλου μέχρι τῆς μεγάλης ὀπῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας περιστρέφεται τὸ ἄκρον τοῦ ὀριζοντίου ξύλου, καὶ ρίπτουν ἐντὸς αὐτῆς κόκκους πυρίτιδος (ἀρ. 17. 31). Τοὺς παραγομένους κατόπιν σπινθῆρας εἰς τῶν συνεργαζομένων ἀνδρῶν προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ εἰς τὴν εὐφλεκτον ὕλην ἥτοι τὴν ἴσκαν. Ἀφοῦ τοῦτο ἐπιτευχθῆ καὶ ἀναρριπισθῆ φλόξ μὲ τὴν βοήθειαν φρουγάνων ἢ ἀχύρων ἢ ἄλλων προσαναμμάτων, ἀνάπτειται ἡ καινούργια φωτιά. Ἡ ἐπιτυχία τώρα γεμίζει τὴν καρδίαν ὄλων ἀπὸ χαράν. Ἄμα βγάλ'ν τὴ φωτιά, ἀρχινοῦν, φανάζουν, χαίρουνται κ' οἱ γι ἄλλ' ὄξου χαίρουνται σὰν πὸν βγαίν' Καλὸς Λόγος στὴν ἐκκλησία (ἀρ. 16)· τοῦχαν ὅτι «οὐρανόθεν» ἀνάβ' ἀναβεν ἀπὸ τὸ «ἀνεσπέρου φωτὸς» (ἀρ. 2)⁴⁾.

Ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά, ἐνῶ ἀκόμη ἐπικρατεῖ σκότος, ἀνάπτουν τώρα

¹⁾ Περὶ τῆς γυ μ ν ὀ τ η τ ο ς εἰς τοὺς ἀποτροπιαστικούς καθαροὺς καὶ τὰς μαγικὰς ἐν γένει πράξεις βλ. *Bächtold-Stäubli Handwörterbuch d.d. Abergl.* VI 847 κέ. 877 κ.έ. λ. nackt, καὶ Λαογραφ. Ζ' 491 σῆμ. 1. Ἄ γ ν εῖ α καὶ τελεία καθαρότης εἶναι ἐπίσης ὄρος πρὸς ἐπιτυχίαν πάσης μαγγανείας· βλ. *Bächtold-Stäubli*, ἐνθ' ἀν. IV, 1291. *Frazer*, G. B³ X 132.

²⁾ Πρβλ. Λαογρ. Γ 495, 2. 3. 664 κέ. Δ' 42,3. 45,2. ³⁾ *Freudenthal*, Das Feuer σ. 192.

⁴⁾ Δημῶδεις δοξασίαι περὶ τοῦ πυρὸς ἐν γένει ὑπόκεινται εἰς ὄρκους, ἔξορκισμοὺς καὶ διάφορα ἔθιμα τοῦ λαοῦ. Π. χ. : *Μὰ τὸν ἄγγελο τῆς φωτιᾶς* (Κεφαλλ.). *Μὰ τὰ ἅγια πὸν σηκώνει εὐτὴ ἢ φωτιά* (Ἀπύρανθος Νάξου) κτλ. *Φεύγα, ρουσοῦμπελη, σὲ κυνηγᾶ ἢ φωτιά, τὸ στουρνάρι κι ὁ πυριόβολος*. Προσκύνησις τῆς ἐστίας ὑπὸ τῆς νύμφης, λοιβαὶ οἴνου καὶ ἐλαίου εἰς τὴν ἐστίαν, δεισιδαιμονίαι κλ. : *δὲν δανείζουν τὴ νύχτα φωτιά· εἶναι ἡ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ* (Μαυιάκι). Ἀναλόγους δοξασίας καὶ ἔθιμα παρ' ἄλλοις λαοῖς βλ. ἐν *Ebert*, *Reallex d. Vorgesch.* 3, 275 κέ. 277, *Freudenthal*, ἐνθ' ἀν. 53 κέ. 68.

μίαν ἢ δύο μεγάλας πυράς εἰς τὴν ἔξοδον τῆς ὑπογείου διόδου, τὴν πρὸς ἀνατολὰς ἔστραμμένην (ἄρ. 1) ἢ εἰς κοίλην τινὰ ὁδὸν πλησίον σταυροδρομίου, συσσωρεύοντες πολλὰ φορτώματα ξύλων. Ἡ ἀγέλη, εἰς μερικοὺς τόπους καὶ τὰ ποίμνια τοῦ χωρίου, εὐρίσκονται συνηγμένα εἰς θέσιν κειμένην δυτικῶς τοῦ τόπου τῆς πυρᾶς. Ὅταν καταπέσουν αἱ φλόγες καὶ ἀπλωθῇ ἡ καρβουνιά, τότε μὲ φωνὰς καὶ μὲ ξύλα συνωθοῦν ὅλα τὰ κτήνη, ἀσθενῆ καὶ ὑγιᾶ, ἀναμειξ πρὸς τὴν ὄπην ἢ τὴν κοιλότητα τοῦ ἐδάφους. Οὕτω τὰ ζῶα ἀναγκάζονται νὰ διέλθουν ἀπὸ τὴν ὑπόγειον διόδον, ἔξερχόμενα δ' ἐξ αὐτῆς καὶ ἔχοντα ἀπέναντι τὸ σημεῖον τῆς ἀνατολῆς περνοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴν καρβουνιά ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰς δύο πυράς. Ὁ ἥλιος δὲν ἔχει ἀκόμη ἀνατείλη (ἄρ. 1) καὶ πρῶτος ὁ ἀγελαδάρης γυμνὸς πηδᾶ ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιά καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἀγέλη (ἄρ. 11. 19). Ἔτσι ὑπάρχει ἡ βεβαιότης, ὅτι ἡ ἀσθενεία ἢ μᾶλλον ὁ δαίμων τῆς ἀσθενείας θὰ πέσῃ εἰς τὴν πυρὰν καὶ θὰ καῖ· θὰ *᾿πουμείν* ἢ *ἀρρώστεια μέσ' στή φωτιά* (ἄρ. 19). Πρὸς ἐκφόβισιν δ' αὐτοῦ καὶ πυροβολοῦν (ἄρ. 5) καὶ θόρυβον προκαλοῦν μέγαν. Ὅτι δὲ ἡ διάβασις τῶν ζώων διὰ τῆς πυρᾶς εἶναι πραγματικὴ, βεβαιώνει αὐτόπτης μάρτυς *χιτυποῦσαν τὰ ζῶα καὶ πηδοῦσαν ᾿ποπάν' πὲ ντὴ φωτιά. Καὶ θάμαζα, τί πρᾶμα ἦταν αὐτό. Θὰ τὰ κάψ'τε, βρέ!*, τοὺς εἶπα (ἄρ. 29).

Ἐνίοτε καὶ μόνος ὁ καπνὸς ὑπολαμβάνεται ἀρκετός, διὰ νὰ ζαλίσῃ καὶ ἐξουθενώσῃ τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας. Διὰ μεγαλυτέραν ὅμως ἀσφάλειαν καὶ μὲ τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι τὸ πονηρὸν πνεῦμα δυνατὸν νὰ λανθάνῃ κρυπτόμενον εἰς κάποιο ἀπὸ τὰ ζῶα, ἐπιχειρεῖται ὁ καθαρμὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν χωριστὰ διὰ δαυλοῦ ἀνημμένου ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά¹⁾. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν δαιμόνων μόνον ἡ μαγεία ὑπερισχύει, ἐφαρμόζονται καὶ πάλιν μέθοδοι καὶ τρόποι μαγικοί: χρῆσις τῶν δαυλῶν μὲ τ' ἀριστερὸ χέρι, σταύρωμα καὶ λόγοι ἐξορκιστικοὶ (*τί καῖς; — καρὰ γιανίκ' καίω ἢ ντὲφ ὀλοσὸν* (λ. τ. = νὰ ἐξαλειφθῇ) ἢ ὁ θεὸς γιατρος κ.τ.τ.), ἐνίοτε δὲ καὶ σφράγισις τῶν ζώων μὲ καμένο σίδηρο, μαγικῶς παρασκευασθὲν (ἄρ. 1. 8. 14). Μόνον δ' ἀφοῦ περάσουν τ' ἀγελάδια καὶ τ' ἄλλα μεγάλα ζῶα, περνοῦν εἰς μερικοὺς τόπους διὰ μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν καὶ τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια καὶ ὄλος ὁ ζῶν πληθυσμὸς τοῦ χωρίου (ἄρ. 1). Διὰ νὰ εἶναι δὲ πληρέστερος ὁ καθαρμὸς « *τὰ περνοῦν καὶ πὸ νερό* (ἄρ. 1). *Τὸ ἓνα στόμα (τῆς τρύπας) γλέπ' στὸ νερό... περνώντας τὸ πρᾶμα ρίχνεται μέσ' στὸ νερό... τυχαίν' καὶ βαθὺν καμιὰ*

¹⁾ Περὶ τοῦ ἀνημμένου δαυλοῦ καὶ τοῦ πυρὸς ἐν γένει εἰς τὰς πρὸς ἀποδιοπόμψην δαιμονικῶν ὄντων πράξεις καὶ τοὺς καθαρμοὺς βλ. *N. Γ. Πολίτου*, Παραδ. Β' σ. 1315 κέ. *W. Blackman*, *The magical and ceremonial uses of fire ἐν Folk - Lore* τ. 26 (1916) 359-365, *H. Freudenthal*, *Das Feuer* σ. 2 κέ. *Bächtold - Stäubli*, *Handwörterb. d. Aberggl.* II 1111 1400 λ. *Fackel, Feuer*.

φορά, ένα ζ'νάρ' νερό (άρ. 3). Ἐνίοτε καὶ ἀπλοῦς ραντισμὸς μὲ νερὸ ἀρκεῖ (άρ. 4).¹⁾

Εἰς τὰ νότια τῆς Θράκης (Τριφύλλιον, Κιουπλί, Φεραὶ) ἐπακολουθεῖ καὶ ἄλλη μαγικὴ συνήθεια. Ἐν χοιρίδιον, ἀφοῦ ἀλειφθῆ καλῶς μὲ πίσσαν²⁾, ἀνάπτεται ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά καὶ ἀφίνεται ἐλεύθερον νὰ τρέχη ἀναμέσον τῆς ἀγέλης, ἕως ὅτου καταπέση γενόμενον παρανάλωμα τοῦ πυρὸς (άρ. 1. 2. 31). Τὸ ταλαίπωρον ζῶον καίεται ζωντανὸν ἀπὸ τὴν λαίμαργον φλόγα τῆς πίσης, διὰ νὰ καῆ μαζὶ ὁ δαίμων τῆς ἀσθενείας, πὺ πιστεύεται ἐνοικῶν εἰς τὰ ἀσθενοῦντα ζῶα τοῦ χωρίου³⁾.

Συγχρόνως τὸ χοιρίδιον χρησιμεύει καὶ ὡς σκεῦος καθαροῦ ὡς δηλ. ὁ σπόγγος, μὲ τὸν ὁποῖον καθαρίζομεν τὴν τράπεζαν, ἀπορροφᾷ πάντα ρύπον τῆς τραπέζης, οὕτω καὶ τὸ ζῶον αὐτὸ περιφερόμενον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγέλης περισυνάγει τὸ μίasma, τὸ διακεχυμένον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· διότι ἐνδέχεται τὸ πονηρὸν πνεῦμα νὰ λανθάνη πῶς κατὰ γῆς ἐκπεσὸν ἐκ τῆς ἀγέλης. Δι' αὐτὸ τὸ χοιρίδιον, ὡς φορεὺς πλέον καὶ ἐνσάρκωσις τῆς ἀσθενείας, δὲν πρέπει νὰ παραμείνη ἐκτεθειμένον εἰς βορὰν τῶν κυνῶν (λυσσιάζουν ὕστερα τὰ σκυλιά, ἀρ. 1), ἀλλ' ἀφανίζεται θαπτόμενον βαθέως εἰς τὴν γῆν⁴⁾.

Εἰς τὸ Κιουπλί ὅμως, ἴσως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, τὸ χοιρίδιον, ἐνῶ ἀκόμη εὗρισκεται ὑπὸ τὰς φλόγας, χρησιμεύει διὰ νὰ χρισθοῦν δι' αὐτοῦ ὅλα τὰ ζῶα τῆς ἀγέλης, ἐμβαπτομένου τοῦ δαυλοῦ εἰς τὴν μᾶζαν τούτου. Ἡ ἐξήγησις, τὴν ὁποίαν ὁ γέρον Παπάζογλου δίδει, ὅτι δηλαδὴ τοῦχαν ὡς μύρον, ὡς ἱερὸ ἕνα πρᾶγμα καὶ μ' αὐτὸ τὰ χρισθοῦσαν, τὰ μύρωναν τὰ ζῶα πρὸς καθαγιασμὸν (άρ. 2) δὲν ἀπέχει, ὡς φαίνε-

¹⁾ Τὸ νερὸ πὺ τρέχει ἀποτελεῖ φραγμὸν ἀδιάβατον εἰς τὰς ἀσθενείας καὶ τὰ ξωτικά (Λαογρ. Ζ' 496 σημ. 7), ὁ δὲ ραντισμὸς, ὡς καὶ ἡ ἔκχυσις ὕδατος κατὰ τὰς κηδεῖας, σκοπεῖ τὸν καθαρισμὸν τοῦ μιάματος. Πρβλ. Λαογρ. Ε 647, 4 ἂν εἶναι εὔκολο, νὰ περάσῃ ὁ τσοπᾶνος μὲ τὰ πρόβατα ἀπὸ κανένα ρέμα.

²⁾ Περὶ τῆς ἀποτροπιαστικῆς δυνάμεως, τῆς ἀποδιδομένης καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τὴν πίσσαν, βλ. Λαογρ. Ζ' 493 σημ. 1.

³⁾ Περὶ τῆς συνηθείας ἐν γένει νὰ καίεται ἢ νὰ θάπτεται ἐν μόνον ζῶον ζωντανὸν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ σωθῆ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀγέλης βλ. τὰ σημειωθέντα εἰς τὰς Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν ἐν Λαογρ. Ζ' σ. 510 κέ. ὅπου καὶ παραπομπαὶ εἰς ἀναλόγους συνηθείας ἄλλων λαῶν. Πρόσθετες *H. Freudenthal*, *Das Feuer* 213 κέ. Πρβλ. κάρφωμα ἑνὸς ἐκ τῶν πασχόντων προβάτων μ' ἕνα ἄβαλτο καρφὶ σ' ἕνα σταυροδρόμι, διὰ νὰ σωθοῦν τὰ λοιπὰ ἀπὸ τὸν τρισκατάρατο πὺ γίνεται σὰν ἄσπρο ζαγάρι καὶ τὰ μαρκαλάει (Λαογρ. Ε 647,4). Ὅτι ἡ καῦσις ἀρρωστημένων ζώων ἔχει τὴν ἐννοίαν οὐχὶ θυσίας πρὸς τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ φόνου αὐτοῦ τούτου τοῦ δαίμονος διὰ τῆς καμφάγου δυνάμεως τοῦ πυρὸς βλ. *Freudenthal*, ἐνθ' ἂν. σ. 216. Περὶ συνδυασμοῦ πυρᾶς καὶ ὀλοκαυτώματος βλ. *W. Liungman*, ἐνθ' ἂν. 480 κ.έ.

⁴⁾ Περὶ ζώων χρησιμευόντων εἰς ἀποδιοπόμπησιγ τοῦ κακοῦ καὶ περὶ καθαυμάτων ἐν γένει βλ. τὰ σημειωθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Λαογραφ. Ζ' σ. 507 - 512 καὶ *W. Liungman*, ἐνθ' ἂν. Teil I 1937 (FFC 118) σελ. 62 - 66.

ται, τοῦ ὀρθοῦ. Διότι εἰς τὴν προᾶξιν αὐτὴν ὑπόκειται πιθανῶς ἡ πίστις, ὅτι τὸ καιόμενον ζῶον, καθαρθὲν διὰ τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τοῦ πυρός, ἐνεργεῖ ὡς μέσον καθαροῦ ἢ ὡς ἰατρικὸν ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων ζώων τῆς ἀγέλης¹⁾. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ φωτιά ἐδῶ λέγεται *γουρουνήσια φωτιά*.

Τέλος συντελεστικός διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας εἶναι καὶ ὁ καπνός, ὅταν ἀναφθοῦν ὀλόγυρα εἰς τὴν μάνδραν τοῦ ποιμνίου φωτιᾶς ἀπὸ πυξάρι: *κεῖνος ὁ καπνός εἶναι πικρὸς καὶ εἶναι ἰατρικὸν γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτὴ (ἀρ. 21)²⁾*. Οὕτω σχηματίζεται μαγικὸς κύκλος, ἀποφράσσειν εἰς τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας τὴν εἴσοδον εἰς τὸ χωρίον³⁾. Ὁ μαγικὸς δ' αὐτὸς φραγμὸς εἰς τὸ χωρίον Μπροντίβο (ἀρ. 30) δημιουργεῖται διὰ τῆς περιαγωγῆς τῶν ἁγίων εἰκόνων περὶ τὸ χωρίον⁴⁾. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν λείπουν καὶ τὰ *διαβάσματα* καὶ τ' ἄλλα *ἀγικά*: *παπάδες ἀπὸν τρία χουργιά νὰ διαβάσουν τοῦ Μόδεστου τὴ φυλλάδα (ἀρ. 1. 14)*. Ὡς γνωστόν, ὁ Μόδεστος εἶναι ὁ προστάτης ἅγιος τῶν ἀροτριώντων κτηνῶν. Σύμφωνα ὁμως μὲ τὴν κοινὴν πίστιν, ὅτι τῶν ἀλλογλώσσων καὶ ἀλλοθρήσκων ἡ μαγικὴ τέχνη εἶναι τελειότερα⁵⁾, γίνεται πολλαχοῦ προσφυγὴ εἰς τὰ διαβάσματα καὶ τὰς μαγγανείας *Τούρκων χοτζιάδων γιὰ νὰ πάψῃ ἡ ἀρρωστειὰ (ἀρ. 5. 8)*.

Ὡς τελευταία προᾶξις εἰς τὴν δεισιδαίμονα αὐτὴν συνήθειαν ἀκολουθεῖ γενικὸς καθαρισμὸς τῶν στάβλων καὶ θυμιάσις αὐτῶν, καῦσις τῶν ἀπερριμμένων κεράτων κλ. (ἀρ. 1).

¹⁾ Ὁμοίως ὡς ἰατρικὸν κατὰ ἐπιδημικῶν νόσων τῶν ζώων ἐχρησίμευεν ἐν Γερμανίᾳ ἡ κόνις, εἰς τὴν ὁποίαν μετεβάλλετο ἐν ἑκ τῶν νοσοῦντων ζώων, καιόμενον ἐντὸς κλιβάνου, καὶ ἡ ὁποία ἀνεμειγνύετο κατόπιν εἰς τὴν τροφήν τῶν ζώων. Τὰ ὑπολείμματα αὐτοῦ καὶ ἡ τέφρα, ὡς καθαρθέντα καὶ θεραπευθέντα διὰ τοῦ νέου πυρός, ἔχουν καὶ ἀποτρεπτικὴν δύναμιν κατὰ τοῦ κακοῦ (*Freudenthal, Das Feuer 214. 215*).

²⁾ Περὶ ἀποτροπῆς δαιμονίων διὰ δυσώδους καπνοῦ βλ. *N. Γ. Πολίτου, Παραδ. Β' 1233, II. Freudenthal, Das Feuer 112* κέ. *Bächtold - Stäubli, Handwört. VII 524*.

³⁾ Ὁμοίον μαγικὸν φραγμὸν παρὰ Σλοβένοις βλ. παρὰ *Frazer, G. B.³ X 281*.

⁴⁾ Πρβλ. τὸ σταύρωμα τῶν τεσσάρων ἄκρων τοῦ χωρίου διὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων εἰς τὸ γειτονικὸν Κωστί (*A. Χουρμουζιάδου, Περὶ τῶν ἀναστεναρίων ἐν Φιλοθέου Βρυεννίου, Ἐκθεσις τῆς καταστάσεως τῆς Μεγ. τοῦ Γένους Σχολῆς, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873 σ. 17*). Πρβλ. *N. Γ. Πολίτου, Παραδ. Α' σ. 315* ἀρ. 563. Περὶ μαγικοῦ κύκλου, δημιουργουμένου διὰ περισχουρισμοῦ, περιφερικῆς ἀροτριάσεως, περιαγωγῆς τῶν ἱερῶν καὶ διαφόρων ἄλλων τρόπων βλ. *Γ. Α. Μέγα, Παραδ. περὶ ἀσθενειῶν ἀρ. 11 - 15* καὶ τὰς σημειώσεις ἐν *Λαογρ. Ζ σ. 471 - 5. 480* κέ. 492 κέ. 495 κέ. 506 καὶ 514 κέ. Ἐνίοτε καὶ δύο ἢ πλείονες τύποι τοῦ μαγικοῦ φραγμοῦ συνεννοῦνται πρὸς ἐπίτευξιν μεγαλυτέρας δραστικότητος. Κλείδωμα καὶ περίζωσιν τοῦ χωρίου καὶ ἀκολούθως δίοδον ὄλων τῶν κατοίκων δι' ὑπογείου ὀπῆς καὶ μεταξὺ δύο πυρῶν, τὰς ὁποίας ἤναψαν διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων παρὰ Σέρβοις, βλ. ἐν *Frazer G.B.³ X 282* κέ. Πρβλ. *Bächtold - Stäubli, Handwört. d. Aberggl. VI 847* λ. *nackt*.

⁵⁾ Βλ. *Λαογρ. Θ, 1926, 6* σημ. 4.

Ἡ ἀσθένεια, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ζητοῦν οἱ Θραῖκες ἀγρόται μὲ τοὺς μαγικοὺς αὐτοὺς τρόπους ν' ἀπαλλάξουν τὰ ζῶα των, προπάντων τὰ μεγάλα (βοῦς, ἄλογα, χοίρους κλ.) λέγεται μὲ τουρκικὴν λέξιν κατὰ γιανίκ' ἢ γιανὶ καρᾶς¹⁾, εἶναι δ' αὕτη ἡ λοιμώδης νόσος τῶν ζώων, ὁ ἀνθραξ.

Κατὰ τὴν φράσιν τῶν χωρικῶν φωτιά καίει τὸ γέλάδ' σαπαίν' καὶ γένεται μαῦρο . . . Τὸ αἷμα τ' νιρὸ γένιτι (ἄρ. 8). Ὅταν θὰ πάρ'ς τὸ πεισί τ', θὰ ἔχ' ἕνα κομματ' μαῦρο κρέας ἀπάνου σιὰ πσινά, σιὴ νουρά, σὰ νὰ εἶναι χτυπημένο . . . τὸ μαυρίζ' τὸ γιόμα τ', τὸ σαπίζ' (ἄρ. 3). τὸ πνίγ' τὸ γαῖμα καὶ ψοφάει (ἄρ. 14).

Αἱ σχετικαὶ μὲ τὸ αἷτιον τῆς ἀσθενείας δοξασίαι δὲν διατυπώνονται εἰς ὅλας τὰς καταχωρισθείσας ἀφηγήσεις σαφῶς. Συνήθως τὸ αἷτιον ἀγνοεῖται ἢ ἀναζητεῖται εἰς φυσικὰς ἐπηρείας: πὸ τις ζέστις εἶναι; πὸ τὸν ἀέρα εἶναι; πὸ τις βροχὲς εἶναι; Παραπάν' πὸ τις ζέστις εἶναι (ἄρ. 15). Δὲν λείπουν ὅμως καὶ αἱ σαφεῖς διαγνώσεις τοῦ αἷτιου: ἄξαφνα ἔρχεται τὸ κακό. Ἀπὸ βρουκόλακα μᾶς φαίνεται αὐτὸς ὁ πάθος . . . Πααίν' σιὰ πράματα καὶ τὰ ψοφάει (ἄρ. 1.3).

Κατὰ τὰς κρατούσας καὶ ἐν Θράκῃ δοξασίας ὁ βρικόλακας προέρχεται εἴτε ἀπὸ νεκρὸν ποὺ δὲν ἐπρόφθασαν νὰ κοινωνήσουν εἴτε ἀπὸ βρέφος, ἀποθανὸν ἀβάπτιστον (ἄρ. 1. 22). Οἱ ποιμενικοὶ δαίμονες δηλονότι ἐταυτίσθησαν ἐδῶ ὀλοσχερῶς πρὸς τοὺς βρικόλακας, ὡς καὶ ἐν Μακεδονίᾳ²⁾. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτοι συνταυτίζονται πρὸς τὸν διάβολον, τὸν αἷτιον ἀσθενειῶν, καὶ δὴ τῶν αἰφνιδίων, ὅστις παριστάνεται καὶ ὡς ἄνεμος ἢ καπνός³⁾, καὶ ἡ καινούργια φωτιά, ποὺ ἀνάπτεται πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ, λέγεται καὶ διαβολοφωτιά (ἄρ. 22.24.26.29) ἢ διαβολόστια (ἄρ. 33) ἢ ἀνεμοφωτιά ἢ διαβολάνεμος (ἄρ. 26).

Εἰς τὰ παρὰ τὴν Ἀγαθούπολιν χωρία Κωσιτὶ καὶ Μπροντίβο τὸ δαιμόνιον, εἰς τὸ ὁποῖον μετατρέπεται τὸ ἀβάπτιστον νεκρὸν βρέφος λέγεται σμερδάκι ἢ γούστρελος, ἐπιφαίνεται δὲ « ὡς ἄσκὸς μέλας, πλήρης αἵματος⁴⁾ ». Δὲν διαφέρει δηλαδὴ κατ' ὄνομα καὶ ὄψιν ἀπὸ τὸ χαμοδράκι ἢ σμερδάκι τῶν ἀρκαδικῶν παραδόσεων, κατὰ τὰς ὁποίας παιδιά, θνήσκοντα ἀβάπτιστα, γίνονται σμερδάκια καὶ βλάπτουν τὰ βοσκήματα⁵⁾, ἐπιφαίνονται δὲ ὡς φλόγια ἢ ὡς φωτιά.

¹⁾ Πρβλ. τὴν Ποντιακὴν κατάραν: *Νὰ τρώῃ σε ὁ Γουρζουλᾶς* (τ.ἔ. ἢ Πανοῦκλα) *κι ὁ μαῦρον ὁ Γιανίκαρας* (Δέφνερ Μ. Γλωσσ. Τραπεζουντιακὸν (ἀνέκδ) ἐν λ. γουρζουλᾶς.

²⁾ *Abbot*, *Mac. Folklore* 221. Συνταύτισιν τῶν ποιμενικῶν δαιμόνων καὶ πρὸς τοὺς καλλικαντζάρους βλ. ἐν Λαογρ. Β 478 - 9 καὶ Ν. Γ. Πολίτου, *Παραδ. Β*, 1313 κέ.

³⁾ Περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ διαβόλου ὡς ἀνέμου ἢ καπνοῦ βλ. Λαογρ. Ζ 482.

⁴⁾ Α. Χουρμουζιάδης, ἐνθ' ἀν. σ. 17.

⁵⁾ Περὶ τῶν ὀνομάτων, τῶν μορφῶν καὶ τῆς ἐπηρείας τοῦ ποιμενικοῦ τούτου δαίμονος, ὡς καὶ περὶ τῶν μέσων τῆς ἀποτροπῆς αὐτοῦ, βλ. Ν. Γ. Πολίτου, *Παραδόσεις* ἄρ. 560 - 578.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι ἰδίᾳ ὅσα περὶ τῆς γενέσεως τοῦ δαιμονίου τούτου καὶ τῆς ἐπηρείας αὐτοῦ ἐπὶ τὰ βοσκήματα παραδίδει ἢ ἐκ Δαδιᾶς διήγησις (ἀρ. 3). Κατὰ ταύτην *γιανὶ καρὰ ἀπὸ Τοῦρκο γένεται, κι ἀπὸ σκυλὶ γένεται*. Ὡς γνωστόν, αἱ ψυχαὶ τῶν ἀλλοφύλων κατὰ τὰς δημώδεις δοξασίας, ἐπανερχόμεναι μετὰ θάνατον, λαμβάνουν τὴν μορφήν κυνός, ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ μορφήν κυνός ἐπιφαίνονται καὶ οἱ ποιμενικοὶ δαίμονες, διὰ τοῦτο συγγέονται ἐνίοτε πρὸς τούτους καὶ λέγονται ἐπίσης *σμερδάκια* ¹⁾).

Ἡ δοξασία περὶ γενέσεως τοῦ ποιμενικοῦ δαίμονος ἀπὸ σκύλον ἢ ἀπὸ γάταν φαίνεται ἔχουσα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὰ φλόγια, τὰ ὅποια ἐπιφαίνονται εἰς ἐλώδεις τόπους ἢ νεκροταφεῖα ἢ τόπους, ὅπου ἀπόκεινται πτώματα ζώων, καὶ τὰ ὅποια ἐν Γορτυνίᾳ κ.ἄ. καλοῦνται *χαμοδράκια* ²⁾). Ἴδου ἡ ἐξήγησις κατὰ τὸν ἄνθρωπον τοῦ λαοῦ: *ἀπὸ κεφάλ' ἕνας μυαλὸς γκουτλάει μέσ' στὸ νερό, σὲ κἀνα μπατάκ', φουσκών'... ζωντανεύει, φωτιὰ γένεται... γένεται ἕνα θερίο, πετάει στὸν ἀέρα, γένεται ἀέρας ὕστερα. Τὸ θερίο αὐτὸ ἐπιβαίνει ἐπὶ τὰ βοσκήματα καὶ ἀπομυζᾷ τὸ αἷμα τῶν· τὸ πρῶμα πὺ θὰ τὸ βυζάξ' ἀπ' τὴ ζερβιά τὴ μεριά τὸ μαυρίζ', τὸ γιόμα τ' τὸ σαπίζ', σὲ εἰκοστέσσερς δὲ βαστάει... Δὲν ἔχ' πλιὰ γιόμα, γένεται νερὸ (ἀρ. 3· προβλ. ἀρ. 8)* ³⁾.

Ἡ χοῆσις τῆς καινούργιας φωτιᾶς πρὸς καταπολέμησιν τοῦ κακοποιούντος τὰς ἀγέλας δαίμονος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς γενομένης ἐρεῦνης, εἶναι διαδεδομένη καθ' ὅλην τὴν Θράκην, νότιον καὶ βόρειον, συνηθίζεται δὲ ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ Βουλγάρων κατοίκων αὐτῆς (ἀρ. 4.28.29).

καὶ τὰς σχετικὰς σημειώσεις τ. Β' σ. 1211 κ.ε. Ἴδου τί διηγεῖται μιὰ γραῖα γιδοβοσκοῦ ἀπὸ τὴν Ἀπύρανθο τῆς Νάξου γιὰ τὴν *σπλῆνα* (ἔτσι λένε ἐκεῖ τὸν ἄνθρακα τῶν ζώων) πὺ ἔπεσε στὸ κοπάδι της. «... Εἰσὲ καιρὸ, τοῦ Δημήτρη τοῦ Νικολάκη, μουρὲ Ιάννη, μὰ τὰ ἅγια, πὺ σηκώνει εὐτὴ ἢ φωθιά, κι' ἄ δὲν ἐχάσασι ἕκατὸ κεφάλια...» «... Μὰ ἴφτῃ ἢ σπλῆνα, ὁ Θεὸς νὰ βλέπη, τὴν ἔχουνε πολλοὶ θωρησμένη. Ἰνεταὶ σκύλλος, δαμάλι, βούδι, τράος, πὺ μὲγάλος ἄ' τσοὶ τράοι. Καὶ δὲ σκοτώνεται, λέει, κιόλα. Ἰὰ νὰ πολεμήση κανεὶς νὰ τὴ σκοτώση, θὰ σκοτωθῇ ἐκεῖνος. Ἀφέδης μου τὴν εἶδε μιὰ χρονιά στοῦ Καρκαλάκη τὰ γκρεμνὰ κι' ἐπάαινε τὸ *buργιάδι-buργιάδι* κάτω σ' ἕνα βουνό, ποῦτоне δέκα σκοινιά στὸ ὕψος. Λέει «Μουρὲ πὺς ἐδιάη δὲ δαμάλι ἐκεῖνο 'κεῖ;!» Κι' ὕστερά 'κουσε μιὰ μουγαλισμαθιά τοῦ δαμαλιοῦ «Μμ μμ...» καὶ τὴν ἄλλην ἡμέρα σκά'σασι δέκα κεφάλια. Φαίνεται μο' δά, πὺς γιὰ νὰ τὸ δῶ ὄθ' ἀπομείνω κεῖ σατὰ μου, ρέ' ἰάννη». Συλλογὴ Διαλεχτῆς Ζευγώλη, Ἰστ. Λεξ. ἀρ. 571 σ. 438 καὶ 459.

¹⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Β' 1237.

²⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Β' 1223 σημ. 2.

³⁾ Περὶ τῶν συμπτωμάτων τῆς νόσου βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Α' ἀρ. 563. 567. 569 578, τ. Β' 1216 κ.ε. Ὅτι καὶ οἱ βρικόλακες πᾶνε καὶ βυζαίνουν τὶς γίδες βλ. αὐτόθι ἀριθ. 941 (Σάμου).

Δυστυχῶς αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας ἔξ ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν ἔχομεν εἶναι ἑλλιπεῖς. Καθ' ὅσον ὅμως δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἔξ ἀνακοινώσεων τινῶν (ἀρ. 34 καὶ 35) τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φωτιᾶς ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὸ τρυποπέρασμα συνηθίζεται καὶ ὑπὸ τῶν ποιμένων τῆς Δυτ. καὶ κεντρικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Αἰτωλίας. Ἐν Αἰτωλίᾳ, κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ μακ. Δ. Λουκοπούλου, ἡ φωτιὰ αὐτὴ λέγεται *ξύλοφωτιὰ* (ἀρ. 35). Εἰς τὸ πνεῦμα δηλ. τῶν Αἰτωλῶν ποιμένων προσέπιπτεν ὡς ἐκπληκτικόν, ὅτι ἡ φωτιὰ παρήγετο ἀπὸ τὴν τριβὴν τῶν ξύλων καὶ ἐκ τούτου ἐκάλεσαν τὴν ὅλην συνήθειαν *ξύλοφωτιὰ*. Κατὰ τὰς εἰδήσεις ὅμως ποὺ συνέλεξεν ὁ καθηγητὴς Κ. Ρωμαῖος, ἡ *ξύλοφωτιὰ* καὶ τὸ τρυποπέρασμα γίνονται ἐκεῖ καὶ πρὸς ἴασις ἀσθενῶν ἀνθρώπων¹⁾.

Διὰ τὴν κεντρικὴν Μακεδονίαν ἔχομεν τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Georg Eckert, ὅστις περιέγραψε τὰς συνηθείας τῶν Γιουρούκων, τῶν κατοικούντων πρὸ τοῦ 1923 εἰς Πελεκλί τῆς δυτ. Χαλκιδικῆς. «Εἰς καιρὸν ἐπιζωσιῶν, λέγει, παρήγον πῦρ εἰς ἓνα σταυροδρόμι διὰ τριβῆς δύο ξύλων διαφόρου σκληρότητος. Μεθ' ὃ ἦναπτον δύο μεγάλας πυράς, διὰ μέσου τῶν ὁποίων διεπεραιοῦτο ἡ ἀγέλη. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις συνηθίζον νὰ θάπτουν πρὸ τοῦ κατωφλίου τοῦ στάβλου ἓνα ζωντανὸν χοῖρον. Χοίρους παρελάμβανον ὁμοῦ καὶ κατὰ τὰς ἐτησίας ἐξόδους των εἰς τὴν Ροδόπην, οἱ ὅποιοι ἔμελλον ν' ἀποτρέψουν ἀπὸ τὴν ἀγέλην κάθε ἐπαπειλοῦσαν ἀσθένειαν»²⁾. Εἶναι πιθανόν, ὅτι αἱ συνήθειαι αὗται δὲν ἦσαν ἴδιαι μόνον τῶν Γιουρούκων, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Χαλκιδικῆς.

Ἐνδιαφέρουσα ἴδιά εἶναι ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια ἐν τῇ Δυτ. Μακεδο-

¹⁾ Κ. Ρωμαίου, Τὸ Ἀγιολίθαρο, Ἡπειρ. Χρον. 6 (1931) 287. Παραθέτω τὴν διήγησιν τῆς Λάμπραινας, ἀπὸ τὸ Κεφαλόβρυσο τῆς Αἰτωλίας, διὰ τοὺς μαγικοὺς τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους ἐνεργεῖται τὸ τρυποπέρασμα: «Τὸ κακὸ πάλι τῆς Βασίλωσ τῆς Πρεβεζιάνας δὲ ματάγινε. Αὐτήν' ἡ μαύρη ἔντεσε, πειράχτη μαθὲ ἀπὸ ἀερικά, ζουρλάθη. Τί γιατρούς, τί σιὸν Προσὸ τὴν πήγανε, πουθενὰ νὰ ἰδῆ τὴν ὑγεία της. Ὑστερ' ἀπὸ χορόνια ἔγινε μὲ τὸ τρυποπέρασμα. Τὴν πήραν ἐφ' ἡμεῖς, τέσσερες ἄντρες ἀρματωμένοι καὶ τρεῖς γυναῖκες, καὶ τραύηξαν περνῶντας τὰ μεσάνυχτα σιὸν ἔρημο, πὺρ νὰ μὴ λαλάη κόκκοτος. Οἱ γυναῖκες πήραν μαζί τ' ἓς μιὰ χελώνα, τρίχες ἀπὸ κατάμαυρο γουρούνι, φτερὰ ἀπὸ κόττα ἀσημάδη καὶ πάτους ἀπὸ παπούτσια, ἀποφόρια. Στὸ δρόμο ἄκουγαν σκουζμό, ποδοβολὴ ἀπὸ ἄλογα, ἦτανε τρισκαταραταῖοι. Οἱ ἄντρες νιουφέκισαν μὲ τὸ ζερβὶ σιὸν ἀρχὴ τοῦ δρόμου καὶ σιὸν μέση. Ἀμα φτάσαν σιὸν τόπο, εἶχαν σκαμμένα ἀπὸ τὴν ἡμέρα ὃ ἓναν ὄχιον τὴν τρῦπα, κάψαν πρῶτα τὰ πράματα καὶ πέρασε ἡ Βασίλωσ ὀλόγδυτη μέσα ἀπὸ τὴ γῆς. Στὴν ἄλλη μεριά τὴν ἔντυσαν μὲ ἄλλα ροῦχα καὶ φευγούλα. Στὴ διήγησιν τῆς Λάμπραινας ἐπρόσθεσεν ὁ ἄντρας της, ὅτι τὴ φωτιὰ αὐτὴ δὲν τὴν ἀνάβουν ἔτσι μὲ σπέρτα, ἀλλὰ τρίβοντας τὸ ἓνα ξύλο μὲ τὸ ἄλλο καὶ τὴ λὲν *ξύλοφωτιὰ*, καὶ ὅτι καὶ στὸ Δραχμάνι, σιὸν Ἐλάτεια, περνᾶν τοὺς ἀρρωστούς ἀπὸ μιὰ τρῦπα, πὺρ τὴν λὲν Στοιχειό».

²⁾ Georg Eckert, Die Jürüken in Zentral - Mazedonien. Buletinul Institutului Român din Sofia. Anul I (1941), Nr. 2. Bukarest 1942, σελ. 565 - 566.

νία διὰ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον προμηθεύονται τὰ ξύλα, τὰ χρησιμεύοντα εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρός, ὡς καὶ δι' ἄλλας τινὰς ἐνεργείας: ξύλο ἀγριοκερασιάς ¹⁾ πὺν ἐμεγάλωσεν εἰς ἀπάτητο μέρος, ὅπου δὲν ἀκούγεται πετεινός, νὰ ἔχη κοπῆ τὴν Μεγ. Πέμπτην ἀπὸ ἀνθρώπου καθαρὸν (νὰ μὴν ἔχη σμιχτῆ μὲ γυναῖκα), ἀριστερόχειρα, καὶ νὰ ἔχη λειτουργηθῆ ἐπὶ 40 ἡμέρας εἰς τὴν ἐκκλησίαν· τὰ πρόβατα, ἀφοῦ διαβοῦν διὰ τῆς πυρᾶς, θὰ ὀδηγῶνται βιαστικῶς καὶ ὑποχρεωτικῶς καὶ νὰ μὴ γυρίσ' νὰ κοιτάξῃ πίσω ὁ τζομπᾶνος (ἀρ. 34) ²⁾.

Πέρασμα τῶν ζώων ἀπὸ φωτιά (ὄχι καινούργια) ἀναφέρεται καὶ ἐκ Χούνης τῆς Εὐρυτανίας. Ἔμα ἀκουστῆ ἀρρώστεια σ' ἄλλο χωριὸ κοντά, παγαίν'ν σὲ βαρκὸ (μέρος ὑγρό, ἐλῶδες) κι ἀνάφνε φωτιά, μεγάλ' φωτιά. Ὑστερα μαζών'ν τὰ πράματα οὔλα, τὰ σαλαγᾶνε καὶ περᾶνε οὔλα πουμέσ' ἀπ' τὴ φωτιά κ' ἔτσ' δὲν τὰ κολλάει ἡ ἀρρώστεια ³⁾. (Στὸ βαρκὸ πᾶίνανε, γιὰ νὰ πέσ' ἡ ἀρρώστεια ἐκεῖ, στὸ βαρκό. Τὸ βαρκὸ ἔχ' πάντα ἀρρώστειες, εἶναι μέρος πὺν ἀρρουστᾶει κανεῖς ⁴⁾).

Τέλος χρῆσις τοῦ πυρός ἐγένετο πρὸς ἴασις καχεκτικῶν παιδίων διὰ περιφορᾶς αὐτῶν περὶ τὴν ἐστίαν ἢ διαβιβάσεως ὑπεράνω τοῦ πυρός, τηρουμένων τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων πρὸς ἐπιτυχίαν τοιαύτης μαγγανείας, ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς ἑλληνικῆς Ἀγχιάλου εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου. « Στὴν Ἀχελώ,

¹⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Μ. Καλινδέρη εἰς τὸ μοναστήρι τῆς Ζάμπορνας (ἐπαρχ. Κοζάνης) ἔχουν εἰδικὰ ξύλα ἀπὸ ἀγριοκερασιά. στεγνὰ ἀπὸ χρόνια πηγαίνουν οἱ χωρικοὶ καὶ τὰ παίρνουν καὶ τὰ τρίβουν. Καὶ στὴν Κάλιανη καὶ στὸ Χτένι (Χάσια) καὶ στὰ Βέντζια ἀνάβουν τὴ νύχτα τέτοια φωτιά μὲ ἴσκα. Πρὸς ἀποδιοπόμπησιν τῶν καλλικαντζάρων κατὰ τὸ δωδεκάημερον εἰς τὴν Ἡπειρον, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν τίθεται εἰς τὴν ἐστίαν ἀγριοκερασιά (Πολίτου, Παραδ. Α' ἀρ. 623, Β' 1315 σημ. 2).

²⁾ Ἀστροφα. Περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ παγκοίνου ταύτης δεισιδαιμονίας βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Β' 93, 142, 143. Πρβλ. Λαογρ. Ε' 615, 1, Σ' 126.

³⁾ Πρβλ. ὅμοιον πέρασμα ποιμνίων καὶ ποιμένων διὰ πυρᾶς κατὰ τὰ Parilia τῆς Ρώμης τὴν 21 Ἀπριλίου πρὸς καθαρὸν (Wissowa, Religion d. Römer, 200).

⁴⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ γυμνασιάρχου Γ. Ἐμμανουήλ, ἀκούσαντος παρὰ Σπ. Ἐμμανουήλ (1922). Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ αὐτοῦ ἐν Χούνη τῆς Εὐρυτανίας « ἔμα ἀρρωστήσουν μεγάλα ζῶα — βόδια, γαῖδούρια, ὄτ' εἶναι — ἀπ' ὅτ' ἀρρώστεια καὶ νὰ ναι, φκιάνουν τρία κεριά, πὺν παριστᾶνε τὸ τρίμορφο τῆς Ἐκκλησιᾶς (Χριστός, Παναῖα, Ἀηγιάν'ς Πρόδρομος), τ' ἀνάφτ' ἕνας μέσα σ'ν ἐκκλησιᾶ ἀκριτος (χωρὶς νὰ μιλήσ') ὕστερα βγαίν' ὄξον κ' ἔρχεται τρεῖς γυρουβουλιές ν' ἰκκλησιᾶ μαζὶ μὲ τ' ἀρρωστα τὰ πράματα ἀρχίζ' ἀπ' τ' ἄηδῆμα κ' ἐκεῖ τελειών', χωρὶς νὰ μιλήσ' καθόλον. Ὑστερα φεύγ' μαζὶ μὲ τὰ ζῶα κ' ἔτσ' περᾶει ἡ ἀρρώστεια. Ὅμοίαν συνήθειαν τῶν Καλαβρυτινῶν βλ. ἐν Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Α' ἀρ. 566. Ἐπίσης ἐν Ἡπειρῷ «τὰ ζῶα, ὄντας ἀρρωσταίνου, καλὰ εἶναι νὰ τὰ φέρουν τρεῖς φορὲς γύρα στὴν ἐκκλησιᾶ (ΛΑ 36, 312, 13α). Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὰ ζῶα τίθενται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου τῆς ἐκκλησίας. Ὅμοιον γύρισμα βλ. εἰς Κ. Ρωμαίου, Τὸ Ἀγιολίθαρο, Ἡπειρ. Χρον. 6, 285, 287.

ἅμα κακοπάθῃ τὸ παιδί — κακόπαθε, λέγαμε, ἀπὸ ἀγέρα — εἴτε γιὰ ἀϋπνία εἴτε γιὰ ἄλλ' ἀσθένεια, ἀνάβουν τὰ δαυλιὰ στὸ παραγών', τὰ τραυᾶν λιγάκ' μπρὸς τὰ δαυλιὰ, ὥστε νά'χ' λιγάκ' μέρος νὰ περνᾷ ἀπὸ πίσω τὸ παιδί. Παίρνουν κι ἀπὸ τρία σταυροδρομία δ,τ' τύχ' θὰ σκύψ' καὶ θὰ πάρ' ὄ,τ' τύχ', χαρτὶ τύχ', χῶμα τύχ', ξύλο, χωρὶς νὰ μιλήσ'. Στὸ παραγών' κάθεται στὴ μιὰ κόχ' ἢ νενὲ (=μητέρα) καὶ στὴν ἄλλ' ὁ μπαμπᾶς (ἢ καὶ μεγαλύτερος ἀδρεφὸς καὶ μεγαλύτερ' ἀδρεφῆ) καὶ τὸν ἄρρωστο τὸν παίρν' ὁ ἕνας, τὸν περνᾷει πίσ' μὲ τὰ δαυλιὰ καὶ τὸν δίν' στὸν ἄλλον. Θὰ τὸν περάσ' καὶ πάμ' μὲ τὴ φωτιά, νὰ καπνιστῆ (ρίχνουν κεῖνα τὰ πράματα μὲ τὰ σταυροδρομία στὴ φωτιά καὶ καπνίζεται ὁ ἄρρωστος). θὰ τὸν δώκ' στὸν ἄλλον, τρεῖς φορὲς αὐτό, καὶ γιαιτρεύεται. Κι ὅσο δὲ λαλήσουν οἱ πετεινοί, δὲν ἀνοίγουν τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ, μὴ τυχὸν κι ἔρθῃ τὸ ξωτικὸ μέσ' στὸ σπίτ' ¹⁾). Καὶ τὸ μὲν πέραςμα τοῦ ἀσθενοῦς παιδίου ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιά, ὡς καὶ τὸ κάπνισμα αὐτοῦ μὲ τὰ ἀντικείμενα, τὰ προερχόμενα ἐκ τοῦ σταυροδρομίου, ἔχουν σαφῆ τὴν ἔννοιαν τοῦ καθαρμοῦ ἀπὸ τῆς κατατροχούσης αὐτὸ ἀσθενείας· ἄλλ' εἰς τὴν περιφορὰν τοῦ παιδίου περὶ τὴν ἐστίαν δυνάμεθα ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς εἰσαγωγῆς νέου μέλους εἰς τὴν οἰκογένειαν, τὴν ὁποίαν εἶχε τὸ πάλαι ἢ περιφορὰ τοῦ βρέφους κύκλω τῆς ἐστίας κατὰ τὰ ἀμφιδρόμια ²⁾. ἄλλως τὴν ἔννοιαν ταύτην ἔχει προφανῶς καὶ ἡ παράδοσις τοῦ παιδίου ὑπὸ τῆς μητρὸς εἰς τὸν πατέρα ἢ τὸν πρωτότοκον υἱόν ³⁾. Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ δεισιδαίμων αὕτη πράξις ἔχει τὸν συμβολικὸν χαρακτῆρα νέας γεννήσεως ἢ ἀναγεννήσεως τοῦ παιδίου πρὸς τὸν σκοπόν, ὅπως τοῦτο, ἀποβάλλον τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἀπαλλαγῆ συνάμα καὶ τῆς διώξεως τοῦ κατέχοντος ἐκεῖνο κακοῦ πνεύματος. Ὡς δ' εἶναι γνωστόν, καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ ὀνόματος καὶ ἡ εἰκονικὴ πώλησις τοῦ ἀσθενοῦς ἀποσκοποῦν ὁμοίως τὴν ἀποφυγὴν δαιμονικῶν ἐπηρειῶν ⁴⁾.

¹⁾ Ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν χωρῶν, ὡς τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας, Πελοποννήσου,

¹⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν Περ. Γιαννούση, διδασκάλου ἐξ Ἀγχιάλου. Πρβλ. Λαογρ. Γ' 385, 22.

²⁾ E. Samter, Familienfeste der Griechen u. Römer, Berlin 1901 σ. 60 - 62, N. Γ. Πολίτου, Γαμήλια σύμβολα ἐν Ἐπετ. Ἐθν. Πανεπ. Γ' 1906 σ. 111 κέ., ἀναδημ. εἰς Λαογρ. Σύμμεικτα Β' 245 κέ. ἐνθα καὶ παραλληλισμὸς τῶν συνηθειῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ ἐν τοῖς γενεθλίοις πρὸς τὰς τῶν ἀμφιδρομίων καὶ H. Freudenthal, Das Feuer σ. 59 κέ. ὅπου ἀναγράφονται καὶ παράλληλα ἀπὸ τὰ ἔθιμα ξένων λαῶν, ἀναφερόμενα εἰς τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὸν θάνατον.

³⁾ Ἀνάλογον συνηθειαν τῶν Ἑλλήνων τῆς Βάρνης πρὸς θεραπείαν ἀσθενοῦς βρέφους βλ. ἐν Λαογρ. Ζ' 502: Δύο ἀδελφοὶ ὁμοπάτριοι, ὁ πρωτότοκος καὶ ὁ ὑστερότοκος, ἰστάμενοι ἐκατέρωθεν τῆς ὀπῆς, διαπερῶσι τὸ ἀσθενοῦν βρέφος τρεῖς φορὰς δι' αὐτῆς, ὁ δὲ ὑστερότοκος τὸ παραδίδει εἰς τὴν μητέρα του, ἐξ οὗ δύναται νὰ ὑποστηριχθῆ, ὅτι ἡ δίοδος δι' ὀπῆς ἀρχικῶς ἐσήμαινε τὴν νέαν γέννησιν.

⁴⁾ Περὶ μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος καὶ πωλήσεως βλ. N. Γ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Γ' 687 κέ.

Μικρᾶς Ἀσίας κλπ. δὲν ἔχομεν εἰδήσεις σχετικὰς μὲ τὴν καινούργια φωτιά, ἴσως διότι δὲν ἔγιναν ἀκόμη ἐκεῖ εἰδικαὶ ἐπὶ τῆς συνηθείας ταύτης ἔρευναί ¹⁾. Ὡς μέσον δ' ἀποτροπῆς τῆς ἐπιδημίας τῶν ποιμενικῶν δαιμόνων συνηθίζεται ἐν Ἀρκαδίᾳ, Αἰτωλίᾳ, ἴσως καὶ ἀλλαχοῦ, ἡ καῦσις ἐπὶ τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπεφάνη τὸ δαιμόνιον δυσωδεστάτων οὐσιῶν, πρὸς δὲ ἡ ἐπίχρισις τῶν ὀπισθίων τῶν ζώων διὰ φυράματος τῆς τέφρας τούτων καὶ ὕδατος ²⁾.

Ἡ συνηθία τῆς καινούργιας φωτιᾶς ἢ διαβολοφωτιᾶς ἀπαντᾶται καὶ εἰς τοὺς βορείους γείτονας τῆς Ἑλλάδος, τοὺς Βουλγάρους καὶ Σέρβους. Ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι αἱ περιγραφαὶ τοῦ ἐθίμου ἐπὶ βουλγαρικῷ ἐδάφους, καθ' ὅσον γνωρίζω, προέρχονται ἐκ περιοχῶν Μικροῦ Τυρνόβου (ἐν τῇ ὄρεινῃ Στροάντζα) καὶ Πύργου ἤτοι ἐκ περιοχῶν τῆς ΒΑ Θράκης, κατοικουμένων ἀπ' αἰῶνων ὑπὸ συμπαγοῦς ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἴδου ἡ περιγραφή τοῦ βουλγαρικοῦ ἐθίμου: « Τὴν πρωΐαν ἐνὸς σαββάτου, πρὶν ὁ ἥλιος ἀνατείλῃ, ὁ κῆρυξ τοῦ χωρίου παραγγέλλει νὰ σβήσουν ὅλες τὶς φωτιᾶς εἰς τὸ χωρίον. Καὶ αὐτὸ τὸ κάπνισμα εἶναι ἀπηγορευμένον. Τότε ὅλα τὰ κατοικίδια ζῶα, ἐκτὸς τῶν ὄρνιθων, χηνῶν καὶ παπιῶν, ἐξάγονται εἰς τὸ ὑπαιθρον. Ἐμπροσθεν τῶν ποιμνίων καὶ τῶν ἀγελῶν προπορεύονται δύο ἄνδρες, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν πρέπει νὰ ἀναφέρονται εἰς τὸ χωρίον, ἐφ' ὅσον ἡ τελετὴ διαρκεῖ. Οὗτοι πηγαίνουν εἰς τὸ δάσος, ἐκλέγουν δύο ξηροὺς κλάδους καὶ ἐκδυόμενοι τὰ ἐνδύματά των ἀρχίζουν νὰ τρίβουν τὸν ἕνα ἐπὶ τοῦ ἄλλου μὲ μεγάλην δύναμιν, ἕως ὅτου πιάσουν φωτιά. Μὲ τὴν φωτιὰ αὐτὴν ἀνάπτουν τώρα δύο πυράς, μίαν ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς ἐνὸς σταυροδρομίου, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστόν, ὅτι συχνάζεται ἀπὸ λύκους. Μετὰ ταῦτα ἡ ἀγέλη ἀναγκάζεται νὰ διέλθῃ μεταξὺ τῶν πυρῶν τούτων. Κάρβουνα ἀπὸ τὰς πυράς αὐτὰς μεταφέρονται κατόπιν εἰς τὸ χωρίον καὶ χρησιμεύουν εἰς τὸ ν' ἀνανεώσουν τὸ πῦρ εἰς τὰς ἐστίας τῶν οἰκιῶν. Ἐπὶ ἀρκετὰς δὲ ἡμέρας κανεὶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πλησιάσῃ τ' ἀπανθρακωμένα καὶ μαυρισμένα λείψανα τῆς πυρᾶς τοῦ σταυροδρομίου. Ὁ λόγος τούτου εἶναι, ὅτι ὁ βρικόλακας κατάκειται ἐκεῖ ἐκπεσὼν ἀπὸ τὴν θέσιν, πού εἶχε μεταξὺ τῶν κεράτων τῆς ἀγελάδος, ὅτε τὰ ζῶα περνοῦσαν μεταξὺ τῶν δύο πυρῶν » ³⁾.

¹⁾ Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γ. Λογαρνέ, χωρικοῦ ἐκ Παλιουρίου (περ. Διδυμοτείχου), ὁ ὁποῖος προσφυγὼν πρὸ ἐτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔφθασε μέχρι Τριπόλεως συναποκομίζων μέσ' σιὸ ταγάρι τὸ μαγικὸν σίδερο, πού ἐκληρονόμησε πρὸς πατρός καὶ πάππου, οἱ ποιμένες τῶν Θηβῶν, τῶν ὁποίων τὰ ποιμνία, ὡς λέγει, ἐδεκατίζοντο ἀπὸ τὸ καρὰ γιανίκ, δὲν ἤξεραν καμιὰ γιανιὰ (ἀρ. 15). ²⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' ἀρ. 578, Β' σ. 1217.

³⁾ Ad. Strausz, Die Bulgaren, 1898 σ. 194 - 9, ὃν ἀκολουθεῖ ὁ Frazer, G. B. X 284 κέ. Μ. Arnaoudov, Folklore bulgare (La Bulgarie devant le IV Congrès des Géographes et Ethnographes slaves) Sofia 1936 σ. 169 κέ.

Ἡ ὁμοιότης τῆς περιγραφῆς ταύτης πρὸς τὰς ἀνωτέρω καταχωρισθείσας εἰδήσεις ἐκ τῶν περὶ τὴν Μεσημβρίαν καὶ Ἀγαθούπολιν ἑλληνικῶν χωρίων (ἀρ. 22 - 29) εἶναι προφανής. Ἡ μόνη διαφορά ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ καινούργια φωτιά εἰς τινὰ βουλγαρικὰ χωρία ἀνάπτεται ὄχι μόνον, ὡσάκις ἐπιδημία ἐνσκήψη εἰς τὰ βοσκήματα ἢ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ κατ' ἔτος κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ἁγίας Μαρίας πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πυρὸς τῶν ἐστιῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον Ὡς δ' οἱ ἐργαζόμενοι πρὸς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς πρέπει νὰ εἶναι δίδυμοι ἢ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος υἱὸς τῶν ἰδίων γονέων, ἔτσι καὶ οἱ δύο πάσσαλοι, οἱ χρησιμοποιούμενοι πρὸς τοῦτο, πρέπει νὰ εἶναι δίδυμοι ἢτοι νὰ φύωνται ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης¹⁾.

Ἡ αὐτὴ συνήθεια εὐρίσκεται καὶ παρὰ τοῖς Σέρβοις καὶ λοιποῖς Γιουγκοσλάβοις μέ τινὰς παραλλαγάς. Οὕτως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὄρους Σκάρδου ἡ παραγωγὴ τοῦ νέου πυρὸς ἀνατίθεται εἰς ἓνα ἀγόρι καὶ ἓνα κορίτσι 11 - 14 ἐτῶν, τὰ ὅποια γυμνούμενα ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου ἀνάπτουν « ζωντανὸν πῦρ » διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων²⁾. Προσέτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κοιλάδος τοῦ Μοράβα ἡ καινούργια φωτιά δὲν ἀνάπτεται μόνον ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας, ἀλλὰ καὶ κατ' ἔτος τὴν 25 Μαρτίου, δι' αὐτῆς δὲ περνοῦν ὅλα τὰ κτήνη τοῦ χωρίου, διὰ νὰ εἶναι ὑγιῆ καθ' ὅλον τὸ ἔτος· τὴν διάβασιν δὲ διὰ τῆς πυρᾶς συνδυάζουν καὶ οἱ Σέρβοι μὲ τὴν δίοδον τῶν κτηνῶν καὶ δι' ὑπογείου διόδου³⁾. Τέλος εἰς τὴν Σλαβονίαν ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας συσσωρεύουν κύκλω περὶ τὸ χωρίον θάμνους, χωρικοὶ δὲ ἱστάμενοι ἀνὰ δύο εἰς διάφορα σημεῖα ἀνάπτουν διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων νέον πῦρ καὶ κατόπιν μεταδίδουν αὐτὸ εἰς τοὺς θάμνους. Οὕτω τὸ πῦρ περιβάλλει ὀλόκληρον τὸ χωρίον, δημιουργουμένου κύκλου πυρὸς. Οἱ χωρικοὶ πιστεύουν, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ δαίμων τῆς ἀσθενείας (Kuga) ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ. Εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Σλάβων χωρικῶν ἡ καινούργια φωτιά ἀποτελεῖ φραγμὸν, παρεντιθέμενον μεταξὺ τῶν ζώων καὶ τοῦ πονηροῦ πνεύματος, τὸ ὅποιον ἐπιχειρεῖ σὰν πεινασμένος λύκος νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν μάνδραν, ἀλλ' ἢμπορεῖ, ὡς ὁ λύκος, ν' ἀποσοβηθῇ διὰ τοῦ πυρὸς⁴⁾.

Ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια εἶναι διαδεδομένη καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς σλα-

¹⁾ *M. Arnaudoff*, Die bulgarischen Festbräuche (Bulg. Bibliothek IV, 4) Lpz. 1917 σ. 74 κέ.

²⁾ *Frazer*, ἔνθ' ἄν. σ. 281.

³⁾ *E. Schneeweis*, Grundriss des Volksglaubens u. Volksbrauchs der Serbokroaten 1935 σ. 178 καὶ 231, ἔνθα καὶ φωτογραφία ὑπογείου διόδου ζώων. *Anthropophyteia* I 172 ἀρ. 143.

⁴⁾ *Frazer*, ἔνθ' ἄν. X 282. Ὁ συνδυασμὸς τῆς καινούργιας φωτιᾶς μὲ τὸ τρομποέρασμα καὶ τὸν κύκλον πυρὸς περὶ τὸ χωρίον εἶναι κοινὸς παρὰ τοῖς νοτίοις καὶ ἀνατολικοῖς Σλάβοις, ἔμφαινων κατὰ τὸν *W Liungman*, ἔνθ' ἄν. II σ. 476 στενοτάτην σχέσιν μεταξὺ τῶν δύο τούτων λαῶν.

βικούς λαούς, ὡς τοὺς Ρώσους καὶ Πολωνούς¹⁾, ἦτο δὲ ἄλλοτε συνηθεστάτη εἰς τοὺς γερμανικοὺς καὶ κελτικοὺς λαούς, τοὺς Γερμανούς, Ἄγγλους, Σουηδοὺς, Νορβηγούς, Σκώτους, Ἰρλανδοὺς κλπ. ἦτοι εἰς τὰ ΒΑ μιᾶς γραμμῆς, ἐνούσης τὴν ἑλληνικὴν χερσονήσον μὲ τὸ ΝΔ ἄκρον τῆς Ἰρλανδίας²⁾ ὡς καὶ σήμερον εἰς τοὺς Ιροquois τῆς Βορ. Ἀμερικῆς³⁾, τελουμένη ὁμοίως πρὸς θεραπείαν ἐπιζωοτίας ἢ παρεμπόδισιν τῆς ἐξαπλώσεως αὐτῆς. Ὅπως δὲ εἰς τὸν σκοπόν, οὕτω καὶ εἰς τοὺς τρόπους τῆς παραγωγῆς τοῦ νέου πυρὸς καὶ εἰς τινὰς ἐπὶ μέρους πράξεις αἱ θρακικαὶ συνήθειαι ὁμοιάζουσι καταπληκτικῶς πρὸς τὰς τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης, ὡς καὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Καὶ ἐκεῖ δηλονότι ἡ σβέσις τῶν πυρῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον εἶναι ἀναγκαία προϋπόθεσις διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς. Καὶ ἐκεῖ ἡ παραγωγή τοῦ πυρὸς γίνεται (ἢ ἐγένετο πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν) συνήθως μὲν, ὡς ἐν Θράκη, διὰ τῆς ταχείας περιστροφικῆς κινήσεως ἐνὸς τεμαχίου ξύλου ἐντὸς τῶν ὀπῶν ἢ τῶν κοιλωμάτων δύο ξυλίνων πασσάλων, ἐμπεπηγμένων εἰς τὸ ἔδαφος, χρησιμοποιουμένου διὰ τὴν περιστροφὴν σχοινίου, ὀλιγώτερον δὲ συχνὰ διὰ τῆς τριβῆς δύο ξηρῶν ξύλων, ὡς καὶ δι' ἄλλων τινῶν ἐπίσης πρωτογόνων τρόπων⁴⁾. Καὶ ἐκεῖ καθεὶς δὲν εἶναι ἐνδεδειγμένος « νὰ βγάλη τὴν καινούργια τὴ φωτιά ». Οἱ συνεργοῦντες εἰς τοῦτο πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ πληροῦν ὠρισμένους τινὰς ὅρους· π.χ. ἐν Mecklenburg, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Γερμανίας, οὗτοι πρέπει νὰ εἶναι ἀδελφοὶ ἢ τουλάχιστον νὰ φέρουν τὸ αὐτὸ βαπτιστικὸν ὄνομα⁵⁾, ἐν Lipau τῆς Γερμανίας καὶ ἐν τῇ ἄλλοτε αὐστριακῇ Σιλεσίᾳ οὗτοι εἶναι δίδυμοι ἀδελφοί⁶⁾, ἐνῶ εἰς τόπους τινὰς τῆς Σκωτίας ἀναφέρονται 9 ἢ 81 (9×9) ἄνδρες, ὅλοι πρωτότοκοι υἱοί⁷⁾. Καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν δὲ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φω-

¹⁾ *Frazer*, ἐνθ' ἄν. X 281.

²⁾ Περιγραφὴν τῶν τελουμένων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν βλ. ἐν *I. Grimm*, *Deutsche Mythologie*, 4 ἔκδ. Berlin 1875 σ. 500 - 510. *H. Freudenthal*, *Das Feuer* 1931 σ. 192 - 216, τοῦ αὐτοῦ ἄρθρ. *Notfeuer* ἐν *Bächtold - Stäubli*, *Handwörterbuch d. d. Aberggl.* VI, 1138 - 1151. Περὶ τῶν τελουμένων ὑπὸ διαφόρων ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν λαῶν πρὸς καταπολέμησιν πανώλους ἢ ἐπιζωοτίας διὰ τοῦ *Notfeuer* βλ. *Frazer* GB³, X 269 - 300 καὶ *W. Liungman*, ἐνθ' ἄν. σελ. 475 κέ.

³⁾ *Frazer*, ἐνθ' ἄν. 299. Περὶ τῆς συνηθείας Ὅτιεντότων, Νάντι καὶ Ζουλοῦ νὰ περνοῦν τὰ πρόβατά των ἀπὸ φωτιά καὶ καπνὸ βλ. *Frazer*, GB³ XI, 11 - 13.

⁴⁾ Περὶ τῶν χρησιμοποιουμένων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τρόπων διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ *Notfeuer* βλ. *I. Grimm*, ἐνθ' ἄν. σ. 502 κέ. *Freudenthal*, *Das Feuer* σ. 192 κέ. *Bächtold - Stäubli* *Handwört.* VI 1143 - 6. *Frazer* GB³. X 270 κέ.

⁵⁾ *Freudenthal*, ἐνθ' ἄν. σ. 196, 207. *Frazer*, ἐνθ' ἄν. σ. 275, 279.

⁶⁾ *Freudenthal*, ἐνθ' ἄν. σ. 207. *Frazer*, ἐνθ' ἄν. σ. 278.

⁷⁾ *Frazer*, ἐνθ' ἄν. σ. 289, 294, 295. Συχνὰ εἰς τοὺς πρωτότοκους ἀποδίδεται εἰδικὴ μαγικὴ δύναμις, *Frazer*, αὐτ. 295.

τιᾶς ὑποδηλοῦνται ἀνάλογοι δεισιδαίμονες δοξασῖαι. Οὕτως εἰς τὴν Πομμερανίαν μέχρι τοῦ 1890 ἦναπτον τὴν καινούργια φωτιά εἰς ἓνα τρίστρατον ἀπὸ τὸν πάσσαλον, πὺν ἐχρησίμευεν ὡς δείκτης τῶν ὁδῶν, εἰς τινὰ δὲ μέρη τὰ ξύλα διὰ τὴν φωτιά ἐπρεπε νὰ μεταφερθοῦν πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἀφοῦ προηγουμένως τὰ περάσουν ἀπὸ τρία σταυροδρομῖα¹⁾. Ἐπίσης εἰς τὴν ἄλλοτε αὐστριακὴν Σιλεσίαν τὰ ζῶα τὰ περνοῦν ἀπὸ ἓνα σταυροδρομῖ, διὰ δὲ τὴν καινούργια φωτιά χρησιμοποιοῦν τὰ ξύλα δένδρου, τὸ ὁποῖον φύεται εἰς τὸ σύνορον καὶ κόπτεται ἀπὸ δύο διδύμους ἀδελφούς²⁾. Καὶ εἶναι μὲν συνήθης παρὰ λαοῖς βορειοτέρων χωρῶν ἡ χρῆσις ξύλου δρυὸς ἢ φιλύρας, εἰς τινὰς ὅμως τόπους, ὡς ἐν Σιλεσίᾳ καὶ Σουηδίᾳ, ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φωτιᾶς ξύλα ἐννέα εἰδῶν³⁾. Ὡς φαίνεται, ὁ ἀριθμὸς 9, ὡς καὶ ὁ 3, ἔχει παρ' αὐτοῖς, καθὼς καὶ παρ' ἡμῖν, ἰδιαιτέραν σημασίαν⁴⁾. Τέλος εἰς ἐκθέσεις τοῦ 16 αἰῶνος περὶ τῶν τελουμένων κατὰ τὸ Notfeuer ἐν Westrich καὶ Ρηνανίᾳ εὐρίσκομεν παιδία καὶ νεάνιδας γυμνάς συνεργούσας εἰς τὴν διάβασιν τῶν ζώων διὰ τῆς πυρᾶς⁵⁾.

Ἄλλὰ καὶ λεπτομέρειαι τῆς τεχνικῆς τῶν χωρικῶν μας ἀνευρίσκονται καὶ εἰς χώρας πολὺ βορειοτέρας. Οὕτως ἡ χρῆσις πυρίτιδος πρὸς μετάδοσιν σπινθήρων εἰς τὴν ἴσκαν ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, ἀνοιγόμενης διὰ λεπτοῦ τρουπάνου ὀπῆς ἐκ τοῦ ἄνω ἄκρου τοῦ πασσάλου, ὡς καὶ εἰς τὸ Τριφυλλίον τῆς Θράκης⁶⁾. Πρὸς τούτοις τὰ τελεσθέντα τὸ 1850 εἰς χωρίον τι τῆς Σκωτίας οὐδόλως διαφέρουν ἀπὸ τὴν τελετὴν τοῦ Τριφυλλίου καὶ τῶν ἄλλων χωρίων τῆς νοτίου Θράκης. Ἐπειδὴ δηλ. τὰ κτήνη τοῦ κτήματος εἶχον προσβληθῆ ὑπὸ ἐπιδημίας, ἐπῆραν ἓνα χοῖρον, τὸν ἔκαυσαν ζωντανὸν εἰς τὴν φωτιά, τὴν δὲ στάκτην ἐσκόρπισαν εἰς τὸν στάβλον καὶ τὰ ἄλλα κτίρια τοῦ κτήματος. Συγχρόνως ἐπῆραν ἓνα ἀπὸ τὰ ἀρρωστημένα ζῶα, τὸ ἄλειψαν μὲ πίσσαν, τὸ ἔβαλαν εἰς τὴν φωτιά καὶ κατόπιν τὸ ἀφῆκαν νὰ τρέχη, ἕως ὅτου

1) *Freudenthal*, Das Feuer σ. 207

2) *Frazer*, ἐνθ' ἄν. σ. 278.

3) *Frazer*, ἐνθ' ἄν. σ. 278. 280.

4) Ὁ ἀριθμὸς 9 καὶ παρ' ἡμῖν ἀπαντᾶ εἰς δεισιδαίμονας καὶ μαγικὰς πράξεις πχ. ἐν Πωγωνιανῇ τὴν νύμφην ὑποδέχονται συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ μὲ ἐννέα τεμάχια δαδὸς συνηνωμένα καὶ ἀναμμένα (*Ζηκίδης* ἐν Συλλ. ΚΠ τ. ΙΗ' σ. 211 κέ). Ἐν Μπερίκῳ Τριχωνίας «για παλαβὸ παίρονου ἀποὺν ἰννιὰ βρούσις νιρὸ κι' ἀποὺν ἰννιὰ μνήματα χοῦμα» (*Λουκόπουλος* ἐν *Λαογρ.* Η' 37).

5) *Freudenthal*, ἐνθ' ἄν. σ. 207 Περὶ ἄλλων τινῶν ἔθρων, ἀπαιτουμένων εἰς ἐπιτυχίαν τῆς μαγγανείας παρὰ Γερμανοῖς, ὡς τηρήσεως ἀπολύτου σιγῆς, χρήσεως «ἄβαλτου» τροχοῦ ἀμάξης, σχοινίου προερχομένου ἐξ ἀγχόνης κλπ. βλ. *Freudenthal* ἐν *Bächtold Stäubli Handwörterb. d. Aberggl.* VI σ. 1147 κέ.

6) ἀριθ. 1. πρβλ. καὶ ἀρ. 17 καὶ 31.

κατέπεσε νεκρόν¹⁾. Ἡ μόνη ἴσως διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὴν πίστιν τῶν Σκώτων χωρικῶν, ὅτι καίοντες τὸ χοιρίδιον ζωντανὸν κατακαίουν μαζὶ καὶ τὰ μάγια, πὺ κάποια μάγισσα ἔρριψεν εἰς τὰ κτήνη των ἢ αὐτὴν ταύτην τὴν μάγισσαν, ἢ ὁποῖα εἴτε πραγματικῶς ἐνεσαρκώθη εἰς τὸ ζῶον εἴτε, ὅπερ πιθανώτερον, εὑρίσκειται εἰς στενὴν σχέσιν συμπάθειας μὲ αὐτό²⁾. Ὡς γνωστόν, ἡ μαγεία ὑπῆρξεν ἄλλοτε ὁ φόβος καὶ τρόμος τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι πολλάκις ἀνεβίβασαν ἐπὶ τῆς πυρᾶς γέροντας καὶ γραίας ὡς ἀσκοῦντας ἐπιβλαβῆ μαγείαν. Τοῦναντίον εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἢ ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὴν μαγείαν ἐπίδρασις εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, ἂν καὶ οὐδέποτε ἔπαυσεν ὑφισταμένη, ὅμως ὑπῆρξε πολὺ μικροτέρας σημασίας ἢ ἐν τῇ Δύσει.

Ἐξ ὅσων εἶπομεν συνάγεται, ὅτι ἡ καινούργια φωτιὰ ἢ διαβολοφωτιὰ, πὺ εἶναι τόσο εὐρέως διαδεδομένη ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, συνηθίζεται κυρίως πρὸς θεραπείαν ἐπιζωοτίας ἢ ἄλλης ἀσθενείας ζῶων, μόνον δ' ὡς ἐπέκτασιν τῆς συνηθείας πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὰς ἄλλως σπανίας περιπτώσεις χρήσεως τῆς καινούργιας φωτιᾶς πρὸς θεραπείαν ἀνθρώπων ἢ ἀποτροπὴν ἐπιδημικῆς νόσου αὐτῶν (ἀρ. 1. 16. 18. 24), ρητῶς δὲ κάπου λέγεται, ὅτι *μόνε γιὰ τὰ πράματα εἶναι αὐτό· γιὰ τὸν ἄνθρωπο δὲν εἶναι* (ἀρ. 3· πρβλ. ἀρ. 5. 20. 26). Ὅθεν εἶναι πιθανόν, ὅτι ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνηθία προέρχεται ἐκ τῶν χρόνων, ὅτε οἱ προπάτορες τῶν σημερινῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης συνετηροῦντο κυρίως ἐκ τῶν προϊόντων τῶν ἀγελῶν των, ἢ δὲ γεωργία κατεῖχεν ἀκόμη δευτερεύουσαν θέσιν εἰς τὴν ζωὴν των³⁾. Καὶ ὁ πρωτογενὴς δὲ τρόπος, καθ' ὃν γίνεται παντοῦ ἡ παραγωγή τοῦ νέου πυρός, μᾶς ἀνάγει εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὅτε οἱ ἄγριοι προπάτορές μας ἤναπτον τὰς πυρᾶς των διὰ προστριβῆς ξηρῶν ξύλων⁴⁾. Ἄρα πρόκειται περὶ συνηθείας τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν παναρχαίας.

Πρὸς τούτοις παρατηρήθη, ὅτι ἡ συνηθία τῆς καινούργιας φωτιᾶς εἰς τόπους τινὰς τῆς Εὐρώπης, ὡς τὴν Σερβίαν, Ρωσίαν, Πολωνίαν καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Γερμανίας⁵⁾, δὲν ἐμφανίζεται μόνον, ὅταν ἐπιζωοτία ἢ ἄλλη τις ἀσθένεια ἐκδηλωθῆ μεταξὺ τῶν κτηνῶν ἐνὸς χωρίου, ὡς παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπαναλαμβάνεται κανονικῶς καθ' ὄρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, ὡς πρᾶξις προληπτικὴ κατὰ ἐνδεχομένης εἰσβολῆς ἐπιδημικῆς νόσου, ὥστε τὸ ἔθιμον ἀπὸ περιστατικὸν ἔγινεν ἐκεῖ περιοδικόν, ὡς καὶ τὰ *Paqilia*, τὰ τελούμενα κατ' ἔτος ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τῶν ποιμένων τὴν 21 Ἀπριλίου⁶⁾.

Ταῦτα καὶ ἡ εὐρυτάτη διάδοσις τῆς συνηθείας καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Εὐρώ-

¹⁾ *Frazer*, G. B³ X 301 κ.έ.

²⁾ *Frazer*, αὐτ. 305. 321.

³⁾ *Frazer*, G. B³ X 343.

⁴⁾ *Frazer*, G. B³ X 297.

⁵⁾ *Frazer*, G. B³ X 281 κ.έ. *Freudenthal*, *Das Feuer* 213.

⁶⁾ Βλ. ἄνωτ. σελ. 50. *Wissowa*, *Religion d. Römer*, 200.

πην ἤγαγον τὸν Frazer¹⁾ νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἡ συνήθεια τῆς καινούργιας φωτιᾶς εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ἀφετηρία ὅλων τῶν περιοδικῶν πυρῶν, αἱ ὁποῖαι σπανίως μὲν ἀνάπτονται κατὰ τὸν πρωτογενῆ τρόπον, πού συνηθίζεται διὰ τὴν καινούργια φωτιά, τὴν ξυλοφωτιὰ τῶν Αἰτωλῶν²⁾, ἀλλ' εἶναι συνήθειαι εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, τελούμεναι ὁμοιομόρφως κατὰ διαφόρους περιόδους ἤτοι κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν θερινῶν καὶ χειμερινῶν τροπῶν τοῦ ἡλίου, τὰς Ἀπόκρεως, τὸ Πάσχα καὶ ἄλλας τινὰς τακτὰς ἡμέρας τοῦ ἔτους. Σκοπὸς τῶν περιοδικῶν τούτων πυρῶν, κατὰ τὴν ἐξήγησιν, τὴν ὁποίαν προβάλλουν οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ παρ' ἡμῖν, εἶναι κατὰ μὲν τὰς θερινὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου (παραμονὴν τῆς 24 Ἰουνίου) ὅπως καύσουν ἢ ἀποβάλουν τὸν πυρετὸν ἢ ἄλλας ἀσθενείας ἢ συνηθέστερον, ὅπως ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τοὺς ψύλλους, τοὺς κορέους καὶ τὰ ἄλλα ἐνοχλητικὰ ζωῦφια τοῦ θέρους, κατὰ δὲ τὰς χειμερινὰς τροπὰς (παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανίων), ὅπου ἀκόμη παραμένει τὸ ἔθιμον, ὅπως καύσουν ἢ ἀποδιώξουν τοὺς καλλικαντζάρους (Μακεδ.) ἢ τὸν Σιφῶτ (Καππαδοκία)³⁾, καθὼς καὶ τὸν Ἰούδαν κατὰ τὰς πυράς, τὰς ἀναπτομένας τὸ Πάσχα. Καὶ κατὰ παλαιότερας δὲ μαρτυρίας, οἷα ἡ τοῦ ὀνομαστοῦ ἐπισκόπου Κύρου Θεοδωρήτου († 458 μ. Χ.), τὸ πῆδημα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ παιδίων ἄνωθεν πυρῶν « ἀπτομένων ἀπαξ τοῦ ἔτους ἐν ταῖς πλατείαις ἐδόκει ἀποτροπιασμός εἶναι καὶ κάθαρσις »⁴⁾. Ὡς δ' εἶναι εὐνόητον, συναφῆς πρὸς τὴν κάθαρσιν καὶ τὸν ἀποτροπιασμόν εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ὑγείας καὶ τῆς δυνάμεως.

Ἐπίσης ἐν τῇ δυτικῇ καὶ κεντρικῇ Εὐρώπῃ αἱ περιοδικαὶ πυραὶ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν τηρητῶν τῆς παραδόσεως, ἀνάπτονται συνήθως μὲν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ καύσουν τὰς μαγίσσας ἢ ν' ἀποτρέψουν τὴν κακοποιὸν ἐνέργειάν των, ὀλιγότερον δὲ συχνὰ διὰ νὰ καύσουν ἢ ἀποδιοπομπήσουν πονηρὰ πνεύματα καὶ φαντάσματα⁵⁾. Ὅθεν κατὰ τὴν ἐξήγησιν πού δίδουν αὐτοὶ οὗτοι οἱ λαοὶ—καὶ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ μὴν ἀπορρίπτωμεν τὴν λαϊκὴν ἐρμηνείαν, ἂν δὲν ἔχωμεν πρὸς τοῦτο σοβαρὸν λόγον⁶⁾—ὁ χαρακτὴρ ὅλων τῶν περιοδικῶς ἀναπτομένων πυρῶν εἶναι καθαρτήριοις, οἷος καὶ ὁ τῆς « καινούργιας φωτιᾶς », τὰ ἐπιχειρήματα δὲ τῶν συνηγορούντων ὑπὲρ τῆς λεγομένης ἡλιακῆς θεωρίας εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἐθίμου τῶν περιοδικῶν πυρῶν εἶναι ὀλιγότερον πειστικά⁷⁾.

¹⁾ Frazer, G. B³ X 269. 299.

²⁾ J. Grimm, D. Myth.⁴ 1, 521. Frazer, ἐνθ' ἄν. X 335, Freudenthal, Das Feuer σ. 227 κέ.

³⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Β' 1317 κέ. ⁴⁾ Βασιλειῶν Δ' ΙΓ' 3 Migne, P. G. τ. 80 σ. 780.

⁵⁾ Frazer, ἐνθ' ἄν. X 341 κέ. P. Geiger, Deutsches Volkstum in Sitte u. Brauch, Berlin 1936 σ. 68 κέ. Κατὰ τὸν Freudenthal, αὐτ. 282 καὶ 327, αἱ μὲν ἔαριναὶ πυραὶ ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀποτροπὴν, δαιμόνων ἐπιβλαβῶν εἰς τὴν νέαν σποράν, αἱ δὲ θεριναὶ εἰς τὴν κάθαρσιν (lustratio) ἀνθρώπων καὶ ζώων διὰ τῶν φλογῶν. ⁶⁾ Frazer, ἐνθ' ἄν. X 341.

⁷⁾ Βλ. Frazer, G. B³ X 328-346, Ulrich Jahn, Die deutschen Opfergebräuche bei

Δυνάμεθα λοιπὸν μετὰ πιθανότητος νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀρχικῶς οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης κατέφευγον εἰς τὸ πῦρ ὡς εἰς μέσον καταστροφῆς ὄλων τῶν ἐπιβλαβῶν στοιχείων, ὑλικῶν καὶ αὐλῶν, ὅσάκις ἐπιδημία ἐμάστιζε τὰ ζῶα τῆς ἀγέλης, ὅτε ἀκόμη τὰῦτα ἀπετέλουν τὴν κυρίαν βάσιν τῆς συντηρήσεώς των, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως θὰ ἐσκέφθησαν νὰ κάμουν καὶ προληπτικῶς χρῆσιν τοῦ δραστικοῦ τούτου μέσου, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐπίστευον, ἠπείλει διηνεκῶς πᾶσαν ζῶσαν ὑπαρξιν μὲ ἀσθένειαν καὶ θάνατον· ἡ κανονικὴ δ' ἐπανάληψις τῆς πράξεως εἴτε εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστου ἔτους εἴτε εἰς ἄλλας ὠρισμένας ἡμέρας ὠδήγησεν εἰς τὴν γένεσιν τῶν περιοδικῶν πυρῶν.

Ὁ R. Hofschläger, συγκεντρῶσας πολλὰ ἐθνογραφικὰ παράλληλα πρὸς τὸ Notfeuer τῶν Γερμανῶν, ἐξήτασεν αὐτὰ ἀπὸ ἰνδογερμανικῆς ἀπόψεως. Εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀρχικῆς σημασίας τῆς συνηθείας ἀφορμᾶται οὗτος ἐκ τοῦ συχνάκις ἀπαντωμένου χαρακτηρισμοῦ τοῦ Notfeuer ὡς wildes Feuer τ.ἔ. ὡς « ἀγρίου πυρός », διαβλέπων ἐν αὐτῷ τὸ γλωσσικὸν κατάλοιπον ἀπὸ μίαν σκοπίμως προκαλουμένην πυρκαϊὰν τῆς στέππης, διὰ τῆς ὁποίας οἱ κτηνοτρόφοι τῆς παναρχαίας ἰνδογερμανικῆς κοιτίδος ἐζήτουν ν' ἀποσκορακίσουν τὰ μεγάλα σμήνη τῶν ὄχληρῶν ἐντόμων. Κάθε εἶδος τελετουργικοῦ Notfeuer εἶναι, κατὰ τὸν Hofschläger, ἀπλῶς μία ἀπομίμησις τοῦ ἐξολοθρευτικοῦ καὶ προφυλακτικοῦ πυρός, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς πείρας ἀπεδεικνύετο τόσον χρήσιμον¹⁾.

Ackerbau und Viehzucht, Breslau 1884, σ. 28, 30. Ἡ ἔννοια τοῦ καθαροῦ ὑπόκειται κατὰ τὸν Frazer ὡς βάσις καὶ εἰς τὴν συνηθειαν ἱερέων ἢ ἄλλων ἐν ἐκστάσει διατελούντων προσώπων, ἅτινα χορεύουν ἢ βαδίζουν μὲ γυμνοὺς τοὺς πόδας ἐπὶ ἀνημμένων ἀνθράκων, ὡς οἱ Ἀνασιενάρηδες τοῦ Κωστί τῆς Θράκης, οἱ δερβίσαι τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἄλλα πρόσωπα ἐν τῇ Παλαιᾷ Καστιλίᾳ, ἐν Ἰνδία, Κίνα κ.ἀ. Πρβλ. τὰς παρομοίας συνηθείας τῶν ἱερείων τῆς Περσείας Ἀρτέμιδος εἰς τὰ Καστάβαλα τῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς Feronia εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ ὄρους Soracte παρὰ τὴν Ρώμην (Στράβ. 12, 537, 7. 5, 226, 9) (Frazer, ἔνθ' ἀν. XI 1-20). Κατὰ τὸν W. Liungman, ἔνθ' ἀν. σελ. 480, ὀρθότερον, ὡς νομίζω, τὸ βάδισμα καὶ ὁ χορὸς ἐπὶ τῶν ἀνημμένων ἀνθράκων μὲ τοὺς πόδας γυμνοὺς εἶναι ἀπλῶς μία ἐμφαντικωτέρα μορφή τῆς συνηθείας τῆς διὰ τοῦ πυρός διόδου, ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ τὴν ἀνανέωσιν τῆς δυνάμεως. Διότι ἡ φωτιὰ καὶ εἰς τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ μας εἶναι δύναμις. «Μεγάλαις γιορτάδαι, λαμπραῖς ἡμέραις, λέγει γραῖα ἀπὸ τὸ Μανιάκι τῆς Μεσσηνίας, δὲ δίνω φωτιά· τὴ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ μου δὲ στή δίνω ἐσένα· νὰ ᾄχης δική σου» (ΛΑ 1508, 16, Μ. Τσάκωνα). Μὲ τὴν ἐκδοχὴν δὲ ταύτην εἶναι συναφῆς ἡ ἔννοια περὶ ἀποκτήσεως τῆς ἀθανασίας διὰ τῆς ἐμβαπτίσεώς εἰς τὸ πῦρ, ἡ ἐμφαινομένη εἰς τοὺς μύθους Ἰσίδου - Δήμητρος - Περσεφόνης, τῆς Θέτιδος καὶ τοὺς παρεμφερεῖς πρὸς αὐτοὺς (Liungman, ἔνθ' ἀν. σελ. 226. 480). [Προσπάθειαν ὁμοίας ἐρμηνείας ὄλων τῶν ἐορταστικῶν πυρῶν βλ. ἐν Κ. Α. Ρωμαίου, Λαϊκῆς λατρείας τῆς Θράκης· Ἀνατύπωσις ἀπὸ τὸ Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ τ. ΙΑ' (1944 - 45) σελ. 67 - 78].

¹⁾ R. Hofschläger, Der Ursprung der indogermanischen Notfeuer, ἐν Archiv f. d. Gesch. d. Naturwissenschaft u. d. Technik IV, Leipzig 1913, 174 κέ. (Κρίσις ὑπὸ Preuss ἐν ARW XXI 181 κέ.)

Μὲ τὴν γνώμην τοῦ Hofschläger συμφωνεῖ ὁ W. Liungman, τονίζων ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας πυραὶ ἠνάπτοντο πρὸς προστασίαν ἀνθρώπων καὶ ζώων κατ' ἀγρίων θηρίων καὶ ἐντόμων (μυιῶν καὶ κωνόπων), εἶναι δὲ αὐταὶ ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν χρήσει παρὰ λαοῖς πρωτογόνους, οἱ ὅποιοι ἀποζῶσιν ἐκ τοῦ κυνηγίου ἢ τῆς κτηνοτροφίας, ὡς ἐν Ἀλάσκα, ἐπὶ τῆς Καμπούτκας, εἰς τὰς σιβηρικὰς καὶ ρωσικὰς στέππας ¹⁾ κ.ά. Τοῦναντίον ὁ Freudenthal δέχεται, ὅτι λίαν πρωΐμως πράξεις σκοπιμότητος συνεδέθησαν μὲ δοξασίας καὶ παραστάσεις δεισιδαίμονας καὶ ὅτι δυνατὸν τὸ ἀνάμμα μιᾶς μεγάλης πυρᾶς νὰ χρησιμεύῃ καθ' ἑαυτὸ εἰς τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀέρος ἢ καὶ νὰ ἀνάγεται εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἐξολοθρεύσεως σμηνῶν ἐπιβλαβῶν ἐντόμων, ἀλλ' ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι οὕτω παραμένει ἀνερμήνευτον οὐσιῶδες τῆς συνηθείας στοιχεῖον, ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ θεραπεία τῶν διερχομένων διὰ τοῦ πυρὸς κτηνῶν καὶ ἡ ὀλοκαύτωσις ἀσθενῶν ζώων, ἡ ὁποία, ὡς εἴπομεν, ὑπὸ τινων μὲν ἐξηγεῖται ὡς θυσία, ὑπ' ἄλλων δὲ ὡς ἐξολοθρεύσεις αὐτοῦ τούτου τοῦ δαίμονος τῆς ἀσθενείας διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ παμφάγου πυρὸς, ἐν πάσῃ περιπτώσει ὡς λατρευτικὴ ἢ δεισιδαίμων πράξις. Ὅθεν πιθανῶς τὴν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῆς συνηθείας παρέσχεν ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ἀποτρεπτικῆς τῶν δαιμόνων δυνάμεως τοῦ πυρὸς ²⁾.

Ὑπολείπεται ἤδη ἡ ἐξέτασις τῆς χρήσεως σιδηρᾶς ράβδου εἰς θεραπείαν ἢ προφύλαξιν ἀπὸ λοιμώδους τινὸς νόσου τῶν βουβάλων, καλουμένης κοινῶς *χιρολαμᾶ* (ἀρ. 2. 6. 7. 10. 12. 15. 19. 33), καὶ τῶν χοίρων, τῆς *γκίρολιτσας* (ἀρ. 19), ἐνίοτε δὲ καὶ ἄλλων ζώων (ἀρ. 1.15).

Ὡς γνωστόν, σιδηρᾶ ἀντικείμενα, οἷον πέταλον, καρφίον, βελόνη, μάχαιρα πέλεκυς κλ. χρησιμεύουν εἰς μαγικὰς ἐνεργείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ σιδηρὸς καὶ ὁ χάλυψ ὑπολαμβάνονται ὡς ἔχοντες τὴν δύναμιν ν' ἀπελαύνουν τὰ πνεύματα ³⁾. Τὸ ξίφος τοῦ Ὀδυσσεῶς ἐν τῇ Νεκυίᾳ ἀπομακρύνει « νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα », κατὰ δὲ τὸν Σχολιαστὴν « κοινή τις παρὰ ἀνθρώποις ἐστὶν ὑπόληψις, ὅτι νεκροὶ καὶ δαίμονες σίδηρον φοβοῦνται ». Ἐξήγησιν τούτου πιθανὴν ἔδωκεν ὁ

¹⁾ W. Liungman, ἐνθ' ἀν. II 471 κέ.

²⁾ Freudenthal, Das Feuer σ. 216 καὶ ἄρθρ. Notfeuer ἐν Bächtold-Stäubli, Handwörterb. VI 1150 κέ.

³⁾ J. Frazer, G. B.³ III 232 κέ. VIII 51. Hünnerkorf ἐν Bächtold-Stäubli, Handwörterb. II 718 λ. Eisen. Τὴν δωδεκαμερῖτικη στάχτη, μολυνθεῖσαν ὑπὸ τῶν Καλλικαντιζάρων, μεταχειρίζονται, ἀφοῦ καθάρωσιν αὐτήν, ἐμβάλλοντες εἰς τὸν λέβητα τῆς πλύσεως σιδηροῦν καρφίον (Πολίτου, Παραδ. Β' 1333).

Samter. « Οἱ δαίμονες, λέγει, ὡς πλάσματα ἑνὸς αἰῶνος, ὅστις μόνον λίθινα ἐργαλεῖα ἐγίνωσκεν, ἀπεχθάνονται καὶ φοβοῦνται τὸ νέον μέταλλον· πιθανῶς καὶ ἡ πίστις, ὅτι τὰ μέταλλα παρέχουν προστασίαν κατὰ πνευμάτων, εἶναι ἀπλῶς μία ἐξασθένωσις τῆς παραστάσεως, ὅτι τὰ ἐξ αὐτῶν παρεσκευασμένα ὄπλα ἔχουν τὴν δύναμιν ταύτην »¹⁾).

Τὸν σίδηρον ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην εὐρίσκομεν πρὸ πάντων εἰς τὰς συνηθείας, τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν προφύλαξιν τῶν ζώων ἀπὸ δαιμονικῶν ἐπηρειῶν. Οὕτω πάγκοινος εἶναι ἡ συνήθεια νὰ κρεμοῦν ἄνωθεν τῆς θύρας τοῦ στάβλου πέταλον ἢ ἄλλο τι σιδηροῦν ἀντικείμενον, διὰ νὰ προφυλάξουν τὰ κτήνη ἀπὸ τὰ κακὰ πνεύματα καὶ τὰς ἀσθενείας, ποὺ ταῦτα προκαλοῦν, ἢ νὰ θέτουν σίδηρον εἰς τὴν φάτνην ἢ τὸν ποτιστήρα τῶν ζώων, ἰδίᾳ κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων²⁾. Σίδηρος δ' ὡς φυλακτὸν εἶναι συνήθης ἐπὶ ζώων: *χοιρόλιμους ἀκούτι κι θὰ κρεμάσω τῇ γρούνας σιδιρένια κρουκέλλα*, λέγει ὁ Σάμιος χωρικός³⁾. Φυσικὰ ἡ ἐνέργεια τοῦ σιδήρου ὑπολαμβάνεται δραστικωτέρα, ὅταν οὗτος εἶναι πυρακτωμένος καὶ ἐγκολάπτεται δι' αὐτοῦ σῆμα τι εἰς τὸ σῶμα τοῦ ζώου, καθ' ὅσον οὕτως ἐνεργεῖ ὡς ὁ ἀνημμένος δαυλός, κατακαίων καὶ ἀφανίζων τὸ πονηρὸν πνεῦμα τὸ ἐπιβαῖνον ἐπ' αὐτό.

Ἄλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν προκειμένην συνήθειαν προσδίδει ἐξαιρετικὰς ιδιότητας εἰς τὴν σιδηρᾶν ράβδον, εἶναι κυρίως ὁ μαγικὸς τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον γίνεται ἡ προμήθεια τῆς ὕλης καὶ ἡ κατασκευὴ αὐτῆς. Τὰ στοιχεῖα ἐν προκειμένῳ εἶναι τὰ ἑξῆς: α) ἡ ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας κατασκευάζεται ἡ ράβδος, προέρχεται ἐκ κλοπῆς διαφόρων σιδηρῶν ἀντικειμένων ἀπὸ 7 ἢ 9 ἢ 12 καζάδες τ.ἔ. ἐπαρχίας, ἢ ἐκ κλοπῆς τριῶν ἐργαλείων ἀπ' τὸ χωράφ' τοῦ γεωργοῦ, ἐνεργουμένης ἀπὸ 3 ζέροβους ἀνθρώπους (ἀρ. 2). Ὡς γνωστὸν, τὰ διὰ κλοπῆς ἢ ἐπαιτείας λαμβανόμενα ἔχουν πρόσθετον ἰδιαιτέραν τινὰ δύναμιν, ὡς ὅλα τὰ κατ' ἐξαιρετικὸν τρόπον προσκτώμενα πράγματα⁴⁾. β) μαστορῆς καὶ μαστόρισσα ἐργάζονται εἰς κατεργασίαν τῆς ράβδου μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι, γυμνοί, ἀλλὰ καὶ καθαροί ἀπὸ σαρκικῆς μεί-

¹⁾ E. Samter, Die Religion der Griechen² 1925 σ. 61. Πρβλ. Frazer, G.B.³I 175, Rohde Psyche³ 1, 56 σημ. 2 Stemplinger, Antike Aberglaube 81.

²⁾ Hünnerkorf, ἐνθ' ἀν. 720.

³⁾ ΛΑ 126, 54, 37, Μαραθόκαμπος Σάμου.

⁴⁾ Βλ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Γ' 18 κέ. 686. Παραθέτω παραδείγματά τινα: γιὰ τὴν ἀρμυροκουλλούρα κλέβουν τρεῖς κουταλιές ἀλεῦρι ἀπὸ τρεῖς πρωτοστέφανες γυναῖκες (Λαογρ. Γ' 6' πρβλ. αὐτ. σ. 10.18.19.22). Τὸ πήλινον καινουργὲς ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον θραύεται ριπτόμενον εἰς τὸν ποταμὸν ὡς μαγγανεία πρὸς πρόκλησιν βροχῆς, πρέπει νὰ προέρχεται ἐκ κλοπῆς (Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Β' 281 σημ. 6). Φυλαχτό (ματοζίνιχον) «κέκτηται πολὺ μείζονα ἰσχύν, ἐὰν προέρχεται ἐκ κλοπῆς» (Σύλλ. ΚΠ, τ. ΚΒ, 1889 - 90, σ. 149).

ξεως (ἀρ. 7) γ) χωρίς νὰ ὀμιλοῦν¹⁾· δ) ἡ ἐργασία γίνεται κατὰ τὴν νύκτα *ξημερῶντα Σάββατο*, ε) ἀφοῦ ἡ ἐργασία περατωθῆ, γίνεται περιφορὰ τῆς ράβδου κύκλῳ τοῦ χωρίου ὑπὸ γυμνῶν τῶν κατασκευαστῶν, δι' ἧς οὔτοι θέτουν τὸ χωρίον ὄλον ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ μαγικοῦ σιδήρου²⁾.

Χρήσις τῆς ράβδου γίνεται, ὡσάντις ἀσθένεια ἐκδηλωθῆ εἰς τοὺς βουβάλους ἢ τοὺς χοίρους τοῦ χωρίου. Τότε καλεῖται ὁ κατέχων τὴν ράβδον «σὰν ἱερὸ ἕνα πρᾶγμα» (ἀρ. 2) ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἢ ἐξ ἄλλου χωρίου, διὰ νὰ κάψῃ ἢ σταυρώσῃ τὰ ζῶα. Τοῦτο ἐνεργεῖται μόνον τὸ Σάββατον (σπ. καὶ Τρίτην, ἀρ. 15) πρωί, πρὶν νὰ δώσῃ ἡλῖος (ἀρ. 6. 10), ἀφοῦ τὸ σίδηρο καὶ εἰς τὸ πῦρ, τηρουμένων καὶ πάλιν ὄρων τινῶν, ἀπαραιτήτων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μαγγανεύματος: *μονονόματος* (ἀρ. 15), *μὲ ἀριστερὸ χέρι* (ἀρ. 12), *σταυρωτὰ σὲ τρεῖς μεριῖς* (σι' ἀστῆθ', σιὴ μέσ' ἀπίν' κι ἀνάμεσα στὰ μπούτια) (ἀρ. 10). Εἰς μερικὰ ὅμως χωρία τὸ σίδηρο χρησιμοποιεῖται ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας διὰ τὸ σταύρωμα καὶ κάψιμο καὶ ὄλων τῶν ἄλλων ζώων (ἀρ. 1. 8. 10. 15).

Εἰς μερικοὺς τόπους τὰ σίδηρα εἶναι δύο, *δέξο* καὶ *ζέρο* καὶ χρησιμοποιοῦνται ταυτοχρόνως δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν (ἀρ. 15). Συνήθως δὲ τὸ σίδηρο ἀπολήγει εἰς σῆμα τι (*νταμκᾶ*), τὸ ὁποῖον καὶ ἀποτυποῦται ὡς σφραγὶς εἰς τὸ σῶμα τοῦ ζώου, διὰ νὰ τὸ προφυλάσῃ ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς ἐπιρροίας.

¹⁾ *Εγράφη κατὰ Φεβρουάριον 1944.*

¹⁾ Ἡ σημασία πού ἀποδίδεται εἰς τὴν τήρησιν ἀπολύτου σιωπῆς κατὰ τὴν κατεργασίαν τοῦ σιδήρου καταφαίνεται εἰς τὴν ἐκ Λαβάρων περιγραφὴν: *βγαίν' ν διαβόλ' νὰ σὲ μιλήσων, γὰ νὰ χάσ'ς, γὰ νὰ μὴ γέν' γιαιτρικὸ* (ἀρ. 7).

²⁾ Ἀναλόγους πράξεις, δι' ὧν συνοικισμὸς τις τίθεται ὑπὸ τὴν προστασίαν ἑνὸς ἱεροῦ ζώου ἢ θεοῦ βλ. ἐν Λαογρ. Ζ' 504.

ΕΘΙΜΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

ΥΠΟ

Δ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Εἰς τὰς λαϊκὰς συνηθείας, τὰς σχετικὰς μὲ τὴν συνεργασίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, διαφαίνεται ὁ τρόπος, καθ' ὃν οὗτοι ρυθμίζουν τὰς μεταξύ των συνεργατικὰς σχέσεις καὶ κατανοοῦν τὰς πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ κοινὸν ὑποχρεώσεις. Ἐκ τῶν συνηθειῶν τούτων ἐξεπήγασαν προφανῶς καὶ εὐρύτεροι συνεργατικοὶ καὶ ἀλληλοβοηθητικοὶ σύνδεσμοι, συνεταιρισμοί, συντεχνίαι καὶ ἄλλαι ἐνώσεις, αἵτινες ἀπετέλεσαν ἐν πολλοῖς, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, παράγοντας κοινωνικῆς προόδου καὶ ἀκμῆς.

Ὅθεν διὰ τῆς ἐρεῦνης τῶν εἰς τὴν συνεργασίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν ἀναφερομένων ἐθίμων διαγιγνώσκομεν τὰς ἀλτρομιστικὰς ἢ ὠφελιμιστικὰς τάσεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ καὶ σχηματίζομεν εἰκόνα σαφῆ οὐσιώδους ἐκδηλώσεως τῆς ὅλης ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς των ζωῆς· συνάμα δὲ εἰς τὰ ἔθιμα ταῦτα ἀνευρίσκομεν τὰ σπέρματα τῶν διαφόρων συνεργατικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἐνώσεων καὶ διαγιγνώσκομεν τὰς βάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἑκάστοτε καὶ ἡ σχετικὴ νομοθεσία· διότι, ὡς γνωστόν, οἱ νόμοι τῆς πολιτείας προσαρμόζονται κατὰ τινὰ τρόπον πρὸς τὰ λαϊκὰ ἔθιμα καὶ ταῦτα ἐπιδιώκουν νὰ κωδικοποιήσουν κατὰ τὸν προσηφρότερον τρόπον¹⁾.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τοιαύτης ἐρεῦνης ἐξετάζονται κατωτέρω τὰ κρατοῦντα σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἔθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας. Πολλὰ τούτων εἶναι ἤδη ἀποθησαυρισμένα εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἐνθα ἔχουν καταταχθῆ κατὰ σύστημα καταρτισθὲν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου, καθηγητοῦ Γ. Α. Μέγα²⁾. Ἐξ αὐτῶν παρέλαβον ὅσα ἐκ τῶν ἀναφερο-

¹⁾ « Κυριώτεροι καὶ περὶ τῶν κυριωτέρων τῶν κατὰ γράμματα νόμων οἱ περὶ τὰ ἠθικὰ εἰσὶν » λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Γ' 11, 6). « Mores sunt tacitus consensus populi longa consuetudine inveteratus » ὠρίζον οἱ παλαιοὶ Ρωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι (Iuris civ. ecloga, Parisiis 1827, 1).

²⁾ Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα ἑλληνικῆς λαογραφίας σ. 9 καὶ 20, ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου 1939 καὶ 1940. Τὰ ἀνάτυπα ἐξεδόθησαν μὲ ἰδιαιτέραν σελίδωσιν. Εἰς ταῦτα γίνονται αἱ παραπομπαὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις.

μένων εις τὰ σχετικά κεφάλαια (ἀλληλοβοήθεια καὶ συνεργασία — συμβάσεις, συνεταιρισμοὶ) ἐνόμισα χρήσιμα εἰς τὴν μελέτην ¹⁾.

Ἀκολουθήσας τὸ διάγραμμα κατατάξεως, τὸ ἰσχύον εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον, διήρεσα τὴν ὕλην ὡς ἑξῆς:

Α' Συνεργασία καὶ ἀλληλοβοήθεια εἰς ἰδιωτικὰς ἐργασίας

α') ἐπ' ἀμοιβαίῳ συμφέροντι τῶν συνεργαζομένων,

β') ἐν πνεύματι κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης πρὸς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην βοήθειας,

γ') ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθοεργίας πρὸς ἐνδεεῖς.

Β' Συνεργασία καὶ ἀλληλοβοήθεια εἰς ἐκτέλεσιν ἔργων κοινῆς ὠφελείας.

Γ' Γενικοὶ ὅροι δηλοῦντες διάφορα εἶδη συνεργασίας.

Δ' Παρατηρήσεις.

Εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Α. Μέγαν ὀφείλω χάριτας διὰ τὰς ἐπιστημονικὰς του ὑποδείξεις καὶ τὴν καθοδήγησίν του εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ θέματος.

Α' ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ ΕΙΣ ΙΔΙΩΤΙΚΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

α') Ἐπ' ἀμοιβαίῳ συμφέροντι τῶν συνεργαζομένων.

Ἡ τοιούτου εἴδους συνεργασία διέπεται ὑπὸ συμβάσεων συναπτομένων προφορικῶς μεταξὺ δύο ἢ περισσοτέρων προσώπων ἢ οἰκογενειῶν συμφώνως πρὸς τὰ κρατοῦντα τοπικὰ ἔθιμα, καὶ δὴ ἐπὶ ἴσοις ὅροις καὶ ἐπὶ ἀνταποδόσει. Ἡ ἔννοια τῆς ἀνταποδόσεως δηλοῦται διὰ τῶν γενικῶν ὄρων, οἱ ὅποιοι χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν τοιαύτην συνεργασίαν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, *δανεικαριά, δανεικολογιά, δανεικοί* ²⁾ *δανεικαρολόοι* ³⁾ καὶ *ἄληνοβόθεια* (= ἀλληλοβοήθεια) μὲ τὰς διαφοροὺς κατὰ τόπους μορφάς: *ἀντιβόθεια* ἐν Εὐβοίᾳ, *ἄληνοβόθεια* ἐν Βελβενδῶ, *ἄληνοβούθεια, ἀλλ'βούθεια* ἐν Θράκῃ κ.λ.π. ⁴⁾

Εἰς τὴν κατωτέρω ἐξέτασιν παραλείπονται αἱ συμβάσεις, αἱ μεταξὺ γαιοκτήμονος καὶ καλλιεργητοῦ συναπτόμεναι, καθ' ἃς ὑπὸ τοῦ πρώτου διατίθεται τὸ κτῆμα καὶ ὑπὸ τοῦ δευτέρου ἡ ἐργασία, ὡς π.χ. αἱ διὰ τὰ *μισιακά, τὰ ἔντριπα, τὰ ἀναπεντά-*

¹⁾ Αἱ παραπομπαὶ εἰς χειρόγραφα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου γίνονται μὲ τὴν βραχυγραφίαν ΛΑ, ἀκολουθεῖ ὁ ἀριθμὸς εἰσαγωγῆς χειρογράφου, ἢ σελίς, τὸ ὄνομα τοῦ συλλογέως καὶ ὁ τόπος. Παραπομπαὶ εἰς χειρόγρ. τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ γίνονται μὲ τὴν βραχυγραφίαν ΙΛ.

²⁾ ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 162, Μ. Λιουδάκη, Κρήτη.

³⁾ ΙΛ ἀρ. 530 σ. 45, Δ. Ι. Γεωργακάς, Μεσσήνη. - ΛΑ ἀρ. 1096 σ. 107, Ι. Κακριδῆς, Σουδενὰ Καλαβρύτων. Ὁμ. Γεωργακάς, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα ἐν Ἀρχ. ἰδιωτ. δικαίου Η' (1941) σ. 186-7.

⁴⁾ Περὶ τῶν διαφορῶν διαλεκτικῶν τύπων βλ. Ἱστορ. Λεξικὸν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐν λ. ἀλληλοβοήθεια.

ρικά, μολονότι καὶ εἰς αὐτὰς ἐνυπάρχει ἡ ἔννοια τῆς συνεργασίας, καὶ ταύτης ρυθμιζομένης ἐν πολλοῖς ὑπὸ ἐθίμων, διότι αὐταὶ εἶναι ἀποτέλεσμα οὐχὶ τόσο τῆς αὐτοπροαιρέτου ἀποφάσεως τοῦ καλλιεργητοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς οἰκονομικῆς ἐνδείας τούτου, ἠναγκασμένου νὰ καλλιεργῇ τὴν ξένην γῆν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὰς διατάξεις, αἵτινες ἐρρῦθμιζον ἄλλοτε, εἰς παλαιούς φεουδαρχικοὺς χρόνους, τὰς σχέσεις ἰδιοκτῆτου καὶ καλλιεργητοῦ. Αἱ συμβάσεις αὗται συνήθως κατοχυρώνονται δι' ἐπισήμων συμβολαιογραφικῶν πράξεων καὶ συνάπτονται διὰ μακρότερον χρόνον, ἢ δὲ πρὸ τοῦ συμπεφωνημένου χρόνου ἔνεκα διαφωνίας διάλυσις αὐτῶν ἐπιβάλλει ὠρισμένας νομικὰς κυρώσεις. Τοῦναντίον αἱ ἐπὶ ἴσοις ὅροις συναπτόμεναι συμβάσεις ἐργασίας διαλύονται εὐκόλως, εὐθύς ὡς προβληθῇ κώλυμά τι ἢ διαφανῇ δόλος τις κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς, ὡς π. χ. θάνατος τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν ἀροτριῶντων ζῶων ¹⁾, δολία προσπάθεια τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν συνεργαζομένων νὰ ἐπιρρίψῃ περισσότερον βᾶρος, νὰ ρίξῃ λουρί ²⁾, ὡς λέγεται, εἰς τὸ ἀροτριῶν ζῶον τοῦ συνεταίρου τοῦ διὰ μεταφορᾶς τοῦ σημείου προσδέσεως ρυμοῦ καὶ ζυγοῦ ἐγγύτερον πρὸς τὸν λαιμόν του κ.τ.τ.

Αἱ μορφαί, τὰς ὁποίας προσλαμβάνει ἡ σύμπραξις αὕτη εἰς τὰς διαφόρους ἐργασίας, εἶναι αἱ ἑξῆς :

1) Εἰς γεωργικὰς ἐργασίας :

Δύο γεωργοί, ἔχοντες ἐν ἀροτριῶν ζῶον ἕκαστος (βοῦν, ἵππον, ἡμίονον, ὄνον), συνεταιρίζονται δι' ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα (διὰ μίαν ἢ δύο καλλιεργητικὰς περιόδους) ³⁾, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ καλλιεργήσουν τὰ κτήματά των. Οἱ οὕτω συνεταιριζόμενοι εἶναι γνωστοὶ συνήθως μὲ τὸν γενικὸν ὄρον *σμίχτες* ἢ *σέμπροι* ⁴⁾, ὁ δὲ συνεταιρισμὸς των μὲ τὸν ὄρον *σμιξιά* ἢ *σεμπριά*. Εἰς πολλὰ μέρη εἶναι ἐν χρήσει ὁ φεουδαρχικὸς ὄρος *κολλήγας* ⁵⁾, μὲ τοὺς διαφόρους ἰδιωματικούς τύπους του, *κολλέγας - ισσα* καὶ *κολληματάρης* ἐν Πελοποννήσῳ ⁶⁾ *κολλήβας* ἢ *κολλήγας* ἐν Χίῳ ⁷⁾

¹⁾ Ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ γνωστὴ λαϊκὴ παροιμία *νόφησε τὸ βόϊδι μας, πάει ἡ σεμπριά μας*, λαβοῦσα γενικώτερον τὴν ἔννοιαν τῆς ἔνεκα ἀνωτέρας βίας διαλύσεως τοῦ συνεταιρισμοῦ. Βλ. Ν. Δημητρακοπούλου, Νομ. ἐνασχολήσεις 2, 83.

²⁾ Φράσις λεγομένη ἐν Εὐβοίᾳ, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ συναδέλφου Ι. Καλέρη.

³⁾ «Ὅταν ἕνας σέμπρος εἶναι ἀνάποδος, ξεσεμπρεύουν τελειώνοντας τὶς πρωιμιές καὶ βρίσκεται ἄλλο ταίριασμα. Ἀνέκαθεν βρέθησαν ἔθιμα γιὰ τὰ σεμπρέματα, πού τὰ κρατοῦν σὰ θρησκεία οἱ σέμπροι» Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελης (1938) σ. 86.

⁴⁾ Περὶ τῆς ἐτυμολογίας βλ. G. Meyer, Neugriech. Studien, II (Wien 1894) σ. 56 - 57.

⁵⁾ Βλ. G. Meyer, ἔνθ. ἀν. τόμ. III σ. 31. Πρὸβλ. καὶ Ε. Μπουντώνα, Μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Βελβενδοῦ, σ. 103.

⁶⁾ Π. Παπαζαφειροπούλου, Περιουναγωγή γλωσσικῆς ὕλης (ἐν Πάτραις 1887) σ. 438.

⁷⁾ Κ. Ἀμάντου, Συμβολὴ εἰς τὸ χιακὸν γλωσσάριον σ. 34

καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν Θράκῃ ὁ συνεταιρισμὸς ὀνομάζεται *ὄρτακλίκι* ἢ *ὄρτακιά*¹⁾ καὶ οἱ συνεταιριζόμενοι *ὄρτακλήδες*: «ζεύγουν τὰ βόιδα τους μαζί, σπέρνουν, θερίζουν μαζί, τὰ εἰσοδήματα μοιράζουν ἀνάλογα μὲ τὰ χτήματα πού ἔχουν καὶ τὴν ἐργασία πού καταβάλλουν»²⁾. Ἐν Ἠπειρῷ οἱ οὕτω συνεταιριζόμενοι ὀνομάζονται *σιμγατόροι*: *σύζευγα κάνουν* σημαίνει σπέρνουν μαζί τοὺς ἀγρούς των³⁾. Εἰς χωρία τῆς Ἀκαρνανίας ὄχι μόνον ἐργάζονται *σύζευγα* εἰς ὅλας τὰς καλλιεργητικὰς ἐργασίας ἀπὸ τῆς σπορᾶς μέχρι τοῦ θερισμοῦ, ἀλλὰ καὶ μοιράζουν ἀπὸ κοινοῦ τὸ συνολικὸν εἰσόδημα ἐξ ὅλων τῶν διὰ τῆς κοινῆς ἐργασίας καλλιεργηθέντων ἀγρῶν. Ἄν τυχὸν ὁ ἀγρὸς τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν συνεταιρικῶς ἐργαζομένων κρίνεται γονιμώτερος, τότε διὰ τὸν ἰδιοκτήτην του χωρίζεται μερίδιον κατὰ τι μεγαλύτερον· τὸ ἐπὶ πλέον τοῦτο ποσὸν εἶναι τὸ λεγόμενον *χωραφιάτικο*⁴⁾. Ἐν Κρήτῃ οἱ συνεργαζόμενοι ὀνομάζονται *συζευτάδες* (ἔν. ὁ *συζευτής*), ὁ συνεταιρισμὸς *συζεψιά* ἢ *κοινᾶτο* καὶ τὸ ρῆμα *συζεύγω* ἢ *συζέφνω*⁵⁾. *Μαχούμαστιν* πρὸς ἀντίσηκα εἶναι συνήθης ἔκφρασις μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν εἰς τὴν περιφέρειαν Μόρφου Κύπρου⁶⁾. Ἐνα τετάρτι βόι εἶναι ὄρος ἐν Κεφαλληνίᾳ σημαίνων, ὅτι ὁμοῦ μετὰ τριῶν ἄλλων κατέχει τις βοῦν, ὥστε τοῦ ἀνήκει τὸ ἕν τέταρτον καὶ ἐπομένως ἀνὰ τέσσαρας ἡμέρας δύναται νὰ λαμβάνῃ τὸν βοῦν πρὸς ἀροτρίασιν⁷⁾. *Κάνουν σ'ναλλαξὰ* λέγουν ἐν Σάμῳ⁸⁾ διὰ τοὺς γεωργούς, τοὺς ἐργαζομένους εἰς τοὺς ἀγρούς των ἀπὸ κοινοῦ καὶ κατ' ἐναλλαγὴν. Ἐν Αἰτωλίᾳ εἶναι γνωστὸς ὁ ὄρος *ἀλλαξοβοϊδίζω* (*ἀλλαξοβοϊδίζουμε* γιὰ νὰ κάνουμε χωράφι)⁹⁾ ἢ *σκάβω ἀντισηκάρικα*¹⁰⁾, ἐν Κυθήροις *ἀντικάματο*¹¹⁾.

Ὁ χρόνος ἐργασίας εἰς τὸ κτῆμα ἐκάστου τῶν συνεταιρικῶς ἐργαζομένων ὁρίζεται συνήθως μὲ τὴν ἐβδομάδα: *βδομαδιάτικο*, *κάνουν μὲ τὴ βδομάδα*, *χωράφια βδομαδιάτικα*¹²⁾ ἢ καὶ μὲ ὠρισμένας ἡμέρας: *κάνουν μέρες*¹³⁾, ἀναλόγως τῶν και-

1) Ἐκ τοῦ τουρκικοῦ *ortak* = συνεταιῖρος.

2) Δ. Πετροπούλου, Λαογραφικὰ Σκοπέλου - Πέτρας Ἀνατ. Θράκης ἐν Ἀρχ. Θρακ. θησ. Η' (1941 - 2) σ. 173, πρβλ. καὶ τόμ. Γ' σ. 301.

3) ΛΑ ἀρ. 976, σ. 658, Δ. Λουκόπουλος, Σούλι.

4) Πληροφορίαι τοῦ φιλολόγου Σ. Μπελντιάου ἐκ Μοναστηρακίου Βάλτου.

5) ΛΑ ἀρ. 1512 σ. 301, Στ. Ξανθουδίδης.—Γ. Κ. Σπυριδάκη, Γεωργία καὶ ἀμπελοργία ἐν Κασιδονίῳ Σητείας, περ. Μύσων 1, 193.

6) Πληροφορία τοῦ Κυπρίου φοιτητοῦ φιλολογίας Ν. Κονομη.

7) ΛΑ 687 σ. 167, Μαρκᾶτος.

8) ΛΑ ἀρ. 391 σ. 390, Σωκρ. Ἰωαννίδης.

9) Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελης σ. 86.

10) ΛΑ ἀρ. 1421 σ. 264, Δ. Λουκοπουλος.

11) Πανδώρα 14 (1862) σ. 360.

12) ΛΑ ἀρ. 976 σ. 658, Δ. Λουκόπουλος, Σούλι—ΛΑ 749 σ. 12, Γ. Λουλάκης, Βιάνος Κρήτης (ἐβδομαδιάτικο ζευγάρι).

13) ΛΑ ἀρ. 1160 Α' σ. 129, Γ. Α. Μέγας, Βάρος Λήμνου.

ρικῶν συνθηκῶν πρὸ παντός, αἵτινες ὑπαγορεύουν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐργασίας εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν ἀγρὸν. Πάντως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν ἐργασίας εἰς τοὺς ἀγροὺς ἐκάστου τῶν συνεργαζομένων δὲν ὀρίζεται πάντοτε ἴσος μὲ σχολαστικὴν ἀκρίβειαν, ἀλλ' εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι μικρότερος ἢ μεγαλύτερος εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου, ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν ¹⁾: *δίχως ξεσυνερισμό*, ἢ *δίχως ξεσυνέρια*, ὅπως κοινῶς λέγεται.

Ἐνίοτε δύο ὁμοῦ καλλιεργηταὶ ἀναλαμβάνουν νὰ καλλιεργήσουν ἀπὸ κοινοῦ ἀγρὸν ἄλλου, ὅποτε ἐκ τοῦ εἰσοδήματος τὸ ἥμισυ λαμβάνει ὁ ἰδιοκτήτης, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ διανέμεται ἕξ ἴσου μεταξὺ τῶν καλλιεργητῶν ²⁾.

Ἀνάλογοι πρὸς τὰς ἀνωτέρω συμβάσεις συνάπτονται καὶ διὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ θερισμοῦ. Συνήθως συνεταιρίζονται δύο ἢ καὶ πλείονες οἰκογένειαι γεωργῶν διὰ τὸν ἀπὸ κοινοῦ θερισμὸν καὶ ἀλωνισμὸν τῶν δημητριακῶν. Ἐν Κύπρῳ τοιοῦτος συνεταιρισμὸς τριῶν μέχρι πέντε οἰκογενειῶν διὰ κοινήν ἐργασίαν θερισμοῦ, καθὼς καὶ διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ γαλακτοκομίαν, ὀνομάζεται *κούα* ³⁾. Εἰς τὴν περιφέρειαν Ρεθύμνης κατὰ τὸν θερισμὸν ἐργάται ἀναλαμβάνουν τὴν ἐργασίαν τοῦ θερισμοῦ καὶ ἀλωνισμοῦ, λαμβάνοντες τὸ πέμπτον τοῦ εἰσοδήματος καὶ ὀνομαζόμενοι ὡς ἐκ τούτου *πενταρολόγοι* ⁴⁾. Εἰς Μονοφάτιον Κρήτης οἱ οὕτως ἐργαζόμενοι λαμβάνουν τὸ τρίτον τοῦ εἰσοδήματος ⁵⁾. Παρομοίας συμβάσεις διὰ θερισμὸν ἀπαντῶμεν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, συνήθως μεταξὺ δύο οἰκογενειῶν ⁶⁾.

Διὰ τῶν τοιούτων συμβάσεων καὶ συνεργασιῶν ἐξυπηρετοῦνται ἐπιτακτικαὶ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς καὶ δὴ αἱ ἀνάγκαι διὰ τὴν σποράν, δεδομένου ὅτι πολλοὶ τῶν γεωργῶν ⁷⁾ διαθέτουν ἕν μόνον ἀροστριῶν ζῶον, εἶναι *μονόβοδοι*, ὅπως λέγουν ἐν Ἠπειρῷ ⁸⁾, καὶ δὲν δύνανται μὲ μόνον τοῦτο νὰ φέρουν εἰς πέρας τὴν ἐργασίαν των.

Ἀλληλοβοήθεια γίνεται καὶ διὰ τοῦ δανεισμοῦ τῶν φορτηγῶν ζώων πρὸς μεταφορὰν δημητριακῶν, χόρτων κ.τ.τ.

¹⁾ ΛΑ ἀρ. 1159 Α' σ. 58, Γ. Ταρσούλη, Πυλία.

²⁾ ΛΑ ἀρ. 1542 σ. 299, Δ. Λουκόπουλος, Αἰτωλία.

³⁾ ΛΑ ἀρ. 950, 44, Σ. Φαρμακίδης. Τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως δὲν εἶναι γνωστόν. Ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ παρ' Ἠσυχίῳ: *Κούα* ἐνέχυρα. Καὶ εἰς τὸ σχόλιον: *Dialectus Thessalorum an Cypriorum sit, incertum est.*

⁴⁾ ΛΑ ἀρ. 1162 Α σ. 34, Μ. Λιουδάκη.

⁵⁾ ΛΑ ἀρ. 1161 Α σ. 9, Μ. Λιουδάκη.

⁶⁾ Βλ. καὶ Α. Γ. Βρόντη, Οἱ ζευγάδες τῆς Ρόδου, ἐν Λαογραφία IB' σ. 117.

⁷⁾ Καὶ πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ὁ Fr. Thiersch (*De l'état actuel de la Grèce et des moyens d'arriver à sa restauration*, τόμ. 1, Leipzig 1833 σ. 294) ἔγραφε περὶ τῶν γεωργῶν τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1833: «Μόνον τὸ ἐν τρίτον τῶν κατοίκων κατέχει ἕνα ζευγάρι βόδια· οἱ ἄλλοι ἢ ἔχουν κοινὰ ἢ δὲν ἔχουν καθόλου».

⁸⁾ ΛΑ. ἀρ. 1422 σ. 103, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἠπειροῦ.

2) Εἰς ποιμενικὰς ἐργασίας.

Ἡ σύμπραξις αὕτη ἀπαντᾶται καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς, ἐνθα εὐδοκιμεῖ ἡ κτηνοτροφία. Μὲ τὴν ἔνωσιν δύο ἢ περισσότερων μικρῶν ποιμνίων καὶ τὴν διὰ δανεισμοῦ γαλακτοκομίαν ἐπιτυγχάνεται οἰκονομία χρόνου καὶ κόπων.

Ὡς εἰς τοὺς γεωργικοὺς συνεταιρισμοὺς καὶ τὰς γεωργικὰς συμβάσεις, ἔχομεν καὶ ἐδῶ τοὺς γενικοὺς ὄρους *σμίχτες, σέμπροι — σμιξιά, σεμπριά*.

Ἐν Ἠπειρῷ οἱ συμπράττοντες ποιμένες ὀνομάζονται *σμιγοὶ ἢ σμιξιάρηδες*. Ἐν Ρόδῳ ὁ συνεταιρισμὸς λέγεται *ἀρκαυλειὸ* καὶ ὁ συνεταιριζόμενος *ἀρκαύλης* (θηλ. *ἀρκαύλισσα*). Τὸ ποσὸν τοῦ γάλακτος, τὸ ὁποῖον δανεῖζεται ἐπὶ ὠρισμένας ἡμέρας ἀπὸ τὸν ἓνα *ἀρκαύλην* εἰς τὸν ἄλλον, μετρεῖται μὲ τὸ *πιδιακὸ — ἀγγεῖον* πῆλινον μὲ δύο λαβὰς ἐν εἴδει ἀμφορέως¹⁾ — καὶ τὰ δανειζόμενα *πιδιακὰ* σημειοῦνται μὲ στιγμὰς (*κόκκες*) ἐπὶ ράβδου ἐκ ροδοδάφνης²⁾. Ἐν Κρήτῃ διὰ τοὺς οὕτω συνεταιριζόμενους ποιμένας εἶναι ἐν χρήσει καὶ ὁ γενικώτερος ὄρος *σημισάτορες* (*semissarius*), περισσότερον γνωστὸς προκειμένου περὶ μονιμωτέρων καὶ μακροχρονιωτέρων συνεταιρισμῶν. Πολὺ εὐχρηστοὶ ἐπίσης εἶναι οἱ ὄροι *κοινᾶτο ἢ κοινᾶς* = συνεταιρισμὸς: *τσοὶ αἰγες τσοὶ ἔχομε κοινᾶτο*³⁾, *δὲν ἐπῆε καλὰ ὁ κοινᾶς, γιατί ἤκλεφτε ὁ κοινάτορας*⁴⁾, οἱ συνεταιριζόμενοι *κοινατόροι ἢ κοινάτορες* (ἐν. *κοινάτορας*)⁵⁾, καὶ τὸ ρ. *κοινάζω ἢ κοινεύγω*⁶⁾, *ἔχω κοινατοριά*⁷⁾, *κάνω μαζὶ μητᾶτο*⁸⁾ καὶ τὸ ἀντίθ.

¹⁾ ΛΑ ἀρ. 1568 σ. 250, Χ. Παπαχριστοδούλου.

²⁾ Βλ. περιγραφὴν ἐν Λαογραφίᾳ IB' σ. 218 ὑπὸ *Α. Βρόντη*. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λ. *ἀρκαύλης* ἐκ τοῦ *ἄρχω — αὐλή* βλ. *Β. Φάβην*, Ἀθηνᾶ ΜΕ' 369. Ἐν Ἀνατολ. Κρήτῃ ἡ μέτρησις γίνεται μὲ τὸ *σημάδι ἢ σημαδόξυλο*, ξύλον μικρὸν κυλινδρικόν, μήκους 2 - 3 παλαμῶν. Ἐκαστος ἔχει σημαδόξυλα ἴσα πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν συνεταιρισμένων. Εἰς ἕκαστον σημαδόξυλο εἶναι χαραγμένον τὸ ὄνομα τοῦ εἰς ὃν ἀνήκει. Ὄταν φέρῃ τὸ γάλα εἰς τῶν συνεταιρισμένων, ὁ παραλαμβάνων θέτει τὸ σημαδόξυλό του (τοῦ προσφέροντος) εἰς τὸ γαλοδοχεῖον καὶ εἰς τὸ ὕψος ὅπου φθάνει τὸ γάλα, χαράσσει σημεῖον (*κόκα*). Αὐτὸ γίνεται δι' ὅλους τοὺς συνεταιρισμένους καὶ οὕτω κρατεῖται λογαριασμὸς, ἵν' ἀποδοθῇ μὲ τὴν σειρὰν τὸ γάλα. Τοιοῦτου εἶδους μέτρησις γίνεται συνήθως ὑπὸ τῶν γυναικῶν, αἵτινες τρέφουν ὀλίγα οἰκόσιτα ζῶα καὶ συνεργάζονται εἰς τὴν τυροκομίαν. (ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 164-166, Μ. Λιουδάκη). Ἐν Πυλίας ἡ μέτρησις γίνεται μὲ *γαλομέτρες*, ξύλινα δοχεῖα, εἶδος βεδούρας (ΛΑ ἀρ. 1159, σ. 55 Γ. Ταρσούλη).

³⁾ ΙΑ ἀρ. 325 σ. 69, Ἰ. Κονδυλάκης.

⁴⁾ ΙΑ ἀρ. 554, 94, Γ. Σπυριδάκης.

⁵⁾ Ἐν Σφακίῳ ἀπαντᾶται καὶ ὁ ὄρος *φιτσιαδόροι*. ΛΑ 866 σ. 15, Γ. Πάγκαλος.

⁶⁾ Βλ. *Στ. Ξανθουδίδου*, Ποιμενικὰ Κρήτης, ἐν *Λεξικογρ.* Ἀρχ. Μ. Ν. Ἑλληνικῆς Ε' (1918) σ. 275.

⁷⁾ ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 156, Μ. Λιουδάκη.

⁸⁾ ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 164, Μ. Λιουδάκη.

ξεκοινάζω ἢ ἀγιαποστολιάζω, ἐπειδὴ ἡ διάλυσις τοῦ συνεταιρισμοῦ γίνεται συνήθως τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (29 Ἰουνίου), ὅτε ἐλαττοῦται κατὰ πολὺ ἡ γαλακτοφορία τῶν ποιμνίων¹⁾. Ἡ σύμπραξις γίνεται ὡς ἑξῆς: Ὀλόκληρον τὸ ποιμνιον ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ διαιρεῖται εἰς μικροτέρας ομάδας, δεκαπεντάρια, κοσάρια, τριαντάρια, σαραντάρια κλπ. καὶ τοιουτοτρόπως λέγουν ὅτι τὸ ποιμνιον ἔχει δύο τρία, δεκαπεντάρια, κοσάρια κ.λ.π. ἢ καυκιά, ὡς ὀνομάζονται, διότι ἕκαστον τμήμα λέγεται καὶ καυκί²⁾. Ἐκαστος τῶν συνεταιριζομένων (κοινάτορας) ἔχει ὠρισμένον ἀριθμὸν καυκίων καὶ ἀπὸ τοὺς σωροὺς (βοῦβες), εἰς οὓς κατανέμονται τὰ ἐκ τοῦ γάλακτος προϊόντα, λαμβάνει διὰ κλήρου (σκραφνιοῦ) ἀριθμὸν ἴσον πρὸς τὰ καυκιά του. Εἷς τινὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου (Τριφυλία - Ὀλυμπία) ἡ σμιξιά τῶν ποιμνίων διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ τυροκόμησιν λέγεται ἀλλατούριασμα³⁾ (τὸ ρ. ἀλλατουριάζω, ἀλλατορίζω), ἐν Ἡπειρῷ ἀλλατούρα (ἦ). Ἐν Μάνη ἔχομεν τὸν ὄρον κοινασία, εἰς Τσακωνιὰν εὐρίσκομεν τὸ ἐπώνυμον Κοίνης, τοῦ ὁποίου ἡ ἐτυμολόγησις ἐκ τοῦ ἐπιθέτου κοινός⁴⁾ εἶναι πιθανὴ καὶ ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι συνεργατικαὶ σχέσεις ἔδωκαν τὴν ἀφορμὴν νὰ γίνῃ τὸ ἐπώνυμον⁵⁾. Ἐν Κύπρῳ ὁ συνεταιρισμὸς διὰ τὴν γαλακτοκομίαν ὀνομάζεται κούα, ὡς καὶ διὰ τὸν θερισμὸν (βλ. ἀν. σ. 63).

Ἀπὸ κοινοῦ συνήθως συνεταιριζόμενοι δύο ἢ περισσότεροι ποιμένες μισθώνουν λιβάδια πρὸς βοσκὴν τῶν ποιμνίων των, καταβάλλοντες ἕκαστος τὸ μίσθωμα.

¹⁾ Κατ' εἶδησιν ἐκ Δυτ. Κρήτης (ΙΑ ἀρ. 430 σ. 16, Γ. Πάγκαλος) τοῦ ὄρου κοινᾶτο γίνεται χρῆσις ἐπὶ μακροχρονιωτέρου καὶ μονιμωτέρου ὀπωσδήποτε συνεταιρισμοῦ, ἐνῶ, προκειμένου περὶ συνεργασίας διὰ τὴν ἐποχὴν μόνον τῆς τυροκομίας, εἶναι εὐχρηστος ἡ φράσις «ἐσμίξανε στὸ μητᾶτο τὰ ὄζα».

²⁾ Καυκί ὀνομάζεται εἰς τινὰς τόπους τὸ κοῖλον δοχεῖον. Ἐκ τῆς χρήσεως κοίλων δοχείων πρὸς μέτρησιν προσέλαβε τὴν σημασίαν τοῦ μέτρου χωρητικότητος· συνήθως τὸ καυκί θεωρεῖται τὸ ἡμισυ τοῦ κιλοῦ (11 - 12 ὀκάδες) ἢ σημαίνει ἀκόμη καὶ ἕκτασιν γῆς ἐνὸς περιπου στρέμματος, εἰς ἣν δύναται νὰ σπαρῇ ποσότης ἐνὸς καυκίου. Ἐν Κρήτῃ εἶναι συνώνυμον μὲ τὸ μουζούρι. Ἐνταῦθα σημαίνει ἀπλῶς μίαν ομάδα ἐξ ὠρισμένου ἀριθμοῦ ποιμνίων, ἡ ὁποία λαμβάνεται τρόπον τινὰ ὡς μονὰς μετρήσεως τοῦ ὅλου ποιμνίου: Τὸ κοπάδι ἔχει τόσα καυκία. Βλ. Δ. Πασχάλην, Ἀνδριακὸν γλωσσάριον σελ. 62 Ἐμμ. Μανωλακάκη, Γλωσσικὴ ὕλη τῆς νήσου Καρπάθου, Ζωγράφειος Ἀγών Α' σ. 333. Γιάννην I. Μανρακάκη, Ποιμενικὰ Δυτ. Κρήτης, Χανιά 1948 σ. 64. Περὶ τοῦ καῦκος - καυκίτσα, βλ. Ἀθηνᾶ ΚΗ', 338.

³⁾ Ὁμ. Γεωργακά, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα ἐν Ἀρχεῖῳ ἰδιωτικοῦ δικαίου Η' (1941) σ. 193. Περὶ τοῦ πιθανοῦ ἐτύμου τῆς λ. ἐκ τοῦ ἰταλ. alleato = σύμμαχος βλ. Ἱστορ. Λεξικὸν Ἀκαδημίας, τόμ. Α' ἐν λ.

⁴⁾ H. Pernot, Introduction à l'étude du dial. tzakonien, Paris 1934 σ. 386.

⁵⁾ Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου κοινός παλαιότερον εἰς παρομοίας συνεργατικὰς σχέσεις μαρτυρεῖ καὶ ἡ ποντιακὴ παροιμία τὸ κοινὸν τ' ἄλογον μέσα (μέσην, ὀσφὺν) *κ' ἔχ'.

κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προβάτων του (κατὰ κεφάλια). Τοιοῦτοι ποιμένες μισθωταὶ συνεταιριζόμενοι ἐν Μακεδονίᾳ εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα κοπατσιάρηδες¹⁾.

Ἡ ποιμενικὴ σύμπραξις ἐκδηλώνεται εἰς τινὰ μέρη καὶ διὰ τῆς ἐκ περιτροπῆς ἀναλήψεως τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς βόσκησιν καὶ φύλαξιν τῶν ποιμνίων, ἐὰν αὕτη δὲν γίνεται ὑπὸ τοῦ ἐκ κοινοῦ ταμείου ἀμειβομένου φύλακος (γελαδάρη). Ἐν Σύρω ἡ φράσις «σήμερα ἔχω βοσκιὸν» σημαίνει ὑποχρεοῦμαι εἰς βοσκὴν τῶν θρεμμάτων, διότι εἶναι ἡ σειρὰ μου²⁾. Εἰς τὸν Πόντον ἡ ἐκ περιτροπῆς ἀνάληψις τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς φύλαξιν καὶ βόσκησιν τῶν ποιμνίων γίνεται μὲ τὴν λαχίδα δηλ. μὲ τὴν σειρὰν καὶ κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατεχομένων ὑφ' ἐκάστου ποιμένος βοσκημάτων. Τὸ συγγενολοῖ ἐκάστης ἐνορίας ἐφύλαττε συνήθως χωριστὰ τὰ ζῶά του. Ἐὰν ἐπληρώνετο κοινὸς βοσκός, ἡ διατροφή του ἐγένετο, ὅπως καὶ εἰς ἄλλα μέρη, μὲ τὴν σειρὰν (μὲ τὴν λαχίδα)³⁾.

3) Εἰς οἰκιακὰς ἐργασίας καὶ δὴ μεταξὺ γυναικῶν.

Ἐν Θράκῃ, διὰ νὰ κάψουν μαζὶ τὸν φούρνον καὶ νὰ ψήσουν τὸ ψωμί, κάμνουν, ὡς καὶ ἐν τῇ γεωργικῇ καὶ ποιμενικῇ συνεργασίᾳ *δρακλίκι*. «Ἡ κάθε μιὰ νοικοκυρά, γιὰ νὰ γνωρίζῃ τὸ δικό της ψωμί (πλαστό), κάνει ἐπάνω ὠρισμένο σημάδι, σταυρό, ἓνα πουλὶ κλπ.»⁴⁾. Ἐν Λήμνῳ ἡ ἰδιοκτήτρια τοῦ φούρνου, ἡ φουρνάρισσα, λαμβάνει ὡς ἀμοιβὴν τὸ ζεστὸ (ἄρτος μικρὸς 300 δραμίων μέχρι μιᾶς ὀκάς⁵⁾). Ὁμοίως ἄλλοῦ πύρα φούρνου λέγεται τὸ ψωμί ἢ τὸ κομμάτι, ποὺ δίδεται διὰ τὸ ψήσιμο.

Εἰς Κῶν ὅσοι δὲν ἔχουν φούρνον ἰδιόκτητον, ψήνουν τὸ ψωμί εἰς ἄλλον φούρνον, προσφέροντες εἰς τὸν ἰδιοκτήτην μισὴν πίτταν ἢ ὀπωσδήποτε μικρὸν μέρος, μιὰ γωνίτσα πίτθα γιὰ τὸ καλό. Εἰς Κέφαλον τῆς Κῶ πέντε ἢ ἕξ γυναῖκες συμφωνοῦν καὶ ψήνουν τὰ ψωμιὰ εἰς τὸν ἴδιον φούρνον, τήροῦσαι σειρὰν προτεραιότητος, *πρωθειὰν*, εἰς τὸ φούρνισμα. Ἡ ἔχουσα τὴν *πρωθειὰν* ἔχει τὸ πλεονέκτημα, ὅτι πρώτη ψήνει, ἀλλ' ὑποβάλλεται εἰς μεγαλυτέραν δαπάνην καυσοξύλων, διότι ὁ φούρνος ἔχει ἀνάγκην πολλῶν ξύλων κατ' ἀρχάς, διὰ νὰ πυρακτωθῇ. Κατὰ κανόνα φουρνίζουν μόνον τὸ Σάββατον⁶⁾.

¹⁾ Τὸ ὄνομα ἔχει μείνει καὶ ὡς ἐπώνυμον. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας αὐτοῦ ἐκ τοῦ λατιν. *compascuus* βλ. Ἄντ. Δ. Κεραμόπουλλον, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἀθήναι 1939 σ. 103 - 4.

²⁾ ΛΑ 773, 43, Βογιατζίδης, Σύρος.

³⁾ Χρονικὰ Πόντου 2, 1945 σ. 375. Ἡ λ. ἀπαντᾷ καὶ ἐν Μάνῃ μὲ τὴν σημασίαν: μέρος, τμήμα· βλ. Κ. Πασαγιάννη, Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια, Ἀθήναι 1928, σ. 60.

⁴⁾ Δ. Πετροπούλου, Λαογρ. Σκοπέλου - Πέτρας Ἀν. Θράκης, Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Η' (1941-42) σ. 173.

⁵⁾ ΛΑ 1160 Δ' 93, Γ. Α. Μέγας, Σβέρδια Λήμνου.

⁶⁾ ΛΑ 1575, 8 - 9, Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

Συνεργασία επίσης γίνεται διὰ τὴν ἐκτροφήν μεταξοσκώληκος ἀγοράζουσαν ἀπὸ κοινοῦ τὰ μορεόφυλλα, ἐργάζονται ἀπὸ κοινοῦ καὶ διανέμουν τὰ κέρδη¹⁾).

**β') Σύμπραξις ὁμαδικὴ ἐν πνεύματι κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης
πρὸς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην βοήθειας.**

Τὴν τοιαύτην σύμπραξιν λίαν παραστατικῶς ἐκφράζουν αἱ λαϊκαὶ παροιμίαι, ὡς τὰ πολλὰ παραπόταμα τὸν ποταμὸ κινοῦνε²⁾, τὸ καρύδι οἱ πολλὰς πέτρες ρίχνουν το³⁾, αἵτινες σημαίνουν ὅτι διὰ τῆς συμβολῆς πολλῶν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐδογηθῇ μία ἐργασία. Αἱ μορφαί, τὰς ὁποίας λαμβάνει ἡ ὁμαδικὴ αὕτη σύμπραξις εἰς τὰς διαφόρους ἐργασίας, εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς αἱ ἑξῆς:

1) Εἰς γεωργικὰς ἐργασίας.

Εἰς ἐορτασίμους ἡμέρας συνήθως μεγάλαι ὁμάδες ἀγροτῶν ἐξ εἴκοσι, τριάκοντα ἢ καὶ περισσοτέρων ἀτόμων ἐργάζονται εἰς τὸν ἀγρὸν ὁμοχωρίου πρὸς ἀμπελοφύτευσιν, σποράν, θερισμὸν καὶ παρομοίας ἄλλας ἐργασίας. Ἡ πρόσκλησις διὰ τὴν ὁμαδικὴν ταύτην ἐργασίαν γίνεται ἀπὸ τῆς προηγουμένης συνήθως ἡμέρας δι' ἐπισήμου ἀγγελίας. Εἰς τὴν Ἀνατολ. Κρήτην, ὡς λέγει σχετικὴ εἵδησις⁴⁾, «ὅσοι θέλουν νὰ βάλουν ἐγγαρικούς, εἰδοποιοῦν ἀφ' ἑσπέρας: ταχύτερον θὰ νᾶχωμεν ἐγγαρικούς καὶ ἔχετε τὴν εὐχαρίστηση νὰ ῥθῆτε νὰ μᾶσε κάμετε μιὰ μπατάγια (μικρὴ βοήθεια). Ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐγγαρικῶν κανονίζει ὁ νοικοκύρης τὸ φαί. Συνήθως δέχονται πολλοί, γιὰτι κι αὐτοὶ σ' ἄλλη μέρα θὰ βάλουν ἐγγαρικούς».

Ἄλλαχοῦ ἡ ἀγγελία γίνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος ἐνίοτε συμμετέχει καὶ ψάλλει ἀγιασμὸν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐργασίας. Ἄσματι, ἐκφράσεις εὐχεταικαὶ καὶ εὐφημιστικαὶ συνοδεύουν πολλάκις τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας. Εἰς πολλὰ μέρη κατὰ τὴν ὁμαδικὴν ταύτην συνεργασίαν ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ κτήματος σφάζει ζῶα πρὸς ἐστίασιν τῶν ἐργαζομένων, προσφέρει οἶνον καὶ τοιουτοτρόπως εἰς τὴν ὅλην ἐργασίαν προσδίδεται πανηγυρικὴ χροιά. Ἡ ἀργατιὰ ἐν Δωδεκανήσῳ, λέγει σχετικὴ περιγραφή⁵⁾, «εἶναι σωστὸ πάνηγύρι οἱ νέοι σκάβουν ἢ ζευγαρίζουν κι οἱ ὁμορφες κοπέλλες τοὺς παρακολουθοῦν κι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τοὺς τρατέρου γλυκὸ ἢ μπροῦσκο κρασὶ μ' ἐκλεκτοὺς καὶ νόστιμους μεζέδες, ἐνῶ οἱ πιὸ ἡλικιωμένοι τραγουδοῦν μὲ τὴν λύραν ἢ τὴν τσαμπούναν ἐπίκαιρα τραγούδια:

1) ΛΑ 1105, 167, Μ. Λιουδάκη, Λατσίδα Κρήτης.

2) Παρατηρητῆς Χανίων 4-4-1929.

3) Γερ. Δρακίδου, Ροδιακά, Ἀθῆναι 1937, σ. 218.

4) ΛΑ 1105, 161, Μ. Λιουδάκη, Λατσίδα Ἀνατ. Κρήτης.

5) Μ. Μιχαηλίδης - Νουάρος, Δωδεκανησιακὴ Ἐπιθεώρησις ἔτος Α', Ἀπρίλιος 1947 σ. 142.

Ὅμορφο πὸν μοῦ φαίνεται τῆς ἀργατιᾶς τ' ἀσκέρι,
 σὰν τὸ βασιλικὸ στρατό, πὸν πάει στὸ σεφέρι.
 Ἄς εἶναι καλορρίζικο τὸ ἀμπέλι, πὸν φυτεύουν,
 νὰ χαίρωνται οἱ νοικοκυροί, ὅπὸν μᾶς περετεύουν

Εἰς ἡμέραν ἐορτάσιμον γίνεται συγκέντρωσις δι' ἀμπελοφύτευσις ἐν Μήλω «... μετὰ τὴν ἀπόλυσις τῆς ἐκκλησίας συγκαλεῖ ὁ θέλων νὰ φυτεύσῃ ἄμπελον πεντήκοντα ἢ καὶ πλειοτέρους ἀνθρώπους, ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τοῦ ἀγροῦ, ὃν θέλει νὰ φυτεύσῃ. Παραδίδει αὐτοῖς σκαπάνας, τράγους ἐσφαγμένους καὶ ἀσκούς πλήρεις οἴνου. Οὗτοι δ' ἀπέρχονται τραγωδοῦντες, προπορευομένου σημαιοφόρου κρατοῦντος σημαίαν λευκήν. Ἐν τῷ ἀγρῷ τρώγουσι τοὺς τράγους καὶ πίνουσι τὸν οἶνον, φυτεύοντες συγχρόνως τὴν ἄμπελον. Πρέπει ὅμως ἐντὸς τῆς ἡμέρας νὰ φυτεύσωσιν αὐτήν, τὸ δ' ἑσπέρας ἐπιστρέφουσιν οἱ πάντες οἰνοβαρεῖς, προπορευομένου πάντοτε τοῦ σημαιοφόρου»¹⁾. Μὲ ὁμοίαν ὁμαδικὴν συμμετοχὴν γίνεται ἡ ἀμπελοφύτευσις ἐν Κύπρῳ «... ἡ πρώτη πιννιά (πόσις, κέρασμα) μὲ μεζὲ χαλλούμι²⁾ (εἶδος τυροῦ) δόθηκε καὶ τὰ κρασωμένα χεῖλη τοῦ καθενὸς εἶπαν τό: ἡ ὥρα ἡ καλή... Ἡ φυτεία ἀρχίζει. Δαχαμαί, φωνάζουν οἱ γέροι μὲ τὸ καλάμι στὰ χέρια. Ἄ νερόν τσαι πᾶ ξερόν, ἐκεῖνοι πὸν κρατοῦσαν καὶ δούλευαν τὶς σκάλες (σκαλιστήρια). Φυτόν, τσότσιασμαν, πάσωμαν, νερόν! κι ὁ καθένας ἔπρεπε τέλος πάντων κάτι νὰ λέγῃ»³⁾. Εἰς Κῶν «τὸ φύτεμα ἀρχίζει μὲ χαρὲς καὶ ὅλη ἡ ἐργασία εἶναι μιὰ διασκέδασις. Γυναῖκες τοῦ ἰδιοκτήτου περιφέρονται καὶ κερνοῦν τοὺς φυτευτάδες ρακὶ καὶ γλυκασιάν. Ἡ γλυκασιά θὰ εἶναι ἡ χαλλούμι ἢ μαεριά (εἶδος μουσταλευριάς) καμωμένη μὲ ζάχαρη ἀντὶ μούστου καὶ καταστατοῦ. Τὸ καταστατὸν ἢ ὁ καταστατός, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει καὶ ὁ Θεόκριτος⁴⁾, εἶναι ἡ πούδρα τοῦ σιταριοῦ, πὸν παρασκευάζει τὸ καλοκαίρι κάθε νοικοκυρὰ γιὰ κουμπάνια... Τὸ μεσημέρι θὰ φᾶνε ἐκεῖ στὸ χωράφι. Τὰ φαγητὰ εἶναι τοῦ ἰδιοκτήτου. Τὸ βράδυ, ὅταν τελειώσῃ τὸ φύτεμα, θὰ πᾶν ὅλοι μαζὶ στὸ σπίτι τοῦ ἰδιοκτήτου, θὰ φᾶνε, θὰ πιοῦν καὶ θὰ φωνάξουν τὰ βιολιά, γιὰ ν' ἀρχίσῃ ὁ χορός. Αὕτῃ εἶναι ἡ ἀμοιβὴ τῶν φυτευτῶν»⁵⁾. Μὲ τὸν αὐτὸν περίπου πανηγυρικὸν τρόπον διεξάγονται καὶ ἄλλαι ὁμαδικαὶ ἀγροτικαὶ ἐργασίαι, ὅπως ὁ τρυγητὸς τῶν ἀμπέλων, ὁ ἐκκοκκισμὸς τοῦ βάμβακος⁶⁾ κλπ.

¹⁾ Ἄρ. Ταταράκης, Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα Παρνασσοῦ Α', ἐν Ἀθήναις 1870 σ. 374.

²⁾ *Du Cange*, χαλούμιον Calamus! Gall. Chalumeau, Agapius in Geoponico cap. 184: διὰ νὰ κάμῃς χαλούμια, ἤγουν γλώσσαις ἀπὸ τυρί. Πρβλ. καὶ Κ. Π. Χατζηιωάννου, Γεωργικὰ καὶ ποιμενικὰ Κύπρου, ἐν Λαογραφία ΙΑ' (1934) σ. 105.

³⁾ Α. Πανάρετος, Κυπριακὰ Γράμματα Α', Λευκωσία 1934, σ. 236.

⁴⁾ Σχόλια εἰς Θεόκρ. 9, 21.

⁵⁾ ΛΑ 1575, 2, Ἀ. Καραναστάσης.

⁶⁾ ΛΑ 1575, 5, Ἀ. Καραναστάσης.

2) Εἰς ποιμενικὰς ἐργασίας.

Ὁμαδικὴ σύμπραξις ποιμένων γίνεται κατὰ τὴν ἀλλαγὴν ποιμνιοστασίου, τὴν κουρὰν αἰγοπροβάτων κ.λ.π. Ἐν Κῶ π.χ. κατὰ τὸ λεγόμενον *συνέπαρμα*, τὴν ἀλλαγὴν δηλ. τοῦ ποιμνιοστασίου (*μάντρας*) περὶ τὰ τέλη Μαΐου, ὅτε ἀρχίζουν ν' ἀναπτύσσονται τὰ προϊόντα τῆς ὄψιμου σπορᾶς (*ψιμικά*), σησάμι, κεχρὶ κ.τ.ῶ. καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ μετακινηθοῦν τὰ ποίμνια εἰς ἄλλην περιφέρειαν, ἔνθα ἔχει τελειώσει ὁ θερισμός, διὰ νὰ βόσκουν εἰς τὸ ἀποκάλαμο, οἱ ποιμένες ἀλληλοβοηθοῦνται διὰ τὴν μετακόμισιν τῶν ἀποσκευῶν των, χρησιμοποιοῦντες πρὸς τοῦτο καὶ τὰ φορτηγὰ ζῶα των. Τὸ *συνέπαρμα* γίνεται συνήθως κατὰ Κυριακὰς ἢ ἐλαφρὰς ἑορτάς, πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως δὲ εἰς τὸ νέον ποιμνιοστάσιον ψάλλεται ἁγιασμὸς παρὰ τοῦ ἱερέως.

Ὁμοίως εἰς τὴν κουρὰν τῶν ποιμνίων περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ θέρους λαμβάνουν μέρος προσκαλούμενοι πολλοὶ ποιμένες, ἵνα βοηθήσουν. Οἱ ἰδιοκτῆται τῶν ποιμνίων προσφέρουν τὰ φαγητὰ καὶ τὸ ποτὸν (*ρακί*).¹⁾ Ὁμοίου εἴδους συνεργασία γίνεται καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἔνθα εὐδοκιμεῖ ἡ κτηνοτροφία.

3) Εἰς διαφόρους ἄλλας ἐργασίας.

Τὸ φαινόμενον τῆς ὁμαδικῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τῆς ἀλληλοβοηθείας ἔχομεν καὶ εἰς διαφόρους ἄλλας περιστάσεις. Οὕτως εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν ὑλικῶν οἰκοδομήσεως καὶ τὸ χτίσιμο προσφέρουν τὴν βοήθειάν των πάντες ἢ οἱ περισσότεροι κάτοικοι τοῦ χωρίου, διότι ἡ οἰκοδόμησις εἶναι μία ἐκ τῶν δυσκολωτέρων ἐργασιῶν καὶ ἀπαιτεῖ τὴν συμβολὴν πολλῶν πρὸς ἀποπεράτωσίν της. Ἐν Ἠπείρῳ π.χ., ὡς λέγει σχετικὴ πληροφορία, «ὅταν ἔχουν νὰ χτίσουν, καλοῦν τις Κυριακὰς τοὺς ἄντρες νὰ φέρουν ξύλα, γρεντιῆς (δοκοὺς) ἢ ψαλίδια. Οἱ ἄντρες φέρουν τὰ μεγάλα ξύλα, οἱ γυναῖκες τὰ μικρά. Τοὺς κερνοῦν καφὲ καὶ ρακί»²⁾. Πολλοὶ συγχωριανοὶ προσφέρουν τὴν βοήθειάν των ἄνευ ἀμοιβῆς διὰ νὰ μεταφέρουν *μυλόπετρες*, νὰ κόψουν, νὰ μεταφέρουν καὶ νὰ τοποθετήσουν τοὺς ξυλίνους ἄξονας τοῦ μύλου.³⁾ Εἰς ἀλίμενα χωρία τῶν νήσων, ἔνθα τὰ μικρὰ πλοῖα (*καΐκια*) κινδυνεύουν νὰ παρασυρθοῦν ὑπὸ τῶν κυμάτων, ἰδίᾳ κατὰ τὴν χειμερινὴν ἐποχὴν, γίνεται ἀνέλκυσις τούτων εἰς τὴν ξηρὰν. Ἡ ἐργασία αὕτη διεξάγεται μὲ τὴν συμμετοχὴν πολλῶν συγχωριανῶν ἄνευ ἀμοιβῆς.⁴⁾

Οἱ ἰδιοκτῆται ἀλιευτικῆς λέμβου (*τράτας*) εἰς πολλὰ παράλια χωρία καλοῦν εἰς συνεργασίαν ἄλλους ὁμοχωρίους, διὰ νὰ σύρουν τὰ δίκτυα. Οἱ ἀλιευόμενοι ἰχθύες

¹⁾ ΛΑ 1575, 4 Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

²⁾ ΛΑ 1432, 379, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἠπείρου.

³⁾ ΛΑ 1575, 6, Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

⁴⁾ ΛΑ 1575, 6-7, Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

κατανέμονται εἰς δύο μερίδια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἀνήκει εἰς τὴν τράταν καὶ τὸ ἕτερον μοιράζεται ἐπίσης εἰς δύο μερίδια, ἓν διὰ τὸν ἰδιοκτήτην τῆς λέμβου, τράταρον καὶ τὸ ἄλλο διὰ τοὺς ἐργασθέντας.¹⁾

Ἀλληλοβοηθούμεναι αἱ γυναῖκες εἰς τινὰ χωρία μεταφέρουν εἰς τὰς οἰκίας των τὰ κλαδεμένα κλήματα ἀμπέλου, ἵνα χρησιμοποιηθοῦν ὡς καύσιμος ὕλη. Αἱ μεταφέρουσαι γυναῖκες ὀνομάζονται ἐν Νάξῳ γομαρίστρες²⁾ (ἀπὸ τὴν λ. γομάρι = φορτίον). Δι' ἀμοιβαίας βοήθειας ὁμοίως μεταφέρονται τὰ ἄχυρα³⁾ καὶ κατασκευάζονται φράκται εἰς τὰ κτήματα.

Παρομοίου εἴδους συνεργασίαι γίνονται καὶ κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας, τὰ νυχτέρια, ἰδίᾳ μεταξὺ γυναικῶν, αἵτινες ἀλληλοβοηθοῦνται πρὸς ἀποπεράτωσιν ἐλαφροτέρων ἐργασιῶν, ὡς εἶναι τὸ ξάσιμο ἢ νέσιμο τῶν ἐρίων, μὲ τὸ ὁποῖον ἀσχολοῦνται γυναῖκες, ξάστρουσες ἢ ξάστρες διὰ τοῦτο καλούμεναι ἐν Κρήτῃ καὶ Εὐβοίᾳ⁴⁾, τὸ σπάσιμο καὶ καθάρισμα τῶν ἀμυγδάλων, μὲ τὸ ὁποῖον ὡσαύτως ἀσχολοῦνται γυναῖκες, καλούμεναι διὰ τοῦτο σπάστρουσες ἐν Κρήτῃ⁵⁾, τὴν ἀποφλοίωσιν τοῦ ἀραβοσίτου⁶⁾ (ξέφυλλο, ξέφ'λιο, ξεφύλλισμα); τὴν ζύμωσιν κουλλουρίων⁷⁾ κ. ἄ. Εἰς τὰς νυκτερινὰς ταύτας ἐργασίας αἱ κρατοῦσαι εἰς τινὰς τόπους συνήθειαι καὶ ἡ αὐστηρότης τῶν ἡθῶν ἀπαγορεύουν ἐντελῶς τὴν συμμετοχὴν ἀνδρῶν⁸⁾. Ἐπειδὴ εἶναι οἰκιακαὶ μᾶλλον ἐργασίαι καὶ ἐκτελοῦνται κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας, προσλαμβάνουν συνήθως χαρακτῆρα κοινωνικῶν συγκεντρώσεων· προσφέρονται κατ' αὐτὰς ποτὰ καὶ τρωγάλια, γίνονται ἀστεῖα καὶ παιγνίδια, διηγήσεις παραμυθιῶν καὶ διαφόρων ἀνεκδότων, τραγούδια, χοροί⁹⁾. Τὸν κοινωνικὸν χαρακτῆρα τῶν νυκτερινῶν ἐργασιῶν μαρτυροῦν καὶ αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: ἐκτὸς τοῦ γενικοῦ ὅρου νυχτέρια, μὲ τὸν ὁποῖον εἶναι γνωστὰ εἰς ὅλην τὴν

¹⁾ ΛΑ 1575, 8, Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

²⁾ ΛΑ 1459 Α' 484, Δ. Ζευγώλη.

³⁾ ΛΑ 1378, 34, Γ. Ταρσούλη, Καπλάνι Πυλίας.

⁴⁾ ΛΑ 713, 108, Β. Φάβης, Εὐβοία.

⁵⁾ ΛΑ 1416, 172, Μ. Λιουδάκη.

⁶⁾ ΛΑ 1432, 377, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπείρου.

⁷⁾ Τὰς ἐργαζομένας διὰ τὴν ζύμωσιν κουλλουρίων ἐν Θήρᾳ φίλοδωροῦν μὲ τὰ λεγόμενα ἀπαλά, ΛΑ 1421, 264, Δ. Λουκόπουλος.

⁸⁾ Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Ζ' σ. 156.

⁹⁾ Τὸ ξεφλούδισμα εἶναι σὰ γάμος ἢ πανηγύρι στὴν Ἀμπρακιά, λέγει ὁ Λουκόπουλος. Μαζεύονται 30 - 35 καὶ ξεφλουδίζουν (ΛΑ 1542, 360). Ἡ γυναῖκα ποὺ ἔχει τὰ μαλλιά (τὴν ἐργασία γιὰ τὰ μαλλιά), κάνει τηγανίτες, καφέδες καὶ κερνᾶ· λένε παραμύθια, τραγούδια, ἀστεῖα. (ΛΑ 1432, 378, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπείρου). Βλ. καὶ περιγραφὴν νυχτεριοῦ εἰς Βούρβουρα Κυνουρίας ἐν Ἐθνικῇ Ἀγωγῇ, Ἰανουάριος 1899 σ. 12 - 14 ὑπὸ Κ. Ρωμαίου.

Ἑλλάδα, ἐν Ἡπείρῳ ὀνομάζονται ἀποσπερίδες ἢ βεγγέρες ¹⁾, ἐν Κρήτῃ ἀποσπερίδες ²⁾, ἀποκαμούδα ³⁾, παρακαμούδι ⁴⁾, ἐν Λήμνῳ παρακάθι ἢ παρακαμνιό ⁵⁾, ἐν Σιγῇ Βιθυνίας μπάλος ⁶⁾, ἐν Ρόδῳ παρακάθι ἢ ἀποσπέρι ⁷⁾, ἐν Χίῳ παρακαμνητό ⁸⁾, ἐν Θράκῃ μεντζι ἢ σεντάγκα ⁹⁾.

γ') Σύμπραξις ὁμαδικῇ ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθοεργίας πρὸς ἐνδεεῖς.

Ἡ σύμπραξις αὕτη χαρακτηρίζεται μὲ τὸν ὄρον *ψυχικό*¹⁰⁾, διότι γίνεται γιὰ τὴν ψυχὴν, γιὰ συχώριον τῶν πεθαμένων, παρέχεται δὲ διὰ ταύτης βοήθεια πρὸς ἐνδεᾶ μέλη τῆς κοινότητος, πτωχοὺς, ἀσθενεῖς, χήρας καὶ ὀρφανά, ἐκ χριστιανικῶν κατ' ἐξοχὴν αἰσθημάτων. *Κάνω ψυχικό* σημαίνει προσφέρω ἐργασίαν ἄνευ ἀμοιβῆς, βοηθῶ ἐξ εὐσπλαχνίας, *ψυχικοὶ* δέ, *ψυχικάριοι*, *ψυχικάρηδες* ὀνομάζονται οἱ προσφέροντες τὴν βοήθειαν ταύτην.

Τὴν ἀνάγκην τῆς βοήθειας συνήθως ἐξαγγέλλει ἐπ' ἐκκλησίας ὁ ἱερεὺς, καλῶν τοὺς δυναμένους νὰ συνδράμουν. Οὕτως εἰς τὴν Κορώνην π.χ. «Ἄν τύχη καὶ εἶναι κανένας φτωχὸς ἢ ἄρρωστος ἢ καμμιὰ χήρα καὶ θέλη νὰ θερίση, ν' ἄλωνίση ἢ νὰ τρυγήση ἢ νὰ κάνη ἄλλη δουλειὰ στὸ χτῆμα της, τότε κάνει ξέλαση βγαίνει δηλ. ὁ παπᾶς στὴν ἐκκλησιὰ καὶ λέει: «Τὴν τάδε ἡμέρα ὁ τάδε ἔχει ξέλαση κι ὄγοιός θέλει ἄς κοπιᾶση νὰ τότε βοηθήση». ¹¹⁾

Πολλάκις ὁμως τὴν πρωτοβουλίαν ἀναλαμβάνει κοινοτικός τις ἄρχων, ὅποτε ἡ πρόσκλησις γίνεται διὰ τοῦ κήρυκος ἢ τοῦ ἀγροφύλακος. Εἰς χωρία τῆς Ἡπείρου π.χ. ὁ ἀγροφύλαξ καλεῖ ἕκ τινος ὑψώματος «Ἀκοῦτε χωριό! Αὔριο θὰ κουβαλήσωμε ἀπὸ τὸ βουνὸ τὰ ξύλα γιὰ τὸ σπίτι τῆς Κυρατάσαινας. Ὅσοι ἔχουν μουλάρια,

¹⁾ ΛΑ 1413, 22, Γ. Ἀναγνωστόπουλος.

²⁾ ΛΑ 1131, 5, 7, Μ. Λιουδάκη.

³⁾ ΛΑ 1358, 107, Μ. Λιουδάκη, Κυδωνίαι.

⁴⁾ ΛΑ 1161 Γ' 169, Μ. Λιουδάκη, Ἰναχώριον.

⁵⁾ ΛΑ 1160 Α' 127, Γ. Α. Μέγας, Λῆμνος. Περβλ. Θρακικά τόμ. 11 (1939) σ. 95.

⁶⁾ ΛΑ 1148, 113, Μ. Λιουδάκη.

⁷⁾ ΛΑ 751, 114, Θ. Κωνσταντινίδης.

⁸⁾ ΛΑ 117, 186. Στ. Βίος, Χίος.

⁹⁾ Μιλτ. Λουλουδοπούλου, Ἀνέκδοτος συλλογὴ ἠθῶν καὶ ἐθίμων, δημοτ. ἁσμάτων προλήψεων κλπ., ἐν Βάρνη 1903 σ. 196.

¹⁰⁾ Ὁ ὄρος εἶναι τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ ἐσήμαινεν ἀρχικῶς γαίας ἢ κτήματα ἀνατεθέντα εἰς μονὰς ἢ ἐκκλησίας ὑπὸ εὐλαβῶν προσκυνητῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς των Βλ. Ν. Ἑλληνομνήμονα Α' (1904) σ. 103 - 4. Φ. Κουκουλέν, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν, ἐν Ἀθήναις 1920 σ. 35. Περβλ. Χριστιανικὴν Κρήτην ἔτ. Α', Ἡράκλειον 1912, σ. 17, 270, 359 κ.ἄ. Χ. Παπαχριστοδούλου, Τοπωνύμια Ρόδου μεσαιωνικῶν χρόνων, Ἑλληνικά 10 (1937 - 8) σ. 121.

¹¹⁾ ΛΑ 1159 Β', 88, Γ. Ταρσοῦλη.

νά τὰ στείλουν καὶ ὅσοι δὲν ἔχουν νὰ ἔλθουν νὰ βοηθήσουν. Κανένας νὰ μὴ λείψη Τὸνα χέρι νίβει τᾶλλο καὶ τὰ δυὸ τὸ πρόσωπο»¹⁾).

Κυριακαὶ ἢ μικραὶ ἑορταί, λαφρογιόρτια, διατίθενται συνήθως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοιούτου εἴδους ὁμαδικῶν ἐργασιῶν· ἔναι νὰ φτωχιά, δὲν ἔχει νὰ πλερώση μεροδούλια, καλεῖ τὴ γιορτὴ μέρικους καὶ τὴ βοηθᾶνε. Δὲν τοὺς πληρώνει μόνο τοὺς τάϊζε.²⁾

Ἄξιον ἰδιαιτέρου λόγου εἶναι παλαιὸν ποιμενικὸν ἔθιμον, ἐπιχωριάζον, καθ' ὃς ἔχομεν εἰδήσεις, ἐν Πελοποννήσῳ, Κρήτῃ καὶ Δωδεκανήσῳ καὶ ἀποδεικνύον βαθεῖαν συναίσθησιν ὑποχρεώσεως πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς. Τοῦτο ἀφορᾷ εἰς τὴν συγκρότησιν ποιμνίου παρὰ ποιμένος ἀπολέσαντος ἐξ ἀτυχίας τὸ ποιμνίον του ἢ πτωχοῦ ἀγρότου, ἐπιθυμοῦντος ν' ἀποκτήσῃ ποιμνιον. Πρὸς τοῦτο ἐπικαλεῖται οὗτος τὴν συνδρομὴν τῶν ὁμοχωρίων του, ζητῶν ἀπὸ καθένα ἐξ αὐτῶν τὴν δωρεὰν ἑνὸς μικροῦ ζώου, ἀρνίου ἢ ἐριφίου. Τοῦτο ἐν Πελοποννήσῳ ὀνομάζεται *χάρη*. Βγῆκε γιὰ *χάρες*, μαζεύει *χάρες* εἶναι αἱ σχετικαὶ ἐκφράσεις. Ἐν Καρπάθῳ λέγεται *θλουμμάρι*³⁾ (ἐκ τοῦ θρεμμάρι). Ἐν Κρήτῃ τὸ δωρούμενον ζῶον λέγεται *ἐμπολον* (βγαίνει στὰ ἐμπολα) καὶ ἡ σχετικὴ διαπραγματεύσις, γνωστὴ μὲ τὸν ὄρον *ἀρνοκλήκι* ἢ *ἀρνοκλήσι*⁴⁾ προσλαμβάνει χαρακτῆρα ἐπίσημον καὶ τρόπον τινὰ τελετουργικόν. Ἀπὸ χειρόγραφον τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (Μ. Λιουδάκη, ἀριθ. 1380 Α' σ. 20) παραθέτω ἐδῶ σχετικὴν περιγραφὴν: «Ὅταν ἤθελε κάποιος νὰ γινῆ βοσκὸς καὶ δὲν μπορούσε ν' ἀγοράσῃ ὄζά, ἔθρεφεν ἕνα κάπρο ἢ ἕνα μουνούχο καὶ τὸν Ὀχτώβρη τὸν ἤσφαζε. Ἐζύμωνε καὶ μιὰ φουρνιὰ ψωμιὰ καὶ ἐκάλεινε τριάντα-σαράντα βοσκούς καὶ τῶς ἤκανε τραπέζι μιὰ σκόλη, ἕνα Σάββατο ἀργά, ὅποτε ἤθελε. Ἐτρώγανε κι ἐπίνανε κι ὄντὰ ἐφεύγανε, τοῦ λέγανε: Τὸν Ἀπριλομάη νὰρθῆς νὰ σοῦ δώσω ἕνα ὄζό. Ὁ βοσκὸς ἤφηνε ἀσάκαστο⁵⁾ ἕνα ἀπὸ τὰ καινούργια ὄζα καὶ τὸν Ἀπριλομάη ὁ ἄλλος ἤπαιρνε μιὰ ὄκα κρασί, ἐμαγέρευε καὶ σκέτο φαῖ καὶ ἤπαιρνε τ' ἀρνί, τὸ ἔμπολο, ὅπως τὸ λέγανε. Πήγαινε σ' ὅλες τὶς μάντρες κι ἔπαιρνε τόσα ἀρνιὰ ἢ ρίφια, ὅσους βοσκούς εἶχε καλεσμένους στὸ τραπέζι. Κι ἔτσι ἔπαιρνε τριάντα-σαράντα ἀρνιὰ κι ἐνέπιανε. Αὐτὸς ὁ βοσκὸς λέγεται *κουρουπάρης*.⁶⁾

¹⁾ Ἀδάμ, Ἀπὸ τὸ χωριό μου, Ἀθῆναι 1933, σ. 97.

²⁾ ΛΑ 1508, 95, Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι.

³⁾ Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ Θ' (1906) σ. 32· βλ. καὶ Γ. Χατζηδάκη, Ἀθηνᾶ ΚΒ', 261.

⁴⁾ Στ. Ξανθουδίδη, Ποιμεν. Κρήτης ἐν Λεξικογρ. Ἀρχεῖφ Ε' (1918) σ. 276.

⁵⁾ ἀσάκαστο = ἐλεύθερον (ἐκτὸς σηκοῦ) μετὰ τῆς μητρὸς του ἐρίφιον ἢ ἀρνίον, ἵνα θηλάξῃ περισσότερον καὶ παχύνῃ.

⁶⁾ Κουρουπάρης ἐν Κρήτῃ σημαίνει τὸν ἰδιοκτήτην οἰκοσίτων προβάτων. Κουρουπάρικα καὶ κουρουπάρια τὰ τρεφόμενα ἐν τοῖς χωρίοις πρόβατα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ κου-

Τοιοιουτρόπως μὲ τὰ ἔμπολα τῶν ὁμοχωρίων του γίνεται κουρουπάρης ὁ πτωχὸς βοσκός. Τὸ ἀρνοκλήσι ἀναλαμβάνει ἐνίοτε νὰ διοργανώσῃ χάριν πτωχοῦ βοσκοῦ πρόσωπον ἔχον κοινοτικὸν ἀξίωμα ἢ λειτούργημα, ἀγροφύλαξ, ἱερεὺς ἢ καὶ εὐαγὲς ἴδρυμα, ὡς ἐκκλησία, μονὴ κ.τ.τ. ¹⁾

Τὴν ἀρχὴν τοῦ φιλανθρώπου τούτου ἐθίμου δὲν δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν ἐπακριβῶς. Ἡ λέξις ὅμως ἀρνοκλήσι ἐκ τῆς κατασκευῆς της φαίνεται πολὺ παλαιὰ καὶ τοῦτο σημαίνει, ὅτι καὶ τὸ ἔθιμον εἶναι ἐπίσης παλαιόν. ²⁾

Β'. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ ΕΙΣ ΕΚΤΕΛΕΣΙΝ ΕΡΓΩΝ ΚΟΙΝΗΣ ΩΦΕΛΕΙΑΣ

1) Ἀγγαρεία διὰ τὴν κτίσιν ἐκκλησίας, σχολείου, γεφύρας ἢ διὰ τὴν κατασκευὴν δρόμων, ὑδραγωγείων κλπ.

Ὁ ὅρος ἀγγαρεία εἶναι ὁ μᾶλλον χρησιμοποιούμενος εἰς τοιούτου εἶδους ὁμαδικὰς ἐργασίας. Τὸ χωριὸν ἔχει ἀγγάρεια νὰ φτιάσῃ τὸ σχολεῖο, ἔχουμ' ἀγγάρεια γιὰ τὴν ἐκκλησίαν, τὸ δρόμο κ.ο.κ. Ἡ πρόσκλησις εἰς τὴν κοινὴν ἐργασίαν γίνεται ἐπισήμως εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἢ εἰς κεντρικὴν τινὰ πλατεῖαν ὑπὸ τοῦ ἀγροφύλακος ἢ ἄλλου τινὸς τῶν κατοίκων. Διὰ κωδωνοκρουσιῶν συνήθως προσκαλοῦνται πάντες νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ ν' ἀρχίσουν τὸ ἔργον. «Ὅταν θέλουν ν' ἀνοίξουν κανένα δρόμο ἢ νὰ χτίσουν ἐκκλησίαν ἢ νὰ κάμουν ἄλλη δουλειὰ γιὰ τὸ χωριό, σημαίνει ἢ καμπάνα τῆς ἐκκλησιᾶς ἀπὸ τὴν νύχτα, πριχοῦ νὰ ξημερώσῃ,

ραδάρικα ἢ ξωτάρικα ὀζά = τὰ τοῦ ποιμνίου. Κουρουπάρικα λέγονται ἐπίσης πρόβατα ὀλίγα τὸν ἀριθμὸν, παραδιδόμενα εἰς μεγαλύτερον ποιμνιον πρὸς φύλαξιν καὶ βόσκησιν ἐπ' ἀμοιβῇ τῶν φυλάκων.

¹⁾ Βλ. Στ. Ξανθουδίδην, ἐνθ. ἀν.

²⁾ Βλ. ἐκθεσιν γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ, Ἀθηνᾶ Λ, 409. Ἡ λ. ἔμπολον, νομίζω, ὅτι πρέπει ἐτυμολογικῶς νὰ συναφθῇ πρὸς τὸ ἐμπολιάζω, μπολιάζω = σημειώνω. σημαδεύω· ἔμπολον δηλ. σημαίνει τὸ σημειωμένον, σημαδεμένον ζῶον. Τὸ σημάδεμα τοῦτο γίνεται δι' εἰδικὸν σκοπὸν, ὡς διὰ νὰ δοθῇ πρὸς φύλαξιν εἰς τινὰ βοσκὸν ἢ ὡς τιμητικὴ δωρεὰ πρὸς ἀνάδοχον ἢ βαπτιστικὸν κ.τ.τ. Τὴν ἔννοιαν τοῦ σημαδεμένου, τοῦ σημαδέματος, μᾶς δίδουν καὶ οἱ συγγενεῖς τύποι πολιᾶρι ἀμπολιᾶρι, οἱ ἀπαντῶντες εἰς τὴν «Ὁμορφὴν βοσκοπούλα» τοῦ Ν. Δριμητικοῦ (17ος αἰ.):

Τὸ προβατάκι τ' ἄσπρο τὸ πολιάρι,
ὀπού' χα τῆς Κυρᾶς μου ἀμπολιᾶρι,
ἐκεῖνο μόνον ν'ἄχω μετὰ μένα,
νὰ πηαίνωμε τὰ δυὸ συντροφιασμένα.

(στ. 449-452· βλ Κρητικά Α' σ. 139)

Πρβλ. καὶ Γιάννη Μαυρακάκη, Ποιμενικὰ Δυτ. Κρήτης, Χανιά 1948 σ. 63.

εἴτε Κυριακὴ ἂν εἶναι, εἴτε μικρόσκολη, καὶ μαζεύονται ὅλοι οἱ χωριανοί, ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά καὶ βοηθᾶνε »¹⁾). Περιγραφὴν τοιαύτης ὁμαδικῆς ἐργασίας διὰ τὸ κτίσιμον ἐκκλησίας ἐν Ἡλείῳ μᾶς δίδει ὁ ποιητὴς Κ. Κρυστάλλης²⁾. « Ἀκοῦστε χωριανοί! ταχιά πού θὰ σημαίνουν οἱ καμπάνες νὰ σκωθῆτε ὅλ' σας, γιὰ νὰ πᾶμε γιὰ μάρμαρα! ὅποιος δὲν σκωθῆ καὶ δὲν πάη, νᾶχη τ' Ἀϊ-Νικόλα τὴν κατάρα!

Τέτοιαν ἐδιαλάλησε προσταγὴ τὸ Σαββατόβραδο στὸ μεσοχώρι καὶ σὲ ἀνηφορικὰ σταυροδρόμια ὁ πρωτόγερος, ἀνεβαίνοντας σὲ ξάγναντους καὶ σὲ πεζούλια ἀπάνου... Καὶ τὸ ταχύ, μόλις ἐτσάκισαν τὰ ἑπτὰ μεσάνυχτα... ξάφνου μαζὶ κι οἱ πέντε καμπάνες τῶν ἀψηλῶν μας καμπαναριῶν ἀνατάραξαν τὸ χωριό... εἶχε καὶ τὸ χειμῶνα ἢ πλιὸ μεγάλη ἐκκλησιὰ τοῦ χωριοῦ μας, ὁ Ἀϊ-Νικόλας, καὶ τὸ καλοκαίρι ἐκεῖνο τὸν ἐξανάχιζαν οἱ χωριανοί. Ἐπλήρωναν μονάχα τὰ μεροδούλια τῶν μαστόρων κι ἐκουβαλοῦσαν αὐτοὶ ἀπὸ τὰ βουνὰ ἀπάνου κάθε βδομάδα τὴν πλάκα καὶ τὰ μάρμαρα... Κατέβαιναν κι ἔτρεχαν ποῖος νὰ πρωτοπεράση τὸν ἄλλον... μπροστὰ τὰ βιολιὰ πάντα κι οἱ δημογέροντες κι οἱ παπάδες φορτωμένοι κι αὐτοὶ καὶ πίσω τὸ πλῆθος... »

Ἄν διὰ τὸ κοινὸν ἔργον προσλαμβάνονται εἰδικοί τεχνῖται, κτίσται, μαραγκοί, κλπ., ὑποχρεοῦνται πάντες οἱ κάτοικοι ἐκ περιτροπῆς νὰ διαθέσουν τὰ τῆς διατροφῆς των. *Τοὺς μαστόρους τοὺς ἐφίλευαν ὁ κόσμος μὲ τὸ ρουβέτ*³⁾.

2) Ἀγαρεία διὰ τὴν καλλιέργειαν κοινοτικῶν κτημάτων.

Κοινὰ κτήματα τῆς κοινότητος ἢ τῆς ἐκκλησίας ἢ τῆς μονῆς ἢ τοῦ σχολείου καλλιεργοῦνται διὰ συνεργασίας τῶν χωρικῶν κατὰ παλαιὰ ἔθιμα. «Τὸ χωράφι τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἀμανὴν τῆς Χίου ὁργώνουν 60-70 ζευγάρια μαζὶ ἢ ἡμέρα ὠρίζετο ἄλλοτε ὑπὸ τῶν δημογερόντων»⁴⁾, τμῆμα δὲ τοῦ ὄροπεδίου τῆς Ἀμανῆς, μεταξὺ τῶν χωρίων Παρπαριᾶς, Ἁγίου Γάλακτος καὶ Κουρουνίων, δὲν εἶναι διηρημένον εἰς κλήρους, ἀλλὰ καλλιεργεῖται ἀπὸ κοινοῦ καὶ φέρει τὸ ὄνομα Κομώνη (commune). Εἰς παρόμοιον ἴσως λόγον ὀφείλεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου Κοινή.⁵⁾ Ἀπὸ κοινοῦ γίνεται καὶ ἡ ἐργασία πρὸς ἐκχέρσωσιν κοινοτικῶν κτημά-

¹⁾ ΛΑ 1159 Β' 88, Γ. Ταρσούλη, Κορώνη. Πρβλ. Ἀρχ. Θρ. Θεσ. 13 σ. 153. « Διὰ νὰ κτίσουν ἐκκλησίαν εἰς Σκοπὸν τῆς Ἀνατολ. Θράκης συγκεντρώνονται ὅλοι διὰ κωδωνοκρουσίας καὶ ἐργάζονται τὰς νυκτερινὰς ἰδίως ὥρας ». ΛΑ 1153 Β' 123, Μ. Ἰωαννίδου, Ἀράχοβα (προσωπ. ἐργασία διὰ κοινοτικὸν ἔργον).

²⁾ Παρνασσός 15 (Ἀθῆναι 1892) σ. 190-194.

³⁾ ΛΑ 1160 Α' 113, Γ. Α. Μέγας, Βάρος Λήμνου.

⁴⁾ Γ. Α. Μέγας, Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογραφίας σ. 9.

⁵⁾ Κ. Ἀμάντου, Συμβολὴ εἰς τὰ τοπωνυμικά τῆς Χίου, Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον Β' σ. 43. Κοινὰ καθίστανται συνήθως τὰ δι' οἰονδήποτε λόγον μένοντα ἄνευ ἰδιοκτῆτου κτήματα.

των, ἅτινα συνήθως μετὰ τὴν ἐκχέρσωσιν διανέμονται εἰς τοὺς καλλιεργοῦντας. ¹⁾

3) Κοινὴ ἔξοδος τῶν χωρικῶν πρὸς καταδίωξιν ἀγρίων ζώων, ληστῶν κ.λπ. ἢ ἀναζήτησιν ἀπολεσθέντος ἢ κλαπέντος ζώου.

Τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶναι παλαιότατον, δηλοῦται δὲ διὰ τοῦ γνωστοῦ εἰς πολλὰ μέρη ὄρου παγάνα ἢ παγανιά: «ἐπῆραν τὴν παγάνα νὰ πᾶν νὰ βροῦν τὸ ζῶ» ²⁾, «τὰ ἀτσοκάνιστα (τὰ μὴ εὐνουχισμένα) δαμάλια ἀγριεύουν· γι' αὐτὸ πᾶνε παγάνα καὶ τὰ τουφεκᾶνε, σὰ νὰ εἶναι ἄγρια θηρία». ³⁾

Ἡ λέξις προέρχεται ἐκ τοῦ λατιν. *paganus* (χωρικός, ἐθνικός, μὴ χριστιανός, ἀβάπτιστο παιδί, δαιμονικό), προσέλαβε δὲ ἤδη κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν σημασίαν συγγενῆ πρὸς τὴν σημερινήν, ἧτοι περίπολος στρατιωτῶν καὶ ἰδιωτῶν πρὸς δίωξιν πολεμίων ἢ ληστῶν ἢ πρὸς θήραν ἀγριμίων. ⁴⁾

Ταυτόσημος καὶ ὀλιγώτερον ἐν χρήσει εἶναι ὁ ὄρος ὀρδιά: ⁵⁾ «τὸν παλιὸ καιρὸ κᾶνανε ὀρδιά, δηλ. φυλάγανε τὰ πόστα, γιὰ νὰ μὴν κατεβοῦν οἱ κλέφτες καὶ τοὺς πάρουν τ' ἄλογα, τὰ βόδια. Μαζεύονταν πέντε ὡς ἕξ καὶ πηγαίνανε καὶ πιάνανε ἀπὸ δυὸ-δυὸ τὰ πόστα ὡς τὴν αὐγὴ. Ὅλο τὸ χωριὸ φύλαγε μὲ τὴ σειρά». ⁶⁾ Ἐν Κῶ διὰ παρομοίας ἐνεργείας χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρον *παραμόνεμα*. ⁷⁾

4) Ἄλλαι ἐκδηλώσεις τοῦ πνεύματος τῆς συνεργασίας.

Τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος καὶ τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ κοινὸν ἐμφαίνουν καὶ συνήθειαι τινες τῶν ἀγροτῶν, σχετιζόμεναι μὲ τὴν ἐναρξιν τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν.

Τὴν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως αὐτῶν ὄριζον ἄλλοτε οἱ γέροντες, οἱ προεστοὶ τῶν χωρίων, σήμερον δὲ ἡ κοινοτικὴ ἀρχή. Οὕτως εἰς Παρπάριαν Χίου οἱ γέροντες κηρύσσουν τὴν ἐναρξιν τῆς σπορᾶς, πότε θ' ἀναβοῦν εἰς Ἀμανὴν (ἧτις εἶναι γῆ κοινή), πότε θὰ δύνανται νὰ κόψουν χόρτα διὰ τὰ ζῶα των, πότε θ' ἀρχίσῃ ὁ θερισμός, ὅπως ἐπίσης ὄριζον καὶ πόσα ζῶα (σωθρόφια) δικαιοῦται νὰ ἔχη ἕκαστος

τὰ φερόμενα μὲ διάφορα ὀνόματα: *ἔρμα* (Πελοπόννησος, Θράκη), *βεράνικα* (Χαλκιδική), κ.ο.κ. Εἶναι τὰ λεγόμενα κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν *ξαλείμματα* ἢ *ἐξαλείμματα*, περὶ ὧν βλ. Π. Καλλιγᾶν, *Μελέται καὶ Λόγοι* (1882) σ. 256-7, Ν. Ἑλληνομνήμονα, 11 (1914) σ. 491-2, Κ. Ἀμαντον, *Χιακὰ Χρονικὰ Α'* σ. 153. Πρβλ. *Miklosich-Müller*, *Acta et dipl.* 1865 τόμ. 3, σ. 174.

¹⁾ Βλ. καὶ Ν. Η. Ἀναγνωστοπούλου, Ἡ ἀγροτικὴ μεταρρύθμισις, παραρτ. Γεωργ. Δελτίου, Μάρτιος 1929 σ. 7. Πρβλ. *Ecloga Leonis et Constantini* ἔκδ. Antonius G. Mompheratus, Athenis 1889 σ. 31. Τὴν τοιαύτην διανομὴν χαρακτηρίζουν ἐν Ρόδῳ διὰ τοῦ ὄρου *χωριολοῖ*. Βλ. Ἀ. Βρόντην, *Οἱ ζευγάδες τῆς Ρόδου ἐν Λαογραφίᾳ IB'* σ. 129.

²⁾ ΛΑ 894, 73, Δ. Πουλάκης, Αἴγινα. ³⁾ Δ. Λουκοπούλου, *Γεωργικὰ Ρούμελης* σ. 91.

⁴⁾ Βλ. Ν. Γ. Πολίτην, *Παραδ.* 2, 1254-1255.

⁵⁾ Συνώνυμον πρὸς τὸ ὀρδή, ὅπερ ἐκ τοῦ τουρκομαν. *ordu* = στίφος ἄτακτον.

⁶⁾ ΛΑ 1378 Γ' 12, Γ. Ταρσούλη, Μεσοχώρι Πυλίας. ⁷⁾ ΛΑ 1575, 11, Ἀ. Καραναστάσης.

κάτοικος και ποῦ θὰ βόσκουν. Οἱ ἴδιοι ἐκτιμοῦν και τὴν ἀποζημίωσιν, ἣν ἕκαστος ζημιωτῆς ὀφείλει νὰ καταβάλῃ. Τὰς ἀποφάσεις των ἀνακοινώνουν διὰ τοῦ διαλαλητοῦ, ἀνερχομένου εἰς στέγην οἰκίας ἀπέναντι τοῦ χωρίου¹⁾.

Ἀπὸ κοινοῦ ἐγένετο ἄλλοτε και ἡ ἔναρξις τῆς ἐργασίας πρὸς ἐξαγωγήν τῆς μαστίχης, τὸ κέντος, ὅπως λέγεται ἐν Χίῳ²⁾. Εἰς Λακωνίαν με τὸν ὄρον στημὸς³⁾ χαρακτηρίζεται ἡ κοινὴ συμφωνία περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν πρέπει νὰ μετακομισθοῦν τὰ θερισθέντα δημητριακά, ἵνα κατόπιν ἀφήσουν ἐλεύθερα τὰ ζῶα εἰς τοὺς θερισθέντας ἀγροὺς πρὸς βοσκήν. Ἀνάλογα ἔθιμα ἔχομεν εἰς τὴν ἄλλην Πελοπόννησον, Κυκλάδας⁴⁾ και ἄλλαχοῦ.

Τὸ ἔθιμον προφανῶς ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τοὺς φεουδαρχικοὺς χρόνους, ὅτε ὁ ἄρχων ὥριζε τὴν ἔναρξιν τῆς ἐργασίας, ἵνα συγχρόνως θερίζωνται ὅλα τὰ κτήματα και ἀφήνωνται μετὰ ταῦτα τὰ ποιμνία ἐλεύθερα πρὸς βοσκήν. Εἰς τὰ Βασιλικὰ (ἐκδ. Ι. Δ. Ζέπου 7, 17, 4) ἀναγράφεται διάταξις, καθ' ἣν « πρὸς τὴν συνήθειαν ἐκάστου τόπου τὸν χρόνον τοῦ θέρους και τῆς τρύγης οἱ ἄρχοντες ὀρίζουσι ».

Γ' ΓΕΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΔΗΛΟΥΝΤΕΣ ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΔΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ἡ συνεργασία, ἡ προερχομένη ἐξ εὐρύτερου πνεύματος κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, δηλοῦται διὰ διαφόρων ὀνομασιῶν. Γνωστὸς εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἐν πρώτοις ὁ ὄρος ἐργατιά ἢ ἀργατιά (ἀργαδιὰ ἐν Δωδεκανήσῳ⁵⁾, ἀργατία ἐν Μάνη και Πόντῳ⁶⁾) εἰς δήλωσιν κοινῆς συμπράξεως⁷⁾: Σήμερα ἔχομε ἀργατιά, θὰ βιά-

¹⁾ Κ. Ν. Παπαδάκη, Ἐντυπώσεις ἐκ Παρπαριᾶς Χίου, Χιακὰ Χρονικὰ 1, τευχ. Α' σ. 77.

²⁾ Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐργασίας διὰ τὴν καλλιέργειαν και ἐξαγωγήν τῆς μαστίχης βλ. Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη, τόμ. 1 τευχ. Α', Ἀθῆναι 1938 σ. 96 - 100.

³⁾ Εἰς παλαιὸν ἔγγραφον συμβάσεως ἱατροῦ με τὸ χωρίον Ἀφούγγια ἀναφέρεται: « ὡς καθὸς ἦνε ὁ στίμος ἀπο παλαια... » Ν. Ἑλληνομνήμων 14 (1917) σ. 55. Βλ. και ΛΑ 721, 128, Κ. Νεστορίδης. Ἡ λέξις φαίνεται ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ στήνω. Εἰς Νάξον τὴν μεταχειρίζονται εἰς ἄλλην περίπτωσιν, ὅπου ἡ ἐτυμολογικὴ συγγένεια με τὸ στήνω εἶναι προφανῆς: « Τὸ καζανάκι στὸ στημὸ πού θὰ στηθῆ ». (ΙΑ 515, 725, Δ. Ζευγώλη). Ἐκ τῆς πρώτης ταύτης ἐννοίας, δηλούσης τόπον, προσέλαβεν ἴσως και χρονικὴν σημασίαν.

⁴⁾ Π. Ζερλέντη, Μαντροκαθίσματα, βουδομαντρές, θεμωνιά, μητάτο. 1923 σ. 1.

⁵⁾ Μ. Μιχαηλίδης-Νουᾶρος, Δωδεκαν. Ἐπιθεώρησις, ἔτος Α' 1947 σ. 143.

⁶⁾ Ἀγ. Φωστηροπούλου, Τὸ χωρίον Ἰμέρα, ἐν Ἀρχ. Πόντου 11, 156. πρβλ. Σύλλ. Κ. Π. παράρτ. τόμ. ΙΖ' (1886) σ. 125. ΛΑ 1523α 49, Ἰ. Γιαννακοῦρος. Ἀργατία γίνεται ἐν Μάνη και εἰς περίπτωσιν κινδύνου ἀντεκδικήσεως (βεντέττας) ἐκ μέρους μελῶν τῆς οἰκογενείας φονευθέντος. Οἱ διατρέχοντες τὸν κίνδυνον συγκεντρώνουν πολλοὺς συγγενεῖς τοῦ αὐτοῦ γένους (Ἀνδρικοκιαναῖοι, Τσιγουρακαῖοι κ.λ.π.) και ὅλοι μαζί πηγαίνουν εἰς τὸ κτήμα τοῦ διατρέχοντος τὸν κίνδυνον και ἐργάζονται. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπιτηροῦν τὰ πέριξ, ἵνα ἐγκαίρως εἰδοποιήσουν, ἂν τυχὸν ἐμφανισθῆ ἔχθρος. (Ἀνακ. τοῦ φιλολόγου Ἀν. Ἀνδρακάκου).

⁷⁾ Ἀργατιά σημαίνει και τὸ σύνολον τῶν ἐργατῶν: π. χ. κάθησε ἡ ἀργατιά γιὰ φαί.

λουμε ἀργατιά στ' ἀμπέλι, στὸ χωράφι... Τὴν ἔννοιαν ὡσαύτως τῆς συγκεντρώσεως πολλῶν πρὸς κοινὴν ἐργασίαν ἔχουν αἱ λέξεις μάζεμα¹⁾ καὶ παρακαλιά: Σκάβουν τ' ἀμπέλι μὲ παρακαλιά ἢ μὲ παρακάλια λέγουν ἐν Αἰτωλίᾳ²⁾, κάνουν καλεσκή λέγουν ἐν Φυσίῃ Λήμνου³⁾, κάνουν παρακάλεση ἐν Πυλῖᾳ⁴⁾, καλιστοῆ ἐν Λέσβῳ⁵⁾, καλεστικὴ ἐν Σκύρῳ⁶⁾, παρακάλεση ἢ παρακαλεσιὰ ἐν Μεσσηνίᾳ⁷⁾ κλπ.

Ἐν Πελοποννήσῳ ἐπικρατεῖ ὁ ὄρος ξέλαση⁸⁾, χαρακτηριστικὸς τῆς ὁμαδικῆς ἐξόδου δι' ὠρισμένην ἀγροτικὴν ἐργασίαν, συνεκδοχικῶς σημαίνων καὶ τὴν σύμπραξιν εἰς οἰκιακὰς ἐργασίας: Ἐχομε ξέλαση νὰ σκάψουμε τ' ἀμπέλι, ἀλλὰ καὶ ξέλαση νὰ ξάνουμε μαλλιά. Ἡ λέξις εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς (ἐξέλασις-ἐξελασία), προσέλαβε δὲ τὴν σημερινὴν τῆς ἔννοιαν κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν⁹⁾. Εἰς τινὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου λέγεται καὶ κρασοφιλιὰ, ἔνεκα τοῦ ἐπιδαψιλευμένου οἴνου κατὰ τὴν ἐργασίαν¹⁰⁾.

Τὴν ἔννοιαν τῆς συγκεντρώσεως πρὸς κοινοπραξίαν ἔχει καὶ ἡ λέξις ἀγγαρεία-ἀγγάρεια, γνωστὴ οὔσα ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων καὶ ἐτυμολογουμένη ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου ἐκ τοῦ περσικοῦ ἄγγαρος = ἀχθοφόρος. Τὴν πρώτην σημασίαν τῆς «ἐκ βίας γινομένης ὑπηρεσίας», ὡς ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Σουίδα, μὲ τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν τὴν λέξιν εἰς τὴν Γραφήν¹¹⁾, εἶχε κατὰ φεουδαρχικοὺς χρόνους, ὅτε ὁ ἰσχυρὸς φεουδάρχης ὑπεχρέωνε εἰς ἐργασίαν ἄνευ ἀμοιβῆς τινος ἅπαντας τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτωμένους δουλοπαροίκους καὶ ἐλευθέρους καλλιεργητάς¹²⁾. Τὴν

¹⁾ ΛΑ 713, 85, Β. Φάβης. ²⁾ ΛΑ 916, 53, Δ. Λουκόπουλος.

³⁾ ΛΑ 1160 Β' 225, Γ. Α. Μέγας. ⁴⁾ ΛΑ 1378 Γ', 6, Γ. Ταρσούλη.

⁵⁾ Σ. Ἀναγνώστου, Λεσβιακὰ (ἐν Ἀθήναις 1903) σ. 96.

⁶⁾ ΙΑ 560 Β', 22. ⁷⁾ ΙΑ 587, Δ. Γεωργακάς.

⁸⁾ Π. Παπαζαφειρόπουλος, ἐνθ' ἀν. σ. 472. Ἀγ. Σγουρίτσας, Σπαρτιατικὰ Χρονικὰ Α' (Ἰανουάρ. 1938) 9. ΛΑ 1098, 506, Ι. Κακριδῆς, Τρίγκαλα Κορινθίας. Ὁμ. Γεωργακάς, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα ἐν Ἀρχεῖῳ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου Η' (1941) σ. 187. Πρβλ. Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ΙΓ' (1938), σ. 632. ⁹⁾ Βλ. Κ. Ἀμαντον, Ἑλληνικὰ 4 (1931) σ. 320.

¹⁰⁾ Λαογραφία Α' (1909) σ. 130, πληροφ. ἐξ Ἡλείας Κ. Ἀναστασιανοῦ. Φιλιά (ἦ), ἐν Πελοποννήσῳ λέγεται γενικῶς ἡ φιλοξενία, τὸ φιλεύειν: *Θυμήσου τὴ φιλιὰ μας*, λέγουν συνήθως εἰς τὸν ἀπερχόμενον ξένον εἰς τόνον ἀστεῖον, θέλοντες τρόπον τινὰ νὰ δείξουν, ὅτι δὲν ἦτο καὶ σπουδαία ἢ παρασχεθεῖσα φιλοξενία. ¹¹⁾ Ματθ. 5, 41.

¹²⁾ Περὶ ὑποχρεώσεων ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς μορτίτας καλλιεργητάς ὑπὸ τοῦ φεουδάρχου βλ. Γ. Χρησιτάκη Ζωγράφον, Τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα ἐν Θεσσαλίᾳ σ. 39. Εἰς παλαιότερα κείμενα πολλὰς εὐρίσκομεν σχετικὰς εἰδήσεις: Διὰ κανόνος τῆς 5' Οἴκουμ. Συνόδου ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς ἐπισκόπους «ἀναγκάζειν τινὰς καρποφορεῖν ἢ ἀγγαρείας διδόναι ἢ διὰ ταῦτα ἀφορίζειν» *Ράλλη-Ποιτῆ*, Σύνταγμα θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων, Ἀθήνησι 1852, 1, 133. Δι' ἀργυροβούλλου τοῦ Δεσπότη Θεσσαλίας Νικηφόρου Δούκα (1266) ἢ ἐπὶ τοῦ Πηλίου μονῆ τῆς Μακροννησίσης ἀπαλλάσσεται τῆς ἀγγαρείας *Miklosich-Müller*, Acta et diplomata, IV, 419. Πρβλ. Δ. Κ. Τσοποτόν, Ἱστορία τῶν γεωργῶν καὶ τῆς ἰδιοκτησίας τῆς Θεσσαλίας σελ. 52.

αὐτὴν σημασίαν διετήρησε καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑνετοκρατίας¹⁾ καὶ Τουρκοκρατίας, ὅτε ἡ ἀγγαρεία ἦτο ἐκ τῶν ἐπαχθεσιμάτων πιέσεων τῶν κυριάρχων κατακτητῶν. Σήμερον ἀπαντᾷ μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἐκεῖ ὅπου διατηρεῖται καὶ ἐφαρμόζεται τὸ παλαιὸν ἔθιμον τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐπιβολῆς τῆς ἐργασίας, ὡς π.χ. ἐν Μάνη, ὅπου «οἱ μεγαλοκτηματῖαι διὰ κωδωνοκρουσιῶν καλοῦν τοὺς γεωργοὺς δι' ἐργασίαν εἰς τὸν ἀγρὸν των»²⁾, ἐν Λήμνῳ, ὅπου ὁ ἀφεντικὸς ἐπιβάλλει ἑἰς τὸν κεχαγιάν, τὸν μισθωτὴν καλλιεργητὴν τῶν κτημάτων του, *νὰ πὰ νὰ τὸν φέρ᾽ ἐξ βαρέλια νιρὸ ἀπ' τοὺν Αὐλῶνα, νὰ γιμῶσ' οὐλῖς τῖς σφίδις κὶ τὰ πθάρια, γιὰ νὰ πιράσ' τς δεκαπέντι μέρῖς, ὅσου νὰ ξανάρθ' οὐ κιαχαγιὰς νὰ τὸν νιρουκουβανήσ' ὅ*³⁾. Ἡ παλαιὰ σημασία διαφαίνεται καὶ εἰς τὰς λαϊκὰς παροιμίας: «μικρὸ χωριό, πνκνὴ ἀγγάρεια⁴⁾· μὲ ἀγγαρεία ἀμπέλι δὲν γίνεται, τσαῖρι δὲν προκόφτει⁵⁾· ἀνθρώπου παρακάλεση ὁμοιάζει τὴν ἀγγάρεια. Μὲ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν ἡ ἀγγαρεία προσέλαβε τὴν ἔννοιαν τῆς συνεργασίας εἰς ἔργον κοινῆς ὠφελείας ἢ φιλανθρωπίας. «Ἡ ἀποκτηνωτικὴ ἀνατολικὴ ἀγγαρεία ἐξελίσσεται πρὸς ἐλευθεροπρεπεῖς ἐργασίας» λέγει ὁ Ἄ. Μ. Ἀνδρεάδης, ἐξετάζων λεπτομερῶς τὸν θεσμὸν τῆς ἀγγαρείας⁶⁾.

Μὲ τὴν σημασίαν τοῦ βοηθῶ ἀπαντᾷ, καὶ τὸ ρῆμα *παραπιάνω* ἐν Κρήτῃ⁷⁾. Παλαιότερον ἐπὶ Ἑνετοκρατίας εὐρίσκομεν τὴν λέξιν *παραπιασμός*⁸⁾, συνώνυμον πρὸς τὴν ἀγγαρείαν, ἐκ τοῦ *παραπιασμός* (παραπιέζω), λέξεως τῆς μεταγενεστερᾶς Ἑλληνικῆς, ἀπαντώσης παρ' Ὁρειβασίῳ⁹⁾ καὶ Σέξτω Ἐμπειρικῶ¹⁰⁾.

Ἐτέρα λέξις, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς μεσαιωνικοὺς χρόνους, εἶναι τὸ *παρασπόρι*. Ἡ λέξις αὕτη κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε μέρος τοῦ κτήματος, σπειρόμενον ἰδιαίτερος δι' ἀγγαρείας τῶν δουλοπαροίκων πρὸς ἀποκλειστικὸν ὄφελος τοῦ ἰδιοκτήτου (τσιφλικούχου)¹¹⁾. Τὴν σημασίαν ταύτην διατηρεῖ εἰς τινὰ μέρη καὶ σήμερον. Οὕτως

¹⁾ Α. Μομφεράτου, Μεθώνη Κορώνη ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, ἐν Ἀθήναις 1914 σ. 55. Σ. Ζαμπελίου, Κρητικοὶ γάμοι, ἐν Τουρίνῳ 1871 σ. 125.

²⁾ ΛΑ 1485, 5, Στ. Τζουμελέας.

³⁾ Γ. Α. Μέγα, Λαϊκὴ Οἰκοδομία τῆς Λήμνου ἐν Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ. Β' 1940 σ. 4.

⁴⁾ Βλ. καὶ Ν. Δημητρακόπουλον, Νομικαὶ ἐνασχολήσεις 2, 91.

⁵⁾ Βάρνερ, ἀγγαρεία 1. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β' 28.

⁶⁾ Α. Μ. Ἀνδρεάδου, Σύστημα ἑλληνικῆς δημοσίας οἰκονομίας Α' (Ἀθήναι 1928) σ. 27.

⁷⁾ ΛΑ 1584, 185, Στ. Ξανθουδίδης, Κρήτη.

⁸⁾ Α. Μομφεράτος, ἐνθ. ἀν.

⁹⁾ Ἐκδ. Daremberg σ. 101.

¹⁰⁾ Πρὸς μαθηματικούς 7, 192. Βλ. Λεξ. Liddel-Scott-Κωνσταντινίδου, λ. παραπιασμός.

¹¹⁾ Ὅτι ἀρχικῶς ἡ λέξις ἐσήμαινε τὸν ἰδιαίτερον ἀγρὸν, φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ *Du Cange* (gloss. gr.): παρασπόρια, καστρέσια, ἰδιόκτητα in gloss. Basilic. *peculium castrense*. Κατὰ τὸν Κ. Ἀμαντον (Ἑλληνικά 4, 320) παρασπόρι πιθανῶς κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε τὸν κατὰ δεύτερον ἔτος σπειρόμενον ἀγρὸν, τὸν εἰς τινὰς Κυκλάδας λεγόμενον παραγκαιριά.

ἐν Ἡπείρῳ «παρασπόρια ἐκαλοῦντο οἱ ἀγροί, οἱ σπειρόμενοι δι' ἀγγαρείας τῶν χωρικῶν χάριν τῶν λεγομένων σπαήδων». ¹⁾ Ἐν Λήμνῳ «ἀπ' ὅσα χουράφια εἶχε τ' ἀφεντ' κὸ καὶ τὰ σπερνιν οὐ κιαχαγιᾶς τημσάρκα, κρατοῦσιν ἓνα χουράφ' τ' ἀφεντ' κὸ καὶ τὸ βαζι παρασπόρ', ἐντελῶς θ' κὸ τ'. Οὐ κιαχαγιᾶς ἤθιλι νὰ τοῦ τὸ σπείρ', νὰ τοῦ τὸ θερίσ, νὰ τοῦ τ' ἀλουνίς' μὲ τὰ θκά τ' τὰ ζῶα, νὰ τοῦ τὸ πάη ἔτ' μου» ²⁾.

Ἐν Αἰτωλῖα λέγουν τὸ ἔχω παρασπόρι = τὸ σπέρνω μόνος μου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σεμπρικὸ (ἢ κουλληγικὸ ³⁾). Ἐπειδὴ ὁ ἰδιαιτέρος αὐτὸς ἀγρὸς τοῦ γαιοκτήμονος, τὸ παρασπόρι, ἐσπείρετο ἄλλοτε δι' ὀμαδικῆς ἐργασίας (ἀγγαρείας), ἡ λέξις προσέλαβε σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὴν σημασίαν τῆς ὀμαδικῆς ἐργασίας ⁴⁾ καὶ κατ' ἀναλογίαν ἄλλων ὀμαδικῶν ἐργασιῶν, προσφερομένων πρὸς ἐνδεεῖς, ἔγινε ταυτόσημος πρὸς τὴν ξέλαση, παρακαλιὰ κ.τ.ῶ.

Μὲ τὴν τελευταίαν ταύτην σημασίαν εἶναι γνωστὴ σήμερον ἐν Θεσσαλίᾳ ⁵⁾, Βοιωτίᾳ ⁶⁾, Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ ⁷⁾, Λακωνίᾳ ⁸⁾. Ἐν Μακεδονίᾳ, Θράκῃ, Μ. Ἀσίᾳ περισσότερο ἐν χρήσει εἶναι ἡ λέξις *μεντζί* ⁹⁾. Τὴν λέξιν *γιαρδίμ* (ἐκ τοῦ τουρκ. *yardim*) μεταχειρίζονται ἐν Λήμνῳ· σήμερα θὰ κάνουμε *γιαρδίμ*. Οἱ συνεργαζόμενοι ὀνομάζονται *γιαρδιμιτζήδες* ¹⁰⁾.

Ἐνικῆς ἐπίσης προελεύσεως εἶναι καὶ ὁ εἰς Κρήτην, Κύπρον, Κυκλάδας, Ἰονίους νήσους ἐν χρήσει συνώνυμος ὄρος ἀγιουτάρω ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *ajutare, aitare* ¹¹⁾, τὸ οὐσιαστ. *ἀγίδα* καὶ τὰ συγγενῆ *αἰτάρω*, *αἰδέρονω*, *αἰδάριση*, *αἰδάρισμα*,

¹⁾ Ζωγράφειος Ἀγών Α' σ. 50.

²⁾ Γ. Α. Μέγας, Λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. Β', 1940 σ. 3.

³⁾ Δ. Λουκοπούλου, Γεωργ. Ρούμελης σ. 156. ΛΑ 765, 11.

⁴⁾ Καὶ ἄλλαι γεωργικαὶ λέξεις σημαίνουν καὶ τὸν ἀγρὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς εἰς αὐτὸν γινομένης γεωργ. ἐργασίας: *ἄνοιμα* = ὁ νεωστὶ ἐκχερσωθεὶς πρὸς καλλιέργειαν ἀγρὸς καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἐργασία· *ὄργωμα* = ὠργωμένος ἀγρὸς καὶ ἄροσις· *κάφαλο* = ὁ ἐκ καύσεως θάμνων προελθὼν ἀγρὸς καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἐργασία.

⁵⁾ ΙΑ ἀρ. 503, 118, Ἀναστ. Κουκουλέ.

⁶⁾ ΛΑ 1153 Β', 122, Μ. Ἰωαννίδου.

⁷⁾ Δ. Λουκοπούλου, Γεωργ. Ρούμελης σ. 156. Περὶ τῶν κατὰ τόπους χρήσεων τῆς λ. βλ. Κ. Ἀμαντον, Ἑλληνικά 4, 320. G. Rohlf's, Etymologisches Wörterbuch der Unteritalienischen Gräzität, Halle 1930 ἐν λ. Z. von Ligenthal, Jus Graecoromanum 3, 32. II. Ἀ(ραβαντινοῦ) Χρονογραφία Ἡπείρου Γ, 241, Χ. Παπαχριστοδούλου, Τοπωνύμια τῆς Ρόδου μεσαιων. χρόνων, Ἑλληνικά, 10, 127.

⁸⁾ ΛΑ 713, 180, Β. Φάβης.

⁹⁾ Ἀρχ. Θρακ. Θησ. ΣΤ', 239. ΛΑ 1104 Γ', 104, Γ. Α. Μέγας. ΛΑ 1146, 41, Δ. Πουλάκης, Τσεσμέσ Μ. Ἀσίας.

¹⁰⁾ ΛΑ 1160 Α', 129, Γ. Α. Μέγας.

¹¹⁾ Περὶ τῆς ἐτυμολογίας βλ. Ἀθηνᾶ, 36 σ. (1924) σ. 154.

αΐδαριστής, αΐδαριστό κ.λ.π.¹⁾ Ἐν Νάξῳ ὁ ὄρος σιφέρει (ἐκ τοῦ τουρκ. σεφέρει = ἐκστρατεία, πόλεμος, ἐκδρομή, ταξίδι) χρησιμοποιεῖται καὶ ἐπὶ συμβάσεων καὶ ἐπὶ ὁμαδικῆς ἐργασίας: «Σμίγουνε δυὸ ἄνθρωποι καὶ κάνουνε μαζί τὶς δουλειές τους καὶ κάνουνε σιφέρια π.χ. θὰ σπέρνουνε μαζί· βάζει καθένας τὸ βόδι του καὶ μὲ τὰ δυὸ βόδια ζευγαρίζουνε. Δυὸ μέρες πάει μιὰ παρέα στὰ σμυριδωρυχεῖα κι ὕστερα πάει ἄλλη· κάνουνε σιφέρει»²⁾. Ὁ ὄρος *σύψωμο*, γνωστὸς κυρίως ἐπὶ συμβάσεων μισθωτῶν, λέγεται ἐν Ἄνδρῳ κατ' ἐπέκτασιν καὶ ἐπὶ τῶν προσφερόντων τὴν ἐργασίαν των δωρεάν, μὲ τὴν παροχὴν τροφῆς μόνον, πρὸς βοήθειαν ὁμοχωρίων ἐχόντων ἀνάγκη³⁾. Ἡ δαπάνη διατροφῆς τῶν ἀπὸ κοινοῦ ἐργαζομένων βαρύνει κατὰ κανόνα τὸν ιδιοκτῆτην τοῦ κτήματος⁴⁾.

Δ' ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τὰ ἔθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας παρουσιάζουν μὲν κατὰ τόπους διαφορὰς τινὰς καὶ παραλλαγὰς, διέπονται ὅμως γενικῶς ἀπὸ βαθύ πνεῦμα ἐκτιμήσεως τῶν ἐκ τῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας ἀγαθῶν καὶ ἀπὸ στερεὰν ἠθικὴν ἀντίληψιν, ὅσον ἀφορᾷ τὰς μεταξὺ τῶν συνεργαζομένων σχέσεις καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀθετήσεως τῶν συμφωνιῶν καὶ τῆς ἀνειλικρινείας ἐπακόλουθα. Ταῦτα ὁ λαὸς διετύπωσε παραστατικώτατα ἰδίᾳ εἰς παροιμίας: «*Οπου εἶναι πολλοί, εἶναι εὐλογία Θεοῦ*⁵⁾, «*Οπου εἶναι πολλοί, εἶναι πολλὰ καλά*⁶⁾, *Οἱ πολλοὶ παίρνουν τὴν Πόλη*⁷⁾, ἀποδίδων τὸ ρητὸν «*ἡ ἰσχὺς ἐν τῇ ἐνώσει*». Ὁμοίως τὴν ὑποχρέωσιν διὰ τὴν τήρησιν τῶν συμπεφωνημένων ἀναγνωρίζει ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ λέγων: *συμφωνία καὶ νόμος*⁸⁾, τὰ βόδια δένουν ἀπ' τὰ κέρατα, τὸν ἄνθρωπο ἀπ' τὸ λόγο.

Ἡ σύμβασις πρὸς κοινοπραξίαν θεωρεῖται θεσμὸς ἱερός. Ἡ τιμιότης εἰς τὰς

¹⁾ Βλ. Ἱστορικὸν Λεξικὸν Ἀκαδημίας ἐν λ. αΐδα.

²⁾ ΛΑ 1524, 158 - 159, Δ. Ζευγώλη.

³⁾ ΛΑ 503, 152, Ἄν. Κουκουλέ.

⁴⁾ Ἐν Καρπάθῳ ἡ κοινὴ τράπεζα τῶν οὕτως ὁμαδικῶς ἐργαζομένων εἶναι γνωστὴ μὲ τὸν εἰδικὸν ὄρον *σπορόταβλα ἢ τάβλα* βλ. Μ. Μιχαηλίδην - Νουάρον, Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου Β' σ. 49.

⁵⁾ ΛΑ 883, 471, Κ. Νεστορίδης, Λακωνία.

⁶⁾ ΛΑ 482, 639, Τ. Κανδηλῶρος, Γορτυνία.

⁷⁾ ΛΑ 880, 267, Δ. Λουκόπουλος, Αἰτωλία.

⁸⁾ Ἡ ἀνάγκη τῆς τηρήσεως τοῦ λόγου τονίζεται ὑπὸ παλαιοῦ νομικοῦ: «*οὐδ' ἔννομον οὐδ' ἀρμόζον λογικῶ ζῶω τὰς ἰδίας τῶν λόγων ὁμολογίας δι' ἀθετήσεως κιβδηλεύειν· ἀλλ' εἴπερ τι ἄλλο, τοῦτο πρέπον ἀνθρώπῳ φυλάττειν λόγου ἀλήθειαν, εἴ γε μὴ μέλλει ἐν τῷ διαφθεῖρειν ψεύδει τ' ἀληθὲς ἔρημος λόγου γενόμενος, ἀπὸ λογικῆς ἐκπεσεῖν τάξεως*» Αὐτοκρ. Λέοντος Νεαρά ιθ'. Βλ. Ν. Δημητρακόπουλον, ἐνθ' ἀν. σ. 110 - 111.

σχέσεις αὐτὰς εἶναι ζήτημα ἠθικῆς τάξεως, τῆς ὁποίας ἡ διασάλευσις ἐκ μέρους τῶν συνεργαζομένων ἐπισύρει ἄμεσον τὴν τιμωρίαν ἐξ ἐπεμβάσεως αὐτῆς ταύτης τῆς θείας δίκης. Ἐν Πελοποννήσῳ, ἐὰν τύχη νὰ συμβῇ ζημία ἢ ἀπώλειά τις εἰς τὰ συνεταιρικά ἀγαθὰ, δηλ. νὰ ἐπέλθῃ θάνατος εἰς τι ἐκ τῶν ζώων τοῦ συνεταιρισμοῦ ἢ καταστροφή εἰς τὴν ἐσοδεῖαν κλπ., λέγουν ὅτι ἔγινε διαβολιὰ ἢ μαγαρισιὰ καὶ διὰ τούτου ἐννοοῦν, ὅτι ὁ ἕνας ἐκ τῶν συμπραττόντων ἔκλεψε ἢ κατὰ τινα τρόπον ἐδο-
λιεύθη τὸν συνεταῖρον. Ἡ πίστις, ὅτι ἀνωτέρα τις δύναμις διέπει καὶ τὰ τῶν συμβάσεων, ὡς καὶ ὅλα τ' ἀνθρώπινα, φανερόνεται καὶ εἰς τὰ ἐν ἀνατολικῇ Κρήτῃ λεγόμενα: *ὅταν κάμνουνε ὄρταγιά ¹⁾, ἂν δὲν ταιριάσῃ τὸ ζάγανόν της ²⁾, παθαίνουνε τοῦ ἄνου τὰ ὄζα καὶ τότε ξεχωρίζουν ³⁾.*

Ἡ δικαία διανομὴ εἶναι ρητὸν αἶτημα τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως: «ὅποιος τρώει τὸ δίκιο τ' ἀλλουνοῦ, τρώει τὰ ποδάρια του», λέγει μία ἐκ τῶν πολλῶν σχετικῶν λαϊκῶν παροιμιῶν, σημαίνουσα, ὅτι βεβαία τιμωρία ἀναμένει τὸν ἀδικοῦντα τοὺς ἄλλους. Ὁ Θεός, κατὰ λαϊκὴν παράδοσιν, «ἔβαλε σχισμὴν στὴ μέση τοῦ σιταριοῦ, γιὰ νὰ μποροῦν οἱ γεωργοί, σὰν ἔχουν συντροφιά, νὰ μοιράζον καὶ τὸν ἕνα κόκκο, ἂν τύχη πάνω στὴ μοιρασιά νὰ περισσέψῃ» ⁴⁾.

Παρὰ τὴν κοινὴν ὅμως ἀναγνώρισιν τῆς σημασίας τῆς συνεργασίας καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀγαθῶν, ἰδιαίτερος ἐκτιμᾶται καὶ ἡ κατ' ἰδίαν διεξαγωγὴ τῆς ἐργασίας, ὡς ὁ προσφορώτερος τρόπος ἐξυπηρετήσεως τῶν ἰδίων συμφερόντων ⁵⁾. Πολλὰ εἶναι καὶ αἱ παροιμίαι, αἱ ἐκφράζουσαι τοῦτο, ὡς καὶ τὰ ἐκ τῆς δυσαρέστου πείρας πορίσματα:

Κάλλιο τ' ἄλωνι σου μικρὸ καὶ νὰ ἴν' μοναχικό σου. Τὸ μισιακὸ γαῖδούρι τὰ

¹⁾ Ὁρταγιά = συνεταιρισμός, συνεταιρικὴ ἐργασία· τὸ ἐν Θράκῃ ὄρτακλίκι.

²⁾ Ζάγανον· ἢ λ. ἀγνώστου ἐτύμου σημαίνει ἐνταῦθα κάτι ἀνάλογον πρὸς τὸ γούρι, τὸ τυχερό.

³⁾ ΛΑ 1380 Β', 44, Μ. Λιουδάκη, Ἅγιος Γεώργιος Λασηθίου. Πρβλ. Γιάννην Ἰ. Μαυρακάκην ἔνθ' ἄν. σ. 64.

⁴⁾ Ἀ. Βρόντη, Τῆς Ρόδου παραδόσεις καὶ τραγούδια. Ἐν Ρόδῳ 1930 σ. 44. Πρβλ. Π. Παπαζαφειρόπουλον ἔνθ' ἄν. σ. 335.

⁵⁾ Ὁμοίως ἐξαιρεται ἡ σημασία τῆς προσωπικῆς ἐπιβλέψεως:

*Τοῦ νοικοκυροῦ τὸ μάτι
κοπριά ἴναι στὸ χωράφι.*

Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εὐρίσκομεν τὴν παροιμίαν μετὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν καὶ τὴν αὐτὴν σχεδὸν γλωσσικὴν διατύπωσιν. Εἰς τὸν Πλίνιον ἀπαντᾶται: *maiores fertilissimum in agro oculum domini esse dixerunt*. Κατὰ τὸν μεσαῖωνα ἐλέγετο: *πολὴ τῶ ἀγρῶ ὠφέλιμος ἢ τοῦ δεσπότου παρουσία*. Βλ. H. Blümner, Die römischen Privataltertümer, München 1911 σ. 547.

σκυλιά τὸ τρῶνε· Ὅποιος μονάχος πολεμᾷ, ποτέ του δὲν ξεπέφτει· Ὁ λύκος ἔχει τὸ σβέρκο του χοντρό, γιατί κάνει τὴ δουλειὰ μοναχός του· Τὰ ξένα χέρια σ' ἀναπαύκουν, μὰ τὴν καρδιά σου κεύκουν, ὡς λέγεται ἐν Κύπρῳ.

Αἱ συνήθειαι, αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὴν συνεργασίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν, εἶναι προφανῶς σχετικαὶ μὲ τὸ ἐκάστοτε κρατοῦν κοινωνικὸν σύστημα. Ἐκ τούτου ὁμοίας ἢ ἀναλόγους συνηθείας πρὸς τὰς σημερινὰς δὲν εὐρίσκομεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐποχὴν, τῆς ὁποίας τὸ σύστημα ἐργασίας ἔνεκα τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας ἦτο ὅλως διάφορον ἀπὸ τὸ σήμερον κρατοῦν ¹⁾.

Πνεῦμα φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθοεργίας ὑπῆρχε βεβαίως καὶ εἰς τὴν τότε πολιτισμένην κοινωνίαν, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων ²⁾. ἄλλωστε τοῦτο ὑπάρχει ἐν τινι μέτρῳ καὶ εἰς πᾶσαν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν ³⁾.

Ἡ συνεργασία ὁμως καὶ ἡ ἀλληλοβοήθεια παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν ἐξεδηλοῦτο

¹⁾ Οἱ δοῦλοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐκτελοῦν πάσας τὰς χειρωνακτικὰς ἐργασίας «ἐν ἐνίαις μὲν τῶν πόλεων, μάλιστα δ' ἐν ταῖς εὐπολέμοις δοκούσαις εἶναι, οὐδ' ἔξεστι τῶν πολιτῶν οὐδένα βαναυσικὰς τέχνας ἐργάζεσθαι» (Ξενοφ. Οἶκον. IV, 3). Μόνον αἱ γεωργικαὶ ἀσχολίαι ἐπαινοῦνται ὑπὸ τινων ποιητῶν καὶ συγγραφέων «χρήζων πλούτου, μελέτην ἔχε πίονος ἀγροῦ· ἀγρὸν γάρ τε λέγουσιν Ἀμαλθείας κέρας εἶναι» (Φωκυλίδης, Fragm. 7, Berg II⁴, 69). «Ἐτι δὲ ἡ γῆ θεὸς οὔσα, τοὺς δυναμένους καταμανθάνειν καὶ δικαιοσύνην διδάσκει· τοὺς γὰρ ἄριστα θεραπεύοντας αὐτὴν πλεῖστ' ἀγαθὰ ἀντιποιεῖ» (Ξενοφ. ἐνθ' ἀν. V, 12). Πρβλ. G. Busolt, Griechische Staatskunde, München 1920 σ. 182-3.

²⁾ Ὁ Δημοσθένης (Περὶ στεφάνου 268) λέγει ὅτι ὑπῆρξε «κοινὸς καὶ φιλάνθρωπος καὶ τοῖς δεομένοις ἐπαρκῶν». Εἰς τὸν πρὸς Νικόστρατον λόγον § 4, ὁ Ἀπολλόδωρος ἀναφέρων τὰς πρὸς τὸν Νικόστρατον γειτονικὰς του σχέσεις, λέγει: «Χρόνου δὲ προβαίνοντος καὶ πάνυ οἰκείως διεκείμεθα καὶ ἐγὼ θ' οὕτως οἰκείως διεκείμεν πρὸς τοῦτον, ὥστ' οὐδενὸς πώποτε, ὧν ἐδεήθη οὗτος ἐμοῦ ἀπέτυχεν, οὗτος τ' ἂν ἐμοὶ οὐκ ἄχρηστος ἦν πρὸς τὸ ἐπιμεληθῆναι καὶ διοικῆσαι». Ὁ Ἰσοκράτης ὁμοίως διεκήρυσσε, «μηδένα τῶν πολιτῶν στερεῖσθαι τῶν ἐπιτηδείων» (Ἀρεοπαγ. κ'). Οἱ παλαιότεροι λέγει (Ἀρεοπαγ. ιβ') «περὶ τὸν ἴδιον βίον τοσαύτην ἐποιοῦντο πρόνοιαν ἀλλήλων, ὅσην χρὴ τοὺς εὖ φρονοῦντας καὶ πατρίδος κοινωνοῦντας... οἳ τε τὰς οὐσίας ἔχοντες οὐχ ὅπως ὑπερεώρων τοὺς καταδεέστερον πράττοντας, ἀλλ' ὑπολαμβάνοντες αἰσχύνῃν αὐτοῖς εἶναι τὴν τῶν πολιτῶν ἀπορίαν ἐπήμνον ταῖς ἐνδείαις... κεφάλαιον δὲ τοῦ καλῶς ἀλλήλοις ὁμιλεῖν... αἱ μὲν γὰρ κτήσεις ἀσφαλεῖς ἦσαν οἷσπερ κατὰ τὸ δίκαιον ὑπῆρχον, αἱ δὲ χρήσεις κοιναὶ πᾶσι τοῖς δεομένοις τῶν πολιτῶν». Πολλὰς ὁμοίας εἰδήσεις δύναται τις νὰ εὑρῇ καὶ εἰς ἄλλους ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς.

³⁾ «Ἡ εὐεργεσία, ἡ συμπάθεια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἄνθρωπον εἶναι βαθέως χαράγμεναι ὑπὸ τῆς ἰδίας τῆς φύσεως καὶ ἀνταποκρίνονται ζωηρῶς εἰς τὰς πλέον ἐσωτερικὰς ἀνάγκας, ὥστε καμία πρόοδος καὶ καμία σχολὴ δὲν ἐπεζήτησαν ποτὲ νὰ τὰς διαγράψουν» λέγει ὁ E. Laurent, Le paupérisme et les associations de prévoyance, Paris 1860 σ. 30. Πρβλ. καὶ C. Bouglé, Le solidarisme, Paris 1924 σ. 42.

καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον σήμερον. Ὡς ἔνδειξιν κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἀνταποκρινομένης πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν τοὺς διαφόρους κοινωνικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς συνδέσμους, οἵτινες εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸν γενικώτερον ὄρον *ἐταιρεῖαι ἢ συνεδρία*.

Τοιοῦτοι σύνδεσμοι, ἐπίδρασιν ἀσκήσαντες εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν Ἀθηναίων, ἦσαν οἱ λεγόμενοι *ἔρανοι*. Οὗτοι, γνωστοὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀμήρου¹⁾ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς κοινῆς συνεισφορᾶς διὰ τὴν ὀργάνωσιν γευμάτων καὶ ἑορτῶν, προσέλαβον εὐρυτέραν μορφήν καὶ διὰ τῶν ἔρανικῶν εἰσφορῶν ἐνισχύοντο φιλικὰ πρόσωπα ἔχοντα ἀνάγκην, ἐπροικοδοτοῦντο πτωχὰ κοράσια, ἀπελυτροῦντο αἰχμάλωτοι, ἐπληρώνοντο τὰ χρέη τῶν ἀδυνατούντων νὰ τὰ ἐξοφλήσουν κ.τ.τ. Εἰδικοὶ νόμοι, οἱ ἔρανικοί, καθώριζον τὰ τῆς λειτουργίας των.²⁾ Εἰς στιγμὰς γενικῆς δυστυχίας ἔνεκα πολέμων ἢ ἐσωτερικῶν ἀναστατώσεων οἱ *ἔρανοι* συνέβαλλον εἰς τὴν ἀνακούφισιν τῆς δυστυχίας, ὡς π.χ. μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅτε δεινὴ ἦτο ἡ θέσις τῶν Ἀθηναίων.³⁾

Ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως ὅμως τοῦ Χριστιανισμοῦ, μὲ τὴν κατάργησιν τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας καὶ τὰ νέα κηρύγματα περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον⁴⁾, διαμορφώνεται διάφορον πνεῦμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας, τοῦ ὁποίου τὴν ἐπίδρασιν εὐρίσκομεν φανερὰν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν ἑλληνικὴν ζωὴν.⁵⁾

Ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ἐκτὸς τῶν ἐπισήμων φιλανθρωπικῶν ὀργανώσεων, οἶαι ἦσαν αἱ *ἀγάπαι*⁶⁾ καὶ τὰ διάφορα εὐαγῆ ἰδρύματα, πολλαπλῶς

¹⁾ Ὀδ. α 226: εἰλαπίνη ἢ γάμος; ἐπεὶ ρύκ ἔρανος τάδε γ' ἐστίν. Πρβλ. λ 415: ἢ γάμφ ἢ ἔράμφ ἢ εἰλαπίνη τεθαλυίη. Κατὰ τὸν Ἀθήναιον (8,362e) «ἔρανοί εἰσιν ἀπὸ τῶν συμβαλλομένων συναγωγῶν ἀπὸ τοῦ συνερᾶν καὶ συμφέρειν ἕκαστον»

²⁾ Βλ. *Th. Reinach* ἐν *Daremberg-Saglio*, *Dictionnaire des antiquités*, τόμ. II¹, Paris 1892 σ. 805-808 ἄρθρ. *Eranos* (ἔρανος). Λεπτομερείας καὶ βιβλιογραφίαν εὐρίσκει τις καὶ παρὰ *L. Beauchet*, *Histoire du droit privé de la république athénienne*, Paris 1897 τόμ. IV σ. 258-271.

³⁾ *A. Blanqui*, *Histoire de l'économie politique en Europe depuis les anciens jusqu'à nos jours*, Paris 1837 σ. 21.

⁴⁾ Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου... ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος κρέματα καὶ οἱ προφῆται» Ματθ. 22,37. «ἀγάπη πλήρωμα τοῦ νόμου» Παύλου ἐπιστ. πρὸς Ρωμ. 13, 10, Γαλ. 5, 14.

⁵⁾ Ἐκ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς ἔχουν τὴν προέλευσίν των οἱ καὶ σήμερον ἐν χρήσει ὄροι *ξέλαση, παρασπόρι, παραπιασμός, ἀγγαρεία, ἀρνοκλήσι, ἔμπολον, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.*

⁶⁾ Βλ. *H. Leclercq*, ἄρθρ. *agape* ἐν *F. Cabrol*, *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de liturgie* I, 775 κ.έ.

προαγαγόντα τὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην,¹⁾ τὰ μοναστήρια ἀπετέλουν ἰδίας ἐργατικὰς κοινότητας μὲ κατανομὴν ἐργασίας καὶ συνεργασίαν. Ὡς τοιοῦτου εἴδους ὀργάνωσιν ἐργασίας ἀναφέρομεν χάριν παραδείγματος τὰ παρὰ Καλλινίκῳ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Ὑπατίου ἀναφερόμενα: «εἶποτε γὰρ δεῖ κῆπον γεωργῆσαι ἢ ἀμπέλους σκάψαι ἢ ἄλλο τι ποιῆσαι ἐπίπονον, οἱ ἐπιτήδειοι τῷ ἔργῳ εἰς τοῦτο τεταγμένοι εἰσίν... καὶ εἶπου χρεῖα οἰκοδομήματος ἦν γενέσθαι, πάντες συνήρχοντο ἐκεῖ²⁾...».

Διὰ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ μοναῖς ὑπαρχόντων ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων κοινῶν ταμείων, τῶν λεγομένων εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν γαζοφυλακίων³⁾ (τῶν κιβωτίων ἐλέους τῶν νεωτέρων χρόνων) ἐνισχύοντο οἱ πάσχοντες καὶ ἐνδεεῖς καὶ προήγετο τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας.

Χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῆς χριστιανικῆς φιλανθρωπίας, διακρίνον ταύτην ἀπὸ τὴν φιλανθρωπίαν παλαιότερων ἑλληνικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἢ πρὸς τὸν πλησίον βοήθεια παρείχεται ἐκ καθαρῶς ὀρθολογιστικῆς ἀντιλήψεως περὶ ὁμαλῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως καὶ κοινωνικῆς λειτουργίας⁴⁾, εἶναι, ὅτι αὕτη συνεδέθη μὲ τὴν ὑρησκευτικὴν ἰδέαν περὶ σωτηρίας τῆς ψυχῆς· οὕτως ἢ πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πάσχοντας βοήθεια ἔλαβε τὴν ἔννοιαν τοῦ ψυχικοῦ, ἣν ἔχει καὶ σήμερον.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον, ἔνεκα τῶν κρατουσῶν τότε ἔθνικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν. Οἱ κίνδυνοι ἐκ τῶν παντοειδῶν πιέσεων τοῦ κατακτητοῦ ἐπέβαλλον ἐπιτακτικώτερον τὸ καθῆκον τῆς ἐνώψεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἐκδηλουμένης εἰς τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ζωὴν. Ἡ ἀμοιβαία βοήθεια καὶ συνεργασία εἶναι ἐν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς λειτουργίας τῶν κοινοτήτων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην⁵⁾. Τινὲς μάλιστα τούτων ἠχθησαν εἰς τὴν ὀργάνωσιν συνεργατικῶν συνεταιρισμῶν καὶ ἐψήφισαν καταστατικά, ρυθμίζοντα κατὰ τὸν μᾶλ-

¹⁾ Βλ. *H. Leclercq*, ἐνθ' ἄν. τόμ. 3ος ἀρθρ. *Charité. M. Γεδεών*, Περὶ φιλοπτώχων καὶ φιλανθρώπων διατάξεων παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς τέσσαρας τελευταίους αἰῶνας Σύλλ. ΚΠ, 21 (1891) σ. 79. *Κ. Ἀμάντου*, Ἡ ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιων. χρόνους, Ἀθηνᾶ ΛΕ (1923) σ. 131 κ.έ. *Ἀμ. Ἀλεβιζάτου*, Ἡ βιβλικὴ καὶ ἱστοριοδογματικὴ βάση τῆς κοινων. καὶ ἠθικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1933. *Φίλαρ. Βαφείδου*, Ἡ ἀγάπη καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς ἐν τοῖς μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον χρόνοις, περιόδ. Γρηγόριος Παλαμᾶς 11 σ. 214-225, 259-265, 315-341, 343 κ.έ. *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Β' I Ἀθῆναι 1948 σ. 64 κ.έ.

²⁾ Βλ. *Φ. Κουκουλέν*, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν ἐν Ἀθήναις, 1920 σ. 37.

³⁾ *Φ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν. σ. 77. Κατὰ συγγραφέα τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ «πάντες εἰς τὰ λεγόμενα γαζοφυλάκια ἐν ἐκάστη ἐκκλησίᾳ καθ' ὃ ἠϋπόρει τις μετεδίδου...»

⁴⁾ Βλ. ἄνωτ. σ. 82, σημ. 2.

⁵⁾ Βλ. *Δ. Δανηλίδην*, Ἡ Νεοελληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία, Ἀθήνα 1934 σ. 129-130.

λον δημοκρατικὸν τρόπον τὰς σχέσεις ἐργασίας καὶ κεφαλαίου· διὰ τῆς πιστῆς δὲ ἐφαρμογῆς τούτων, ἐξησφαλίζετο ἡ ἀδιατάρακτος λειτουργία τῶν συνεταιρισμῶν καὶ προήγετο ἡ οἰκονομικὴ ἀκμὴ τοῦ κοινοῦ καὶ τῶν ἀτόμων. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ἰδίᾳ ὁ συνεργατικὸς συνεταιρισμὸς τῶν Ἀμπελακίων, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰ. μὲ τὴν ὑφαντικὴν καὶ βαφικὴν¹⁾. Μὲ τὸ αὐτὸ συνεργατικὸν πνεῦμα ἐρρυθμίσθησαν αἱ συνεργατικαὶ σχέσεις καὶ τῶν μεταλλωρῶν εἰς τὰ Μαντεμοχώρια τῆς Χαλκιδικῆς, τῶν ναυτεργατῶν καὶ караβοκυραίων εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὴν Μεσημβρίαν καὶ ἄλλας ναυτικὰς πόλεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὰ ἀφορῶντα ὅμως εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς τούτους δέον ν' ἀποτελέσουν θέμα ἰδίας μονογραφίας²⁾.

Πλὴν τούτου ἡ κοινὴ δυστυχία, ἡ στέρησις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀγαθῶν, ἐκαλλιέργησαν εἰς τὸ δουλεῦον ἔθνος τὸ πνεῦμα τῆς εὐποιίας, τῆς βοήθειας πρὸς τοὺς ἀδυνάτους καὶ δυστυχεῖς καὶ τῆς συμβολῆς εἰς κοινωφελῆ ἔργα. Τὸ *κοινὸν τῶν πτωχῶν*, τὸ ἄλλως *κιβώτιον ἐλέους* λεγόμενον, δὲν λείπει σχεδὸν ἀπὸ καμίας ἐκκλησίαν, ἀπὸ καμίας κοινότητος³⁾. Εἰς ἄσμα (νανούρισμα) ἐκ Χίου, τοῦ ὁποῦ προφανῆς εἶναι ἡ σχέσηις μὲ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ἡ μητέρα εὐχεται νὰ μεγαλώσῃ τὸ παιδί της καὶ νὰ κάμῃ πολλὰ καλὰ «*λογιῶν τὸ ἀνελογάδι, ποὺ νὰ τ' ἀρέσῃ ὁ Θεός, νὰ τὰ παιναῖ ὁ κόσμος*»⁴⁾. Οὕτως ἡ εὐποιία ὑψώθη εἰς ἰδανικὸν τῆς ἐποχῆς, ὅπερ ἐθέριμανε τὰς καρδίας πολλῶν Ἑλλήνων, οἵτινες διὰ τῶν δωρεῶν των πολλαπλῶς εὐηργέτησαν τὸν νεώτερον Ἑλληνισμόν.

Ἐπερατώθη τὴν 5-10-47.

¹⁾ Γ. Α. Μέγα, Θεσσαλικαὶ οἰκίσεις, Ἀθήναι 1946 σ. 19.

²⁾ [Ἔργασία ἐπιγραφομένη «Τὰ Θεσσαλικά Ἀμπελάκια. Ἱστορία καὶ συνεταιρισμὸς» ὑπεβλήθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὡς ἐναίσιμος διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία ὑπὸ τοῦ κ. Ἡλία Γεωργίου, ἑτέρα δὲ πραγματεία ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ πνεῦμα τοῦ συνεργατισμοῦ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ τ' Ἀμπελάκια. Ὁ πρῶτος συνεταιρισμὸς τοῦ κόσμου», γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Κουκίδου, εὐρίσκεται ὑπὸ ἐκτύπωσιν. Αὕτη, ὡς μανθάνομεν, ὑπεστηρίχθη ὡς ἐναίσιμος διατριβὴ ἐνώπιον τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων (βλ. περιοδ. Ὁ Συνεταιριστής, ἔτ. 19^{ον}. Ἀθήνα 1948, ἀριθ. 25-26, σ. 100). Σ. τ. Δ.].

³⁾ *Κιβώτιον ἐλέους* συνιστᾶται ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ ἔτος 1820 ὑπὲρ τῶν πτωχῶν (Ἑρμῆς ὁ Λόγιος, ἐν Βιέννῃ 1820 σ. 451 - 457), *κοινὸν τῶν πτωχῶν* ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀρθρ. 10 τοῦ καταστατικοῦ τῆς κοινότητος Μελενίκου τὸ ἔτος 1813. βλ. Π. Πέννα, Τὸ κοινὸν Μελενίκου καὶ τὸ σύστημα διοικήσεώς του. Ἐν Ἀθήναις 1946 σ. 31.

⁴⁾ Κ. Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλεκτα, ἐν Ἀθήναις 1890 σ. 211 καὶ 212.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΛΑΪΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ¹⁾

Ι. ΓΕΝΙΚΑ

Α'. Γλῶσσα τῆς λατρείας.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν λατρείαν καὶ τὰς τελετὰς αὐτῆς. Σημασία καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν. Ὄνόματα δημῶδη μερῶν τοῦ ναοῦ, ἀμφίων, σκευῶν κτλ. Π. χ. *λειτουργία*, *συλλεΐτουργο*, *σαρανταλείουργο*, *ἐφταπάπαδο*, *λιτή*, *ἀγρουπνία*, *ὄλονυχτιὰ* (Ἰππειρ.), *καλονυχτιὰ* (Θεσσ.), *παράσταση* (Ἰππειρ.) κτλ. Ὁ *παπᾶς σπερνιαῖ* (=ψάλλει τὸν Ἑσπερινόν, Κρήτη), *ἀπολουτρουγᾶ* (=τελειώνει τὴν λειτουργίαν, Κρήτη), *εὐκολογᾶει* (=περιέρχεται εὐλογῶν τὴν νέαν ἐσοδείαν τοῦ οἴνου, Καλάβρυτα), *ξαορεύγει* (=ἐξομολογεῖ, Κρήτη) κτλ.

Ἀνάβω τὸ Χριστό, *τὴν Παναγία*, (τ. ἔ. τὴν κανδήλαν πρὸ τῆς εἰκόνοσ τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας). *Κοιμίζω τὴν κανδήλα* (=βυθίζω τὴν θρυαλλίδα, σβήνω τὴν κανδήλαν) κτλ.

Ἀντιδείχνει (ἡ εἰκόνα), τ. ἔ. δίδει σημεῖον μετὰ παράκλησιν, *τριῖζει*, *ιδρώνει* κτλ.

Μετάδοση, *μεταλάβωση* (Κρήτη), *μεταλαβιά* (Ἰπ.), *κοινώνισμαν* (Πόντος).

Ὑψωμα, *προσφορά*, *βλογιά*, *πανυ΄σία*, *π΄τάρια*, *Κυριακάδα* (ἄρτος προσφερόμενος τὰς Κυριακὰς εἰς τοὺς ἱερεῖς) κτλ.

Ἀγιοδῆμα, *αἰουδῆμα*, *δημόθυρα*, *κοντοχώνερας* (ὁ ἄλλως σωλέας), *ἀέρας* (=τὸ ἱερὸν τραπεζομάνδηλον, ἐφ' οὗ τελεῖται ἡ ἀναίμακτος θυσία) κτλ.

Ἀνᾶμα ἢ *νᾶμα* (=ὁ διὰ τὴν θείαν μυσταγωγίαν χρησιμεύων οἶνος), τὸ *ζέο* (=τὸ θερμὸν ὕδωρ καὶ αὐτὸ τὸ ἀγγεῖον, διὰ τοῦ ὁποίου τοῦτο θερμαίνεται), τὸ *καψι* ἢ *κατσι* (Τῆλος) (=τὸ καθιστὸν θυμιατήριον, μὲ τὸ ὁποῖον θυμιάζουν κατὰ

¹⁾ Συνέχεια ἐκ τοῦ Β' ἐτ. τῆς Ἐπετηρίδος ταύτης, σ. 205.

τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Νυμφίου), *θυριατό* (Κεφαλληνία). Ἀγιαστήρα ἢ ἀγιαστούρα, *βρεχιτούρα* (Μάδυτος), *φωτιστήρα* (Αἴνος), *ρανιστέριν* (Πόντος) (= ἡ δέσμη ἀνθέων, ἰδίᾳ βασιλικῶν, δι' ἧς ραίνουν οἱ ἱερεῖς κατὰ τοὺς ἀγιασμούς).

Σφραῖδα, *σουφραγίδα*, *σφραγιστήρι*, *σφραῖστηρό*, *τυπάρι* (Σύμη), *μαργαρίτα* (Ἦπ.), *παναγιάρι* (Μάνη), *βλόῦρους* (Αἰτωλ.), (= ἡ ξυλίνη σφραγὶς τῶν προσφορῶν).

Ὄνομασίαι ἑορτασίμων ἡμερῶν: *χροσιάρα μέρα*, *ἀλαφρόσκολη*, *συνόρατα τοῦ χρόνου*, *Νικολοβάρα*, *Χστοπάσκαλο*, Ἀσπροβδόμαδο καὶ εἴ τις ἄλλη.

Β'. Θεός.

Δημῶδεις δοξασίαι περὶ Θεοῦ καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτοῦ εἰς τ' ἀνθρώπινα.

Λέξεις, φράσεις, παραδόσεις, παροιμίαι καὶ παραμύθια, δίστιχα, εὐχαὶ καὶ κατάρααι ἐμφαίνουσαι τὴν παντοδυναμίαν, τὴν πανσοφίαν, τὴν πρόνοιαν καὶ τὰς ἄλλας ιδιότητας τοῦ Θεοῦ. Παραδείγματα:

Ἀφέντης οὗ Θεός (Αἰτωλία). «Καλὸν ξημέρωμαν, ἀφέντη μου, Θεέ μου» λέγουν οἱ Κύπριοι ἀνοίγοντες τὸ πρωτὶ τὴν ἐξώπορταν καὶ ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας τῶν συγχρόνων κάμνουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ὁ Μεγαλοδύναμος. Ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ! Ὁ Θεός νὰ βάλῃ τὸ χέρι του! Σήκωσ' ὁ Θεός τὸ χέρι του. Ἐκεῖνος ἀπὸν *συννεφιᾶ* κι ἀπὸν *βροντᾶ* καὶ βρέχει (Κρήτη). Φύλλο δὲν πέφτει ἀπὸ δεντρὸ χωρὶς τὸ θέλημά σου! (Κρήτη). Ὁ Θεός σκάλας χτίζ', ἄλλ' ἀνεβαίν' νε κι ἄλλ' κατεβαίν' νε (Τραπεζοῦς). Δὲν κρυώνει ὁ γδυμνός, ἅμα τὸν σκεπάζει ὁ Θεός (Μανιάκι). Πού' χει τὰ θάρρη του στὸ Θεὸ ἀδείπνητος δὲ θέτει κι ἄ θέση καὶ καμιὰ φορὰ, ὁ ὕπνος τότε θρέφει (Κρήτη). Ὅσο κι ἂν γεράσῃ ὁ Θεός δέκα Ἅγιους καταπονᾶ. Κεφάλι πὸν φυλάγ' ὁ Θεός, ὁ κόσμος δὲν τὸ βλάπτει.— Ὁ Θεός μοιράζει τὰ ροῦχα κατὰ τὴν κρυάδα.— Βλέπει ὁ Θεός! κ.τ.λ.

Θεϊκό, ἐπὶ ἀνεξηγήτων καὶ ἀσυνήθων φυσικῶν φαινομένων, οἷον πλημμύρας, σεισμοῦ κ.τ.τ. *θεοτικὴ φωτιά* (Κρήτ.), *θεογέφυρο* (βράχος διατρυπηθεὶς εἰς τὴν βάσιν του ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ Καλαμᾶ παρὰ τὴν Ζίτσαν) κλπ.

Γ'. Ἅγιοι.

α) *Δημῶδεις δοξασίαι περὶ τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἁγίων καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτῶν εἰς τ' ἀνθρώπινα.*

1. Ποῖαι ιδιότητες ἀποδίδονται εἰς τοὺς Ἅγίους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ παρετυμολογίας τοῦ ὀνόματός των ἢ ἐξ ἄλλων λόγων; Π.χ. ὁ ἅγιος Ἐλευθέριος «ξελευτεράν' τις ἔγκυες», τὸν ἄη Στάση (ἅγ. Εὐστάθιον) «τὸν τάζουν

αί αίμορροοῦσαι γυναῖκες, νὰ σταθῇ ἡ ἀρρώστεια των» (Κάρπαθ.), ὁ ἅγιος *Ρούφνης* (Ὀνούφριος) ρουφᾷ τὰ στάχνα τῶν θεριζόντων ἢ ἀλωνιζόντων κατὰ τὴν ἑορτὴν του (12 Ἰουνίου) (Σύμη), ὁ ἅγιος *Ἀκουφος* (Ἰάκωβος) θεραπεύει τοὺς κωφοὺς (Κύπρος), ὁ ἅγιος *Μηνᾶς* καὶ ὁ ἅγιος *Φανούριος* φανερόνουν τὴν τύχην ἢ τὸ χαμένο ζῶο ἢ πρᾶγμα, ὁ ἅγιος *Ἀρμογένης* (Ἐρμογένης) θεραπεύει τοὺς πάσχοντας τὰς ἀρθρώσεις (τοὺς ἄρμούς), ὁ *Ἀγιοκλαυῖνος* (ἅγιος Κλήμης) θεραπεύει τὴν κλάψα (Λῆμν.), ὁ ἅγιος *Προκόπιος* μνημονεύεται ἰδιαίτερος εἰς τὰ προικοσύμφωνα, γιὰ νὰ προκόψῃ τ' ἀντρογυνο κτλ.

2. Τίνων ἀσθενειῶν καὶ παθῶν θεωροῦνται ἰατῆρες ἢ φύλακες καὶ προστάται ὁ ἅγιος *Ἀνδρέας*, ἡ ἅγια *Βαρβάρα*, ὁ ἅγιος *Σπυρίδων*, ὁ ἅγιος *Μόδεστος*, ἡ ἅγια *Πελαγία*, ὁ ἅγιος *Παντελεήμων*, ἡ ἅγια *Ἀναστασία*, ὁ ἅγιος *Χαράλαμπος*, ὁ ἅγιος *Γεράσιμος* καὶ οἱ λοιποὶ ἅγιοι; — Ποῖοι οἱ προστάται ἅγιοι τῶν ναυτικῶν, τῶν ἀμπελουργῶν, τῶν ποιμένων κλπ. καὶ ποῖαι παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς τὴν ιδιότητά των αὐτῆν; Π. χ. ἡ *Παναγία* θεωρεῖται ἐν Λέρῳ προστάτις τῶν ναυτιλλομένων καὶ κάθε πλοῖον ποὺ καταπλέει ἀπὸ μακρὸν πλοῦν ἀγιάζεται μὲ τὴν εἰκόνα τῆς *Παναγίας* τοῦ Κάστρου. Ποῖος ὁ ἔφορος τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἀνέμων, τῶν βροντῶν καὶ τῶν ἀστραπῶν;

Παράστασις τῶν προστατῶν Ἀγίων τυπικὴ εἰς εἰκόνας: π. χ. ὁ ἅγιος *Στυλιανὸς* μὲ βρέφος ἐσπαργανωμένον εἰς τὴν ἀγκάλην, ὁ Ἀρχάγγελος *Μιχαήλ* μὲ μίαν ψυχὴν ἢ μὲ τὴν ρομφαίαν εἰς τὴν χεῖρα, ὁ ἅγιος *Φανούριος* μ' ἓνα κερὶ εἰς τὸ χέρι. Διηγήσεις περὶ ἐπεμβάσεως τῶν Ἀγίων εἰς τὰ ἀνθρώπινα.

3. Πολιοῦχοι καὶ ἄλλοι τοπικοὶ («μικροὶ ἢ φτωχοὶ») Ἀγιοὶ. Διηγήσεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων αὐτῶν. Ἡμέραι καὶ τρόπος ἑορτασμοῦ αὐτῶν.

β) *Ἐπικλήσεις Ἀγίων* (ἀφέντη μ' *Ἀηγιώργη*, *Παπποῦ Νικόλα* κτλ.) καὶ ἐπίθετα αὐτῶν προερχόμενα:

1. ἀπὸ τὸν τόπον τῆς λατρείας ἢ ἀπὸ ἰδιάζοντα γνωρίσματα τοῦ ναοῦ (π. χ. *Παναγία ἢ Τηνιακιά*, ἡ *Καστριανή*, ἡ *Βλαχερνιώτισσα*, ἡ *Χρυσοσπηλιώτισσα*, ἡ *Κακοπέραντη*, ἡ *Σαραντασκαλιώτισσα*, ἡ ἅγια *Καταπουλιανή*, ἡ *Κρασοπωλήτισσα* ἐν *Κερκύρα*, ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία της εἶναι εἰς τὴν ἐνορίαν τῶν οἰνοπωλῶν τῆς ἀγορᾶς, ὁ *Ἀηλίας* ὁ *Ψηλορείτης*) ἢ ἀπὸ ἰδιάζουσάν τινα παράστασιν τοῦ Ἀγίου ἐν εἰκόνι (π. χ. *Παναγία ἢ Γαλατοῦσα* ἢ *Γλυκοφιλοῦσα*, (ἢ *θηλάζουσα* ἢ *φιλοῦσα* τὸ *Βρέφος*), ἡ *Γουρλομάτα* (διὰ τὸ βλοσυρὸν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς εἰκόνας, *Λέρος*), ἡ *Μεγαλομάτα* (*Κατιρλί Βίθυν.*, *Σκόπελος*), *Ἀηγιάννης* ὁ *Ἀποκεφαλίστης*, *Ἀηγιώργης* *Καβαλλάρης* κτλ.

2. ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος τῆς ἐκκλησίας. Π.χ. Παναγία ἢ Καλιγοῦ, ἢ Περλιγκοῦ, ἢ Στεφάνα, ἢ Μπεναρδοῦ, ἅγιος Νικόλαος ὁ Ραγκαβᾶς.

3. ἀπὸ τὸν χρόνον τοῦ ἑορτασμοῦ ἢ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, μὲ τὰς ὁποίας συμπίπτει ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου. Π.χ. Παναγία ἢ Μεσοσπορίτισσα, ἐπειδὴ ἡ ἑορτὴ τῆς συμπίπτει μὲ τὰ μέσα τῆς σπορᾶς τῶν ἀγρῶν, Παναγία τῆς ἀποσοδειᾶς (τὸ Γενέθλιον τῆς Παναγίας), ὡς ἑορτάζουσα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου, τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Τριανταφυλλᾶ ἢ τοῦ Βλασταρᾶ (8 Μαΐου), διότι τότε βλαστολογοῦν τ' ἀμπέλια, τοῦ Πετμεζᾶ, διότι τότε βράζουν τὰ πετιμέζια, Παναγία ἢ Ἀκαθὴ (Παρασκευὴ Ε' ἑβδ. Νηστειῶν) ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου.

4. ἀπὸ ἰδιότητα ἀποδιδομένην εἰς τὸν Ἅγιον. Π.χ. Καϊλιώτης λέγεται ὁ ταξίαρχος Μιχαήλ, «διότι καίει τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἀφαρπάζει τὰ φίλτατα» (Σύμη), ἢ Κουρκουνιώτης, διότι «κουρκουνᾶ» (=κρούει τὴν θύραν) καὶ ζητεῖ τὴν ψυχὴν, Παναγία ἢ Ὁδηγήτρα, ἢ Γληγοροπάκη, ἢ Ξεσκλαβώτρια, ἢ Φανερωμένη (ποὺ φανερώνει τοὺς ξενιτεμένους), ἢ Ποιολύτρια, ἢ Ἐλεοῦσα ἢ Δεχοῦσα.

5. ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας, ποὺ ἐπιβάλλει ὁ Ἅγιος εἰς τοὺς μὴ σεβομένους τὴν μνήμην του. Π.χ. Ἀηγιάννης ὁ θερμολόγος ἢ ριγολόγος, ἐπειδὴ τιμωρεῖται μὲ ρῖγος ἢ πυρετὸν ὁ μὴ νηστεύων τὴν ἡμέραν τῆς ἀποτομῆς τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου (29 Αὐγούστου), Ἀηγιάννης ὁ σπασοκάδης ἢ σπαζοκαρούτης, Παναγία ἢ Καυροδεματοῦσα (28 Ἰουλίου), ἁγ. Ἀνδρέας ὁ τρουποτηγανίτης, διότι τρουπᾶ τὸ τηγάνι, ἂν δὲν κάμουν τηγανῖτες κλπ.

γ) **Ἐπιφάνειαι Ἁγίων.** Θαυμάσιαι βοήθειαι καὶ θεραπείαι ἢ τιμωρίαι ἐπιβαλλόμεναι ὑπ' αὐτῶν. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Ἐν παραδείγμα: «Ὁ Ἅγιος Σπυρίδωνας πολλὰς φορές βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά του στὴν Κέρκυρα, ποὺ εἶναι τὸ λείψανό του, καὶ γυρίζει τὴ θάλασσα καὶ τὴ στεριά, γιὰ νὰ κάμῃ καλὰ καὶ νὰ βοηθήσῃ κείνους ποὺ τὸν ἐπικαλοῦνται. Γι' αὐτὸ χαλάει τὰ ὑποδήματά του καὶ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ τοῦ τ' ἀλλάζουν κάθε τόσο» (Πολίτου, Παραδόσεις Α', ἀρ. 200, σελ. 112).

δ) **Διηγήσεις περὶ ποινῶν ἐπιβληθειῶν εἰς ἁγίους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ** διὰ παράβασιν καθήκοντος, π.χ. νὰ διανύσουν ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ὑπηρετᾶται ἀνθρώπων κτλ.

ε) **Ἅγιοι ἐκ παρανοήσεως:** ἡ ἁγία Σωτήρα, ἐκ τῆς ἑορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, ἡ ἁγία Τετράδη, ἢ Ἀκάθιστος (Πόντ.), ὁ Ξορκὸς ἅγιος (Κύπρ.), ἡ ἁγία Βλαχέραινα ἐν Σωζουπόλει, Ἄρτη κ. ἄ. ἐκ τοῦ ὅτι τὴν 2αν Ἰουλίου ἑορτάζεται ἡ κατάθεσις τῆς τιμίας ἐσθῆτος τῆς Θεοτόκου εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν κτλ.

Δ'. Ἐκκλησίαι, εἰκόνες, σταυρός, λείψανα ἁγίων.

α) Παραδόσεις περὶ τῆς ιδρύσεως ἐκκλησιῶν ἢ περὶ εὐρέσεως εἰκόνων, λειψάνων Ἁγίων ἢ ἐκκλησιῶν δι' ἐνυπνίων κλπ. Ἄλλαι διηγήσεις περὶ θαυμασίας ἐγκαταστάσεως λατρείας.

Παράδειγμα: «Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος παρουσιάστηκε κάποτε καὶ εἶπε, ὅπου θὰ πάη καὶ θὰ μείνη καὶ θὰ ψοφήσουν δύο μοσχάρια, ἐκεῖ νὰ τοῦ φτιάσουν ἐκκλησία. Αὐτὸ καὶ ἔγινε κ' ἔτσι χτίστηκε στὴ Βέροια ὁ Ἁγιαντώνης, ὅπου πᾶνε τοὺς τρελλοὺς καὶ γιατρεύονται» (Βλάστη Μακεδονίας).

Διηγήσεις περὶ λειψάνων Ἁγίων καὶ εἰκόνων ἐπιπλευσῶν καὶ προσομιζομένων εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγόμενον τόπον, περὶ ματαιώσεως τῆς οἰκοδομῆς ἐκκλησίας εἰς τόπον μὴ ἄρεστον εἰς τὸν Ἅγιον. Ἄλλα θαύματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν κτίσιν ἐκκλησίας. Μῦθοι σχετικοὶ μὲ τὴν ὀνομασίαν τῆς ἐκκλησίας. (Π.χ. τῆς Καπνικαρέας, τῆς Χρυσοκελλαριᾶς κλπ.).

β) Εἶδη ἐκκλησιῶν: Π.χ. ξωκλήσι καὶ ξωμονάστηρο, ἐκκλησία νοικοκυρησιμὰ (ἀνήκουσα εἰς ὠρισμένους νοικοκύρηδες ἢ μερδικάρηδες, οἱ ὅποιοι ἔχουν τ' ἀνδρικὰ στασίδια (τὰ μερδικὰ) ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ γυναικεῖα στασίδια εἰς τὸν νάρθηκα, Κάρπαθος), ἐκκλησία κοινὴ κτλ. Ἐκκλησίαι ἀνήκουσαι εἰς ἴδια γένη, διοικήσεις καὶ συντήρησις αὐτῶν.

γ) Παραδόσεις περὶ χαλασμάτων ἐκκλησιῶν, περὶ τιμωρίας τῶν ἀποπειρωμένων νὰ κατεδαφίσουν ἐκκλησίαν ἢ νὰ οἰκοδομήσουν εἰς τόπον ὅπου προὔπηρχε ἐκκλησία κτλ.

δ) Πίστις, ὅτι ὁ ναὸς εἶναι κατοικία τοῦ Ἁγίου. Π.χ. διὰ τὸν ἅγιον Γιώργη, ἠρειπωμένην ἐκκλησίαν εἰς τὰ Περιβόλια Κρήτης, λέγουν: «Ὁ Ἅγιος εἶναι ζωντανός. Μιὰ βραδεῖά, περασμένα μεσάνυχτα, ἀποσπερίζαμε ὄξω στὸ σοκάκι. Ἄξαφνα ἀκούσαμε μοσκομυρωδιά. ... Σίμωσα καὶ στὸ χάλασμα. Προσκυνῶ τὴ χάρη του: ἔβγαине ἀπὸ κεῖ ἡ μυρωδιά. Θά'ταν ἡ ὥρα πού ὁ Ἅγιος γύριζε πίσω στὴν ἐκκλησία του» (Ἐπ. Κρητικῶν σπουδῶν, Γ' 324).

ε) Ἐγκαίνια ἐκκλησιῶν (ἢ καὶ ὀλοκλήρου χωρίου). Τρόποι ἀποπομπῆς τοῦ διαβόλου (ἢ κακῶν πνευμάτων) ἀπὸ τοῦ χώρου, ὁ ὅποιος μέλλει νὰ καθοσιωθῇ εἰς τὴν λατρείαν. Τελεταὶ καθαρτήριοι καὶ ἀποτροπιαστικαὶ (π.χ. περιφερικὴ ἀρότριάσις διὰ διδύμων μόσχων καὶ ταφὴ αὐτῶν ζώντων ἢ ἐκπνεόντων κτλ.). Βλ. παραδείγματα ἐν Λαογραφίᾳ τ. Ζ, σελ. 474,476 καὶ 513 κ. ἔ.

ς) Εἰκόνες θαυματουργοί. (Εἰκόνες. δακρύουσαι, φωνοῦσαι, «ἀντιφωνηταί», κινούμεναι, θαυματουργοῦσαι. Εἰκόνες μὴ δεικνύμεναι (Σακελλαρίου Κυπριακὰ Α' 218). Π.χ. αἱ «ἀχειροποίητοι», αἱ ὡς ἐκ θαύματος σωθεῖσαι, ἐκ πυρός ἢ ἐξ

ἄλλης αἰτίας μελανωθεῖσαι κλπ. Διηγήσεις περὶ θαυμάτων. Π.χ. «*Δάκρυ ἢ ἴδρω, ἅμα σταλάξῃ ἀπὸ τὴν εἰκόνα Ἁγίου, εἶναι κακὸ σημεῖο καὶ δείχνει πείσμα καὶ ὀργὴ τοῦ Ἁγίου ἢ λύπη*» (Ἡπειρος).

ζ) Καθαγιασμός τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως ἁγίας εἰκόνας καὶ χοῆσις αὐτοῦ πρὸς ἱερατικούς σκοποὺς (χῶμα ἀπὸ τὴν εὐρεση κλπ.).

η) Μὲ ποίους τρόπους καθαγιάζεται μία καινουργῆς εἰκὼν ἢ ἓνας σταυρός; Δοκιμασία Τιμίου Ξύλου ἢ ἁγίων λειψάνων. Φυλακτὰ ἀπὸ Τίμιον Ξύλον, τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν ἢ ἀφομοιώσεως τοῦ Τιμίου Ξύλου μὲ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Π.χ. εἰς τὸ Γρίζι τῆς Πυλίας, «ἓνας σταυρὸς γιὰ νὰ γίνῃ φυλαχτό, πρέπει νὰ τὸν πᾶν στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸν λειτουργήσουν τρεῖς φορὲς καὶ νὰ τὸν περάσουν ἀπὸ σαράντα κύματα». Εἰς τὴν Κύπρον μερικοὶ χαράσσουν τὸ δέσμα των, διὰ νὰ θέσουν ἐντὸς ἐλάχιστα μόρια Τιμίου Ξύλου καὶ ὕστερα ράπτουν τὸ δέσμα ἄλλοι διανοίγουν φλέβα τινὰ καὶ προσπαθοῦν νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὸ σῶμα διὰ τοῦ κυκλοφορικοῦ συστήματος μόριόν τι τοῦ Τιμίου Ξύλου.

Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται ἡ δοκιμασία τοῦ Τιμίου Ξύλου ἢ τῆς ἁγίας εἰκόνας ἢ τῶν λειψάνων Ἁγίων; — Δύναμις τοῦ Σταυροῦ πρὸς ἀποδιοπόμψην τοῦ διαβόλου καὶ πονηρῶν πνευμάτων. *Σταυρώματα*: π.χ. *σταυρώνουνε τ' ἀλώνι ὁ Σταυρὸς εἶναι δύναμη τοῦ Θεοῦ, ὄπλο· δίχως τὸ σταυρὸ μὴν περπατῆς* (Μανιάκι). Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις καὶ συνήθειαι.

θ) Θέσις τοῦ εἰκονοστασίου ἐν τῇ οἰκίᾳ: εἰς τὸν κοιτῶνα ἢ εἰς τὸν προθάλαμον ἢ εἰς τὴν σάλαν; Πῶς μοιράζονται αἱ ἅγιοι εἰκόνες μεταξὺ τῶν τέκνων μιᾶς οἰκογενείας; Περιλαμβάνεται εἰς τὰ προικιὰ τῆς νύφης καὶ εἰκόνισμα καὶ πῶς τοῦτο συνοδεύεται; Ποῦ συνηθίζουσιν εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τῆς εἰκόνας νὰ ἀναγράφουν χρονικὰ τῆς οἰκογενείας (π.χ. τὴν ἡμέραν γεννήσεως ἢ βαπτίσεως τέκνου, τὴν ἡμέραν γάμου κλπ.) ἢ ἄλλα σημειώματα (σεισμόν, σιτοδείαν κλπ.);

ι) Καθαρισμός καὶ προσκύνησις εἰκόνων. Γίνεται πλύσις τῶν εἰκόνων τοῦ εἰκονοστασίου κατὰ τὰ Θεοφάνεια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὴν Ἰμβρον μεταφέρουσιν τὰς εἰκόνας εἰς τὴν παραλίαν καί, ἅμα ἁγιαστοῦν τὰ νερά, τὶς βουτοῦν στὸ νερὸ ἢ παίρουν μ' ἓνα βαμβάκι νερὸ ἀπὸ σαράντα κύματα καὶ τὶς πλύνουν. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὸν Κατάλακκον Λήμνου κατὰ τὴν ἑορτὴν Ἁγίου τινὸς «φέρουσιν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τὸ σπίτι στὴν ἐκκλησία καὶ τὴν θέτουν στὸ προσκυνητάρι· τὴν φέρουσιν στὴν ἐκκλησία νὰ δοξαστῆ, νὰ προσκυνηθῆ. Ἄμα περάσῃ ἡ γιορτὴ τὴν παίρουν πάλι».

ια) Σήμαντρα καὶ καμπάνες. Εἶδη καὶ σχήματα σημάτων, τρόποι

κρούσεως αὐτῶν. Πότε «*χηρεύουν*» οἱ καμπάνες ; Πότε χτυποῦν τὸν «*Ἀδάμ*», δηλ. τὸ ξύλινον ἢ σιδηροῦν σήμαντρον (σίδερο, κόπανο κτλ.);

Ε'. Ἀγιάσματα, ἀνεμονέρια.

α) Πηγαὶ ὕδατος καθηγιασμένα (ἀγιάσματα). Τόπος, ἐξ οὗ ἀναβλύζει τὸ ὕδωρ, καὶ Ἅγιος, παρὰ τοῦ ὁποίου λαμβάνει τοῦτο τὴν ἱαματικὴν του δύναμιν. Ποία ἡ θεραπευτικὴ του ἰδιότης καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐλέγχεται ἡ ἀγιότης του; Π.χ. ΒΔ τῆς Σινώπης «*στὸν ἅη Παντελέο ἔβγαινε ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς βράχους νερό, ἀγίασμα. Ὅσοι ἔπασχαν ἀπὸ ψῦχο, λούζονταν ἐκεῖ καὶ γίνονταν καλά*». Εἰς τὸν Ἄσώματον Ρεθύμνου «*οἱ γυναῖκες παίρνουν νερὸ ἀπὸ τὸ ἀγίασμα τοῦ ἀγίου Νικολάου τοῦ Κουρταλιώτη καὶ ἀνεπήζουν καὶ βγαίνει τὸ προζύμι ἢ παίρνουν ἓνα χαλικάκι ἀπὸ τὴν πηγὴ, τὸ βάζουν ἐπάνω στὰ ψωμιά καὶ χωρὶς νὰ τοὺς βάλουν προζύμι ἀνεβαίνουν*». Ἀγίασμα τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ ἐν Κύπρῳ ἐντὸς φιαλιδίου τοποθετεῖται ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τῆς οἰκίας ὡς προφυλακτικὸν κατὰ τῆς μαγείας. Ποῖαι αἱ ἄλλαι χρήσεις ἀγιασμάτων;

Πανηγύρεις παρὰ τὰ ἀγιάσματα. Συνηθίζουσιν οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα νὰ θυσιάζουσιν ἐκεῖ ἓνα πετεινὸν ἢ ἓνα πρόβατον, πρὶν πίουσιν ἢ λουσθοῦσιν εἰς τὸ ἀγίασμα ; Ἀφίνουσιν οἱ λουόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα «*κάτι ἀπὸ πάνω τους*» (τρίχας τῆς κεφαλῆς των, μία φουρκέτα, ἓνα κομμάτι πανί, μία κλωστήσα) καὶ διατί;

β) Ἀγιασμός, ὕδωρ ἡγιασμένον, χρησιμεύει ὡς μέσον καθαροῦ ἢ ἀποτροπιασμοῦ δαιμόνων. Ἀγιασμός τῶν Φώτων ἢ ἄλλων ἑορτῶν. Χρήσις αὐτοῦ π.χ. πορτοκάλια βαπτισμένα εἰς τὸν ἀγιασμόν τῶν Φώτων ἔχουσιν κατὰ τὰ πιστευόμενα ἐν Κύπρῳ τὴν δύναμιν νὰ καταπαύουσιν τὴν τρίκυμίαν τῆς θαλάσσης (ὅπως τὰ πορτοκάλια κυλίουσιν εὐκόλα, ἔτσι καὶ τὰ μεγάλα κύματα κυλίουσιν γρήγορα πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ καταπαύει ἡ τρίκυμία). Ἄλλοι τρόποι ἀγιασμοῦ τοῦ ὕδατος. Π.χ. φιάλη βουλωμένη μὲ βαμβάκι κρεμάται πρὸ τῶν εἰκόνων τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ μεταβάλλεται εἰς ἀγιασμόν (Λέσβος). Ὁ ἀγιασμός ἡμερώνει τὰ νερὰ τῆς θαλάσσης, ἰδίως μετὰ τὰ Φῶτα. Πλύσεις, ραντισμοὶ κτλ. «*Νερὸν τῶν 12 Εὐαγγελίων*» θεραπεύει τὴν ἡμικρανίαν (Κύπρ.).

γ) Ἀπόμυρα, ἤτοι ὑπολείμματα μύρων, ὕδωρ ἢ ἔλαιον κανδήλας καὶ ἀπόκαυμα αὐτῆς. Ἀπομύρισμα ἢ συνάλειμμα (βαμβάκι μὲ τὸ ὁποῖον ἀποσπογγίζουσιν ἱερὰν εἰκόνα), ἀπονιψίδια (νερὸν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως, νιπτομένου μετὰ τὴν τέλεσιν ἱερούργιας), ὡς φάρμακα πόνων.

δ) Ἀνεμονέρια ἢ βρωμονέρια. Ποῦ εὐρίσκονται ταῦτα; Ὑπάρχει πλησίον τοιαύτης πηγῆς κανένα ἐξωκλήσι ; Ποία δοξασία σχετίζεται μὲ τὸ ἀνεμονέρι ;

(Κατοικία νεράιδας ἢ τόπος συχνάζομενος ἀπὸ δαίμονας;) Μὲ ποίας προφυλάξεις πηγαίνουν εἰς τὸ ἀνεμονέρι καὶ κατὰ ποίους τρόπους κάνουν χρῆσιν αὐτοῦ; Ρίπτουν νομίσματα, γλυκύσματα ἢ ἄλλα πράγματα εἰς τὴν πηγὴν; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὸ Γουρνάκι τῶν Βενιζίων «ἅμα κανεῖς ἀρρωστήση, ξεκινάει ἀπὸ τὸ σπίτι του, πρὶν φέξη, καὶ χωρὶς νὰ κρίνη (ὀμιλήση) καθόλου, πηγαίνει εἰς τὸ ἀνεμονέρι (εἰς μίαν ὄχθην τοῦ Ἀλιάκμονος ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγ. Κυριακῆς), παίρνει νερό, βρέχει τὸ μέρος ὅπου πονεῖ καὶ πίνει λιγάκι. Ἐντὸς τῆς πηγῆς ρίπτει νομίσματα, ἀλλὰ καὶ κουτάλι». Μὲ ποίας προφυλάξεις παίρνουν ἀνεμονέρι, ὅταν ὁ ἀσθενὴς δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μεταβῇ ὁ ἴδιος εἰς τὴν πηγὴν;

Γ'. Νηστεία.

α) Τετάρτη καὶ Παρασκευή. Ἐξήγησις τῆς κατ' αὐτὰς νηστείας. Π.χ. «Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ νηστεύουμε, γιατί τῆ Μεγ. Τετάρτη κρίθηκε ὁ Χριστὸς καὶ τῆ Μεγ. Παρασκευὴ σταυρώθηκε» (Τῆνος). Καταλύουν τὴν νηστείαν, ἂν συμπέσῃ Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν μεγάλη τις ἑορτή, ὡς τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἢ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου; Τί φοβοῦνται ἐκ τῆς παραβάσεως;

β) Ἄλλαι ἡμέραι καὶ περίοδοι νηστειῶν. Σημασία καὶ ἐξήγησις αὐτῶν. Πρὸβλ. δευτεριάζω=νηστεύω τὴν Δευτέραν (Πόντος). Ποῦ νηστεύουν κάθε Σάββατον καὶ ἐκ τίνος λόγου;— Ποῦ τηρεῖται νηστεία πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν Ταξιαρχῶν; Πῶς ἐξηγεῖται αὕτη; Ἄλλαι νηστεῖαι πλὴν τῶν κοινῶς ἀνεγνωρισμένων.

γ) Νηστεῖαι ἐπιβαλλόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις ἢ πρὸς ποινὴν. Π.χ. εἰς περίπτωσιν λοιμοῦ «ὁ δεσπότης ἔβγαζε πανταχοῦσα νὰ νηστεύουν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ κι ἀπὸ λάδι μιὰ βδομάδα κι ὕστερα νὰ πλυνθοῦν καὶ νὰ καθαριστοῦν καὶ νὰ κάνουν λιτανεία». Ποῦ καὶ πότε συνέβη τοῦτο; Νηστεύουν ὅσοι πρόκειται νὰ στεφανωθοῦν;

δ) Μορφαὶ τῆς νηστείας: φαγητὰ νηστήσιμα, ἀποχὴ ἀπὸ ὠρισμένα φαγητὰ, ἀπὸ διασκεδάσεις καὶ ἄλλας τέρψεις.

ε) Εἶδη νηστείας καὶ ἔθιμα νηστευτῶν. Πρὸβλ. μονάζω=τηρῶ νηστείαν ἐπὶ 36 ὥρας (μίαν νύκτα καὶ δύο ἡμέρας), ἐβδομαδιάζω=νηστεύω ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα. Μονοφαγία ἢ μονοσιτεία=τὸ λαμβάνειν τροφὴν μίαν μόνον φορὰν τὴν ἡμέραν κατὰ τὸ Τετραδοπαράσκευο ἢ καὶ τὰς Σαρακοστάς. Τριήμερο (τρίμερο, τριπλῆ, Θεοδώριμαν κτλ.). Δεκαπεντισμὸς, π.χ. εἰς τὴν Θήραν πολλαὶ οἰκογένειαι ἐκστρατεύουν τὴν 1ῃν Αὐγούστου εἰς τὴν Ἁγία Μονή, εἰς τὴν Ἁγία Ἐλέσσα, εἰς τὰ Μερτίδια καὶ μένουν ἐκεῖ γιὰ τὴ χάρη τῆς ὡς τὶς 15 «ἐν νηστείᾳ καὶ προσευχῇ» (δεκαπεντίζουσι). Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

Ζ'. Καθαρμοί.

α) Ποιοι θεωρούνται ἀκάθαρτοι; Π. χ. οἱ λεχῶνες, οἱ ἐλθόντες εἰς ἐπαφήν μὲν νεκρόν, οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ κηδείας. Τίνες ἄλλοι;

β) Μέσα καθαροῦ: νερὸ θαλασσινὸ (40 κύματα), νερὸ τῆς χούρχουλης τοῦ μύλου, φωτιά, καινούργια φωτιά ἢ ξυλοφωτιά, ἀναποδοφωτιά, ἀγιασμός, σαρανταλείτουργο κττ. Παραδείγματα: εἰς τὰς Καλάμας συνηθίζουν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως νὰ πέφτουν στὴ θάλασσα, νὰ περνοῦν σαράντα κύματα. Εἰς τὴν Σάμον μὲ τὸ νερὸ ποὺ παίρνουν τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἀπὸ τὴν θάλασσαν ραντίζουν τὸ σπίτι ὁλόκληρο. (Βλ. ἔθιμα Ἀναλήψεως, 5). Εἰς τὴν Ἄνδρον «πρὸς σωφρονισμόν ἀπίστου συζύγου εὗχονται ἓνα σαραντάρια κατὰ τοῦτο τὰ ἐνδύματα τοῦ ἀπίστου κατατίθενται ὑπὸ τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν, ἵνα ἀγνισθῶσιν ἐπὶ σαράντα ἡμέρας, καθ' ἃς ὁ ἱερεὺς θὰ λειτουργῇ». Τέλεσις ἀγιασμοῦ πρὸς καθαρόν οἰκίας, στάνης κλ. καὶ πρὸς ἀποδιοπόμπησιν μιάσματος ἢ ἄλλου κακοῦ.

γ) Καθαρὸς διὰ τὴν θείαν μετάληψιν (Βλ. κατωτέρω).

Η'. Ἡ θεία μετάληψις.

α) Πότε μεταλαμβάνουν τὰ βρέφη, τὰ παιδιά καὶ οἱ ἡλικιωμένοι; τὰ κορίτσια, οἱ χῆρες κλ., ὑπὸ ὁμαλὰς συνθήκας; Π. χ. τὰ βρέφη, ἅμα βαπτισθοῦν, πρέπει νὰ μεταλάβουν τρεῖς φορὰς κατὰ τρεῖς διαδοχικὰς Κυριακάς. Ποῖος φέρει τὸ βρέφος εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ποῖος κρατεῖ τὴν λαμπάδα τῆς βαπτίσεως; Μεταλαμβάνουν οἱ μελλόνυμφοι, οἱ μέλλοντες νὰ ταξιδεύσουν ἢ ν' ἀναλάβουν ἐπικίνδυνον ἐπιχείρησιν; Μεταλαμβάνει ὁμαδικῶς τὸ πλήρωμα πλοίου πρὸ τοῦ ἀπόπλου διὰ μακρινὸν ταξίδιον ἢ μετὰ θαυμαστὴν διάσωσιν ἀπὸ θαλασσίου κινδύνου;

Εἰς τὴν Κορώνην τ' ἀνύπαντρα κορίτσια καὶ οἱ χῆρες δὲν μεταλαμβάνουν τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, ἀλλὰ μίαν Κυριακὴν τοῦ Δεκαπενταύγουστου ἢ ἓνα ἀπὸ τὰ Σάββατα τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς. Τὰ βρέφη καὶ τὰ παιδιά μεταλαμβάνουν τὸ Μέγα Σάββατον τὸ πρωί, οἱ δὲ ἡλικιωμένοι τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως, ἀφοῦ παρακολουθήσουν ὁλόκληρον τὴν λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα.

β) Προπαρασκευὴ διὰ τὴν θείαν μετάληψιν. Νηστεία, καθαρὸς σωματικὸς, ἔξομολόγησις, συγχώρησις παρὰ οἰκείων καὶ γειτόνων. Ἐν παράδειγμα. Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν παραμονὴν ποὺ θὰ πάη κανεὶς νὰ μεταλάβῃ πρέπει νὰ λουστῇ, νὰ κόψῃ τὰ νύχια χεριῶν καὶ ποδαριῶν, ν' ἀλλάξῃ ἀπὸ πουκαμισοῦ καὶ νὰ ντυθῇ μὲ τὰ καλά του. Πρὶν ξεκινήσῃ γιὰ τὴν ἐκκλησίαν, βγαίνει στὴν ἐξώπορτα καὶ καλεῖ τοὺς γείτονες ὀνομαστικῶς: «Γειτόνισσες, χωρᾶτε με, πάω νὰ κοινωνήσω!» Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας τὰ παλαιότερα χρόνια, ὅσοι ἐπρόκειτο νὰ κοινωνήσουν

ἑστέκονταν εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐφώναζαν εἰς τὸ ἐκκλησίασμα: «Σχω-
 ρᾶτε με, χριστιανοί, καὶ Θεὸς συχωρέσει σας!» οἱ δὲ ἄλλοι ἀπαντοῦσαν: «Συχωρε-
 μένος νὰ εἶσαι! Ὁ Θεὸς νὰ σὲ συχωρέση!».

γ) Τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν θείαν μετάληψιν καὶ μετ' αὐτήν.
 Ὑπάρχει συνήθεια ὁ μεταλαμβάνων νὰ κρατῇ λαμπάδα εἰς τὴν χεῖρα; Τί συμβο-
 λίζει αὕτη;

δ) Εἰς ποίους καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἀπαγορεύεται ἡ
 θεία μετάληψις κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν; Π.χ. εἰς τὰς ἐγκύους ποὺ ἀπέβαλον,
 τοὺς παρανόμως συμβιοῦντας (τοὺς ἀστεφάνωτους), τὰς κοινὰς γυναῖκας κτλ. Ἐπι-
 τρέπεται ἡ θεία κοινωνία εἰς τοὺς πενθοῦντας, πρὶν παρέλθουν 40 ἡμέραι ἀπὸ τοῦ
 θανάτου τοῦ οἰκείου τῶν; Διὰ ποῖον λόγον;

ε) Μεταφορὰ τῶν ἀχράντων μυστηρίων πρὸς κοινωνίαν ἐτοιμοθα-
 νάτου. Τὰ κατ' αὐτὴν ἐθιζόμενα. Διατί, ὅταν πρόκειται νὰ μεταφερθοῦν τὰ ἅγια
 μυστήρια εἰς μακρινὴν ἀπόστασιν, προτιμᾶται ὁ ὄνος παρὰ ὁ ἵππος;

ς) Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι. Τί κάνουν, εἰς τυχὸν χυθῆ ἡ ἅγια
 κοινωνία εἰς τὰ φορέματα τοῦ μεταλαμβάνοντος ἢ κατὰ γῆς; Π.χ. εἰς τὴν Κεφα-
 ληνίαν γέρον ἱερεὺς, φέρων τὰ ἅγια μυστήρια, ἐπάραπάτησε καὶ ἐχύθη τὸ δισκοπό-
 τηρον. Τότε διέταξε τὸ ἐκκλησίασμα νὰ γονατίσῃ, ἐγονυπέτησε καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἐμά-
 ζευσε τὴν χυθεῖσαν ἅγιαν κοινωνίαν μὲ τὴν γλῶσσαν του.

Θ'. Ἀργία.

α) Ποίας ἡμέρας ἢ ἑορτὰς τηρεῖται ἀργία γενικὴ ἢ ὑπὸ μόνων τῶν γυναι-
 κῶν ἢ τῶν γεωργῶν ἢ τῶν μελῶν ὠρισμένης συντεχνίας; Αἱ ἐπικρατοῦσαι ἑκαστα-
 χοῦ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἅμα ἔδωκε ὁ παπᾶς διαταγή, ὅτι ἡ γιορτὴ εἶν'
 ἀλαφρὴ γιὰ τὰ ζιβγάρια, πᾶμε ἂν ὁ παπᾶς πῆ, πὼς ἡ γιορτὴ ἔχει σταυρό, δηλ. εἶναι
 βαρειά, δὲν πᾶμε γιὰ χωράφι». Ἐπίσης εἰς τὴν Αἰτωλίαν οἱ γεωργοὶ «τ' Ἀσπροβδό-
 μαδο» (ἔβδ. Διακαινησίμου) δὲ δουλεύουν γιὰ τὸ χαλάζι, οἱ γυναῖκες κατὰ τὰ Δωδε-
 κάημερα δὲν κάνουν καμιά ἐργασία». Διατί;

β) Ἀργία δι' εἰδικοὺς λόγους. Π.χ. εἰς τὴν ἐορτὴν Ἁγίου
 τινὸς διαφύγη σοβαρὸν κίνδυνον, τάζει νὰ μὴ δουλεύῃ τὴν ἡμέραν αὐτὴν «κι ἂς
 ἔναι ἀλαφρογιορτάδα». — Τ' Ἀγιαντωνιοῦ φυλάμε γιὰ τὸ χαλάζι κτλ.

γ) Συνήθειαι τῆς παραμονῆς. Διακοπὴ πάσης ἐργασίας ὑπὸ τῶν γυναι-
 κῶν, μόλις σημάνη ἡ καμπάνα τοῦ Ἑσπερινοῦ. Πρὸβλ. τὰς παροιμίας: Ἀπὸ βρα-

δουῶ φύλα με καὶ τὸ πρῶτ' ὅ,τι θέλεις κάμε. Πότε πρόκοψ' ἢ καημένη;—Τὸ Σαββάτο πὸν σημαίνει (Κορώνη).

δ') Τιμωρίαι διὰ τοὺς παραβάτας τῆς ἀργίας. Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις.

Γ'. Ἐκκλησιαστικαὶ ποιναί.

Κάνονας, ἀφορισμός, ἀνάθεμα κτλ.

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἐπιβάλλονται αἱ ποιναὶ αὗται καὶ εἰς τί συνίστανται;

Ποία ἢ συμμετοχὴ τοῦ ἐκκλησιάσματος ἢ τοῦ κοινοῦ εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας; Πῶς γίνεται ἡ λύσις τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἡ συγχώρησις;

ΙΑ'. Στοιχειολατρεία.

α') Πῦρ.

1. Δοξασίαι περὶ πυρός: ἄγγελος τῆς φωτιᾶς. Π.χ. «Ἡ φωτιὰ εἶναι ἄγγελος γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ τὴν παραδίνουμε (τ. ἔ. νὰ τὴ βλασφημοῦμε). Ἡ φωτιὰ καίει ὅλα τὰ πράματα κ' ἔχει πρῶτο ὄχιτὸ τὸ νερὸ» (Αἰτωλία). Ἡ φωτιὰ εἶναι ἡ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ (Μανιάκι). Διώκει δαίμονας καὶ κάθε κακόν. Ὅρκοι εἰς τὸ πῦρ. (Π.χ. «Μὰ τὸν ἄγγελο τῆς φωτιᾶς» (Κεφαλληνία). «Μὰ τὰ ἅγια, πὸν σηκώνει εὐτὴ ἢ φωδιά» (Ἀπύρανθος). Ἐπῳδαὶ καὶ ἔξορκισμοὶ εἰς τὸ πῦρ. Π.χ. «Φεύγα, ρουσοῦμπελη, σὲ κνηγαῖ ἢ φωτιά, τὸ στουρνάρι 'κι ὁ πυριόβολος!».

2. Προσκύνησις τῆς ἐστίας ὑπὸ τῆς νύμφης. Π.χ. ἐν Πωγωνιανῇ Ἡλείου «ἡ νύφη προσκυνεῖ τρεῖς πρὸ τῆς ἐστίας», ἐν Βήσανη κάμνει μετάνοιες πρὸ τοῦ φούρνου.

3. Λοιβὴ οἴνου καὶ ἐλαίου εἰς τὴν ἐστίαν. Πότε συνηθίζουν νὰ χύνουν κρασί καὶ λάδι εἰς τὴν φωτιά; Μὲ ποίας εὐχὰς συνοδεύουν τὴν πράξιν αὐτήν; — Προσφοραὶ εἰς τὸν φούρνον. Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πῶς «ὁ φούρνος καταρᾶται, ὅταν δὲν τ' ἀφήνης ἓνα κομμάτι ζέστινο τὴν ὥρα πὸν ξεφουρνίζεις τὰ ψωμιά σου».

4. Ὑπάρχει ἢ συνήθεια νὰ καλησπερίζουν τὸν λύχνον, μόλις ἀνάψουν τὸ φῶς;

5. Ἄγιον φῶς. Καινούργιο ἢ νιὸ φῶς. Καινούργια φωτιά. Πίσις ὅτι τὸ Ἄγιον φῶς ἀνάπτει αὐτομάτως «οὐρανόθεν, ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός». Ὑπάρχει συνήθεια νὰ σβήνουν ὅλες οἱ φωτιές καὶ τὰ φῶτα εἰς τὸ σπίτι ἢ εἰς τὸ χωριό, πρὶν ἀνάψουν ἢ φέρουν τὴν καινούργια φωτιά (ἢ τὸ νιὸ φῶς) εἰς τὸ σπίτι; Κατὰ ποίους τρόπους καὶ πότε ἀνάβεται ἢ καινούργια φωτιά. Χρῆσις αὐτῆς.

6. Ἄσβεστον φῶς. Ἀκοίμητο κανδήλι. Λάδι ἀπὸ ἀκοίμητο κανδήλι κτλ. Χρῆσις αὐτοῦ.

7. Δεισιδαιμονίαι σχετικά με την φωτιά: Δέν δανείζουν φωτιά την νύκτα ἢ κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς ἢ ὅταν ἔχουν λεχῶνα στὸ σπίτι. Διατί; Π.χ. «Μεγάλες γιορτάδες, λαμπρὲς ἡμέρες, λέγει γραῖα ἀπὸ τὸ Μανιάκι, δὲ δίνω φωτιά· τὴ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ μου δὲ σ' τὴ δίνω ἑσένα· νά' χης δική σου» (ΛΑ 1508, 17).

β) Ὑδωρ.

1. Πηγὴ, κεφαλάρι, κεφαλόβρυσο, μάννα τοῦ ποταμοῦ. Ἐνάβλυσις πίδακος διὰ κεραυνοῦ, διὰ κτυπήματος ράβδου ἐπὶ πέτρας ἢ ἐκ πλήγματος ὀπλῆς ἵππου (Δελέκου Ἐπιδόρπιον, Α, 12). Ἐπατα νερὰ (ἄβαθα νερά, ἄκωλη λίμνη). Αὐξομείωσις τοῦ ὕδατος λίμνης ἢ φρέατος εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἑορτῶν. Ὑπόγειος συγκοινωνία ὑδάτων.

2. Θαυμάσιαι ιδιότητες. Π.χ. τὸ νερὸ τῆς Πρωταπριλιάς φάρμακον κατὰ πυρετῶν· τὸ νερὸ πηγῶν τινῶν συντελεῖ εἰς εὐτοκίαν ἢ εἰς γονιμοποίησιν στείρων. Ἐθάνατο νερὸ κτλ.

3. Πίστις ὅτι τὸ νερὸ (τὸ τρεχούμενο νερό;) κοιμᾶται μίαν ὥραν τὴν νύκτα. «Ὁ θέλων νὰ πῆ τότε πρέπει νὰ τὸ ἐξυπνήσῃ, ταράσσων αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς ἀπαλά· ἄλλως τὸ νερὸν ἀγανακτεῖ καὶ τοῦ παίρνει τὸ νοῦ του». Εἰς τὸ Λασιθί, προτοῦ πιῶνε τὸ κοιμισμένο νερό, λένε: Ἐύπνα, ξύπνα κι ὁ δράκος θὰ σὲ πιῇ! Πρβλ. «Τὸ ποτάμι κοιμᾶται, ὁ ὄχιτρός δὲν κοιμᾶται» (Λαογραφία Γ 502 κέ.).

4. Προσφοραὶ καὶ θυσίαι εἰς πηγὰς (τάισμα τῆς βρύσης, κέρασμα κτλ.). Πίττες, γλυκύσματα, βούτυρον, τυρί, ἄλας, ψωμί, πετεινοὶ κτλ.

(1) εἰς ὠρισμένας ἑορτὰς· π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς·

(2) κατὰ τοὺς γάμους· π.χ. ἡ νύφη τὴν Δευτέραν (ἢ Τετάρτην) ἀσημώνει τὴν βρύση, ρίπτουσα νομίσματα ἐντὸς αὐτῆς ἢ «τὴν κερνάει ψωμί καὶ τυρί» (Αἰτωλία). Ὅμοίως ρίπτει νομίσματα ἢ τεμάχια ἄρτου εἰς ὅλα τὰ ῥεύματα κατὰ τὴν μετάβασιν τῆς εἰς τὸ χωρίον τοῦ γαμβροῦ·

(3) κατὰ τὸ ζύμωμα τοῦ πρώτου ἀλεύρου τῆς χρονιάς· προτοῦ φάγουν ἀπὸ τὸ πρῶτο ψωμί, πρέπει νὰ ρήξουν ἓνα ψωμάκι εἰς ἓνα πηγάδι.

Ὑπάρχει ἢ συνήθεια ν' ἀνάπτουν καντήλι ἢ νὰ θυμιατίζουν κοντὰ εἰς πηγὴν ἢ ποταμόν;

5. Ἐπαγορεύσεις ἐκ δεισιδαιμονίας: Δέν οὐροῦν, οὔτε πτύουν εἰς ποταμόν, οὔτε κοιμοῦνται κοντὰ σὲ τρεχούμενα νερά, «γιατὶ κανιὰ βολὰ σηκώνεται τὸ νερὸ καὶ τὸν πινίγει» (Μανιάκι). Κακὸν νὰ διασκελίσῃ κανεὶς νερὸν τὴν νύκτα

γ) Δένδρα.

1. Παραδόσεις περὶ στοιχειωμένων δένδρων καὶ αἱ σχετικά

δεισιδαιμονία. Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν μεγάλην συλλογὴν Πολίτου, Παραδ. Α', ἀρ. 324: «Τὰ μεγάλα καὶ παλαιὰ δένδρα εἶναι στοιχειωμένα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀποφεύγουν νὰ κάθονται πολλὴν ὥρα ἀποκάτω σ' αὐτὰ ἢ νὰ κοιμῶνται στὸν ἥσκιο των, γιὰ νὰ μὴν πάθουν. Καὶ ὅταν κόβουν κανένα ἀπ' αὐτὰ οἱ ξυλοκόποι καὶ τὸ ἰδοῦν πὼς γέρονι νὰ πέση, πέφτουν προύμνια καταγῆς καὶ δὲ βγάνουν μιλιὰ, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἐννοήσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου, ὅταν θὰ βγαίνη, πὼς εἶναι ἐκεῖ, καὶ καθὼς εἶναι ἀγαναχτισμένη τοὺς λαβώσῃ. Καὶ στὸν κορμό, στὴ μέση, ὅταν τὸν κόβουν, βάνουν μιὰ πέτρα, γιὰ νὰ ἐμποδιστῇ, νὰ μὴν ἔβγῃ μὲ ὁρμὴ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου· τί ἀλλιῶς θὰ τοὺς κάμῃ κακὸ καὶ θὰ τοὺς κοπομεσιάσῃ». «Τὰ θεριακωμένα δέντρα ξεψυχοῦν. Σὰν κόβεται καὶ ξεψυχᾷ ἓνα μεγάλο δέντρο, βγάζει αἷμα σὰν ἄνθρωπος» (Ἡπειρ. Χρον. 6, 290). Πῶς γνωρίζεται «ποιὸ δέντρο στοιχειώνει»;

2. Δένδρα ἥσκιωμένα (συκιά, καρυδιά κτλ.). Φόβοι σχετικοὶ μὲ τὸ φύτευμα καρυδιάς, μὲ τὴν κατάκλιση εἰς τὸν ἥσκιον τοιούτων δένδρων κτλ.

3. Χαιρετισμὸς τῶν δένδρων. Π.χ. εἰς τὴν Λεμεσσὸν τῆς Κύπρου, ὅταν κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸν Καλὸν Λόον εἰς τὴν οἰκίαν των, θεωροῦσιν ἱερὰν ὑποχρέωσιν ν' ἀπευθύνωσι τὸν χαρμόσυνον χαιρετισμὸν τοῦ Χριστοῦ Ἀνέστη πρῶτον εἰς τὰ δένδρα τῆς οἰκίας ἢ τοῦ κήπου των, λέγοντες τρεῖς: «Χριστὸς Ἀνέστη, δέντρο μου!» Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

δ) Λίθοι.

Ἁγιολίθαρα. Π.χ. εἰς τοὺς ἁγ. Ἀποστόλους (παρὰ τὴν Προέβεζαν) «μιὰ πέτρα τὴν ἔχουν προσκύνημα· οἱ ἄρρωστοι φέρνουν τρεῖς φορὲς γύρα, ἀφοῦ γδυθοῦν, καὶ ὕστερα ἀλλάζουν. Τὰ παλιὰ τὰ ροῦχα θὰν τ' ἀφήσουν ἀδεκεῖ» (Ἡπ. Χρον. 6, 285). Ὁ ἅγιος Σπυρίδωνας εἰς τὴν Κίον «ἦτανε ἓνα μάρμαρο στὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρυπα στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω». Βλ. κατωτέρω, σελ. 112, τὰ ἔθιμα τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος.

II. ΕΘΙΜΑ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ

ΕΠ' ΕΥΚΑΙΡΙΑ ἢ ΕΙΣ ΩΡΙΣΜΕΝΑΣ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΙΣ (ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ).

Α'. Εὐχαὶ — ἀναθήματα (τάματα).

α) Ζώσιμο ἐκκλησίας.

Εἰς ποίας περιστάσεις τάζουν νὰ ζώσουν τὴν ἐκκλησίαν ἢ τὸν ἅγιον; Ποῖον ἅγιον; Τύπος εὐχῆς: Π.χ. «Ἀφέντη μ' Ἀηγιώργη μου, κάνε νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί μου καὶ νὰ σὲ ζώσω!» (Ἀράχοβα). Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τὸ ζώσιμο αὐτό; Μὲ νῆμα ἀπλὸ ἢ κερωμένο ἢ καὶ μονομερίτικο; Εἰς τί χρησιμοποιεῖται

κατόπιν τὸ νῆμα αὐτό, (τὸ «ζῶσμα» ἢ ἡ «ζώστρα»); Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην «τὸ κόβουν φιτίλια, χύνουν κεριά καὶ τὰ πᾶνε εἰς τὸν Ἅγιο». Εἰς τὸν Μαραθόκαμπον Σάμου «Ἰμεῖς στοὺ χουριό μας, σὰν ἔρτ' βλουϊά, χουλέρα, λοιμική... σ'μαίν'νι οἱ καμπάνες, μαζαίνιτι οὐ κόσμους κὶ κ'βαλάει κεριά σ'πιήσια. Τὰ δένουμι κὶ κά-νουμι ἓνα μακρὸ μακρὸ σὰ σκ'νὶ κὶ ζώνουμι τ'ν ἱκκλησιά, θυμιάζουμι, ν'στεύουμι, κάνουμι παράκλησ' κὶ φεύγ' τοὺ κακό».

Γίνεται καὶ ζώσιμο μόνον τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου; Εἰς τὴν Κορώνην, ὅποιος πάσχει ἀπὸ θέρμη (έλονοσίαν) «μετράει μιὰ κλωνὰ μὲ τὸν ἅγιο Γιάννη, ὅσο δηλ. εἶναι τὸ εἰκόνισμα τοῦ τέμπλου, καὶ τὴν κλωνὰ αὐτὴ τὴ ζώνει στὴ μέση του. Κοι-μᾶται μὲ δαύτηνε δυὸ - τρεῖς βραδεῖες κ' ὕστερα τήνε χύνει κερὶ καὶ τὴν ἀνάβει στὴ χάρη του καὶ καίγεται ἡ ἀρρώστεια». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοιοῦτον τι;

β) Ἄσημωμα εἰκόνων καὶ ἀφιερῶματα ἤτοι ὁμοιώματα παιδίων ἢ ἰαθέντων μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, πλοίων, βοῶν κλπ. Ὄνομα (ἀσημόπαιδα, ἀθροπάρια καὶ εἴ τι ἄλλο). Διατυπώσεις κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ τάματος.

Παραδείγματα: «Ἄμα πονάη μάτ' — Θεὸς φυλάξ' — φέρουν (στὴν ἐκκλησία) μάτ' τάμα: ἄμα πονάη κεφάλ', φέρουν κεφάλ', ἀσημένιο, χρυσό» (Λῆμνος): «Ἄν τύχη ἓνα καράβι ἢ καΐκι καὶ κιντυνεύη, τάζουν στὴν Παναγία τὸ καΐκι ἀσημένιο ἢ χρυσό. Ὑστερα φέρουνε τὸ τάμα τους ξυπόλυτοι καὶ ξεκούτρολοι, ὅπως τὸ ἔχουνε ταμένο, καὶ κάνουνε λειτουργιὰ καὶ τὸ κρεμᾶν στὴν Παναγία» (Κορώνη).

γ) Προσφοραὶ καὶ θυσίαι ἰδιωτικαὶ (ἀπὸ τάμα).

1. Ποῖα τὰ σχετικὰ τάματα; Ποῖον ἅγιον ἐπικαλοῦνται ἐν ἀσθενείαις καὶ κινδύνοις καὶ ποῖον τὸ εἶδος καὶ ὁ τρόπος τῆς προσφορᾶς; (Κερί, λάδι, λιβάνι, ἄρνι, βόδι, πετεινὸς κλπ.). Θυσίαι ἀναίμακτοι καὶ αἱματηραί. Ἐναθήματα ἰσομεγέθη ἢ ἰσοβαρῆ πρὸς ἀνθρώπινον σῶμα. Διηγῆσεις περὶ αὐθορμήτου προσελεύσεως τοῦ θύματος κλπ. Π.χ. «Τάζω σου, Παναγία μου, ὀκάδες τὸ λιβάνι!» εὔχεται ἡ μητέρα, διὰ νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί της· κατόπιν ζυγίζει τὸ παιδί καὶ ὅσον εἶναι τὸ βάρος του, τόσες ὀκάδες λιβάνι προσφέρει εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἢ τάζει λαμπάδα ἰσομήκη, ἤτοι ὅσον εἶναι τὸ ἀνάστημα τοῦ παιδιοῦ της. Εἰς τὴν Ρόδον ἡ μητέρα ὀδηγεῖ τὸ ἄρρωστο παιδί της εἰς ἓνα ἐξοχικὸ μοναστήρι, ἀποκόπτει ὀλίγας τρίχας ἀπὸ τὰ μαλλιά του καὶ μὲ κερὶ τὰς ἀναρτᾷ πλησίον τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου.

Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα φέρει ὁ ἀσθενής, ἢ τοῦ ἁγίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἑορτὴ πλησιάζει. «Παπποῦ Νικόλα (ἢ Ἀηγιώργη μου), γιάνε μου τὸ παιδί καὶ θὰ σὲ κόφτω κουρμπάν'». Ἐκτοτε κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου ὑποχρεοῦται οὗτος νὰ ἐκτελῇ πιστῶς τὸ τάμα του, τὸ ὁποῖον οὕτως ἀποβαίνει ἔθιμον περιοδικῶς τελούμενον ἐν τῷ

οἶκῳ οὐδ' ἐπιτρέπεται ἀντικατάστασις τῆς θυσίας δι' ἄλλης προσφορᾶς «ἀφοῦ ἔταξες αἷμα, ὁ ἅγιος θέλ' νὰ τρέξ' αἷμα» (Λαογραφ. Γ 164). Πρβλ. τὸ τάξιμο τοῦ βοδιοῦ ἐν Μάνη: «τὸ βόδι τοῦ ἄρρώστου, τοῦ κινδυνεύοντος, περιφέρεται βραδέως καὶ ἐν πομπῇ τρεῖς περὶ τὸν ναὸν τοῦ χωρίου καί, ἂν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μουγκανισθῆ, ἀπόδειξις ὅτι θὰ ζήσῃ ὁ ἄρρωστος, ὅποτε τὸ βόδι σφαζόμενον διανέμεται εἰς τὸ χωρίον ὀλόκληρον, τοῦ δέρματος ἀπομένοντος ὑπὲρ τοῦ ναοῦ. Τούναντίον, ὁ ἄρρωστος θ' ἀποθάνῃ καὶ τοῦ βοδιοῦ ἡ ζωὴ παρατείνεται» (Νέον Πνεῦμα 1894, τ. Γ', 584). Εἰς τὸ Παλαδάριον (Προύσης), «ὅταν κανένας ἔχει ταμένο γιὰ τὴ γεία τάζουν πετεινό: *κάνε με καλὰ καὶ θὰ σὲ φέρω πετεινάρι*... παγαίνει στοῦ παπποῦ τοῦ Ἀηθείρσου τ' ἀγίασμα ἓναν πετεινὸ καὶ ὁ παπᾶς τὸν διαβάζει κ' ἔπειτα κόφτουν τὸ πετεινάρι στὸ κατώφλι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ παίρνει ὁ παπᾶς. Τὸ κεφάλι του τὸ τυλίγουν ἰσ' ἓνα παννὶ καὶ τὸ δένουν ἢ τὸ καρφώνουν στὸ δέντρο, ὅπου καρφώνουν καὶ κομμάτια ἀπὸ τὸ φόρεμα τοῦ ἄρρώστου». Τροποποιήσις τῆς αἱματηρᾶς θυσίας εἰς ἀπλὴν προσφορὰν ζώου. Π.χ. εἰς τὴν Σιγὴν Βιδυνίας «κατέβαιναν κόσμος ἀπὸ τὰ χωριὰ καὶ ἔφερναν ταξίματα τοῦ Ταξιάρχη: ἄρνιά, μοσκάρια, λάδι κλπ. τὰ παρουσίαζαν στὴν εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχη καὶ κατόπιν τὰ ἔδιναν στὴν Ἐπιτροπὴ καὶ τὰ πουλοῦσε. Τὰ χρήματα τὰ ἔπαιρνε ὁ Ταξιάρχης».

2. Σφαγὴ τοῦ θύματος, διανομὴ τῶν κρεάτων. Ὅροι τελέσεως τῆς θυσίας. Ποῦ τὸ ζῶον, τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἅγιον (τασιμάρης βοῦς ἢ κριὸς ἐν Κρήτῃ), σφάζεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ δὲ κρέας του διαμοιράζεται ὡμὸν ἢ βρασμένον εἰς τοὺς παρευρισκομένους;

Πρέπει τὸ σφάγιον νὰ πληροῖ ὠρισμένους ὄρους; (Ἄρρεν ἢ θῆλυ; ἄσπρο ἢ μαῦρο; στέρφο; νέο ἢ παλαιό;). Τρόπος σφαγῆς κτλ.

3. Θυσία πετεινοῦ ἢ ὄρνιθος ἢ προβάτου κατὰ τοὺς γάμους. Εἰς τὴν πεδινὴν Θεσσαλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου ἐσφάζετο ἓνα βόδι, τὸ δὲ αἷμα τὸ ἐμάζευαν εἰς μίαν λεκάνην καὶ με αὐτὴν ἐχόρευαν. ἔπειτα ἡ μητέρα τοῦ γαμβροῦ ἢ θεία του ἐρράντιζε με τὸ αἷμα τὸ κατώφλιον καὶ τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ. Ἐξακολουθεῖ νὰ τελῆται τὸ ἔθιμον αὐτό; Ἐπίσης εἰς τὴν Κύπρον «ὅταν ὁ νυμφίος φθάσῃ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας τῆς νύμφης, εἰς τῶν συγγενῶν αὐτῆς φέρει ὄρνιθα καὶ τὴν θέτει ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας, ὁ δὲ νυμφίος λαβὼν τότε πέλεκυν κτυπᾷ καὶ κόπτει τὸν λαιμὸν αὐτῆς, ἡ δὲ θυσία αὕτη θεωρεῖται ὡς καλὸς οἰωνὸς» (Σακελλαρίου, Κυπριακὰ Α 72). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

δ) Προσφοραὶ καὶ θυσίαι δημοτελεῖς.

Ἀκοίμητη ἢ μονοημερίτικη λειτουργία, κουρμπάνι χωριανικὸ κλπ. Ποῦ ἐν περιπτώσει ἐπιδημίας, ἀφορίας ἢ ἄλλης αἰτίας θυσιάζεται σφάγιόν τι ὑπὲρ ὀλο-

κλήρου τοῦ χωρίου; Τί ζῶον θυσιάζεται τότε καὶ ποῦ; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τινός ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τίνος Ἁγίου; Εἰς τὰ χωρία τῆς Αἴνου, «ἂν ὁ ἐνιαυτὸς εἶναι δυστυχῆς, θυσιάζεται κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ χωρίου γιὰ τὸ αἶμα μιὰ στέρφη ἀμνάδα». Εἰς τὴν Καστορίαν παρθένοι «κάθονται τὴ νύχτα καὶ ζυμώνουν (ἀκοίμητη λειτουργία) μέσα στὴν ἐκκλησία. Ὁλην νύχτα δὲν κοιμοῦνται. Τὸ ζυμώνουν τὸ πρόσφορο, γίνεται, ψήνεται, καί, μόλις ψηθῆ, φωνάζουν τὸν παπᾶ νὰ λειτουργήσῃ. Αὐτὸ γίνεται γιὰ ὑγεία καὶ σὲ ἀνάγκη μεγάλη. Συνενοοῦνται οἱ οἰκογένειες. Ὡς τώρα γίνεται». Τὸ αὐτὸ εἰς τὴν Κορώνη «μονοημερίτικη λειτουργία».

ε) **Τὸ «σκλάβωμα» καὶ τὸ «καλογέρωμα».**

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πῶς γίνονται ταῦτα; Παραδείγματα: εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «ἅμα ἀρρωστοῦσε κάποιο παιδί, τὸ σκλάβωσαν, δηλ. τὸ πήγαιναν στὸν Ταξιάρχη, τὸ ζυάζανε κι ὅσες ὀκάδες ἔβγαίνε, τόσο κερὶ ἢ λάδι (ἢ ὅ,τιδήποτε ἄλλο) θὰ ἔδιναν στὸν Ταξιάρχη. Ἐλεγεν ἡ μητέρα: «Νὰ μοῦ τ' ἀξιώσης, Ταξιάρχη μου, νὰ γίνῃ τόσων χρόνων καὶ νὰ σὲ φέρω τόσες ὀκάδες λάδι, κερὶ κλπ.» Ἀμα τὸ ζυάζανε, τοῦ ἔβαζαν ἓνα χαλκᾶ ἀπὸ ἀσημένιο σύρμα στὸ λαιμὸ καὶ τὸν φοροῦσεν ἐκεῖ, ὥσπου νὰ περάσουν τὰ χρόνια, πὺν ζήτησεν ἡ μητέρα. Τότε πήγαιναν πάλι στὸν Ταξιάρχη, πλήρωναν τὸ τάσιμο καὶ ξεσκλάβωσαν τὸ παιδί, δηλ. τοῦ ἔβγαζαν τὸ χαλκᾶ ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ τὸν κρεμοῦσαν στὴν εἰκόνα». (Πρβλ. Σακελλαρίου, Κυπριακά, Α', 703). Εἰς τὴν Σπάρτην «ἅμα εἶναι κανεὶς ἀρρωστος ἢ μαγεμένος, τὸν τάζουν σὲ κάποιον Ἁγιο νὰ τὸν καλογερέψουν. Τοῦ βάζουν δηλ. μαῦρα ροῦχα, παπούτσια, πουκαμισάκι, ὄλα, ὄλα κατάμαυρα καὶ τὰ φορεῖ, ὅσον καιρὸ τάξουνε, ἓνα, δύο, τρία χρόνια. Ὅσον καιρὸ τὰ φοροῦν, δὲν τοὺς λένε τ' ὄνομά τους, τοὺς λένε καλογέρους, ἂν εἶναι ἀγόρια, καὶ καλόγριες, ἂν εἶναι κορίτσια. Ἀμα περάσῃ ὁ καιρὸς, πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς ξεκαλογερεύουν. Βγάζουν τὰ μαῦρα καὶ τ' ἀφήνουν στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς φοροῦν κατόπιν ὄλο ἄσπρα». Εἰς τὴν Ἐπτάνησον «τοὺς ρασοφοροῦν πάνω στὸ λείψανο τοῦ Ἁγίου».

ς) **Προσκύνησις ἁγίων Τόπων καὶ ἄλλαι ἱεραὶ ἀποδημίαι.**

Εὐχαὶ καὶ παροιμίαι, ἔθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν προσκυνητῶν. — Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἀναχώρησιν: ἐφόδια ταξιδίου, δῶρα διὰ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Τάφου κτλ. Ἡμέρα ἀναχωρήσεως: ἐστίασις συγγενῶν καὶ φίλων πρὸ αὐτῆς («Χατζήθκος γάμος» εἰς Κουβούκλια Μ. Ἀσίας), τὸ «τραγούδι τ' ἄη Τάφου», παράκλησις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ εὐχέλαιον κατ' οἶκον, κωδωνοκρουσίαι καὶ προπομπὴ ὑπὸ τῶν ἱερέων φορούντων τὰ ἱερὰ ἄμφια. Ἐπιστροφὴ τῶν χατζήδων καὶ τὰ κατ' αὐτὴν: προὑπάντησις αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ τοῦ

κόσμου, δοξολογία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ συνοδείᾳ μέχρι τῆς οἰκίας. Τὰ προσκομιζόμενα ἱερά ἀντικείμενα καὶ δῶρα καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν: *χῶμα ἀπὸ τὸν Ἅγιον Τάφο, νερὸ ἀπὸ τὸν Ἰορδάνη ποταμό, σταυροί, Τίμιο ξύλο, κερὶ ἀπὸ τὸ Ἅγιο Φῶς, θυμιάματα, εἰκονίσματα, κομβολόγια, σάβανα κλπ.* Προσφορὰ δώρων εἰς τοὺς προσκυνητάς: φαγητά, γλυκύσματα κλπ. καὶ ἀνταπόδοσις αὐτῶν.

Ποῖαι ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦν περὶ προσκυνητῶν (*χατζήδων*); Ποίαν ἰδιότητα ἀπέκτων εἰς τὴν θεραπείαν ἀσθενειῶν; Πῶς γίνεται ἡ κηδεία καὶ ἡ ταφή τῶν χατζήδων; (Πρβλ. Τὸ χατζηλίκι στὰ Κουβούκλια Προύσης ἐν Μικρασ. Χρον. Β', 400—420. Τὸ προσκύνημα στοὺς ἁγίους Τόπους, *Ε. Ἀκογλου*, Λαογραφικὰ Κοτυῶρων 1939 σ. 219-222).

ζ) Ἄλλα τάματα καὶ σκλαβώματα εἰς τὸν ἅγιον.

Π.χ. Τὸ ἅγιον τάμα νὰ πάη *ξυπόλυτη* (ἢ *ἄλαλη*) *στὴ χάρη του, ξεκούτρουλη, μὲ ξέπλεχα μαλλιά καὶ μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα, νὰ ξενυχτήσουν στὴν ἐκκλησίᾳ κλπ.* «*νὰ ὑψώσουν τὸν Ἅγιο*» (δηλ. νὰ τὸν ἐσορτάσουν καὶ νὰ κάνουν τραπέζι), «*νὰ ἀνοίξουν ἐκκλησίᾳ*» δηλ. νὰ λειτουργήσουν ἐρημοκλήσι μὴ συχνάζομενον κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον *σκλαβώνονται εἰς τὸν ἅγιον* δηλ. ὑπόσχονται καὶ νὰ ὑπηρετήσουν παρὰ τῷ Ἅγιῳ ἐπὶ χρονικόν τί διάστημα, καθ' ὃ φέρουν περὶ τὸν τράχηλον ἢ τὸν καρπὸν τῆς χειρὸς χαλκᾶν (δακτύλιον) ἐκ χαλκοῦ ἢ ἐξ ἀργύρου, τὸν ὁποῖον ἀποβάλλουν εἰς τὸ τέλος τῆς θητείας των, ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἰδίαν εὐχὴν διὰ τὸ «*ξεσκλάβωμα*». Ὁ χαλκᾶς αὐτὸς κατατίθεται κατόπιν μεταξὺ τῶν ἀναθημάτων τοῦ ἁγίου. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο; Διὰ τὸ ὑψωμα βλ. κατωτέρω σελ. 106.

Β'. Ἐγκοίμησις εἰς ἐκκλησίᾳς.

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ ἐπὶ πόσας ἡμέρας κοιμῶνται ἄνθρωποι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ μάλιστα κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἅγίου; Κατὰ ποῖον τρόπον ἐπέρχεται τότε ἡ ἴασις τοῦ ἀσθενοῦς; Ἀπλῶς διὰ τῆς ἐγκοιμήσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ἅγίου ἐν ἐνυπνίῳ; Πῶς παρουσιάζεται κάθε Ἅγιος; Κατὰ τοὺς Κυπρίους π.χ. ἡ Παναγία παρουσιάζεται μὲ ἄσπρο σινδόνι σὰν Τούρκισσα, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὡς πτωχὸς διάβροχος καὶ «*ροματίζει*» τὸν ἄρρωστο.

Εἰς τὴν Κύπρον ἐγκοίμησις γίνεται καὶ διὰ νὰ ὑποδειχθῇ ὁ μέλλον γαμβρός.

Γ'. Ἀγιασμοί, προσκομιδὴ ἁγίων λειψάνων, σταυρώματα κλπ.

Εἰς ποίας περιστάσεις οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ κτηνοτρόφοι καλοῦν τὸν ἱερέα πρὸς τέλεσιν ἀγιασμοῦ; Πότε στέλλουν νὰ φέρουν ἅγια λείψανα; Ὑπάρχει ἡ πίστις, ὅτι

ώρισμένου ιερέως ἢ εὐχή εἰσακούεται καὶ διὰ τοῦτο καταφεύγουν πρὸ πάντων εἰς αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἂν στὰ χωράφια τους φανῆ σκουλήκι ἢ ἄλλα ζούμπερα, καλοῦν τὸν παπᾶ καὶ διαβάζει ἁγιασμό. Κάποτε καὶ ὠρισμένον παπᾶ, πού τοῦ στρέει ὁ ἁγιασμός, δηλ. πιάνεται ἢ εὐχή του. Ἄν ἰδοῦν πὼς τὸ κακὸ προοδεύει, καλοῦν κουτιὰ μὲ ἅγια λείψανα. Φέρνει ὁ καλόγερος τὸ κουτι ἀπὸ τὸ μοναστήρι καὶ τὸ στήνει στὴν ἄκρη τοῦ χωράφι τους καὶ διαβάζει τὸν ἁγιασμό. Καὶ διηγοῦνται θαύματα ὕστερα ἀπὸ τὸν ἁγιασμό» (Λουκόπουλος).

Ἄλλαι λατρευτικαὶ πράξεις πρὸς θεραπείαν ἀσθενειῶν ἢ πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ: ἐπίθεσις τοῦ πετραχηλίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς, σταύρωμα αὐτοῦ μὲ τὴν ἱερὰν λόγχην, κύψις ὑπὸ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐπαφὴ τῶν ἀμφίων τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν Ἁγίων κττ.

Δ΄ Πομπαί.

Λιτανεία, λήση, γύρα, σίγνα (Καρδίτσα), ἀλάϊ (Κρήτη), πρετσεσὸ (Ἐπτάνησος), πομπαί γινόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις (ἀνομβρίαν, ἐπιδημίαν, ἀκρίδα κλπ.) ἢ κατὰ τὴν μεταφορὰν θαυματουργοῦ εἰκόνας ἢ ἁγίων λειψάνων. Περὶ πομπῶν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Φώτων ἢ πολιούχου τινὸς ἁγίου βλ. κατωτέρω σελ. 108.

Πῶς καταρτίζεται ἡ ἱερὰ πομπὴ καὶ ποῖα τὰ ἐθιζόμενα, κατὰ τὴν διαδρομὴν αὐτῆς; Περιαγωγὴ θαυματουργοῦ εἰκόνας ἢ λειψάνων. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος «ὅταν δὲν βρέξῃ ἢ ὅταν πέσῃ ἀκρίδα, γίνεται λήση στὸν Ἅη Νικόλα πρὸς τὸν δρόμο τῶν Δελφῶν. Ψέλνει ἁγιασμό ὁ παπᾶς καὶ ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορές στὸ δρόμο (κατὰ διαστήματα). Ἡ λιτανεία γίνεται μὲ τὰ λάβαρα καὶ ὅλα τὰ συναφῆ». Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεραμβέλλου «ὅταν εἶναι ἀνομβρία, γιὰ νὰ βρέξῃ, ἀφήνουν τὰ ζῶα τους μέσα νηστικὰ τρεῖς μέρες. Νηστεύουν καὶ οἱ ἄνθρωποι. Τὸ πρωὶ πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ λειτουργοῦν, κατόπιν παίρνουν τὶς εἰκόνες, τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ γυρίζουν πρῶτα σ' ὅλες τὶς ἐκκλησίες τοῦ χωριοῦ καὶ κατόπιν σ' ὅλα τὰ ἐξωμονάστηρα. Σὲ κάθε ἐκκλησία σταματοῦν καὶ γονατίζουν ὅλοι καὶ διαβάζει ὁ παπᾶς δέησες. Ἐπίσης γονατίζουν καὶ ὅπου εἶναι σταυροδρόμι. Πρωτύτερα ἐκλαίγανε ὅλοι κάθε φορὰ πὺ θὰ κάνανε λιτανεία. Ἡ λιτανεία γίνεται τρεῖς μέρες στὴ σειρά». Εἰς Ἰνναχώριον Δυτ. Κρήτης «μαζεύονται ὅλα τὰ χωριά σὲ μιὰ ἐκκλησία μαζὶ μὲ τοὺς παπᾶδες των καὶ λειτουργοῦν. Κατόπιν νηστικοὶ παίρνουν τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ κάθε ἄνθρωπος κρατεῖ δύο καὶ τρεῖς προσφορές. Γυρίζουν ὅλα τὰ χωράφια καὶ ὅσοι ἔχουν τριδρόμια στὰ χωράφια τους πᾶνε καὶ προσκομίζουνε τὴν προσφορὰ τους στὰ τριδρόμια καὶ κάνει ὁ παπᾶς δέηση. Κόβουνε ἓνα κομμάτι ὕψωμα ἀπὸ τὴ σφραγίδα τῆς προσφορᾶς καὶ τὸ βάζουν μέσα σὲ μαλακὸ κερὶ καὶ τὸ φυλάγουν κάπου». Εἰς τὸ Λασήθι «βάνουνε

τὰ ὀζά ντως μέσα καὶ παίρνουνε ἀπ' ὅλα τὰ χωριὰ τὰ κονίσματα, τὰ ἐξαπτέρυγα, τὸ σταυρὸ καὶ πᾶνε ὅλοι στὴν Κρουσταλλένια (κοινόβιο μοναστήρι). Ἀπὸ κεῖ ξεκινοῦνε καὶ γυρίζουνε γύρω γύρω στὸν κάμπο σ' ὅλα τὰ χωριὰ τρεῖς μέρες. Μπροστὰ πᾶνε τὰ σημαντήρια καὶ παίζουνε. Νηστεύουνε καὶ τὴν τρίτην ἡμέρα πᾶνε στὸν ἅγιον Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο (ἐκκλησία στὴ μέση τοῦ κάμπου). Ἐκεῖ κάνουνε ἁγιασμὸ καὶ πίνουνε ὅσοι νηστεύουνε καὶ διαλύεται ὁ κόσμος».

Ε'. Καταχύσματα.

Ἐπάρχει ἡ συνήθεια πλὴν τῆς νύμφης, ὅταν εἰσέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, νὰ ραίνουν μὲ ὄρουζαν, κουφέτα καὶ ἄλλα καταχύσματα ζῶα ἢ καὶ ἀντικείμενα τὸ πρῶτον εἰσαγόμενα εἰς τὴν οἰκίαν; Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην, κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν μεγάλου λίθου εἰς τὸ ἐλαιοτριβεῖον ρίπτονται ἐπ' αὐτοῦ καταχύσματα, πανιέρια λεγόμενα. Ραίνουν μὲ καταχύσματα τὸ πλοῖον ἢ τὴν βάρκαν, ὅταν τὴν πρωτορίζουν εἰς τὴν θάλασσαν; Εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις γίνεται τοῦτο;

III. ΕΘΙΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΣ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ (ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ).

1. ΓΕΝΙΚΑ

Α'. Ἀπαρχαί.

Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν, ὅταν συγκομίζουσι τοὺς καρποὺς ἢ ὅταν ὠριμάζουσι αἱ πρῶται ρᾶγες τῶν σταφυλῶν, τὰ πρῶτα σῦκα καὶ αἱ ἄλλαι ὀπῶραι; Προσάγονται οἱ πρῶτοι καρποὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ λειτουργηθοῦν καὶ διανεμηθοῦν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους ἢ τοποθετοῦνται εἰς τὸ εἰκονοστάσιον ἢ ἀφήνονται εἰς τὴν βρύσιν τοῦ χωρίου ἢ ποῦ ἄλλοῦ; Συνήθειαι σχετικαὶ μὲ τὸν πρῶτον ἐκ τῆς συγκομιδῆς ἄρτον ἢ μὲ τὸν πρῶτον καρπὸν.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Τοπόλια Δυτ. Κρήτης «ἅμα θερίζουν, ἀπὸ τὸν πρῶτον καρπὸν ποὺ θὰ ζυμώσουν κάνουν ἓνα κουλλούρι καὶ τὸ πᾶνε στὴ βρύση καὶ τὸ κρεμοῦν στὴν κουτίσουνάρα (=κρουνὸν) τῆς βρύσης, ποὺ τρέχει τὸ νερό, γιὰ νὰ τρέξουνε ἔτσὰ τὰ καλά σιτὸ σπῖτι. Ὅποιος πάει πρῶτος νὰ γεμίση παίρνει τὸ κουλλούρι». Ἡ αὐτὴ συνήθεια καὶ ἐν Δρυμῶ Μακεδονίας. Εἰς τὸ Σαμόκοβον τῆς Ἀνατ. Θράκης «τὴν πρώτη πίττα, ποὺ ζυμώνουν ἀπὸ τὸ νέο ψωμί, τὴ λένε τζι-τζιροκούλικο, γιὰτὶ ἀνήκει στὸν τζιτζιρα, ποὺ τραγουδεῖ, κατὰ τὴν λαϊκὴ δοξασία:

Θερίσει ἄλωνίσετε,
 δεματοκουβανήσετε,
 κ' ἐγὼ τὸ κουλικάκι μου
 θέλω νὰ μὲ τὸ δώσετε.

Εἰς τὰ Λακκοβίκια Μακεδονίας τὸ «τζίτζιρόκλιχο τὸ φέρουν εἰς τὴν βρούσιν. ἢ εἰς τὸ φρέαρ. Ἐκεῖ δέ, ἀφ' οὗ τὸ βρέξουν δι' ὕδατος, τὸ διανέμουν εἰς τοὺς παρατυχόντας, οἱ ὅποιοι εὐχονται τὰ βέλτιστα». Εἰς τὴν Ἀγίαν Ἄνναν Εὐβοίας «ἀπὸ τὸ κλαρὶ πὺν θὰ πρωτοκάνη καρπό, θὰ πρωτοφάη ἔγκυος». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ διὰ ποῖον λόγον; Εἰς τὸ Μεσοχώρι Καρπάθου τοῦ ἁγ. Κηρύκου (15 Ἰουλίου) φέρουν εἰς τὸν ναὸν τὰ πρωτόλεια τῶν σύκων καὶ σταφυλῶν, δι' ὃ καὶ λέγεται ἄης Συκαλαῖς.

Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν ἀρχίξῃ νὰ ὠριμάξῃ ἡ σταφίς, ἢ ὅταν γεμίζουν τ' ἁλώνι σταφίδα; Ποῖαι ὅταν τρυγῶν τὰς κυψέλας τῶν μελισσῶν, ὅταν πήξουν τὸ πρῶτο τυρὶ κλπ.;

Β'. Ἄλλαι προσφοραὶ. Ὑψώματα, θυσίαι.

α) *Πρόσφορα, ἄρτοι, ἐπιτάζυμα, ἄρτοκλασίαι* (ἄρτος, πεντάρκιν) (Κύπρος), *πρόσφορο, προσφορίδι* (Κρήτη), *πρωτάκι* (Χάλκη, Ρόδος), *λειτουργιά, παννυσίεις* (= ἄρτοι προσφερόμενοι εἰς ἔσπερινούς, Κύπρος), *ἀχράντα* (Κύπρος), *βλογιά, ἀμνὸς* (Σάμος). *Προσφορὰ οἴνου* (ἀνᾶμα), *ἐλαίου, κηρίων, θυμιαμάτων* κλπ. Πότε γίνονται αἱ προσφοραὶ αὗται, ἡ ἄρτοκλασία ἢ ἡ λειτουργία;

Τρόπος παρασκευῆς τῶν ἄρτων τῆς λειτουργίας καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὸ ζύμωμα ἢ τὸ ψήσιμο αὐτῶν. Χρησιμοποιοῦνται ἐπιτάζυμα εἰς τὴν τελετὴν τῆς ἄρτοκλασίας; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον τὸ πρῶτον ἢ μᾶλλον τὰ τρία πρῶτα φυράματα παρασκευάζονται κατὰ μαγικὸν τρόπον ὑπὸ γραίας λεγομένης μάννας. «Περὶ τὴν τρίτην περίπου ὥραν τῆς νυκτός, ἡ μάννα βλασφημήσασα τρεῖς θέτει ἐν μεγάλῃ χύτρα ποσὸν ἔρεβίνθων, ἀνάλογον πρὸς τὸ προζύμιον, τὸ ὁποῖον μέλλει νὰ παρασκευάσῃ. Τὴν χύτραν ταύτην, ἀφοῦ χύσῃ πρῶτον εἰς αὐτὴν τὸ ἀπαιτούμενον ὕδωρ, ἐπιθέτει εἶτα ἐπὶ τῆς πυρᾶς, παρ' ἣν καθημένη περισυλλέγει μετὰ προσοχῆς διὰ κοχλιαρίου τῆς χύτρας τὸν ἀφρόν, ἐν ὧσιν τὰ ὄσπρια βράζουν, καὶ ἀποθέτει αὐτὸν ἐν τινὶ πινακίῳ. Περὶ μέσας σχεδὸν νύκτας καταβιβάσασα τὴν χύτραν ἄρχεται, (ἐπικαλουμένη καὶ αὐτὴς τὸν διάβολον), τῆς παρασκευῆς τοῦ πρώτου φυράματος ἐκ τοῦ συλλεγέντος ἀφροῦ τῶν ἔρεβίνθων. Μετὰ τινὰ χρόνον, ὅσος ἀπαιτεῖται διὰ νὰ γίνῃ ἡ ζύμωσις τοῦ πρώτου τούτου φυράματος, κατασκευάζει καὶ δευτέρον, μεταχειριζομένη ὡς προζύμιον τὸ πρῶτον φύραμα, ἐκ τοῦ δευτέρου δὲ τούτου κατασκευάζει τελευταῖον τὸ τρίτον, τὸ καὶ μεγαλύτερον, ὑποψιθυρίζουσα ἐν ἀρχῇ ἐκάστης ζυμώσεως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Σατανᾶ. Ἐκ τοῦ τρίτου δὲ τούτου φυράματος, οὗ ἡ ζύμωσις γίνεται περὶ ὄρθρον, ἐρχόμεναι αἱ γυναῖκες τῆς ἐκεῖ συνοικίας, λαμβάνουν ἐν τεμάχιον πρὸς παρασκευὴν τοῦ ἑφταζύμου.... Διὰ ταῦτα πολλαχοῦ τῆς Λέσβου ὁ ἄρτος οὗτος καλεῖται καὶ διαβουλου-

ψώμ'». Ἐν Χίῳ διὰ τὸ ἐφτάζζουμο χρησιμοποιοῦνται ἀντὶ ὕδατος ἑπτὰ εἰδῶν ζωμοὶ (ρεβιθίων, μαράθου, πιπεριοῦ, καλαμιοῦ, δάφνης κλπ.)

β) Ποίας ἡμέρας καὶ ἐκ ποίας ἀφορμῆς ἢ αἰτίας «σηκώνουν ὕψωμα» στὰ σπίτια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς ἑορτὰς ὕψωνουν τὸν Ἅγιον τῆς ἡμέρας ὅταν πρόκειται νὰ ταξιδεύσῃ κανεὶς «ὕψωνουν τὴν Παναγίαν». Αἱ σχετικαὶ εὐχαὶ καὶ τελεταί. Λειτουργίαι συντεχνιῶν καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτάς. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στὴ γιορτὴ τοῦ ὁ καθέννας σηκώνει καὶ ὕψωμα στὸ σπίτι του. Βάνουν ἐπάνω στὸ τραπέζι ἕνα πιάτο μὲ ἄβραστο σιτάρι καὶ ἀποπάνω μιὰ λειτουργιά· παράπλευρα ἀπὸ τὸ πιάτο μπαίνουν δυὸ ποτήρια γιομάτα κρασί. Ἐρχεται ὁ παπᾶς καὶ διαβάζει κόβει ἄρτον, δηλ. τὴ μεσιὰ τῆς λειτουργίας καὶ τὴ βλογάει. Ἀπὸ τὸν ἄρτον κόβει κομματάκια καὶ δίνει σὰν ἀντίδωρο στοὺς παρευρισκομένους. Ἐπειτα βάνει δυὸ κομμάτια καὶ στὰ ποτήρια μὲ τὸ κρασί καὶ τὰ δίνει στοὺς νοικοκυραῖους, ἕνα στὸν ἄντρα καὶ τ' ἄλλο στὴ γυναῖκα, γιὰ νὰ πιοῦνε. Τότε οἱ νοικοκυραῖοι κρατῶντας μὲ τὸ ἀριστερὸ τὸ ποτήρι, σηκώνουν τὸ πιάτο μὲ τὸ σιτάρι καὶ τὴ λειτουργιὰ ἀπάνω. Κρατεῖ κι ὁ παπᾶς, κρατοῦν κι ὅσοι ἄλλοι παρευρεθοῦν στὴν τελετὴ, ἐνῶ ὁ παπᾶς διαβάζει καὶ τελευταῖα ὅλοι λένε: Χρόνια πολλά.»

Εἰς χωρία τινὰ τῆς Πωγωνιανῆς, ὅπου ὑπάρχουν πολλοὶ βαρελαῖδες, εἰς τὸ τραπέζι πὺρ ἐπακολουθεῖ τὴν λειτουργίαν τῆς συντεχνίας, λέγουν μίαν εἰδικὴν εὐχήν: «Ὁ Ἅγιος πού 'ν' ἀπόψε κι αὔριο νὰ σκέπη, νὰ βοηθήη τὴν ἀρίδα, σκεπαρίδα, τὸ πελέκι, τὸ ροκάνι καὶ τὸ γαρδαροξύστη». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

γ) **Προσφορὰ μελιγμάτων**, ἰδίως μελόπιττας, εἰς ἁγίους (π.χ. εἰς τὴν ἁγ. Βαρβάραν, τὸν ἁγ. Σπυρίδωνα) ἢ εἰς νεράιδες, μοῖρες, στοιχεῖα κλπ. δαιμονικὰ ὄντα. Τρόπος παρασκευῆς καὶ τρόπος ἐκθέσεως τῶν μελιγμάτων. Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον οἱ χωρικοὶ θέτουν ἐνίοτε ἄρτον εἰς τὴν τρυπάν, τὴν ὁποίαν ὑπολαμβάνουν ὡς τὴν εἴσοδον τῆς φωλεᾶς τοῦ οἰκουροῦ ὄφεως (στοιχειοῦ, ἀγαθοῦ δαίμονος τοῦ οἴκου). Εἰς τὴν Λέρον «αἱ γυναῖκες συνηθίζουν τὴν ἑσπέραν τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, ἀρχῆς τοῦ θρησκευτικοῦ ἔτους, νὰ παραθέτουν τράπεζαν ἐστρωμένην μὲ πινάκια γλυκυσμάτων, διὰ νὰ φάγη τὴν νύκτα τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ, ὡς λέγουσιν».

δ) **Προσφοραὶ ἀνθέων, στεφάνων, κλάδων** εἰς τὰ εἰκονίσματα καὶ τοὺς ναοὺς, στολισμὸς εἰκόνων, Ἐπιταφίου, ἐκκλησιῶν δι' ἀνθέων, ταινιῶν καὶ κλάδων μύρτου, δάφνης κλ. Ἰαματικὴ δύναμις τῶν ἀνθέων τούτων. Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «κρεμοῦν ἕνα ματσάκι κορφοξυλάνθη, πὺρ θὰ τὰ κόψουν τὴν πρωτομαγιά ἢ τῆς Ἀναλήψεως ἢ καμιὰν ἄλλη ἀπὸ τὶς μεγάλες ἡμέρες. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καλὰ γιὰ τὸ ματόπορο».

ε) **Θυσίαι** τελούμεναι κατ' ἔτος εἴτε ὑπὸ ἀτόμων εἴτε ὑπὸ ὀλοκλήρου τοῦ χωρίου (*κουρμπάν' χωργιάν' κό*). Ἀπὸ ποίους λόγους συνέστη τὸ ἔθιμον; (Π. χ. *γιὰ ντὴ γεία, γιὰ γερωσύνη, γιὰ τὸν ἅγιο κττ.*). Παραδόσεις περὶ ἐλάφου προσερχομένης ἀφ' ἑαυτῆς πρὸς θυσίαν (Λαογραφ. Γ' 155, 160, 5' 189 κ.έ.)

Ποῦ γίνεται ἡ τοιαύτη θυσία; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τινὸς ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι; Τί ζῶον θυσιάζεται καὶ ποίους ὄρους πρέπει νὰ πληροῖ τοῦτο; Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας πρέπει τὸ θῦμα νὰ εἶναι ταῦρος ἐκλεκτός, 2—5 ἐτῶν, ὑγιής, τέλειος (*μπουγάς, νὰ μὴν εἶναι μπουρντισμένος*), ἀδμῆς (*νὰ μὴ μπῆκε ἀκόμα στὸ ζυγὸ*). Χρῦσωμα τῶν κεράτων τῶν σφαζομένων προβάτων, περιφορὰ τοῦ ταύρου ἀνὰ τὸ χωρίον. Ποῖοι τύποι τηροῦνται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θυσίας; (Ἀνάγνωσις εὐχῆς ὑπὸ τοῦ ἱερέως, στροφή τοῦ θύματος πρὸς Ἀνατολὰς, ροὴ τοῦ αἵματος εἰς βόθρον κλπ). Μήπως τὸ αἷμα τῶν θυμάτων ρεῖ εἰς λάρνακα ἢ εἰς ὄπην τῆς γῆς καὶ μάλιστα εἰς μέρος κείμενον πλησίον τοῦ ἱεροῦ ἢ ἐντὸς τοῦ ναοῦ; Π. χ. εἰς τὴν Αἶνον τὰ *Νιάμερα* (23 Αὐγούστου) ἐγένετο μεγάλη πανήγυρις καὶ ἐθυσιάζον πρόβατα, «ἐσώζετο δὲ πρὸ ἐτῶν καὶ ἡ λάρναξ, ἐν ἣ ἔβαλλον τὸ αἷμα τῶν θυμάτων».

Διανέμονται τὰ κρέατα ὡμὰ ἢ βρασμένα εἰς τοὺς παρευρισκομένους ἢ γίνεται κοινὴ ἐστίασις εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας ἢ ὑπὸ δένδρον; Διανέμεται καὶ τὸ δέρμα εἰς ἴσας μερίδας εἰς τοὺς κατοίκους; Ποία ἡ μερὶς τοῦ ἱερέως;

ς) **Σπονδαὶ ὕδατος, οἴνου ἢ ἐλαίου.** Πότε, ποῦ καὶ διὰ ποῖον λόγον γίνονται αὗται; Π.χ. κατὰ τὰ περιδειπνα χύνουν ὀλίγας σταγόνας οἴνου, πρὶν πίου, εἰς τὴν γῆν (Ἦπ. Δ. Μακεδ.). Οἱ Ἀγχιαλίται, καὶ ὅταν ἀναφέρουν τὸ ὄνομα μακαρίτου τινός, χύνουν λίγο νερὸ στὴ γῆ ἀπὸ τὸ ποτήρι τους. «Ἄμα κάνει χειμῶνα πολὺ, ρίνουμε λίγο λάδι καὶ λέμε: κάμε το λάδι, Θέ μου!» (Μανιάκι).

Γ'. Ἑορτασμός ὀνόματος καὶ ἑορταὶ νεκρῶν.

α) **Ἑορτάσιμα κόλλυβα,** (*ζωντανὰ ἢ σπερνά, πανηγύρι ἐν Κεφαλληνίᾳ*) προσφερόμενα εἰς κἀνίστρα ἢ σκουτέλια εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τῶν ἑορταζόντων καὶ διανεμόμενα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Τρόπος παρασκευῆς, στολισμὸς τοῦ δίσκου, διανομὴ τῶν κολλύβων. Ὑψώματα καὶ ἱερουργίαι ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ὀνόματος.

β) **Ἑορτὴ ἐτησίᾳ** ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἐκάστης οἰκογενείας καὶ ἐστίασις τοῦ τελέσαντος τὴν λειτουργίαν ἱερέως καὶ ἄλλων κεκλημένων ἐν τῇ οἰκίᾳ. Προπώσεις ὑπὲρ τοῦ ἑορταστοῦ (μνημοποιοῦ), τοῦ ἱερέως καὶ τῶν «τραπεζοκαθημένων». Περιγραφὴν ἐκτενῆ βλ. εἰς *Σακελλαρίου Κυπριακὰ* Α' 712 - 715.

Δ'. Πανηγύρεις.

α) **Δέξεις καὶ φράσεις** σχετικαὶ μὲ τὴν πανήγυριν. *Παν' γύρ'* (Λιτωλία), *ἀγιομνήσι* (Θήρα), *ἀγιομνήσι* (Κύθνος) κτλ.

β) *Ἐκ ποίας ἀφορμῆς* συνέστη ἡ πανήγυρις; Εἶναι μόνον θρησκευτική ἢ καὶ ἐμπορική; Γίνονται καὶ ἀγοραπωλησίαι κατ' αὐτήν; Προειδοποιήσεις καὶ ἀγγελίαι διὰ τὴν τέλεσιν τῆς πανηγύρεως. — Κελλιά πρὸς διανυκτέρευσιν τῶν πανηγυριστῶν. Κατὰ χωρία; Ὁργάνωσις τῶν τῆς πανηγύρεως.

γ) *Πομπή ἢ λιτανεία*: περιφορὰ εἰκόνας ἢ τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου ἐν πομπῇ, ἐκχώρησις τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὴν ἅγιαν εἰκόνα διὰ πλειοδοτικῆς δημοπρασίας, διάθεσις τοῦ ἐκπλειστηριάσματος εἰς εὐωχίαν τῶν ἑορταστῶν ἢ εἰς ἄλλους σκοπούς. Καταρτισμὸς τῆς πανηγυρικῆς πομπῆς. Ποῦ τῆς πομπῆς προηγεῖται φανός, φερόμενος ἐπὶ κοντοῦ;

δ) *Ἐπίσκεψις ἁγίου εἰς ἅγιον* ἤτοι μεταφορὰ ἐν πομπῇ τῆς εἰκόνας τοῦ ἁγίου ἐκ τῆς ἀφιερωμένης εἰς αὐτὸν ἐκκλησίας εἰς ἐκκλησίαν ἄλλου ἁγίου, φερόντων. Πρβλ. τὰ ἐν Λίμνῃ Εὐβοίας τελούμενα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου (Λαογραφία Γ' 504-5).

ε) *Θυσίαι, συμπόσια καὶ κοιναὶ ἐστιάσεις.*

Ποῦ συνηθίζουσι (ἢ ἐσυνήθιζον ἄλλοτε) νὰ σφάζουσι εἰς τὴν πανήγυριν ἀπὸ τοῦ ταμείου τῆς Ἐκκλησίας ἢ τῆς Κοινότητος ταῦρον ἢ πρόβατα καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Τηροῦνται αἱ διατυπώσεις αἱ σημειωθεῖσαι ἄνωτέρω διὰ τὰς θυσίας; Συμπόσια ἐκ κρεάτων τῶν θυσιῶν ἢ ἀπὸ συμβολῆς. Ποῖος παίρνει τὸ δέσμα τοῦ θύματος; Τί δίδεται εἰς τὸν ἱερέα; Ἐν Λαδᾶ (Ἀλαγονίας) πανηγυρίζουσι τὴν 8ην Μαΐου, μνήμην τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κλάδου τοῦ Ταυγέτου, ἀφ' ἑσπέρας παρασκευάζοντες τὰ τῶν θυσιῶν (τ' ἀγιάτικα). Τὴν πρωΐαν, τελουμένης τῆς ἱεροτελεστίας, ἀφοῦ πρότερον ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐκάστου τῶν θυσιαζομένων ἀμνῶν τὴν νενομισμένην εὐχὴν, ψήνονται περὶ τὸν ναὸν περὶ τὰ 50 ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θύματα, εἰς δὲ τὴν θύραν τοῦ ναοῦ καίεται λιβανωτὸς εἰς σωρούς.

Γίνονται κοινὰ γεύματα τῶν πανηγυριστῶν εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ ἢ ὑπὸ μεγάλα δένδρα; Εἶναι ἡ θέσις ὠρισμένη δι' ἐκάστην οἰκογένειαν κατ' αὐτά; Ἐγείρονται προπόσεις καὶ κατὰ ποίαν σειράν;

Παραδείγματα: Εἰς τὸ χωρίον Δεμάτι Μαλακασίου κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς ἁγ. Μαρίνης (17 Ἰουλίου) «ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας ἀγοράζει πρὸς σφαγὴν δάμαλιν, ἐξ ἧς, ἀφοῦ μαγειρεύσῃ τὸ ἥμισυ διὰ τοὺς πανηγυριστάς, τὸ ἄλλο ἥμισυ κόπτει εἰς τεμάχια ἰσάριθμα τῶν οἰκογενειῶν τοῦ χωρίου καὶ τῶν προσερχομένων ξένων καὶ συμπανηγυριστῶν καὶ γεγραμμένων εἰς τὸ βιβλίον τῆς ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα καὶ διανέμει. Μετὰ δὲ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ τὸν ἁγιασμὸν παρατίθεται τράπεζα ὑπὸ παλαιὰν δρυῖν, ἐνθα οἱ κάτοικοι εὐωχοῦνται ἄδοντες καὶ χορεύοντες».

Ἐν Λαδῶ Ἀλαγονίας « μετὰ τὸ πέρασ τῆς ἱεροτελεστίας καὶ τῆς ψήσεως κάθηνται ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν ναὸν μικρᾶς πλατείας κατὰ οἰκογενείας, εἶναι δὲ ἡ θέσις ἐκάστης οἰκογενείας ἀμετάβλητος. Μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν οἰκογενειῶν ἄρχεται ἡ διανομὴ τῶν κατατεμαχισθέντων θυμάτων εἰς ὄλους. Κατὰ τὰ φαγητὰ ἐγείρονται προπόσεις, ἄρξαντος τοῦ ἱερέως, ἀλλὰ κατὰ παλαιότερους χρόνους αἱ προπόσεις ἠγείροντο ὑπὸ τῶν προεστώτων κατὰ τάξιν τοῦ γένους καὶ τῆς ἡλικίας. Αἱ ὠμοπλάται τῶν θυμάτων προσφέρονται εἰς τοὺς ἱερεῖς ». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

ς) **Χοροί.**

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ χορεύουν οἱ πανηγυρισταὶ κανένα κοινὸν χορὸν; Ποία ἡ ὀνομασία τοῦ χοροῦ αὐτοῦ καὶ ποῖος πιάνεται πρῶτος εἰς αὐτὸν; Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν εἰς τὸν χορὸν αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν πανήγυριν τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος εἰς τὴν Βλάστην χορεύουν εἰς τὰ λιβάδια τὸν « Τρανὸ χορὸ », τραγουδώντας: « Κάτω στὸν Ἀηθόδωρο, στὸν ἅγιο Κωσταντῖνο » ἢ « Κάτω στοὺς τρανοὺς τοὺς κάμπους καὶ στὰ πράσινα λιβάδια » κλ. Πρβλ. τὴν Τράταν τῶν Μεγάρων κλπ.

ζ) **Ἀγῶνες, βραβεῖα.**

Π.χ. Στοῦ Μπάστα Μεσσηνίας « γίνεται τ' Ἀη Γιωργιοῦ μεγάλο πανηγύρι καὶ παρατρέχουνε τ' ἄλογα. Ὅποιοι νικήσουν παίρνουν καὶ βραβεῖα πὸ τὰ ὀρίζουν οἱ ἐπίτροποι τῆς Ἐκκλησίας, σέλλες, χάμουρα κλπ. » Εἰς τὴν Θράκην ἐγένοντο ἀγῶνες δρόμου καὶ πάλης. Εἰς τὴν Αἶνον ὁ πρῶτος ἐλθὼν « διευθύνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀσπάζεται τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἐξερχόμενος δὲ αἶρει ἐπ' ὤμου ἓν ἄρνιον ». Εἰς τὰ ἑλληνικὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας νικητῆς εἰς τὴν πάλιν ἐκηρύσσετο ὁ καταβαλὼν τρεῖς κατὰ διαδοχὴν ἀντιπάλους.

η) **Ἐπισκέψεις, εὐχαί, φιλοξενία.**

θ) **Παννυχίδες (ἀγρουπνία, ὄλονυκτία).**

2. ΕΙΔΙΚΑ.

ΕΘΙΜΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΕΟΡΤΑΣ
ΚΑΙ ΑΛΛΑΣ ΤΑΚΤΑΣ ΗΜΕΡΑΣ ΤΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ.

Α' ΧΕΙΜΕΡΙΝΑΙ ΕΟΡΤΑΙ.

α) **Ἀπὸ τῆς ἁγίας Βαρβάρας μέχρι τῶν Χριστουγέννων.**

1. **«Τὰ Νικολοβάρα» (4-6 Δεκεμβρίου)**

Δοξασίαι περὶ συγγενικῆς σχέσεως τῶν ἁγίων Βαρβάρας, Σάββα καὶ Νικολάου πρὸς ἀλλήλους. Πρβλ. « Ἁγία Βαρβάρα γέννησε Σάββα καὶ ἅγιο - Νικόλα »

(Αἰτωλία). Κοινὰ ὀνομασίαι τῶν ἐορτῶν τούτων· π.χ. *Τ' ἁγ - Νικολοβάρα* (Αἰτωλία), *τ' ἀηνικολαόγιορτα* (Ἑπειρος).

Ἐσμάτια καὶ παροιμίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν σφοδρότητα τοῦ ψύχους, ποὺ σημειώνεται ἀπὸ τῆς πρώτης ἐβδομάδος τοῦ Δεκεμβρίου. Π.χ.

*« Ἁγία - Βαρβάρα γέννησε κι ἁγὴ Σάββας τὸ ἐδέχτη
κι ἁγὴ Νικόλας ἔτρεξε νὰ πάη νὰ τὸ βαφτίση*

(ἐννοεῖται τὸ χιόνι) (Σύμη).

« Βαρβάρα βαρβαρών',

Σάββας σαβανών',

κι Ἁγ Νικόλας παραχών', » (Σιάτιστα κ. ἀ.)

Πρόγνωσις τοῦ καιροῦ ἐκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων, γινομένων κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας ἡμέρας τοῦ Δεκεμβρίου.

2. Τῆς ἁγίας Βαρβάρας (4 Δεκεμβρίου).

Ἁγία προστάτις τῶν παιδίων κατὰ τῆς εὐλογίας. Παρασκευὴ καὶ προσφορὰ μελόπιττας ἢ κολλύβων καὶ κολλυβόζωμου (βαρβάρας) καὶ ἄλλαι πράξεις, σκοποῦσαι τὴν ἀποτροπὴν τῆς νόσου: ἔκθεσις τῆς μελόπιττας εἰς τρίστρατον, σταύρωμα τῆς θύρας διὰ μέλιτος, φυλαχτά, ἐπαλείψεις τοῦ σώματος μὲ τὴν λάσπην τοῦ ἁγιάσματος τῆς Ἁγίας ἢ μὲ τὸ ἀπόπλυμα τῆς εἰκόνης της κλπ.

Τρόπος παρασκευῆς τῆς πανσπερμίας· πόσων εἰδῶν σπόροι βράζονται καὶ ἀναμειγνύονται; Εἰς ποίους μοιράζονται καὶ ποῖον εἶναι τὸ κοινόν των ὄνομα; Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σιγὴν, « ὅταν εἶναι ἐπιδημία εὐλογιάς, καὶ μάλιστα ἅμα ἔχουν παιδιὰ μικρά, κάνουν μελόπιττα γιὰ χάρη τῆς ἁγίας Βαρβάρας, γιὰ νὰ μὴ βγάλουν τὰ παιδιὰ τὴν « εὐλογημένη » ἢ, ἂν τὴν βγάλουν, νὰ τὴν βγάλουν « γλυκειά ». Παίρνουν μαγιά (προζύμι) καὶ κάνουν μιὰ πίττα μὲ ἀλεύρι, τὴν ψήνουν στὸ φούρνο καί, ἅμα ψηθῆ, τὴν περιχᾶνε μὲ τὸ μέλι. Τὴ βάζουνε κατόπιν πάνω σ' ἓνα τραπέζι καὶ τὸ τραπέζι τὸ βάζουν πάνω σ' ἓνα τριδρόμι. Ἐκεῖ πάει ὁ παπᾶς, κάνει παράκληση, κατόπιν τὴν κόβει ἢ νοικοκυρὰ καὶ τὴν μοιράζει στὸν κόσμον. Ἀπὸ τὸ μέλι τῆς πίττας κάνουν σταυρὸ στὴν πόρτα τους. Ὅσον καιρὸ εἶναι ἐπιδημία ἢ « εὐλογημένη », μοιράζουν ὅλο γλυκὰ καὶ στὸ σπίτι ποὺ ἔχουν ἄρρωστο δὲν τηγανίζουν, δὲν ψήνουν κρέας, παρὰ ὅλο βραστὰ φαγητά ». Ὅμοίως εἰς τὸ Μπαϊντίρι (Μ. Ἀσίας) « τὴν παραμονὴ τῆς ἁγίας Βαρβάρας οἱ γειτόνισσες κάθε σταυροδρομοῦ πηγαινάν ἢ κάθε μιὰ ἀπὸ κάτι, ποὺ χρειάζονταν, γιὰ νὰ γίνῃ ἢ βαρβάρα. Ἄλλη πηγαινέ τὸ στάρι, ποὺ τὸ κοπάνιζαν ἐκεῖ ἔξω στὸ σταυροδρομὸ, ἄλλη τὴ ζάχαρη, τὶς σταφίδες, τὸ ἀμύγδαλο, τὸ καρύδι, τὰ μυρωδικά, ὅλα ζεματισμένα· τίποτε δὲν ἔβαζαν ὠμὸ καὶ ἐκεῖ ἔξω τὴν ἔβραζαν. Τὸ πρωτὶ φώναζαν

έναν παπᾶ νὰ τὴν διαβάσῃ καὶ κατόπιν τὴ μοίραζαν στὰ σπίτια τους μὲ τὶς ρετσελόκουπες». Εἰς τὸ Ναζλι (Ἰδινίου) «τὰ βάρβαρα τὰ μοιράζουν στὰ σπίτια, ποὺ ἔχουν παιδιά, γιὰ νὰ βγάλουν γλυκεῖα τὴν εὐλογημένη. Βράζουν καὶ ρεβίθια καὶ κουκκιά, γιὰ νὰ βγῆ ἡ Εὐλογημένη μεγάλη σπειριά. Στὸ βράσιμο προσέχουν νὰ μὴ μαυρίσουν, γιὰ νὰ μὴν ἔρθῃ μαύρη ἡ Εὐλογημένη». Εἰς τὸ Ἀργοστόλιον «τὴν ἡμέρα τῆς ἁγίας Βαρβάρας τὰ περισσότερα σπίτια βράζουν σπερνὰ (=κόλλυβα) καὶ τὰ πηγαίνουν μέσα σὲ κανίστρια στὴν ἐκκλησία. Οἱ πρὸ πολλοὶ τὰ πηγαίνουν ἀποβραδὺς στὸν ἑσπερινό. Ἡ ἁγία Βαρβάρα εἶναι γιὰ τὴν εὐλογία καὶ τὰ σπερνὰ τὰ κάνουν, γιὰ νὰ τοὺς φυλάῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀρρώστεια. Ἀπὸ τὰ διαβασμένα σπερνὰ παίρνουν ὡς 40 κλωνιά καὶ τὰ περνοῦν μὲ τὸ βελόνι σὲ μιὰ κλωστή, σὰν χάνδρες. Γίνεται ἔτσι ἓνα μικρὸ κομπολόγι, περιδέραιο, ποὺ τὸ βάζουν ἀπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς ἁγ. Βαρβάρας (τὸ κόνισμα τοῦ σπιτιοῦ), κρεμασμένο ἀπὸ τὸ ἴδιο καρφὶ μὲ τὸ εἰκόνισμα. Ἐκεῖ μένει ὅλο τὸ χρόνο κ' εἶναι γιὰ φυλαχτικό, νὰ μὴ μπῆ ἡ ἀρρώστεια στὸ σπίτι».

Δεισιδαιμονία: Αἱ γυναῖκες δὲν σκουπίζουν τὴν ἡμέραν αὐτὴν, δὲν μαγειρεύουν φασόλια καὶ ἄλλα ὕσπρια (διατί;). Τὰ κορίτσια τρῶνε βαρβάρα «γιὰ νὰ βαρβατιάσουν τὰ μαλλιά τους, νὰ μακραίνουν» (Μέτραι Θράκης).

3. Τοῦ ἁγίου Σάββα (5 Δεκεμβρίου).

Παρασκευὴ φάβας μετὰ κρομμύων καὶ μελιπήκτου καὶ διανομὴ αὐτῶν εἰς τοὺς συγγενεῖς. Πρβλ. *Τ' ἁγ. Σάββα τρῶνε φάβα*.

4. Τοῦ ἁγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου).

(1) Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ ἁγίου Νικολάου (ψαράς; θαλασσινός;) Παροιμῖαι καὶ ἐπικλήσεις. Π.χ. *Ἄγιε Νικόλα, βόηθα με! — Σεῖσε καὶ σὺ τὸ χέρι σου*. Προστάτης τῶν ναυτιλλομένων, ἀλλ' ἔχει καὶ ἐν τῇ γῆ μεγάλην δύναμιν. Πρβλ. τὴν παροιμίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου, πού' ν' τσῆ γῆς καὶ τοῦ πελάου (Κεφαλλ.). Διηγήσεις θαυμάτων τοῦ Ἁγίου.

(2) Κύριος τῆς βροχῆς, τῶν ἀνέμων καὶ τῆς τρικυμίας. Μέσα ἐξιλαστήρια: ἄρτος ἢ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «τὸ κομμάτι τὸν ἄρτο ἀπὸ τὴν ἀρτοκλασία τοῦ Ἁγίου, ποὺ ἐμοίραζαν στὸν κόσμον, τὸ ἐφύλαγεν ὅποιος ἤθελε πίσω ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα. Ὅταν ἔκανε κατακλυσμιαία βροχή, τότε ἔπαιρναν ἓνα κομμάτι ἄρτον, τὸ ἔρριχταν ἔξω στὴ βροχὴ καὶ ἔλεγαν: «Ἄγιε Νικόλαε, πάψε τὴν ὄρμή σου!» Ἀμέσως ἔπαυε ἡ δυνατὴ βροχὴ. Ὅμοίως ἀπὸ τὰ κόλλυβα, ποὺ ἔστελναν τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου Νικολάου στὴν ἐκκλησία, ἔπαιρναν ὅσοι ταξίδευαν. Ἄν τοὺς ἔπιανε τρικυμία, τὰ σκορποῦσαν στὴ θάλασσα καὶ ἔλεγαν πάλι: «Ἄη Νικόλα μου, καὶ πάψε τὴν ὄρμή σου» κι ἀμέσως ἔπαυεν ἡ τρι-

κυμία». Εἰς τὴν Μάδυτον πιστεύουν ὅτι «ἅμα ρήξουν εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τὰ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ βυθίσουν εἰς αὐτὴν καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἀμέσως θὰ πνεύση ὁ ἄνεμος, τὸν ὁποῖον ἔχουν κατὰ νοῦν ».

(3) Πανηγύρεις, λιτανεῖαι, ἀφιερώματα. Ἑορτασμοὶ ἀδελφάτου ναυτικῶν. Συνήθειαι προσκυνητῶν. Π.χ. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «*στοῦ παναῦρ τ' ἄη Νικόλα οὐλ' θανά χαρίσνε ὁ καθέννας ὅ,τ' εἶχε: κασικ', βόδ', πρόβατο καὶ τὸν καιρὸ πὺν θαλὰ φύγνε αὐτοὶ πὲ τ' ἄλογα, ἀλογαροί, θαλὰ γυρίσνε τρεῖς φορὲς τὴν ἐκκλησία πὲ τ' ἄλογά τ'ς· σὰν πουλιὰ τρέχανε*».

(4) Εἰδικὸν ἔδεσμα (κοφτό), παρασκευαζόμενον ἐκ σίτου κοπανισμένου, κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἐν Κεφαλληνίᾳ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου δὲν λείπει ἀπὸ καμῖαν τράπεζαν τὸ ψάρι σκορδαλιά. Ποία εἶναι ἡ συνήθεια ἄλλου;

5. Τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος (12 Δεκεμβρίου).

Δοξασίαι περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ Ἁγίου (κουντουρᾶς;). Προστάτης τῶν ὑποδηματοποιῶν. Ποίας ἀσθενείας θεραπεύει; (Κατὰ τινὰς τὰ σπειριὰ καὶ τὴν εὐλογίαν, κατ' ἄλλους τὸν πόνον τῶν αὐτιῶν). Συνήθειαι θεραπευτικά. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «ὅποιος πονοῦσε στ' αὐτὶ ἔταζε στὸν ἅγιο Σπυρίδωνα νὰ τοῦ πάη γλυκό, νὰ γίνῃ τ' αὐτὶ του καλά. Ἄγιε Σπυρίδωνά μου, κάμε με τ' αὐτὶ μου καλά νὰ σὲ φέρω ἕνα γλυκό». Ὅποιος εἶχε τέτοιο τάσιμον τὸν ἑσπερινὸν τ' ἁγίου Σπυρίδωνος ἔκανε λαλάγγια (τηγανίτες) ἢ χαλβᾶ καὶ τὰ πήγαινε στὸν ἅγιο Σπυρίδωνα πὺν ἦτανε ἕνα μάρμαρο στὸ βουνό, στὸ ξωκλήσι ἁγίου Γεώργιον, ἔξω ἀπὸ τὴν Κίον, πάνω σὲ βουνό. Στὸ δρόμον, ἔξω ἀπὸ τὸν αὐλόγυρον τῆς ἐκκλησίας, ἦσανε παιδιὰ καὶ μόλις βλέπανε τὸν ἄνθρωπον πὺν κρατοῦσε τὰ λαλάγγια, ὠρμουσαν καὶ τοῦ τὰ ἔπαιρναν καὶ τὰ ἔτρωγαν. Σπάνια κατάφερνε κανεὶς νὰ τὰ πάη ὡς τὴν ἐκκλησία. Ἄν πρόφτανε νὰ τὰ πάη, τὰ ἔπαιρνε ὁ παπᾶς, τοὺς ἔλεγε μιὰ εὐχὴ καὶ πάλι τὰ μοίραζε στὰ παιδιά. Τὸ μάρμαρον τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρυπα στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω-γύρω. Ἀπάνω στὸ μάρμαρον ἦτανε ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ ἕνα καντήλι. Ἄμα ἔπαιρναν τὰ παιδιά τὰ λαλάγγια ἢ τὸ χαλβᾶ, πήγαινε ὁ ἄρρωστος, ἀνοίγε τὰ τζάμια, ἔβανε τ' αὐτὶ του ἀπάνω στὴν τρυπα καὶ παρακαλοῦσε τὸν ἅγιο Σπυρίδωνα νὰ τοῦ τὸ γιάνῃ». Κατὰ τινὰ κερκυραϊκὴν παράδοσιν ὁ ἅγιος Σπυρίδων παρίσταται διώκων τὴν Πανώλη.

Δοξασίαι περὶ ἡμέρας: *μεγαλώνει ἕνα σπειρί κ.τ.τ.*

6. Τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου 15 Δεκεμβρίου).

Ἄγιος βοηθὸς τῶν τικτουσῶν καὶ τῶν φυλακισμένων (δίδει καλὴν λευτεριά). Ἐπικλήσεις. Τάματα καὶ εὐχαί.

7. Τοῦ ἁγίου Μοδέστου (18 Δεκεμβρίου).

Ἔορτὴ τῶν γεωργῶν ἢ μᾶλλον τῶν ἀροτριῶντων ζώων (γιορτάζουν τὰ βόδια, Δρυμὸς Μακεδον.). Συλλεΐτουργον μετὰ κολλύβων καὶ ἁγιασμὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκ κοινοῦ ἐράνου τῶν γεωργῶν. Χρῆσις τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῶν κολλύβων. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «οἱ ζευγᾶδες κάνουν κόλλυβα γιὰ τὰ ζᾶ τους, τὰ παγαίν'ν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὰ διαβάζ' ὁ παπᾶς. Στὴν ταγὴ γιὰ τὰ βόδια ρίχν'ν κι αὐτὰ τὰ κόλλυβα». Εἰς τὸν Δρυμὸν «οἱ γεωργοὶ «ὑψώνουν» καὶ τὸ ὕψωμα τὸ δίδουν εἰς τὰ ζῶα νὰ τὸ φᾶνε καὶ τὰ εὐχονται νὰ ζήσουν χρόνια πολλά». Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «παίρνουνε τὸν ἁγιασμὸ καὶ πᾶνε στὰ χωράφια, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὶς ἀρρώστειες, τὶς ἀκρίδες, ἀπ' οὐλά. Σκόλ' τό'χουνε κείνην τὴ μέρα, γιὰ νὰ κἀν'νε μόδια πολλά».

8. Τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου (20 Δεκεμβρίου).

Ὄνομα: τ' Ἀγναντιοῦ (Καστορία). Μαγικαὶ συνήθειαι: «τ' Ἀγναντιοῦ κρεμοῦν κοῦκλες (ποὺ κατασκευάζουν κατὰ μαγικὸν τρόπον) στὶς καρκέλλες (χαλκᾶδες) τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ ὁποιοῦ θέλουν νὰ βλάψουν».

β) Ἔορταὶ τοῦ Δωδεκαημέρου (24 Δεκεμβρίου - 6 Ἰανουαρίου).

1. Γενικά.

1. Ὄνομασίαι: Δωδεκαήμερα, Καλλικατζάμερα (Ραιδεστ.), Καλαντόφωτα ἢ Φωτοκάλαντρα (Αἶνος), Παγανὰ (Ἡπειρος), Πιζήαλα (Κρώμνη Πόντου) κ.λ.π.

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι ἰδιάζουσαι κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον. Π.χ. «Τὰ Δωδεκαήμερα πού'ν' ἡ Παναΐα λεχῶνα δὲν πλένουν, δὲν πάνουν στὸ χωράφι, κι ὄντα λούζονται, δὲ χύνουν τὸ νερὸ ὄξω (Ἡπ.). «Πε τῇ Χριστοῦ καὶ γύστερα δὲν ἔβγαινάσι ὄξω ὁ κόσμος χωρὶς φωτιά... Ὡς νὰ φωτιστοῦν τὰ νερά, ντρέχουσι γοῦλα τὰ κακά. Φροκαλίδια, στάχτες δὲν ἔρριχναμ' ὄξω» (Σαμόκοβον Θράκης). «Δώδεκα μέρες δὲν κόφτουμε μὲ τὸ ψαλίδ'. Τὰ δέν'με τὰ ψαλίδια καὶ τὰ σκῶν'με δώδεκα μέρες. Ὅπως εἶναι κλειστὸ τὸ ψαλίδ', νὰ εἶναι κ' οἱ λύκ' ὁ στόμας τ'ς κλειστός» (Ναίμονας Μεσημβρίας). «Τὰ δουδικάμιρα δὴ νύχτα δὲ σφυρίζουν, γιὰ νὰ μὴ μαζωχτοῦν οἱ καρκατζέλ'» (Κομοτηνὴ).

Μὲ ποίας δοξασίας σχετίζονται οἱ φόβοι τοῦ Δωδεκαημέρου; Π.χ. «Δώδεκα μέρες εἶναι ἀβάφτιστα τὰ νερά καὶ λέμε, ὅτι τὸ στειὸ (στοιχειὸ) δὲν εἶναι δεμένο, εἶναι ἀπολ'μένο» (Βογατσικόν). «Εἶπεν ὁ Χριστός: «δώδεκα μῆνες σᾶς φ'λάγω καὶ δώδεκα μέρες φ'λαχιτῆτε ἀτοί σας» (Λῆμνος). Τότε ἔρχονται οἱ Καλλικάντζαροι καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους.

3. Καλλικάντζαροι.

Ὄνόματα αὐτῶν κατὰ τόπους: Καρκάντζαλοι (Θεσσαλία, Μακεδονία), Λυκοκαίσαραι (Ἀρκαδία), Λυκοσιάγκαροι (Κωστί), Παγανὰ (Ναύπλιον), Ἀνάκαροι (Ἡπειρος), Πλανήταροι (Κύπρος), Κήδες (Σύμη), Κωλοβελόνηδες (Ἀθήναι) κ.τ.λ.

Προσωνομίαι: σταχτοπόδηδες, σταχτιᾶδες, κατουρλήδες κλ.

Μορφή καὶ προέλευσις. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τοὺς Καλλικαντζάρους καὶ ὑπὸ ποίαν μορφήν παρουσιάζονται οὗτοι; Εἶναι εἰδικὰ δαιμόνια ἢ ἄνθρωποι ποὺ μεταμορφώνονται τὰς νύκτας τῶν Χριστουγέννων εἰς δαίμονας; Π.χ. Κατὰ τοὺς Σαμίους «εἶναι σὰν τοὺς ἀνθρώπους, ὅμως μαῦροι καὶ ἄσκημοι καὶ πολὺ ψηλοὶ καὶ φοροῦν σιδεροπάπουτσα». Κατὰ τοὺς Ἀργεῖους «εἶναι μαυριδεροί, μὲ κόκκινα μάτια, τράγινα πόδια, μὲ χέρια σὰν τῆς μαῖμοῦς καὶ μὲ τριχωτὸ ὄλο τὸ σῶμα». Κατὰ τοὺς Ἀραχοβίτες τῆς Παρνασσίδος εἶναι «κουτσοί, στραβοί, μονόμματοι, μονοπόδαροι καὶ πολὺ κουτοί... Ἡ τροφή τους εἶναι σκουλήκια, βαθρακάκια, φίδια κ.ἄ.». Κατὰ τοὺς Κυπρίους «παρουσιάζονται συχνὰ σὰν κουβάρια... σκύβουν νὰ τὰ πιάσουν, ἀλλ' ἄξαφνα τὸ κουβάρι τρέχει μονάχο του καὶ φεύγει. Παραπέρα γίνεται γάδαρος ἢ καμήλα καὶ πάει μπροστά. Γελειέται ὁ ἄνθρωπος, τὸν καβαλλικεύει καὶ ὁ γάδαρος τότε ψηλώνει σὰ βουνὸ καὶ τὸν ρίχνει ἀπὸ ψηλά».

Πότε ἔρχονται καὶ πότε φεύγουν οἱ Καλλικάντζαροι; Ποῦ διαμένουν καθ' ὅλον τὸν ἄλλον χρόνον καὶ τί κάμνουν ἐκεῖ; Π.χ. «ἔρχονται ἀπὸ τῆ γῆς ἀποκάτου. Οὔλον τὸ χρόνο πελεκᾶν μὲ τὰ τσεκούρια νὰ κόψουν τὸ δέντρο ποὺ βαστάει τῆ γῆς» (Ἀρκαδία) ἢ «ρουκανοῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ στύλια, ἀπ' βαστοῦν τὸν οὐρανὸ νὰ μὴν πέση καὶ πλακώση τῆ γῆ» (Ἄγραφα).

Πόθεν εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας καὶ ποίας βλάβας καὶ ἐνοχλήσεις προκαλοῦν εἰς τοὺς ἐνοίκους; Κατὰ ποίους τρόπους πειράζουν τοὺς νυκτερινοὺς διαβάτας; Π.χ. κατεβαίνουν ἀπὸ τὰς καπνοδόχους καὶ κατουροῦν τῆ φωτιά «κι ὅταν βροῦνε δουλειὰ ἀρχεμένη τὴν κατουροῦνε» (Νάξος), καβαλλικεύουν στοὺς ὄμους τοὺς διαβάτες, τοὺς πιάνουν στὸ χορὸ κ.τ.τ.

Μέσα καὶ τρόποι ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ: σταυρὸς μὲ κερί στὴν πόρτα, ἄλας ἢ παλιοπάπουτσο στὴ φωτιά, κόκκαλο χοιρινὸ στὸ τζάκι κ.τ.τ., δαυλὸς ἀναμμένος ἢ μαυρομάνικο μαχαίρι κ.τ.τ.

Μὲ ποῖον τρόπον ἠμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ δέσῃ τὸν Καλλικάντζαρον καὶ «νὰ τὸν ἔχη δοῦλον του, νὰ τὸν στέλνῃ ὅπου θέλῃ»; (Π.χ. δένεται ἀπὸ τὸ πόδι «μὲ μόλινο, μὲ λινὴ κόκκινη κλωστή» (Κύπρος).

Προσφοραὶ πρὸς τοὺς Καλλικαντζάρους: π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὴν τελευταία ἡμέρα τὰ Δωδεκαήμερα, ποὺ θὰ φύγουν οἱ Πλανήταροι, τοὺς περιποιοῦνται καὶ τοὺς κάνουν ξεροτήανα... τὰ ρίχνουν ἀπάνω σὰ δώματα, νὰ τὰ φᾶν

οἱ Πλανήταροι, πού γυρίζουν τότε ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ χαιρετεῖωνται πού θὰ φύγουν». Εἰς τὴν Ἀγχίαλον «τρεῖς μέρες πρωύτερα ἴπε τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, ἔκαμναν κάτι γλυκά, γκουλογκάτζια μὲ σάρι, λίγο ἄλεύρι, σταπίδες, ζάχαρη, καρύδια, σῦκα, κανέλλα καὶ τὰ μοίραζαν στὰ σπίτια. Πρωύτερα ἦθαλα πετάξουν τρεῖς χουλιαριές ἀποκάτ' ἀπὸ ντὴ φοβού. Τίς πετοῦσαν ἔτσι ἀπάνω». Εἰς τὴν Σπάρτην (Μ. Ἀσίας) «μερικοί, μιμούμενοι τοὺς Καλλικαντζάρους, κατεβίβαζον ἀπὸ τὴν καπνοδόχον ἓνα τορβᾶν μὲ ἓνα ρεπάνι καὶ ἓνα ἄδειο μπουκάλι ζητοῦντες παστουρμαῖ, σαραγλί καὶ κρασί, ἀφοῦ δὲ ἐγεμίζετο ὁ τορβᾶς τὸν ἀνέσυρον».

Λαϊκαὶ διηγήσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἐμφάνισιν Καλλικαντζάρων καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ αὐτοῦ, τὴν σύλληψιν καὶ ἀπελευθέρωσιν Καλλικαντζάρων κ.λ.π.

Τί κάμνουν διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸ παιδί, πού ἐγεννήθη τὰ Χριστούγεννα, νὰ πάη μὲ τοὺς Καλλικαντζάρους; Π.χ. τὸ δένουν μὲ σκορδοπλεξούδα ἢ μὲ ψαθόσκοινο ἀπὸ τὸ χέρι τῆς μητέρας του (Μέτραι Θράκ.) ἢ τοῦ καίουν τὰ νύχια τῶν ποδιῶν «δὲν μπορεῖ νὰ γίγη Καλλικάτζαρος χωρὶς νύχια» (Χίος).

4. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ ἐκ τῶν ἡμερῶν τοῦ Δωδεκαημέρου· δηλ. ἡ πρώτη ἡμέρα δεικνύει τί καιρὸν θὰ κάμη τὸν Μάρτιον, ἡ δευτέρα τὸν Ἀπρίλιον κ.ἔ.

2. Χριστούγεννα.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

1. Τὰ χοιροσφάγια (χοιροσφράϊα ἐν Νάξω, χοιροσφαξίματα ἐν Μάνη κ.ἄ.).

Ποῖα ἔθιμα τηροῦνται κατὰ τὴν σφαγὴν τῶν χοίρων;

Ποῦ μεταχειρίζονται μίαν κοινήν οἰκογενειακὴν μάχαιραν, διὰ νὰ σφάξουν τοὺς χοίρους εἰς ὅλας τὰς οἰκίας τῆς οἰκογενείας;

Καθαρμοί, ἔξορκισμοί. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «μπήχνουν στὸ κοίλωμα τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου ἓνα πιρουνί. Καρφώνουν, λέει, τὸ δαίμονα». Οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Πίνδου «χαράσσουν διὰ μαχαιριδίου ἐπὶ τῆς κοιλίας παρὰ τὸν ὀμφάλον σταυρόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θέτουν ἀνημμένους ἄνθρακας καὶ ἐπ' αὐτῶν θυμίαμα. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς μικρὸς ἀπαγγέλλει τὴν Κυριακὴν προσευχὴν».

Ποῦ σφάζουν τοὺς χοίρους κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων; Τί σφάζουν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὴν πρώτην ἡμέραν; Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον «ἀνήμερα τὰ Χριστούγεννα σφάζουν καμιὰ ὄρνιθα, θὰ πασχάσουν ὄρνιθα. Τὰ γουριτζέλια τὰ σφάζουν τῇ δευτέρῃ μέρα».

2. Χριστόψωμα, πίττες, κουλλούρια.

Ὄνομα, σχῆμα, στολισμὸς αὐτῶν κεντήματα ἢ πλουμίδια καὶ ὀνομασίαι αὐτῶν· π.χ. σπίτια, βόδια, ἄρνάκια, κατσικάκια κλπ. Ποῖα σχέδια πρόπει νὰ ἔχη

ἀπαραιτήτως ἡ πίττα μιᾶς γεωργικῆς καὶ μιᾶς ποιμενικῆς οἰκογενείας; Π.χ. εἰς Δρυμόν (Μακεδ.) στήν πίττα μιᾶς γεωργικῆς οἰκογενείας σχεδιάζονται μὲ ζυμάρι τὸ ἀλέτρι μὲ τὰ βόδια, ἢ στάβα (στοιβὰς δημητριακῶν δεμάτων), τοῦ βαγιόν' (βαρέλι) καὶ τοῦ σπῖτ'. Τρόπος παρασκευῆς καὶ ψησίματος. Ποία ἡ ἀποδομένη εἰς τὰ χριστοκούλλουρα σημασία; Π.χ. Κούμουλα ἐν Κύπρῳ λέγονται τὰ παξιμάδια ποὺ κάμνουν τὰ Χριστούγεννα· κούμουλα λέγονται καὶ τὰ παξιμάδια ποὺ κάμνουν, ὅταν ἀναμένουν τοκετόν, καὶ ποὺ προσφέρουν εἰς ὅσους ἐπισκέπτονται τὴν λεχώ. Τοποθετοῦν νόμισμα μέσα εἰς τὸ χριστόψωμο, ὅπως εἰς τὴν βασιλόπιτταν;

3. Κουλλούρια «γιατὸ καλὸ τῶν βοδιῶν, τῶν προβάτων, τῶν ὄρνιθων, τοῦ χωραφιοῦ» κλπ. Ποῖον σχῆμα δίδουν εἰς τὸ καθένα; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκητιανὴν τῆς Κοζάνης τὸ κουλλούρι τοῦ χωραφιοῦ καὶ τῶν προβάτων ἔχει σχῆμα ζυγοῦ καὶ τὸ κρατοῦν στὸ σπῖτι ὅλη τὴ χρονιά, κρεμασμένο στὸ καρφί. Τὶς κλοῦρες τῶν ζώων τὶς θρυμματίζουν καὶ μὲ λιγάκι ἀλάτι δίδουν τὰ θρύμματα νὰ τὰ φάγουν τὰ ζῶα, γιὰ νὰ εἶναι καλά. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

4. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τῶν Χριστουγέννων. Τρόπος παρασκευῆς, ὄνομα καὶ ἀριθμὸς αὐτῶν. Π.χ. σαρμάδες ἐν Δυτ. Μακεδονία (=ντολμάδες μὲ χοιρινὸ κρέας). Εἰς Σκόπελον Θράκης παραθέτουν εἰς τὴν τράπεζαν «ἐννια λόγιῶν φαγητά», εἰς Ἄκαλαν 40 εἰδῶν φαγητά, εἰς τὸ Εὐκάρουον ἀπαραίτητα φαγητὰ ἦσαν τὰ φασόλια καὶ ὁ κολλυβόζωμος, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανεν ἕκαστος ἀνὰ τρία κοχλυάρια. Συνηθίζουν νὰ βράζουν κατὰ τὴν παραμονὴν διάφορα ὄσπρια καὶ σπόρους μαζὶ (πολυσπόρια);

5. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς, ἐπίσκεψις εἰς τὸ νεκροταφεῖον (πρβλ. φχολοημένα: σφογκᾶτα καὶ κουλλούρια). Π.χ. εἰς τὴν Νίσυρον κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ ἱερεὺς δίδει τρισάγιον καὶ κατόπιν τὰ εὐχολοημένα μοιράζονται εἰς τὸν λαόν, ἀπερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν θέτουν πρῶτα ἐπὶ τῆς τραπέζης τὰ εὐχολοημένα καὶ ἐξ αὐτῶν πρῶτον τρώγουν. Εἰς τὸ Λασήθι τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων τηγανίζουν σκῶτι καὶ μὲ ἕνα μπουκάλι κρασὶ καὶ ἕνα κουλλούρι τὸ πᾶνε στήν ἐκκλησία καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν τὸ μοιράζουν στὸν κόσμον, πίνουν μὲ μακαριά.

6. Παρασκευὴ προζυμιοῦ, δι' ὅλον τὸ ἔτος. Μὲ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς τὴν Ἠπειρον «ἐν κοράσιον ἀναμειγνύει εἰς ἕν ἄγγειον τὸ ἄλευρον μὲ ὕδωρ καὶ κατόπιν ἀνάπτει ἐν κηρίον καὶ τὸ κολλᾷ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἄγγείου, λέγον τρεῖς: Ὁ Χριστὸς γεννᾶται, τὸ φῶς ἀναβαίνει, τὸ προζύμι γιὰ νὰ γένη. Μέχρι τῆς πρωΐας τὸ προζύμι εἶναι ἔτοιμον καὶ χρησιμεύει δι' ὅλον τὸ ἔτος.

7. Πυραὶ ἀναπτόμεναι τὴν παραμονὴν εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ τὰς πλατείας τοῦ χωρίου. Ὄνομα αὐτῶν (κλαδαριά, μπουμπούνα κλ.). Ὑλη, μετὴν ὁποῖαν ἀνάπτεται ἡ φωτιά, τραγούδια ἀδόμενα περὶ αὐτῆς. Κτυποῦν καὶ κουδούνια; Πυροβολοῦν; Ποῖαν ἐξήγησιν δίδουν εἰς τὸ ἔθιμον αὐτό; Π.χ. Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας ἡ φωτιά ἀνάβεται μετὰ κέδρα εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου καὶ εἰς ὑψηλὸν μέρος. Εἰς Ὀρεστικὸν Ἄργος «ξημερώνοντας Χριστούγεννα φκιάνουν φωτιά μεγάλη, γιὰ νὰ ζεσταθῆ ἡ ἀρκούδα· φασκιώνει ἡ ἀρκούδα, λένε, καὶ κάνει τ' ἀρκουδόπλα της». Εἰς τὸν Πόντον (Κελόσα) «τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἀναβαν μεγάλη φωτιά καὶ τὴ σταύρωναν τρεῖς φορές μ' ἓνα φύλλο ὄξεας καὶ μετὰ κρασί κόκκινο». Εἰς τὴν Σιάτισταν κατὰ τὰς πρὸ τῶν Χριστουγέννων νύκτας ἄνδρες περιεζωσμένοι τὰ νῶτα καὶ τὸ στῆθος σειρὰς κωδῶνων (κυπριὰ), «χτυποῦν τὰ κουδούνια» ἀπὸ τῆς κορυφῆς λόφων, ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν γύρω εἰς τὴν «κλαδαριά».

8. Ἔθιμα περὶ τὴν ἐστίαν.

(α) Πῶς ὀνομάζεται κατὰ τόπους τὸ στέλεχος (κούτσουρο), ποῦ τοποθετεῖται τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὴν ἐστίαν; (Χριστόξυλο ἐν Χίῳ, δωδεκαμερίτης εἰς Ναίμονα, σκαρκάντζαλος εἰς Τζίμον Μεσημβρίας, μπάμπω, μαμμὴ ἀλλαχοῦ). Ραίνουν πρωτύτερα τὸ ξύλον μετὰ ξηροὺς καρπούς; Τί κάμνουν τὰ ξύλα καὶ τὴν στάκτην, ποῦ ἀπομένουν ἀπὸ τὴν φωτιά; Εἰς ποίους σκοποὺς τὰ χρησιμοποιοῦν;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Χίον τὴν παραμονὴν «κάθε νοικοκύρης θὰ κόψῃ ἓνα μεγάλο ξύλο ἀφ' τὰ χωράφια καὶ θὰ τὸ φέρῃ νὰ τὸ ρίξῃ μέσ' στὴν μέσην τοῦ σπιθκιοῦ καὶ τὸ λέν Χριστόξυλο. Εὐτὸ θὰ τὸ ράνουν ἀμύγδαλα, καρύδια καὶ θὰ τρέχουν τὰ παιδάκια νὰ τὰ μαζεύγουν νὰ τὰ τρῶν. Ὑστερὶ θὰ πὰ νὰ πάρῃ τὸ Χριστόξυλον ἢ νοικοκυρὰ νὰ πὰ νὰ τὸ βάλῃ στὴν παρασιάν, ν᾿ἀφτῇ δώδεκα μέρες, χωρὶς νὰ σβῆσῃ. Ὑστερὶ θὰ μαζζώξῃ τὴν ἀχχυλιὰ νὰ τὴ ρίξῃ στὰ τέσσερα καντούνια τοῦ σπιθκιοῦ, γιὰ νὰ φυλάῃ ἀπὸ τοὺς Ὄξω κι ἀπ' ἐδῶ». Εἰς τὸν Τζίμον Μεσημβρίας ἔβαζαν μίαν ἀχλαδιὰ ἢ τσαπουργιὰ «ὄ,τ' ἔχ' ποτακεῖνα τ' ἀγκαθιάρ'κα. Κάθα πρωὶ θάνα τὸ καῖν ἀπὸ λίγο νὰ βαστάξῃ δώδεκα μέρες. Τ' ὀνομάζαμε σκαρκάντζαλο, ἐπειδὴς ἦταν γιὰ τὶς Σκαρκάντζαλοι ἔκαιγε τὸ ξύλο αὐτὸ καὶ γι' αὐτὸ παραφυλάγγτανε τὸ σπίτι ἀπὸ τὶς Σκαρκάντζαλοι. Καὶ ντὴ στάχτη τὴ μαζεύαμε, ντὴ ρίχναμε στὸ γέγνημα, γιὰ νὰ μὴ κάμ' δαυλό· ρίχναμε καὶ γύρω στὴν αὐλὴ ἵπὸ τὰκείν' ντὴ στάχτη κορδόνι λόγυρα, γιὰ νὰ προφυλάγεται τὰ ζῶγα, τς ἀθρῶπ' ἵπὸ κάθε ζούδι κι ἀπ' τὶς Σκαρκάντζαλοι». Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης τὰ ξύλα ποῦ ἀπομένουν στὴ φωτιά «τὰ παίρν' σπιτουνοικοκύρ'ς τὴν παραμονὴν τοῦν Φώτουν κι τὰ μπήγ' στοὺν χουράφ', γιὰ νὰ μὴ μποροῦν οἱ μαγίστρες νὰ πάρουν τοὺν καρπὸ ἀπ' τὰ γεννήματα καὶ γιὰ νὰ καρπίζον τὰ στάγια». Εἰς τὸν Ναίμονα «τὸ δωδεκα-

μερίτη» (δηλ. τὸ ξύλο τρικκιά πὺν ἔκαιγε δώδεκα μέρες), ἅμα τέλειωναν οἱ μέρες, τὸ ἔπαιρνε ὁ νοικοκύρης, τὸ ἔκαμνε σταυρὸ καὶ τὸ πάαινε σ' ἓνα χωράφ', τὸ ἔμπηγε καὶ στέκονταν κεῖνο· τὸ εἶχε γιὰ καλό, γιὰ τὰ χαλάζια». Εἰς τὴν Ἀγγίαλον «ὅταν ἔβγαине ὁ παπᾶς τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτίσ', κ' ἔμνειςκε κανένα κομμάτι, τὸ πετοῦσαν καταπόδ' σιὸν παπᾶ, γιὰ νὰ φύγνε ὄλα τὰ κακά». Εἰς τὴν Μεσημβρία «κεῖνα τὰ ξύλα πὺν πομένουν τὰ ρίχνουν σιὸ σταυροδρομ'. Κρατοῦν καὶ λίγια στάχτ' γιὰ τὰ παιδιά, τὰ κολυμποῦν καὶ ρίχνουν λίγια μέσα». Ποία ἦ συνήθεια ἄλλου;

(β) Ποῦ συνηθίζουν ἀντὶ ἐνὸς νὰ τοποθετοῦν εἰς τὴν ἐστίαν δύο ἢ τρία ξύλα; καὶ ἀπὸ ποῖα δένδρα; Ποῦ τὸ ἔθιμον αὐτὸ λέγεται «πάντρεμα τῆς φωτιᾶς» καὶ διὰ ποῖον λόγον ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτό; Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «Τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων παντρεύουν τὴ φωτιά τους· βάνουν ἀγριοκερασιᾶς ξύλο γιὰ στοίχειωμα τῆς νοικοκυρᾶς καὶ κέδρινο ξύλο γιὰ στοίχειωμα τοῦ νοικοκύρη· καὶ τὰ βάνουν χλωρὰ σιὴ φωτιά, γιὰ νὰ καοῦν». Εἰς τὴν Κέρκυραν βάζουν καὶ τρίτον ξύλον, πὺν συμβολίζει τὸν κουμπάρον, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα ὁ νοικοκύρης, ἀφοῦ τοποθετήσῃ εἰς τὴν γωνιὰν δυὸ ξύλα, (ἓνα μεγάλο, ἴσιο, ἀρσενικό, καὶ ἓνα μὲ παραφυάδας, θηλυκὸ) χύνει ἐπάνω εἰς αὐτὰ ὀλίγον λάδι καὶ ὀλίγον κρασί, ἀπαγγέλλων δ' ἀμέσως τὸ «Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε», θέτει πῦρ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς πυρᾶς ζευγαρωμένα ξύλα. Ἔτσι γίνεται τὸ πάντρεμα τῆς γωνιᾶς. Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης «ὁ σπιτονοικοκύρης κόβει τρία ξύλα τριῶν λογιῶν ἴσαμε ἓνα μέτρο, ἀπὸ δέντρα π' ἄνουν καρπὸ, κὶ τὰ βάζ' σιὸν τζάκι ἀπὸν βραδὺς τῆ Χριστοῦ· θὰ καίουντι ἀπὸν λίγου, ὡς τὴν παραμονὴ τοῦν Φώτων». Εἰς τὸ Μεσοχώρι Πυλίας «τὸν παλιὸ καιρὸ φυλάγαμε τοὺς Καλκαντισάρους, καίγαμε χαμολιό, σπαραγγιά. Γιὰ τοὺς Καλκαντισάρους παντρεύαμε καὶ τὴ φωτιά. Μαζώναμε τὴ στάχτη νὰ γένη λαμνὶ (ἐπιμήκης σωρὸς) καὶ βάναμε τὴ σπαραγγιά δίπλα - δίπλα, νὰ κοιμηθῆ μαζί της. Ἄμα ἔτριζε ἢ σπαραγγιά, λέγαμε πὺς παντρεύτηκε ἡ φωτιά». Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλου;

(γ) Σπονδαὶ εἰς τὴν ἐστίαν. Π.χ. εἰς τὰ Σούρμενα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ οἰκογενειάρχης ἔχυνε σταυροειδῶς κρασί εἰς τὴν ἐστίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοποθέτει σταυροειδῶς φύλλα καρδιᾶς. Ὅμοίως, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν Λευκάδα, εἰς τὴν Πάργαν κ. ἄ.

(δ) Ἀνακάτεμα τῆς φωτιᾶς. Ποῖον καλοῦν ν' ἀνακατέψῃ τὴ φωτιά καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκηνιὰν Κοζάνης φωνάζουν ἓνα παιδί, τὸ πιὸ τυχερὸ πὺν ξεύρουν, γιὰ ν' ἀνακατώσῃ τὴ φωτιά. Τὴν ἀνακατώνει μὲ τὴ τζιομπανίκα (τὸ ραβδί) του καὶ λέει: π'λιά, κατσίκια, ἀρνιά, γρόσια.

9. Τράπεζα καὶ δεῖπνον τῆς Παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

(α) Τὸ κόψιμο τοῦ χριστόψωμου καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτό. Τί ἄλλο τόποθε-

τοῦν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐκτὸς τοῦ χριστόψωμου καὶ τῆς πίττας; Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (μέλι, καρύδια κ.λ.π.). Ὑψωσις τῆς τραπέζης. Τῆς Παναγίας τραπέζι ἢ τοῦ Χριστοῦ τὰ γεννητούρια. Τί κάμνουν τὰ περισσεύματα ἢ ἀπορρίμματα τῆς τραπέζης;

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Σπάρτην «κόβουν πρῶτα τοῦ Χριστοῦ τὸ ψωμί. Ὁ πατέρας τὸ σταυρώνει καὶ λέει: Χρόνια πολλὰ καὶ τοῦ χρόνου! Κόβει τὸ ψωμί καὶ μοιράζει ἀπὸ μιὰ φέτα στὸν καθένα». Εἰς τὴν Σινώπην «τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἔβαζαν ἓνα «σταυροψώμι» στὴ μέση στὸ τραπέζι καὶ γύρω γύρω φρούτα. Ἐπάνω στὸ σταυροψώμι κάρφωναν ἓνα κλαδὶ ἐλιάς, κάρφωναν στὸ κλαδὶ σῦκα, μῆλα, πορτοκάλια καὶ ἔπιαναν κατόπιν γύρω-γύρω τὸ τραπέζι ὅλοι, τὸ σήκωναν ἔπάνω, κάτω καὶ ἔλεγαν τρεῖς φορές: Χριστὸς γεννᾶται, χαρὰ στὸν κόσμον, Κεῖνος τραπέζια, Παναγίας τραπέζια. Κάθιζαν κατόπιν καὶ ἔτρωγαν τὸ φαγίτους. Τὰ σταυροψώμια τὰ κρεμοῦσαν σὲ ράφια, στὰ εἰκονίσματα, ἔτσι στολισμένα, ὅπως ἦσαν μὲ τὴν ἐλιά. Τὰ ἄφηναν ἐκεῖ τὸ Δωδεκαήμερο, τὰ ἔπαιρναν τῶν Φώτων καὶ τὰ ἔτρωγαν. Αὐτὸ τὸ βράδυ ἀπαραίτητα ἔπάνω στὸ τραπέζι ἔπρεπε νὰ ἔχουν μέλι καὶ καρύδια καὶ τὰ ἔτρωγαν». Εἰς Σιμιτλί Ραιδεστοῦ «τὴ παραμονὴ τὰ Χριστούγεννα κάμνι τοῦ ἰννιὰ λουγιῶ φαί. Εἶναι τὰ γινν'τούρια τοῦ Χριστοῦ. Τὰ βάζνι ἀπάν' στοῦ σουφραῖ, τὰ θυμνιάζνι καὶ τὰ ἀφήν'νι κάτ' ἀπ' τὰ εἰκονίσματα, νὰ φάη ἢ λιχῶνα ἢ Παναγιά» (Λαογραφία IB' 395). Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν πρώτη ἀγκωνὴ τοῦ τουρεκιοῦ, πὺν θὰ κόψουν, τὴ δίνουνε ἐνοῦ διακονιάρη, πὺν θὰ περνάη, καὶ ὅσπερα θὰ κάτσουνε στὸ τραπέζι. Ἀπὸ τὸ τραπέζι εὐτοῦνο τ' ἀποφαγούδια οὔλα τὰ μαζώνουνε σὲ μιὰ σακκούλα καὶ τὰ πᾶνε στὰ χτήματά τους. Παίρνονε ἀπὸ λιγουλάκι καὶ τὸ χώνουνε στὴ ρίζα ἐνοῦ δεντρικοῦ, ἐνοῦ λιόφτου, μιανῆς μηλιάς, μιανῆς λειμονιάς. Καὶ ποτὲ νὰ μὴν καρπίζη θὰ τσακίση στὸν καρπὸ τοῦ χρόνου, ἅμα τοῦ βάνουνε στὴ ρίζα του ἀπὸ φτουῖνα τ' ἀποφαγούδια». Εἰς τὸν Πόντον τὸ νόμισμα, πὺν ἔβαζαν μέσα στὸ χριστόψωμο, ὁ νοικοκύρης τὸ ἔραπτεν εἰς τὴν σακκούλα του. Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλοῦ;

(β) Ἐθιμα γεωργικὰ περὶ τὴν τράπεζαν. Θυμιάσις μὲ τὸ ὑνὶ (θύμνιασμα τῆς πίττας, θύμνιασμα τῶν ζώων κτλ.). Π.χ. εἰς τὸ Κωστὶ τῆς Θράκης «ἐβάζαμε τὸ τραπέζ' καὶ θυμνιάζαμε τὰ ζῶγα μὲ τὸ ὑνὶ. Τὸ ὑνὶ κεῖνο δώδεκα μέρες δὲν ἔβγαινε ὑπὲρ τὸ τζάκι. Τὸ βάζαμε δίπλα στὴ φωτιά, στὸ τζάκι πίσου». Εἰς τὸν Δρυμὸν Μακεδονίας «ἡ πίττα τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ σουφραῖ καὶ ἐπ' αὐτῆς πινάκιον πλήρες σίτου, σκόροδον, ἀργυραῖ νομίσματα, καρπὸς ροιᾶς, διάφοροι ξηροὶ καρποὶ, σταφυλαί, ὕδροπέπωνες καὶ ἄλλα: ἐπίσης ποτήριον πλήρες οἴνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου βάπτεται «τοῦ κλικούδ'τ' Καλλκάντζαρου». Ἐκ τοῦ οἴνου μεταλαμβάνουν ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, εὐχόμενα «Καλὴ ὑγεία, καλὴ χρουνιά, καλὸ διρικέτ'». Ὁ σκοπὸς ὅλων αὐτῶν εἶναι νὰ μὴ πάθουν τὰ βόδια κανὲν κακὸν καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ καλὴ ἐσοδεία καὶ

ἡ εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ. Εἰς τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας τοποθετεῖται τὸ «ὄκθιρον» (ἀλετροπόδα) καὶ μὲ αὐτὸ γίνεται τὸ θύμνιασμα τῆς πίττας. Ἐφοῦ ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ θυμνιάσῃ, ὁ δοῦλος παίρνει τὸ θυμνιατὸ καὶ κατέρχεται εἰς τὸν στάβλον, ὅπου θυμνιάζει τὰ ζῶα καὶ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές, τὰ Χριστούγεννα, τὸ Νέον ἔτος καὶ τῶν Φώτων (Λαογρ. IB' 95). Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας «τοῦ Χριστοῦ παραμονὴ θυμνιάσαμε μὲ τὸ ὑνί. Καθένας θὰ βάλ' στὸ θύμνιαμα τὴ σακκούλα τ' γιὰ νά χ' πάντα παράδες, τὸ τραπέζι τ', τὸ σπίτι τ'».

(γ) Ἄλλα ἔθιμα περὶ τὴν τράπεζαν. — Τὸ ὕψωμα. Περιγραφή τῆς τελετῆς. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν ὁ παπᾶς γυρίζει τὰ σπίτια ὅλα μὲ τὴ σειρὰ καὶ σηκώνει ὕψωμα ἀφοῦ δηλ. διαβάσῃ τις εὐχὲς καὶ βγάλῃ τὸν ἄρτο ἀπὸ τὸ πρόσφορο, ζυγώνουν ὅλοι οἱ σπιτικοὶ στὸ τραπέζι καὶ πιάνουν τὸ Χριστόψωμο μὲ τὸ δεξιὸν χέρι, ἕνας ἀπὸ δῶ, ἄλλος ἀπὸ κεῖ, ὀλόγυρα τὸ ὑψώνουν, ἐνῶ ὁ παπᾶς διαβάζει τελειώνοντας ἡ εὐχή, τ' ἀφήνουν κάτω. Τὸ παίρνει ὁ παπᾶς καὶ τὸ βάνει στὸ κεφάλι. Κρατώντας το ἀπὸ τὶς δύο ἄκρες, τὸ τσακίζει. Ἄν τὸ κομμάτι, ποὺ κρατεῖ τὸ δεξιὸν χέρι, τύχη μεγαλύτερο, πέρασε ὁ πιὸ πολὺς χειμῶνας, μαντεύουν θὰ γλυτώσουν τ' ἀρνάκια καὶ τὰ κατσικάκια τῆς χρονιάς ἂν κατὰ τὸ ζερβὶ πέσῃ τὸ μεγαλύτερο κομμάτι, κακὰ θὰ πάῃ ἡ χρονιά γιὰ τὸ πρᾶμα. (Δ. Λουκοπούλου, Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης, 1930, σ. 173). Ὅμοια μαντεύουν διὰ τὴν ἐσοδεῖαν οἱ γεωργοί.

10. Διανυκτέρευσις μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἴδουν ποὺ ἀνοίγουν τὰ οὐράνια. Πίστις, ὅτι ἡ εὐχή τοῦ ἀγρυπνοῦντος ἐκπληροῦται. Διατυπώσεις τηρούμεναι κατὰ τὴν διανυκτέρευσιν ταύτην. Παραδειγμα: «Εἰς τὴν Κίον τὰ κορίτσια τῆς γειτονιάς μαζεύονται σ' ἕνα σπίτι, ἀνοίγουν τὰ παραθυρόφυλλα, βάζουν σὲ μιὰ λεκάνη μὲ νερὸ ἕνα ξερὸ κλωνάρι βασιλικὸ καὶ δίπλα στὴ λεκάνη ἕνα εἰκόνισμα τῆς Παναγίας, θυμιάζουν, διαβάζουν καὶ ψέλνουν τροπάρια τῶν Χριστουγέννων καὶ κάθε λίγο κοιτάζουν ἀπὸ τὸ παράθυρο πρὸς τὴν ἀνατολή. Τὴν ὥρα ποὺ γεννιόταν ὁ Χριστός, ἂν ἦταν καλὲς χριστιανές, ἔβλεπαν μιὰ λάμψη σὰν ἀστραπὴ στὴν ἀνατολή. Ἄλλες ἔβλεπαν τὴν ἴδια τὴν Παναγία μὲ τὸ Χριστὸ στὴν ἀγκαλιά της. Τὴν ὥρα αὐτὴ τῆς προσευχῆς ἀνοίγε κι ὁ ξερὸς βασιλικὸς μέσα στὴ λεκάνη κ' ἔβγαζε φύλλα».

11. Τὸ κέρασμα τῆς βρύσης.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἠπειρὸν τὸ μεσονύκτιον τῆς 24ης πρὸς 25ην Δεκεμβρίου ἐπήγαιναν στὴ βρύση καὶ ἔκλεβαν τὸ νερό, ἀφοῦ πρωτύτερα τὴν κερνοῦσαν μὲ λίγα ἀπὸ τὰ προϊόντα τῶν ζώων των (τυρὶ, βούτυρον), λέγοντες: «Ὅπως τρέχ' τὸ νερό σ', βρυσούλα μ', ἔτσι νὰ τρέχ' καὶ τὸ βιό μ'». Εἰς τὴν Κερασσοῦντα «παῖδες ἢ κοράσια ἢ γυναῖκες ἐγειρόμεναι νυκτὸς ἀπέρχονται εἰς βρύσιν καὶ καλαντιάζουν αὐτὴν (=χαιρετοῦν: κάλαντα, καλὸς καιρὸς πάντα καὶ τοῦ χρόνου), ἀποτι-

θέντες παρ' αὐτὴν ἄλας, σῖτον ἐψημένον καὶ κλάδον ἐλαίας ἐμπηγνύοντες καὶ ἀν-
τλοῦσιν ὕδωρ», Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

12. Ἀγερμοὶ παίδων. Τὰ Κάλαντα.

Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί κρατοῦν; (Ράβδους, ρόπαλα, ρετινοκέρια, καράβι)
καὶ τί τραγουδοῦν;—Τὸ καλὸ ποδαρικό.—Τὸ σκάλισμα τῆς φωτιάς.—Τὸ κτύπημα
τῆς νεονύμφου μὲ τὴν βέργαν κ.τ.τ.—Εὐχαὶ καὶ δῶρα.—Τί τραγουδοῦν, ἂν δὲν
τοὺς δώσουν φιλοδώρημα (ξετραγούδισμα);

Εἰς τὸ Σαμόκοβον Ἀν. Θράκης τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων «τὸ βράδ'
ἐτρέχασι γύρω στὰ σπίτια καὶ γηλέγασι: Χριστὸς γεννιέται / σὰ γῆλιος φέγγει / σὰ νιὸ
φεγάρι, / σὰν παλληκάρι / . Τὰ ξημερώματα πάλε γυρίζασι καὶ τραγουδοῦσασι: Κυρὰ
Θεοτόκο / ἐκοιλοπόνα, / ἐκοιλοπόνα / καὶ παρακάλιε: / — Βοηθῆστε με αὐτὴ τὴν ὥρα /
τὴ βλογημένη / καὶ δοξασμένη / μαμμὴ νὰ πᾶτε, / μαμμὴ νὰ φέρετε. / Ὡστε νὰ πᾶσι /
καὶ νὰ γυρίσου / Χριστὸς γεννήθη / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰν παλληκάρι ».

Εἰς τὸ Ὀρεστικὸν Ἀργος «ἀπὸ τὰ παιδιὰ τὸ πρῶτο πού θὰ χτυπήσῃ τὴν
πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (μὲ τὴ τζιουμπανίκα του τὸ βράδυ τῶν Χριστουγέννων) τὸ παίρ-
νον μῆσα καὶ τὸ βάζουν ν' ἀνακατέψῃ τὴ φωτιά, νὰ ἰδοῦνε τὸ τυχερό». Εἰς τὸ
Κασιδόνι (Σητείας Κρήτ.) «γιὰ νὰ πάῃ καλὰ ὁ χρόνος πού ἔρχεται, τὴ νύχτα τῆς
παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, πρὶν ξημερώσῃ, βάζουν ἓνα βόδι μῆσα στὸ σπίτι, γιὰ
νὰ κάμῃ τὸ ποδαρικό, ὅπως λένε, καὶ τὸ ἀφήνουν ἐκεῖ μέχρις ὅτου νὰ κατορθώσῃ».

Ποῦ τὰ παιδιὰ χτυποῦν τὴν νεονύμφον μὲ τὴν βέργαν, διὰ νὰ κάμῃ παιδί;
Τί λέγουν συγχρόνως;

13. Μεταμφιέσεις. Ὑπαίθριοι παραστάσεις.

Μεταμφιέσεις (1) εἰς ζῶα (καμήλα ἢ γκαμήλα, ἀρκούδα, λύκον, τράγον κλπ.).
Π.χ. εἰς τὰ Μαράσια Ἀδριανουπόλεως τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τὸ
βράδυ κάνουν καμήλα καὶ τὴν περιφέρουν εἰς τὰ σπίτια οἱ νέοι τοὺς δίδουν δῶρα
χρήματα ἢ σῖτον. (Πρὸβλ. τὸν τεκέν, μεταμφιέσιν εἰς αἶγα ἢ τράγον ἐν Πόντῳ).

(2) εἰς ἀνθρώπους (γαμπρὸς καὶ νύφη, μπάμπω, ἀράπης, χαχάμης, καπετά-
νιος κλ.). Ὄνόματα τῶν μετημφιεσμένων. Ποῦ οὗτοι λέγονται Καλλικάντζαροι;

Ὅμαδες μετημφιεσμένων. Ἀπὸ ποῖα πρόσωπα ἀποτελεῖται κάθε ὁμάς; Ὀνο-
μασία ἐκάστου τῶν μελῶν ἢ τῆς ὅλης ὁμάδος (π.χ. ρογκάτσι, ρογκατσάρια, λουκα-
τσάρια, μωμόεροι κλ.). Τρόπος μεταμφιέσεως. Περιφορὰ ἀνὰ τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου
ἢ καὶ ἄλλων γειτονικῶν χωρίων· τραγούδια εὐχαιτικά, ὑπαίθριοι παραστάσεις.
Περιγραφή τῶν δρωμένων ὡς οἷόν τε λεπτομερῆς, μετὰ φωτογραφιῶν τῶν
καθ' ἕκαστον προσώπων καὶ τῶν σκηνῶν τῆς παραστάσεως.

Τί γίνεται ὅταν συναντηθοῦν δύο ὅμιλοι (Ρογκάτσια) καθ' ὁδόν; Ὑποταγή

τῆς μιᾶς ομάδος εἰς τὴν ἄλλην (πέρασμα κάτω ἀπὸ δύο κοντάρια ποῦ διασταυρῶνουν οἱ καπετάνηδες). Τοπωνύμια φανερώνοντα, ὅτι διεξήχθη κάποτε ἐκεῖ μάχη μεταξὺ Ρογκατσαραίων δύο γειτονικῶν χωρίων (π.χ. τοῦ *Ρογκατσάρη* παρὰ τὴν Κρανιὰν Ἐλασσῶνος, στὸ *Μαυρομαντήλι* εἰς τὰ Χάσια κλ.). Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Πολὺ ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ τελούμενα κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ἐν Πόντῳ ἀπὸ τοὺς μωμοέρους (ἢ τὰ μωμοέρια ἢ τὰ κιόσια). Π.χ. κατὰ τινὰ περιγραφὴν τὸ πρωτεῦον πρόσωπον εἶναι ὁ Οὐζεῖν - Ἄλῃ, ὁ ὁποῖος ἀπάγει μίαν νέαν, ἀλλὰ φονεύεται ὑπὸ τοῦ πατρός της, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται «κωδωνοφόρος καὶ μὲ μεγάλο πρόσωπον». Μετανοῶν ὁ φονεὺς προσκαλεῖ ἰατρόν, ὁ ὁποῖος μὲ ἓνα μαγικὸν χόρτον ἀνασταίνει τὸν φονευθέντα. Ἀκολουθεῖ γάμος τούτου μὲ τὴν κόρην καὶ χορός. Ποῦ ἄλλοῦ τελεῖται κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ὁμοία τις παράστασις (Φόνος ἀνδρὸς καὶ αἰφνιδία ἀνάστασις αὐτοῦ, γέννησις παιδίου, χοροί), ἢ διαγωνισμὸς εἰς τὴν ἀπαγγελίαν διστίχων ἢ ᾄσμάτων μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν δύο ομάδων; Ποία ἢ ἐπιβαλλομένη ποινὴ εἰς τὴν ἠττηθεῖσαν ομάδα; (Π.χ. νὰ περιφέρουν ἐπὶ τῆς ῥάχεως τετραποδιστὶ τοὺς νικητὰς ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ χωρίου).

14. Μαντικαὶ συνήθειαι.

Ἐμπυροσκοπία: κόκκοι σίτου (ἢ φύλλα χλωρὰ ἐλαίας ἢ καρυδιᾶς) ρίπτονται ἐπάνω εἰς τὴν καφτερὴ πλάκα τοῦ τζακιοῦ ἀπὸ τὸ πῆδημα τῶν κόκκων ἢ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἀπανθρακοῦνται, συμπεραίνουσι, ἂν ἓνα ἄτομον θὰ ζήσῃ ἢ θὰ ξενιτευθῇ. Τοὺς κόκκους αὐτοὺς ρίπτουσι κατόπιν στὴ βρύση τοῦ χωριοῦ ἢ στὸ πηγάδι (Δυτ. Μακεδ.). Μαντεύματα ἐκ τοῦ καιροῦ. Π.χ. ὅσο πιὸ πολλὰ χιόνια θὰ εἶναι τοῦ Χριστοῦ, τόσο πιὸ πολλὰ μπερεκέτια (εἰσοδήματα) θὰ ἔχῃ τὸ καλοκαίρῳ (Θράκη).

15. Ἄλλαι συνήθειαι: διασκόρπισις ἄμμου εἰς τὴν οἰκίαν, ἀνάρτησις κλάδων αἰθθαλῶν εἰς θύρας ἢ εἰς τὸ εἰκονοστάσιον κ.τ.τ. Π.χ. εἰς τὴν Κερασοῦντα τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, περὶ τὰ ἕξημερώματα, τὰ κορίτσια κατεβαίνουν εἰς τὴν παραλίαν, μαζεύουσι πετραδάκια καὶ κατόπιν τὰ σκορπίζουν εἰς τὸ σπίτι. Ἐπίσης σχίζουσι λεπτοκάρυα καὶ τὰ περνοῦν εἰς φύλλα κλάδου ἐλαίας καὶ τὰ κρεμοῦν εἰς τὸ εἰκονοστάσιον καὶ εἰς τὰς αὐλαίας θύρας καὶ τὰς τῶν ἐργαστηρίων.

16. Ἐπισκέψεις, εὐχαὶ καὶ δῶρα, χοροὶ καὶ παιδιαὶ τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον χορεῦνται τὸ βράδυ τὴν ἀποσουρτή: βγάζουσι τὸ μπροστινὸ μέρος τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου καὶ τὸ μαγειρεύουσι μὲ λάχανα, μαζεύονται συγγενικαὶ καὶ φιλικαὶ οἰκογένειαι καὶ διασκεδάζουσι. Εἰς τὴν Ὑδραν παίζανε πίττα καὶ γαζὶ μὲ μεταλλικὰς δεκάρες (δηλ. κορώνα-γράμματα). Εἰς τὴν Κάρπαθον κάθε Χριστούγεννα (καὶ Λαμπρῇ) οἱ νύφες, καὶ μάλιστα οἱ καινούριαι νύφες, πλάσσουν γιὰ τὶς πεθερὰς τους μιὰ γίπλα, δηλ. ἓνα μεγάλο κουλλούρι μὲ

χοντρούς κλώνους και με πλουμιά πάνω, τήν καλοψήνουν στο φούρνο και τήν πέμπουν δῶρο. Ἡ πεθερά κάνει κ' ἐκείνη τὰ δῶρα της στη νύφη της.

3. Πρωτοχροιά.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς και τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

1. Βασιλόπιττα, κουλλούρια και γλυκύσματα.

Όνομα: βασιλόπιττα, βασιλοκουλλούρα, βασιλόψωμο, μηλίνα (Θράκη), βασιλίτσα, (Κεφαλλ.), ὁ σταυρός τοῦ σπιτιοῦ (Σκῦρ.) κτλ.

Σχῆμα, τρόπος παρασκευῆς και διακοσμήσεως αὐτῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας τήν παραμονήν τῆς Πρωτοχροιάς «ἡ νοικοκυρά πρωί-πρωί ζύμωνε τή βασιλόπιττα με ἀλεύρι, με λάδι, ζάχαρη και μυρωδικά. Ἐπειτα μ' ἓνα πιρουνί ἔκανεν ἓνα μεγάλο σταυρό στη μέση τοιμιστό τόν ἔκανε με τὸ πιρουνί, γιά νὰ βγαίνουν τὰ μάτια τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ γλωσσοτρῶνε τὸ σπίτι. Ἐπαιρνε κατόπιν ἓνα κλειδί κ' ἔκανε πλουμίδια στήν πίττα ἀπάνω, γιά νὰ κλειδώνεται τὸ στόμα τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ λένε. Ἐκανε και ἄλλα πλουμίδια με τὴ δαχτυλήθρα, πὸ εἶναι τὸ γνώρισμα τῆς νοικοκυρᾶς». Τὸ βασιλόψωμο εἰς τὸ Βογατσικόν εἶναι «μιά μπουγάτσα με γράμματα ἀπὸ πάνω με ζυμάρι: τὸ μαντρι ἀπὸ τὰ πρόβατα, μιὰ καλύβα, σταυρό, μπιμπλιά, σταφύλια ἀπάνω, γιά νὰ γεννοῦν τ' ἄρνια και τὰ κατσίκια».

Εἰς τὴν Σκῦρον κάνουν «ἓνα σταυρό ἀπὸ ζύμη, πὸ οἱ ἄκρες του κυνηγοῦν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, σὰν τὴ σβάστικα. Τὸ πρωῖ τοῦ ἁγίου Βασιλείου τὸν βάζουν σιὰ εἰκονίσματα και τὸν ἀφήνουν ἐκεῖ ὅλο τὸ χρόνο, γιά τὸ καλὸ τοῦ σπιτιοῦ. Τὸν παλιὸ σταυρὸ θὰ τὸν δώσουν νὰ τὸν φάη ἡ ἀγελάδα ἢ τὸ πρωτο βόδι, σὰν θὰ πᾶνε τίς βοδόκλορες στήν κατούνα (τὸ στάβλο)». (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος).

Τί βάζουν μέσα εἰς τὴν βασιλόπιττα; μόνον νόμισμα ἢ και ἄλλα σημάδια; Ποία ἡ σημασία ἐκάστου; Π.χ. εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης «βάζνα μέσα μεταλλικό, σουρβακίδ' (κλωνὶ μικρὸ ἀπὸ δένδρο κρανιά) και ἄχερο σ' ὅποιον πέσ' τὸ μεταλλικό, θὰ πάρ' τὸ σπίτ' σ' ὅποιον πέσ' τὸ σουρβακίδ', θὰ πάρ' τ' ἀμπέλ', θὰ γέν' ἐργάτης σ' ὅποιον πέσ' τ' ἄχερο, θὰ γέν' ρεσπέρ'ς (γεωργός)».

Πίττα χωριστὴ διὰ τὰ βόδια: βοδόκλορα (Σκῦρος), βουόπιττα (Κάρπαθος), διὰ τὸν ἀγελαδάσην τοῦ χωριοῦ, τὸν ἀγροφύλακα (κεχαγιᾶ) κτλ.

2. Τί σφάζουν τὴν παραμονήν τῆς Πρωτοχροιάς; Κόττα; (βασιλόκοττα ἐν Πελοποννήσῳ) ἢ ἄλλο ζῷον; Π.χ. εἰς τὴν Κρήνην τῆς Ἰωνίας «ἄφ' ἐσπέρας τὴν Ἀρχιχροιά σφάζαμε σιὰ κατώφλιο τῆς πόρτας μιὰν κόττα ἢ ἓνα διανο γιά τὸ καλό». Τοῦναντίον εἰς τὴν Κορώνην «τ' Ἀγιοβασιλειοῦ δὲ σφάζουν κόττα, γιὰ τὴν κόττα, καθὼς σγαρλάει τὸ χῶμα, διώχνει τὰ καλὰ τοῦ σπιτιοῦ κατὰ πίσω

της· σφάζουν γουρούνι, πού τὰ σπρώχνει κατὰ μπρός του, ἢ κασίκι πού τὰ τρώει οὐλα ὅσα τοῦ ρίχνεις». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

3. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Βράζουν καὶ πολυσπόρια; Ποῖος ὁ σκοπὸς τοῦ ἐθίμου; Π.χ. εἰς τὴν Κύθνον τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου τρώγουν σιτάρι βρασμένο μὲ μέλι, εἰς δὲ τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου χίλια φαγιὰ νὰ ἔχουνε, βάζουνε καὶ μαεργιὰ στὸ τραπέζι καὶ τρῶνε: *καλαμπόκι, σιτάρι καὶ φασούλια μαζὶ μαγειρεμένα. Πρέπει νὰ φᾶνε, γιὰτ' ἄλλιῶς, ἂν δὲν κάμουνε κι ἂν δὲν φᾶνε, πιάνει ψεῖρα τὸ γέννημά τους*». Εἰς τὴν Κύπρον, βράζουν ἐκλεκτὸν σῖτον καὶ τὸν ἀναμειγνύουν μὲ ἀμύγδαλα, σταφίδες, σπειριὰ ροδιῶν, κανέλλαν καὶ ζάχαριν· κάμνουν τὰ «κόλλυφα τ' ἅη Βασιλείου», (τὰ βασιλούδια), ἀφοῦ δὲ γεμίσουν ἓνα δίσκον μὲ αὐτὰ καὶ θέσουν ἐπάνω τὴν βασιλόπιτταν μὲ μικρὰν ἀναμμένην λαμπάδα ἐπ' αὐτῆς, τὸν τοποθετοῦν κάτω ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσιον τῆς οἰκίας. Εἰς τὴν Σκόπελον τῆς Θράκης ὅλοι οἱ παρακαθήμενοι εἰς τὴν τράπεζαν παίρνουν στὰ χέρια τους κόλλυβα ἀπὸ τὸ πιάτο, τὰ πετοῦν ψηλὰ πρὸς τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ καὶ λένε: *Ὅσα κ' κιά ρίχνω, τόσ' ἀμάξια σιὰρ' νὰ μοῦ δώσ' ὁ καινούργιος χρόνος. Ὁ καινούργιος χρόνος βοήθεια!* Ὅσα κ' κιά στή φούχτα, τόσες ἀγελάδες, τόσα πρόβατα κτλ.

4. Ἔθιμα περὶ τὴν ἐστίαν.

Στέλεχος (κούτσουρο) ἢ κλάδοι πρίνου ἢ ἐλαίας ἢ ἄλλου δένδρου εἰς τὴν φωτιά· σκάλισμα τῆς φωτιᾶς. Ρίπτουν καὶ φύλλα δάφνης ἢ ἐλαίας εἰς τὴν φωτιά, καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Εἰς τὴν Καστορίαν τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἀνάβουν στὸ τζάκι τὴ μεγαλύτερη φωτιά· βάζουν τὴ μεγαλύτερη «κουφάδα» (=χοντροὸ κορμό), *«γιὰ νὰ φασκιώσ' ἢ ἀρκούδα, γιὰτὶ φασκιών' ἢ ἀρκούδα ἀπόψε*». Εἰς τὴν Ἡπειρον τὴν Πρωτοχρονιὰ συνηθίζουν νὰ ρίπτουν εἰς τὸ πῦρ κλάδον πρίνου, λέγοντες τὰ ἑξῆς:

Καλημέρα κι ἅη Βασίλης | μὲ τὸν πέριναρο στὰ χέρια | μὲ τὸ διάφορο στὸ σπίτι | ὅσα φύλλα καὶ κλαριά, | τόσα γρόσια καὶ φλουριά.

5. Πυραὶ εἰς τὰς πλατείας ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κροῦσις κωδῶνων, ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων. Ὄνομα τῶν πυρῶν, τραγούδια καὶ χοροὶ περὶ αὐτῶν.

6. Τράπεζα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς.

(α) Στολισμὸς τῆς τραπέζης. Σύμβολα εὐτυχίας καὶ θαλερότητος. Ἐκτὸς τῆς πίττας καὶ τῶν φαγητῶν τί ἄλλο θέτουν ἐπὶ τῆς τραπέζης; Μένει τὸ τραπέζι ὅλην τὴν ἡμέραν ἀσήκωτο; Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου *«τὸ τραπέζ' τ' ἀφήνουν ὅλη μέρα κεῖται στολισμένο. Βάζουμ' ῥόδ' ἀπάνω, γιὰ νὰ ἔναι ὅπως τὸ*

ρόδ' γεμάτο, βάζουμ' γλυκύσματα· τὸ μέλ' ἀπαραίτητο. Πρῶτα θὰ βάλουμ' τὸ μέλ', τηγανόπ'τες, ρόδ'». Εἰς τὴν Μάδυτον «θέτουν κλάδον ἑλαίας ὡς σημεῖον ὑγείας, φλουριά ὡς σημεῖον εὐτυχίας κτλ.» Εἰς τὴν Κίον τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς «ἔστηναν τὸν ἅη Βασίλη (τὴν ψημένη πίττα) ὄρθιο στὴν ἄκρη τοῦ τραπέζι, πὺν ἀκουμποῦσε στὸν τοῖχο. Ἐπαιρνε τότε ὁ νοικοκύρης τὸ κλωνὶ τὸ ἐλαιόδεντρο, πὺν εἶχε φέρει πρωτύτερα ἀπὸ τὸ κτῆμα του, καὶ τὸ κάρφωνε στὸν ἅγιο Βασίλη ἐπάνω κ' ἔλεγε: «Χρόνια πολλά. Μὲ τὸ καλὸ νὰ μπῆ ἅη Βασίλης», καὶ κρεμοῦσε μιὰ χρυσὴν ἀλυσίδα στὸν ἅη Βασίλη· τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ ὅλοι τοῦ σπιτιοῦ».

(β) Τὸ κόψιμο τῆς πίττας. Πότε κόβουν τὴν πίττα; Τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς, τὰ μεσάνυχτα ἢ τὸ πρωῖ μετὰ τὴν λειτουργίαν; ἢ κατὰ τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς; (Πρβλ. πίττα ἀπουσπερνῆ καὶ πίττα πουργιάτ'κη ἐν Μαδύτῳ). Ποῖος τὴν κόβει καὶ εἰς πόσα τεμάχια; Κατὰ ποίαν σειράν; Ποῦ τὸ πρῶτον κομμάτι ὀρίζεται τοῦ σπιτιοῦ; Π.χ. εἰς τὴν Μεθώνην «κόβουνε τὴν βασιλοκουλλούρα καὶ ρίχνουνε τὰ κομμάτια οὔλα μέσα σ' ἓνα τουβαλίθι (=πετσέτα τοῦ φαγητοῦ) καὶ τὰ βγάνουνε ἓνα-ἓνα κομμάτι. Πρῶτα βγάνουνε τοῦ σπιτιοῦ, ὕστερα τῆς βάρκας ἢ τοῦ καϊκιοῦ, ἂν ἔχουνε, ὕστερα τοῦ διακονιάρη κ' ὕστερα τοῦ νοικοκύρη. Ὅτινος πέση τὸ φράγκο, τό 'χουνε πὺς θὰ τοῦ πάη καλὰ ἢ χρονιά». Πῶς γίνεται ἄλλοῦ ἢ διανομή; Εἰς Ἀγιάσον «τὴ βασιλόπιττα τὴν κόβουν ἀποσπεροῦ τ' ἅη Βασιλειοῦ· τὴ μοιράζ' ὁ νοικοκύρ'ς μὲ τοῦ καθανοῦ τὴ μοῖρα· κόβει καὶ μιὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μιὰ τῆς Παναγίας· θὰ κόψη καὶ γιὰ τὰ ζὰ του, τοῦ μ'λαριοῦ, τῆς κατοίκας. Κατεβαίν' καὶ σὰ ζὰ καὶ τὶς δίν' στὸ στόμα». Ποία ἢ ἔννοια διὰ τὸ κομμάτι τοῦ σπιτιοῦ;

(γ) Τὸ κομμάτι τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Πίστις ὅτι τὴν νύκτα ὁ Ἅγιος ἔρχεται νὰ φιλευθῆ. Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἐπίσκεψίν του. Εἰς Ἀγιάσον Λέσβου «ὄλ' ντὴ νύχτα ἀφήνουν τὸ τραπέζ' ἔτσι στρωμένο, νὰ πάη ἅγιος Βασίλ'ς. Στὴ γουνιά μέσα χώνουν ἀποσπεροῦ ἓναν κούτσουρα μακρὺ, ἴλογο. Τὸν χώνουν στὸ π'καρὶ (καπνοδόχο), γιὰ νὰ 'χη σκαλοπάτ' οὐ Ἅγιους Βασίλ'ς π' θὰ κατέβ'». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν παραμονὴν τῆς Ἀρχιχρονιάς, τὴν ὥρα πὺν πηγαίναμε νὰ κοιμηθοῦμε, γεμίζαμε ἓνα δίσκο πράματα, ἓνα πιάτο πηχτή, ψάρια καὶ τὸ κομμάτι τῆς πίττας τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἓνα πιάτο τυρί, γλυκό, ἓνα ποτήρι νερό, γιὰ νὰ ὄρθη τὸ βράδυ ὁ ἅγιος Βασίλης νὰ τραταριστῆ». Εἰς τὴν Σκῦρον «βάνουν σ' ἓνα σινὶ μιὰ κούπα ἢ ἓνα λαγηνάκι μὲ νερό, δυὸ βαβάθες μὲ ξεροτήγανα, λουκουμάδες κὶ ὅ,τι γλυκὸ ἔχουν, μαζὶ κ' ἓνα ρόδι, τὸ γουδόχερο ἢ μιὰ πέτρα, νὰ τὰ βρῆ ὁ Ἅη Βασίλης, νὰ γλυκαθῆ καὶ νὰ δροσιιστῆ, νὰ ἔχη καὶ τὸ σπῖτι γλυκασμένο καὶ δροσιισμένο ὅλο τὸ χρόνο» (Πέρδικα, Σκῦρος).

(δ) Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (Προδόρπια). Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «ἅμα μοί-

ραζαν τὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ φᾶνε τρεῖς βοῦκες μὲ μέλι καὶ βούτυρο καὶ κατόπιν ἔτρωγαν τὴν κόττα».

7. Περιποιήσις τῶν ζῴων. Πίστις ὅτι ὁ ἄη Βασίλης ἐπισκέπτεται τὴν νύκτα τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ ζῶα καὶ τὰ ἐρωτᾷ πῶς περνοῦν. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Λέσβον οἱ ζευγαῖδες «τὴ νύχτα τ' ἄη Βασιλειοῦ πᾶνι καὶ περιποιοῦντι τὰ ζᾶτους. Τὰ χτενίζνι, τὰ κοιτᾶν νὰ ἴναι ὁμορφα. Πάει τὴ νύχτα ὁ ἄη Βασίλης καὶ τὰ ρωτάει, ἂν περναῖν καλά. Βάζνι τὴ μερίδα τοῦ καθενοῦ στὸ παχνί του. Πρέπει κείν' δὴ μέρα νὰ ἴναι ἴφχαριστημένα τὰ ζᾶ».

8. Ἔθιμα τῆς στάνης: κόψιμο τῆς πίττας εἰς τὸ μαντρί, φίλευμα τῶν βοδιῶν κτλ. Εἰς τὰ Χάσια «ὄσοι ἔχουν πρόβατα καὶ γίδια, θὰ σηκωθῆ ἢ γυναῖκα τὴ νύχτα νὰ φκιάση μιὰ πίττα καὶ θὰ βάλῃ μέσα ἓνα ξυλάκι κλουργιασμένο (τὸ λένε μαντρί). Ἐφοῦ ψηθῆ ἡ πίττα, τὴν παίρνει ὁ ἄντρας καὶ πηγαίνει στὸ μαντρί τὰ μεσάνυχτα: θὰ πάρῃ κρασί, φαγί, ψωμί καὶ θὰ πηγαίῃ νὰ εὐχηθῆ τὸν τσοπάνον: Καλημέρα, καλὴ χρονιά! καὶ τοῦ χρόνου, χίλια νὰ γίνουν! Ἐπειτα κάθονται, τρώγουν τὴν πίττα καὶ πίνουν καὶ τραγουδοῦν. Ὅποιος βρῆ τὸ κλουργιασμένο ξυλάκι, τὸ «μαντρί», αὐτὸς θὰ ἔχῃ τὴν τύχη τῶν προβάτων. Ἐπειτα τὸ παραχώνουν μέσα εἰς τὸ μαντρί αὐτὸ τὸ ξύλο, νὰ μὴν τὸ πατοῦν ὁ κόσμος καὶ τὰ ζῶα. Ἐφοῦ φάγουν καὶ πιοῦν, τραγουδοῦν ὅσο νὰ φέξῃ». Εἰς τὴν Σκῦρον «ὁ νοικοκύρης τὸ πρωὶ θὰ πάρῃ τὴ βοδόκλωρα καὶ ἄλλα δῶρα γιὰ τοὺς βοσκούς καὶ θὰ πάῃ στὴν κατούνα (=στάβλον). Θὰ βγάλουν τότε τὰ βόδια ἔξω στὸ πλάτωμα, θὰ τὰ βάλουν νὰ πρωτοπατήσουν πάνω σὲ σίδερο, γιὰ νὰ εἶναι γερὰ καὶ σιδερένια ὅλο τὸ χρόνο ὕστερα θὰ περάσουν τὴ βοδόκλωρα ἀπὸ τὸ κέρατο τοῦ βοδιοῦ. Τὸ βόδι τινάσσει τὴν κεφαλὴ του κι ἀπὸ τὸν τρόπο πού θὰ πέσῃ καταγῆς ἢ κουλλούρα μαντεύουν πῶς θὰ πάῃ ἢ σοδεῖα τῆς χρονιάς... Κόβουν τότε τὴ βοδόκλωρα, δίνουν τὴ μισὴ νὰ τὴν φάῃ τὸ βόδι καὶ τὴν ἄλλη τὴν ἀφήνουν νὰ τὴ φάῃ ὁ παραγιὸς ἢ ὁ βοσκός. Δίνουν ἀκόμα στὰ βόδια σῦκα, μουσιτόπιτες, τὰ φιλεύουν. Στὸ τέλος τοὺς δίνουν καὶ τὸ σταυρὸ τοῦ σπιτιοῦ τὸν περσινὸ (σταυροκουλλούρα), πού κατέβασαν ἀπ' τὰ εἰκονίσματα νὰ τὸν φᾶνε» (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος, Α' 129 κ.έ.).

9. Ἡ πίττα τοῦ σκύλου. Εἰς τὴν Κάρπαθον «τὴν παραμονὴ τ' ἄη Βασιλειοῦ ψήνουν σιτὴ φωτιά ἓνα πιττί ὕστερα πᾶνε καὶ βρίσκουν ἓνα σκύλο—ἓνα μαῦρο σκύλο καλύτερα—καὶ τοῦ δίνουν τὸ πιττί νὰ φάῃ καὶ τοῦ λένε: Πᾶρε, σκύλε, τὸ πιττί σου τσαὶ τὸ λαοπίτι σου, νὰ βλέπῃς καλὰ τὰ χωράφια, νὰ μὴν τὰ τρῶσιν οἱ λαοί. Ὁ σκύλος θὰ πηγαίῃ νὰ φυλάῃ τὰ σπαρμένα καὶ τὰ μποστάνια, νὰ μὴν τὰ πειράζον οἱ λαγοί» (Μιχ. Νουάρου, Σύμμεικτα Καρπάθου Α' 183).

10. Ἔθιμα ἄλλων ἐπαγγελματιῶν: βαρκάρηδων, μυλωνάδων κλπ. Π.χ. «οἱ βαρκάρηδες τῆς Σκύρου τὴν Πρωτοχροσιὰ πᾶνε στὴ βάρκα νερό, γλυκά, ρόδι, τῆς ρίχνουν καὶ λεπτὰ νὰ τὴν ἀσημώσουν. Τὸ ἴδιο κάνουν καὶ οἱ μυλωνᾶδες στὸ μύλο τους. Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχροσιᾶς θὰ πᾶνε νὰ φιλέψουν τὸ μύλο πίττα, ξεροτήγανα, μουσιόπιπτες. Θὰ πᾶνε κ' ἓνα λαίηνι μὲ νερό, θὰ τ' ἀκουμπήσουν ὅλα πάνω σ' ἓνα τριπόδι καὶ θὰ τ' ἀφήσουν ὅλη νύχτα, νὰ ῥθῆ ὁ Ἄη Βασίλης, νὰ βρῆ τὸ μύλο δροσισμένο καὶ γλυκαμένο. Τὸ πρωτὶ θὰ πάη ὁ μυλωνᾶς ἢ ἡ μυλώνισσα νὰ κάνουν ποδαρικό, χύνουν τὸ νερό, σπάζουν τὸ ρόδι, ρίχνουν λεπτά. Ἡ μυλώνισσα στέλνει σὲ ὅλους ὅσοι ἀλέθουν στὸ μύλο μ'λόπιττα, ζυμωμένη μὲ ζάχαρη, μαστίχα, κανέλλα καὶ ἄλλα μυρωδικὰ καὶ στολισμένη ἀπὸ πάνω μὲ πλουμούδια ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζύμη. Ἐκεῖνοι θὰ τῆς στείλουν πάλι ὅλοι ὅ,τι ἔχει καλύτερο ὁ καθένας, ἄλλος σῦκα, ἄλλος καρύδια, ὁ τσοπάνης κρέας, τυρί, ὅ,τι νὰ εἶναι» (Πέρδικα, Σκῦρος, Α' σ. 130, 161).

11. Καταχύσματα καὶ προσφοραὶ εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ ἢ ἄλλα δαιμονικὰ ὄντα. Π.χ. Εἰς τὴν Σινώπην τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἔβαζαν ἓνα σινὶ μὲ φαγητὰ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην, διὰ νὰ φάγουν ὄντα τινά, «ἀπ' ἐμᾶς καλοί» καλούμενα. Εἰς τὴν Σκῦρον «οἱ παλαιοὶ μυλωνᾶδες ρίχνανε τὴν Πρωτοχροσιὰ μὲσ' στὴν τρῦπα τοῦ μύλου σταφίδες, σῦκα, καρύδια, γιὰ νὰ φιλέψουν τὸ στοιχειὸ πὸν βγαίνει κάτω ἀπ' τὸ ζουρειὸ τοῦ μύλου» (Πέρδικα, Σκῦρος Α' 161). Εἰς τὴν Χίον ὁ οἰκοδεσπότης τὴν πρώτην τοῦ ἔτους λίαν πρωτὶ περιήρχετο τοῖς ὅλην τὴν οἰκίαν ἔχων εἰς χεῖρας κἀνιστρον μὲ παντοειδεῖς καρπούς καὶ γλυκύσματα καὶ ἄρτους καθαρωτάτους καὶ τὰ ἐσκόρπιζε ψιθυρίζων εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ οἴκου (ταῦτα ἦσαν ὡς τις ἐνιαυσία θυσία εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ). Ἐξακολουθεῖ τοῦτο νὰ γίνεται εἰς τὴν Χίον ἢ ἄλλοῦ;

12. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς. Μνημόσυνα.

Εἰς τὸ Λασήθι τῆς Κρήτης «τὴν Ἀρχιχροσιὰ γεμίζομε ἓνα πιάτο κουλλουράκια ἢ λουκουμάδες κ' ἓνα μπουκάλι ρακὶ καὶ τὰ πᾶμε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ πίνουμε μιὰ μακαριά». Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ πρῶτο πιάτο τοῦ φαγιοῦ πὸν θὰ βγάνουν τὸ δίνουν σὲ φτωχὰ παιδάκια, γιὰ νὰ χωρεθοῦν οἱ πεθαμένοι. Ἄν δύναται κανεὶς, μεράζει καὶ περισσότερα, μὰ τὸ πρῶτο πιάτο εἶναι ἀπαραίτητο νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ σπίτι».

13. Τὰ Κάλαντα τῆς Πρωτοχροσιᾶς.

Ποῖοι τὰ λέγουν; καὶ πότε; Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί τραγουδοῦν; Τί κρατοῦν εἰς χεῖρας; (μῆλον ἢ πορτοκάλι; καράβι ἢ ἀστέρα;) Τί εὔχονται καὶ μὲ ποίας πράξεις συνοδεύουν τοὺς λόγους των; (Κτυπήματα μὲ τὴν βέργαν, σκάλισμα τῆς φωτιᾶς, διασπορὰ σίτου ἢ κριθῆς εἰς τὴν αὐλὴν κττ.) Τὰ διδόμενα δῶρα (ξηροὶ

καρποί, νομίσματα καρφωμένα μέσα σὲ μῆλο ἢ πορτοκάλι, κουλλούρια, γλυκύσματα).
 Ὀνομασία τῶν δώρων: *καλοχερίδια* (Κρήτη), *πουλουστρήνα* (Κύπρ.), *μπουλοστρήνα* (Σάμος), *καλιστρήνα* (Ἀπύρανθος).

Παραδείγματα: Εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀδριανουπόλεως «τὸ πρωὶ τῆς Πρωτοχρονιαῖς τὰ παιδιά, ἡλικίας 12 - 15 ἐτῶν, γυρίζουν τὰ σπίτια μ' ἓνα κλαδὶ κρανιαῖς (σουρβάκια) καὶ σουρβίζουν, δηλ. κτυποῦν τὸν νοικοκύρη καὶ τοὺς οἰκείους εἰς τὴν ράχιν, λέγοντα: «Σούρβα, σούρβα, γερὸ κορμί, / γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί / Σὰν ἀσήμι, σὰ κρανιά / καὶ τῆ χρόν' γουὺλ' γεροὶ / καὶ καλόκαρδοι!» Ποῦ τὸν κλῶνον τῆς κρανιαῖς περιτυλίσσουν μὲ χρωματιστὲς κλωστὲς καὶ κορδέλλες; Εἰς τὸ Κωστὶ «κόφτανε ἓνα κλωνάρι πράσινο ἀκρανιά καὶ τυλίζασι τὴ ζώνη τὴν ἀσημένια, πὺ φορούσασιν οἱ μάννες τους. Ἔτσι τὸ παιδί πήγαινε πὰ στὸ σπίτι μὲ τ' ἀσήμι». Εἰς τὴν Σινώπην «μόλις ξημερώση τὴν Ἀρχιχρονιαῖς, σκοτεινὰ - σκοτεινὰ ἀκόμη, ἓνα κορίτσι ἔπαιρνε ἓνα κομμάτι δάφνα κ' ἐπήγαινε στὰ συγγενικὰ σπίτια νὰ καλαγγιάση τὸ ὀτσάκι. Ἐπρεπε νὰ πάη πρώτη ν' ἀνοίξη αὐτὴ τὴν πόρτα. Πήγαινε ἴσια στὸ ἰζάκι, ἔρριχνε τὴ δάφνα μέσ' στὴ φωτιά καὶ καούντανε κ' ἔλεγε: «Καὶ τοῦ χρόνου, καλὲς δουλειές». Οἱ ἄνθρωποι, τοῦ σπιτιοῦ ἐκαλάγγιαζαν τὸ κορίτσι, δηλ. τοῦ ἔδιναν ἓνα πορτοκάλι, πὺ εἶχαν καρφώσει μέσα ἓνα δίγροσο ἢ πεντάγροσο, τοῦ ἔδιναν καὶ γλυκά, φροῦτα».

Εἰς τὴν Λῆμνον, τὰ κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιαῖς «τὰ μικρὰ παιδιά γυρίζουν στὰ λούκ - λούκ. Μπαίνουν μέσα κρατώντας καλάθια, γονατίζουν καὶ λέν: λούκ - λούκ, καλημέρα σας κι Ἀγιοβασίλ'ς. Τοὺς δίνουν λουκούμια φκιαγμένα μὲ ζυμάρ', καρύδια, σταφίδες καὶ τὰ μαζεύουν στὸ καλάθ'. Φεύγοντας πάλι φωνάζουν στὸ δρόμο: Λούκ - λούκ, λούκ - λούκ! Χαλᾶν τὸν κόσμον. Οἱ νοικοκυρὲς τὰ δέχονται μὲ καλὴ καρδιά καὶ τὰ λένε: «Καλῶς τὸν πέτναρο ἢ καλῶς τὶς π'λαδέλλες. Κάτ'τε νὰ κάτ' κ' ἡ κλῶσσα μας».

14. Τὸ ποδαρικό. Ποῖος κάνει τὸ ποδαρικό; Ὁ νοικοκύρης ἢ ὁ πρωτότοκος υἱός; ἓνα τυχερὸ παιδί ἢ ὁ τυχὼν πρῶτος ἐπισκέπτης; Μὲ ποίας πράξεις καὶ ποίους λόγους καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τὸ ποδαρικό; (Ρίξιμο πέτρας ἢ σιδηροῦ ἀντικειμένου, σπάσιμο ροδιοῦ, χύσιμο νεροῦ, σπορὰ κριθῆς κττ.)

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Ἀμοργὸν τὸ ποδαρικὸν τὸ κάνει ἓνας τοῦ σπιτιοῦ, καθὼς γυρίζει ἀπὸ τὴν ἐκκλησία μ' ἓνα εἰκονισματάκι στὸ χέρι. Μπαίνει δυὸ βήματα στὸ σπίτι λέγοντας: Μέσα καλό! Γυρίζει πάλι δύο τρία βήματα ὀπίσω καὶ ξαναλέγει: κι ὄξω κακό! Τὸ κάνει αὐτὸ τρεῖς φορές. Τέλος, λέγοντας: Μέσα καλό! ρίχνει ἓνα ρούδι νὰ σπάση μέσα στὸ σπίτι. Κατόπι τρῶνε μιὰ δαχτυλιὰ μέλι ὄλοι, γιὰ νὰ ᾖ γλυκειὰ ἡ ζωὴ τους ὄλον τὸ χρόνο, κι ἀμέσως κατόπιν βάζουνε

καὶ τρῶνε κοφτὸ γιὰ χάρη τοῦ ἁγίου Βασίλη. Εἰς τὸν Ἀπόσκεπον Καστορίας φωνάζουν ἓνα παιδί, πὺν ἔχει καλὸ ποδαρικό, καὶ τὸ βάζουν μὲ τὴ τζουμάγια (ξύλο μὲ κόμβο κάτω) καὶ ἀνακατώνει τὴ φωτιά καὶ λέγει: Ἀρσενικά παιδιὰ, θηλυκὰ ἀρνιά. Εἰς τὸ Λασήθι «ὁ ξένος πὺν θὰ μπῆ πρῶτος στὸ σπίτι βασιτᾶ μιὰ πέτρα καὶ τὴ βάζει στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ, καθίζει ἐπάνω καὶ λέει: Καλημέρα στὴν ἀφεδιά σας, καλὴ ἁγία ἀρχιμενιά. / Κλοὺ κλοὺ στὰ ῥνίθια σας, / στ' ἀρνιά σας καὶ στὰ ρίφια σας. / Νὰ κλωσσήσ' ἡ γι-ῶρνιθά σας, / νὰ γεννήση κ' ἡ αἰλιά σας, / νὰ γαστριωθῆ ἡ γαιδάρα σας, / νὰ κάμη ἓνα μουλάρι. / Ἀρνιά καὶ ρίφια θηλυκά, / καὶ κοπέλια ἀσιρνικά. / Ὅσο βάρος ἔχει τουτηγιε ἡ πέτρα, τόσο χρυσάφι νὰ μπαίγη στὸ σπίτι σας! Ὑστερα τότε κερνοῦνε καὶ φεύγει (Μ. Λιουδάκη).

Εἰς τὴν Κάρπαθον τοῦ ἁγίου Βασιλείου «βάζουν ἄσπρο σκύλο πρῶτ' πρῶτ' μέσ' στὸ σπίτι γιὰ τὸ καλὸ καὶ τοῦ δίνουν νὰ φάη μπακλαβᾶ. Τὸ κάνουν, γιὰ νὰ σκυλιάση τὸ σπίτι καὶ νὰ θεριέσουν οἱ ἀνθρώποι του» (Μιχ. Νουάρος).

15. Μεταμφιέσεις καὶ δραματικαὶ παραστάσεις τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους. Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: Ρογκάτσια ἢ Ρουγκατσάρια, Μωμόεροι, γκαμήλα ἢ οἱ Τζαμαλοί, μπούμπαρος καὶ νύφη, κλπ. Περιγραφή. Φωτογραφία. (Βλ. ἐρωτήματα διὰ τὰς μεταμφιέσεις τῶν Χριστουγέννων).

16. Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες πράξεις πρὸς ἐξασφάλισιν ὑγείας, καλῆς ἐσοδείας, πολλαπλασιασμοῦ τῶν ποιμνίων κττ.

(α) Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούργιο, νιὸ ἢ ἀγιοβασιλιάτικο νερὸ, ἀμίλητο νερὸ). Ποῖος πηγαίνει εἰς τὴν βρύσιν (ἢ εἰς τὸ πηγάδι), διὰ νὰ φέρῃ νερὸ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους; Προσφοραὶ (κεράσματα) εἰς τὴν βρύσιν. Πράξεις σχετικαὶ μὲ τὴν δοξασίαν, ὅτι τὸ νερὸ κοιμᾶται.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σινώπην «ὁποῖος εὔρισκε τὸν παρᾶ στὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ σηκωθῆ πρῶτ' - πρῶτ' νὰ πάη στὴ βρύση μ' ἓναν κουβᾶ. Κρατοῦσε κ' ἓνα κομμάτι πίττα, ἀλειμμένο μὲ μέλι καὶ βούτυρο. Ἄφηνε τὸ κομμάτι του στὴ βρύση, καὶ ἂν εὔρισκεν ἄλλο ἐκεῖ, τὸ ἔπαιρνε καὶ τὸ βάνανε μέσα στὴ μαγιά· γέμιζε καὶ τὸν κουβᾶ νερὸ καὶ τὸ ἔφερνε στὸ σπίτι».

Εἰς Ρεῖσδερε «τὴν Ἀρχιχρονιά νύχτα νύχτα ἠπηγαίναμε νὰ πάρωμε τὸ μάλαμα, τὸ πρῶτο νερὸ, ἀπὸ τὸ πηγάδι. Κεῖνος πὺν πήγαινε στὸ πηγάδι κρατοῦσε ἓνα πιάτο λουκουμάδες ἢ διπλάκια καὶ τ' ἄφηνε ἀπάνω στὸ πηγάδι, γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ μάλαμα».

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴν Πρωτοχρονιά ταῖζουν τὴ βρύση μὲ πολυσπόρια, πὺν φέρνει ἓνα παιδί ἀμίλητο καί, ἐνῶ τὰ ρίχνει μέσα, λέει: —Ὅπως τρέχει τὸ νερὸ, νὰ τρέχη καὶ τὸ βιό! Ἐπειτα φέρνει τ' ἀμίλητο νερὸ στὸ σπίτι καὶ ἀπ' αὐτὸ πίνουν καὶ νίβονται ὅλοι γιὰ τὰ χρόνια πολλὰ».

Εἰς τὴν Σκῦρον «ἀπὸ τὸ βράδυ οἱ γυναῖκες χύνουν ὄλο τὸ νερὸ ἀπ' τὶς στάμνες καὶ τὸ πρῶτ', μόλις τελειώσῃ ἡ λειτουργία, θὰ πᾶνε νὰ φέρουν τὸ νιὸ νερό, νὰ δροσίουν τὰ σπίτια τους. Παίρνουν στὴν τσέπη τους σῦκα, σταφίδες, μουσιόπιπτες, καρῦδια καὶ ὅ,τι ἄλλα καλούδια ἔχει ἡ κάθε μιά, γιὰ νὰ γλυκάνουν τὰ νερά. Σὰ θὰ ρίξουν τὶς φιλιές τους στὸ νερό, εὔχονται μουρμουριστὰ καὶ λένε: 'Ὡς τρέχει τὸ νερό, ἔτσι νὰ τρέχουν τὰ καλὰ μέσ' στὸ σπίτι μας» (Ν. Πέριδικα).

(β) Ἀνοιγμα τῆς βρύσης. Τὴν ἀφήνουν νὰ τρέχῃ, λέγοντες «Κατὰ πῶς τρέχ' ἡ βρύση, ἔτσι νὰ τρέχ' ἡ τύχη μ'» καὶ φεύγουν, χωρὶς νὰ στραφοῦν πρὸς τὰ ὀπίσω (Μάδυτος).

(γ) Προσκόμισις πέτρας ἢ ἄμμου εἰς τὸ σπίτι. Ποῖος τὴν φέρνει καὶ ἀπὸ ποῦ; «Ἀνθρωπος τοῦ σπιτιοῦ». ἢ κάθε ἐπισκέπτης;

Εἰς τὴν Ἁγία Σοφία Λήμνου τὴν Πρωτοχρονιὰ «ἕνας πὺν θὰ πᾶ νὰ χαιρετήσ' θὰ πάρ' μιὰ πετραδέλλα βρυγιασμέν', θὰ τὴ μολάρ' μέσ' στὸ σπίτι καὶ θὰ πῆ: ὅπως βαρεῖ ἡ πέτρα, νὰ βαρῆ καὶ τ' ἀφέντ' ἡ σακκούλα. Τὶς πέτρες τὶς κάνουν τροχαλιὰ (σωρὸ) μέσ' στὸ σπίτι καὶ τὶς πετοῦν σὶς ὄχτῳ. Μερικοὶ ἀνεβάζουν πέτρα μεγάλη στὸ σπίτι, τόσο μεγάλ', πὺν τὴ φορτώνεται ἕνας στὴν πλάτη γιὰ γούρι». Εἰς τὸν Πόντον κορίτσια καὶ γυναῖκες κατεβαίνουν εἰς τὴν θάλασσαν μὲ σκεῦος πλήρες «κορκότου» ἢ χόνδρων σίτου καὶ μὲ ἄλας· αὐτὰ τὰ χύνουν εἰς τὴν θάλασσαν, μὲ τὸ ἴδιον δὲ σκεῦος παίρνουν ἀπὸ τὴν θάλασσαν κροκάλας μὲ νερὸ καὶ ἐπιστρέφουσαι εἰς τὴν οἰκίαν τὰ σκορπίζουν εἰς τὰ δωμάτια. Ἐνα ἀπὸ τὰ λιθάρια αὐτὰ τὸ ρίπτουν εἰς τὸ σκεῦος τῆς ζύμης, τὸ ἀντικαθιστοῦν δὲ μετὰ ἐν ἀκριβῶς ἔτος δι' ἑτέρου. Νομίζουν ὅτι τοῦτο παρέχει ἀφθονίαν οἰκιακῶν ἐφοδίων». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

(δ) Ἐκθεσις ἀντικειμένων εἰς τὰ ἄστρα. Σπορὰ κριθῆς κλπ. Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Βασιλείου τὸ βράδυ, «βγάζουν τὰ φλουριά στὸ παράθυρο, στὰ κεραμίδια, νὰ τὰ ἰδῆ τὸ ἄστρο, (νὰ μὴν τὰ ἰδῆ ὁ ἥλιος), γιὰ νὰ ᾖ εὐτυχισμένος ὁ χρόνος. Στὸ ἄστρο βγάζουν καὶ ἄφκο, σιάρ', κθάρ', μπαμπακόσπορο, ἀπ' οὔλα τὰ σπορικά, καί, τὸ πρῶτ' τὰ παίρνουν καὶ τὰ σπέρνουν μέσα στὸ σπίτι καὶ λέν: «πολλὰ μπερεκέτια»! Θὰ πάρον μιά πέτρα ἀπ' τὰ κεραμίδια, νὰ ᾖ κόκκιν', καὶ θὰ κάτσ' ἀπάν' ὁ νοικοκύρ'ς καὶ θὰ σπείρ' ἀπ' οὔλα τὰ σπορικά μέσα στὸ σπίτι».

(ε) Θραῦσις ροδιοῦ. Ποῖος τὸ θραύει καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Μὲ ποίας τυχὸν ἄλλας πράξεις καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τοῦτο;

Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «ἀποβραδὺς ξαστριίζουν ἕνα λιθάρι κ' ἕνα ρόϊδο. Τὸ πρῶτ', αὐτὸς πὺν θὰ γυρίσῃ ἀπὸ τὴ βρύση τὰ πετάει μέσα στὸ σπίτι λέγοντας: Σὰν τοῦ λιθάρ' γιροὶ κὶ σὰν τοῦ ρόϊδου γιμαῖτ'!»

(c) Κτυπήματα με βέργαν ή κλώνον έλαιας εις την ράχιν ή με σκυλλοκρομμύδα ή σιδηροῦν ὄργανον εις την κεφαλήν. Ἀνάρτησις ἄγριοκρομμύδας ἐκ τοῦ ἀνωφλίου τῆς θύρας κλ.

Εἰς τὴν Στενήμαχον «τ' Ἀη Βασίλ' τὴν παραμονὴν τ' ἀπόγιουμα, πᾶν' οἱ κουπέλλις με μνιὰ στάμνα κ' ἓνα ραβδί ἀποὺ κρανιά στοὺ ποντάμ'. Γιμίζουν τὴ στάμνα κὶ χτυποῦντι μὶ τοὺ ραβδί κὶ λέν' : Κὶ τοῦ χρόν' ! Τοὺ προὶ μὶ κείνου τοὺ ραβδί γυρίζ' ν στα συγγενικὰ τὰ σπίτια κὶ χτυποῦν τς ἀνθρώποι κὶ λέν : Κὶ τοῦ χρόνου». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Ὠρωποῦ ὁ κομίζων τὸ ἀμίλητο νερὸ εἰς τὴν οἰκίαν φέρει καὶ κλώνους τινὰς έλαιας καὶ ἄγριον κρίνον καὶ με αὐτὰ κτυπᾷ ὄλους τοὺς οἰκείους εἰς τὴν κεφαλήν ἐπευχόμενος «καλημέρα καὶ εὐτυχές τὸ νέον ἔτος», κατόπιν δὲ τὸ ἀναρτᾷ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀνώφλιον τῆς ἔξω θύρας.

17. Ἀλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς ἐπίτευξιν ἀφθονίας τῶν καρπῶν, κλοπὴν τῆς ἐσοδείας ή τῆς εὐτυχίας τῶν ἄλλων κλ.

(α) Διὰ νὰ κάμουν μεγάλη θημωνιά. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «τ' Ἀη Βασιλειοῦ, ἅμα εἶχεν ἓνας γαμπρό, θαλά ῥοθῆ μ' ἓνα ξύλο μακρὸ, λοῦρο (ἁμαξόξυλο), σουρβάκιζε τὸν πεθερό, τὴν πεθερὰ με τὸ ξύλο αὐτό : — Γειά, χαρά, Καλημέρα ! Καλῶς ἦρθε κι Ἀη - Βασίλ'ς με τὸ πολὺ τὸ μπερεκέτ'. Γερὸ κορμί, γερὸ σταυρὶ καὶ τοῦ χρόνου πιότερα ! Κ' ὕστερα τὸ σήκωνε στὴν κομίνα (καπνοδόχο), νὰ φαίνει' ἀποπᾶν', νὰ κᾶν' ὁ πεθερὸς μεγάλ' θημωνιά. Ἀμα φώτιζε ὁ παπᾶς, τὸ κατεβάζαν ὕστερα καὶ τὸ καῖγαν».

(β) Διὰ νὰ κάμουν πολλὰ πουλιά. Εἰς τὴν Ἠπειρον τὴν Πρωτοχρονιὰ «βάνουν ἓνα πουρνάρι στὴ γωνιὰ μπροστὰ κι ἅμα ἔρθουν ἀπ' τὴν ἐκκλησιά, κάθεται ἓνας ἀπουπᾶν' καὶ τὸ πλακῶν', γιὰ νὰ βγάνουν οἱ κόττες πολλὰ πουλιά».

(γ) Διὰ νὰ κλέψουν τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἄλλου. Εἰς θρακικὰ χωρία (Τσορέκκιοι) «τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ὅποιος σηκωθῆ πρῶτος πηγαίνει εἰς τὴν ἐστίαν ἔρπων καὶ ἀνάπτει πῦρ, ἔπειτα δὲ πρέπει νὰ ὑπάγη κρυφὰ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γείτονός του καὶ νὰ κλέψῃ χῶμα, πέτρα ή κάτι ἄλλο· ἔτσι νομίζει, ὅτι τοῦ παίρνει τὴν εὐτυχίαν». Εἰς τὴν Σκῦρον «ἅμα θέλῃς νὰ πλουτίσης, πᾶς κρυφὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου πρῶτ' - πρῶτ' ὁ ἓνα πλούσιο σπίτι, προσέχεις νὰ μὴ σὲ δῆ κανένας, κλέβεις λίγο νερὸ καὶ φεύγεις. Τὸ νερὸ θὰ τὸ πᾶς σπίτι σου, νὰ πιοῦν ὄλοι οἱ δικοί σου τρεῖς γουλιές ὁ καθένας καὶ νὰ ρίξῃς καὶ στὶς τέσσερεις γωνιές τοῦ σπιτιοῦ σου. Τὸ σπίτι τὸ ξένο θὰ στεγνώσῃ καὶ θὰ ξεκληριστῆ καὶ τὸ δικό σου θ' ἀρχοντύνῃ» (Ν. Πέρδικα).

18. Μαντικαὶ συνήθειαι τῆς παραμονῆς ή τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

(α) Ἀπὸ τὸ νόμισμα τῆς βασιλόπιττας (Βλ. ἀνωτ. σελ. 123).

(β) Ὠμοπλατοσκοπία, ὄστεομαντεία. Π.χ. εἰς τὰ χωρία Μετροῶν Θράκης «ὁ μεγαλύτερος τοῦ σπιτιοῦ θὰ κοιτάξ' τὸ καράβ' (τοῦ καπονιοῦ). Σὰν εἶναι γιομᾶτο (σκοτεινό), ἢ χροιά θὰ πάη μπερκετλίδκ', σὰν εἶναι πάλε ἄδειο, θὰ ἔχμε φτώχεια».

(γ) Ἐμπυροσκοπία. Κόκκοι σίτου ἢ φύλλα ἐλαίας ἢ σοῦρβα (πράσινα μάτια σουρβιάς) ἢ κουκούτσια ἀπὸ κраниές ἢ φύλλα πρίνου ρίπτονται εἰς τὴν πυρακτωμένην παρασιὰ ἢ πάνω στὴν θερμάστρα. Ἀπὸ ποίας παρατηρήσεις οἰωνίζονται ὑγείαν ἢ θάνατον, εὐφορίαν ἢ ἀφορίαν;

(δ) Οἰωνισμοὶ ἐκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων διὰ τὴν ἐσοδείαν τῆς μετάξης, τὴν εὐφορίαν τῶν ἀγρῶν, τὴν γέννα τῶν ποιμνίων. Π.χ. εἰς τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους ὁ οὐρανὸς εἶναι διάστερος, ἢ ἔκτροφή τῶν μεταξοσκωλήκων θὰ εἶναι ἐπιτυχῆς (Ἀδριανούπολις).

(ε) Ὀνειρομαντεία, μὲ τὸ προζύμι τῆς βασιλόπιττας ἢ μὲ τὴν πρώτη βούκα τῆς πίττας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τοῦ δείπνου τῆς Πρωτοχρονιαῖς. Π.χ. εἰς τὰ περὶχωρα τῶν Πατρῶν τὰ κορίτσια κρατοῦν ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ προζύμι, ποὺ θὰ κάμουν τὴ βασιλόπιττα, τὸ ἀλατίζουν πάρα πολὺ καὶ τὸ ψήνουν. Τὸ βράδυ ποὺ θὰ κοιμηθοῦν τὸ τρῶνε. Ὅποιον ἴδουν τὴ νύχτα νὰ τοὺς δώσῃ νερό, αὐτὸν καὶ θὰ πάρουν. Ἄλλοῦ γίνεται καὶ προσκάλεσμα τῆς Μοίρας π.χ. μία βούκα μασημένη ἀπὸ τὴν πίττα κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, τὸ σταυρώνει καὶ λέει: «*Αγιε Βασίλη μου καλέ, / καλέ καὶ ἀγαθέ, / ἀπὸ τὴν ἔρημο περναῖς, / καὶ τίς Μοῖρες ἀπαντᾶς, / ἂν δῆς καὶ τὴ δική μου, / νὰ μοῦ τὴ χαιρετᾶς. / Ἄν κάθεται, νὰ σηκωθῆ, / κι ἂν στέκεται, νὰ περπατῆ, / νὰ ῥθῆ νὰ θερίσωμε / στάρι, κριθάρι, / καὶ χρυσὸ μαργαριτάρι. / Τὴ νύχτᾳ βλέπει στὸν ὕπνο της κεῖνον ποὺ θὰ πάρῃ (Τρίγλεια Βιθυνίας) ἢ Ὠ/Γεννάρη, Καλαντάρη, / καὶ καλὰ καλαντισμένε, / ἐκεῖ στὴ Γέννα ποὺ θὰ πᾶς...*» (Ἀθῆναι).

(ς) Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: ἀποχτενίδια, κτένι, καθρέπτης, ἀγριαγκινάρα κλπ. μετὰ ἢ ἄνευ καταδέσμου τῆς Μοίρας. Π.χ. εἰς τὴν Αἴγιναν τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους ἢ νέα κτενίζεται καὶ τ' ἀποχτενίδια τῆς μ' ἓνα χτένι καὶ ἓνα καθρέπτη θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῆς κλίνης τῆς, ἔπειτα περιζώνεται χρυσομάντηλον, τοῦ ὁποίου τὰ δύο ἄκρα δένει ὀπισθέν τῆς μὲ τρεῖς κόμβους, λέγουσα: *Σὲ δένω, Μοῖρα μου, νὰ ῥθῆς ἀπόψε στὸν ὕπνο μου, νὰ μοῦ εἰπῆς ποῖον θὰ πάρω, καὶ ἂν δὲν ἔρθῆς, δὲ σὲ λύνω.*

19. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ.

Π.χ. «*Ἄμα εἶναι τοῦ Ἀη Βασιλειοῦ καλοκαιριά, θὰ εἶναι σαράντα μέρες κακοκαιριά*» (Αἰτωλία).

20. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι.

Προσέχουν νὰ μὴ κλάψουν, νὰ μὴ χάσουν τίποτε, γιατί ἔπειτα ὅλον τὸν

χρόνο θὰ τὸ παθαίνουν αὐτό. «Καφὲ κείν' τὴν ἡμέρα δὲν κάνουμ'. Ὁ καφὲς εἶναι πίκρα». — «Δὲν δίνουν τίποτε ἀπὸ τὸ σπίτι οὔτε χάρισμα οὔτε δανεικό».

Στὴν Μεθώνη «τὴν Πρωτοχρονιὰ καὶ στὶς ἀρχιμηνιὲς παρατηροῦμε ποιὸν θὰ πρωτοῖδοῦμε, σὰ θὰ βγοῦμ' ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι μας. Πρέπει πάντα νὰ ᾗ καλὸ ἀνάχαρο. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τὴ θάλασσα καὶ τὰ βουνὰ κ' ἔπειτα ὅποιον καὶ νὰ ἰδοῦνε δὲ στρέγει». Στοῦ Σκάρμιγκα «σηκῶνονται τὴ νύχτα καὶ δένουν γιαπράκια, γιὰ νὰ ζεματίσουνε τὸ μῆγα τὸν Ἁ Βασίλη, νὰ μὴν τοὺς τσιτσιρίση ἀπὸ τὸ κρύο. Τὸ πρῶτ' κάνουν τὸ σταυρό τους καὶ λένε: Ἁγίε μας Βασίλη, σὲ ζεματίσαμε μὲ θερμό, νὰ μὴ μᾶς ζεματίσης μὲ κρύο» (Μ. Τσάκωνα).

Δὲν κάνει σκύλος μαῦρος νὰ μπῆ μέσα στὸ σπίτι τὴν ἡμέρα τ' Ἀηβασιλειοῦ. ἂν ὁ σκύλος εἶναι ἄσπρος, εἶναι καλό. Τοῦ δίνεις ἓνα κομμάτι ψωμὶ ἢ γλυκὸ γιὰ τὸ καλό. «Ἄν ἔμπη χοῖρος, κάποιος ἀπὸ τ' ἀντρόγυνο θὰ χηρέψη» (Κάρπαθος). «Κακὸ εἶναι καὶ ὅταν σπάση γυαλὶ ἢ καθρέφτης στὸ σπίτι τὴ μέρα τῆς Πρωτοχρο-νιάς» (Σκῦρος).

21. Ἐπισκέψεις, δῶρα, εὐχαί. Χοροί, παιδιαί.

Ἐξετάζεται ποῖος θὰ κάμη τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν (τὸ ποδαρικό); Τί φέρει εἰς τὸ σπίτι καὶ τί ἐπεύχεται; (πέτρα;). Δῶρα τῶν βαπτιστικῶν πρὸς τὸν ἀνάδοχον (κανίσκι μὲ ξηροτήγανα ἢ ρόδια, καρύδια, κυδώνια στὴ νουνὰ ἐν Καρπάθῳ, μὲ γλυκὸ καὶ κρέας (χήνα, κουνέλι) ἐν Ἀραχόβῃ), ἀνταλλαγὴ δώρων. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στέλνουν χρονοπολλίσματα στὰ σπίτια» (=δῶρα διὰ τὸ χρόνια πολλά).

Εἰς Κρήνην τῆς Ἰωνίας τὴν Πρωτοχρονιὰ «ἀφήνουν πόρτες καὶ παραθύρια τέντα ἀνοιχτὰ κ' ἔχει τὸ δικαίωμα ὅποιοσδήποτε, γνωστὸς καὶ ἄγνωστος, νὰ μπῆ γὰ τραταριστῆ». (Ποβλ. «Ἁ Βασίλη ἔχεις;» γιὰ ὅσους ἔχουν πόρτες καὶ παράθυρα ἀνοιχτὰ ἄλλες μέρες).

Κεράσματα (παστέλλια, σῦκα, πίττες, ξηροὶ καρποί).

22. Ἐθιμα τοπικά, ὡς ἀνάρτησις κλάδων ἐλαίας κτλ.

Εἰς τὴν Σινώπην «ἡ νοικοκυρὰ τὸ βράδυ τῆς Ἀρχιχρονιαῖς ἔκαμνε σταυρὸν ἀπὸ χαλβᾶ καὶ τὸν κολλοῦσεν πάνω ἀπὸ τὸ τζάκι κ' ἔλεγε: «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὁ παλιὸς χρόνος βγῆκε κ' ἔμπῆκεν ὁ καινούργιος χρόνος». Λίγο ψηλὰ ἀπὸ τὸ χαλβᾶ κάρφῶνανε ἓνα κλαδὶ ἐλιάς, μὲ 40 - 50 φύλλα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρεμοῦσαν λουφτουκάρνα (σπασμένα εἰς τὸ ἄκρον). Ἐκεῖ στεκότανε ὅλο τὸ χρόνο. Παίρναμε τὸ παλιὸ κλαδὶ καὶ βαλίσκαμε τὸ καινούργιο».

Ὁμοίως εἰς τὸν Πόντον τοποθετοῦν ἕξ κλάδους ἐλαίας καὶ ἕξ δάφνας εἰς τὸ εἰκονοστάσιον εὐχόμενοι: «Ἦρτε καλοχρονία, ὡς πάη κακοχρονία». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

4. Θεοφάνεια.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Θεοφανείων.

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Φῶτα, Ὀλόφωτα, Ἀγίαση, Γιορδανιοῦ. Ὄνομα τῆς παραμονῆς: τοῦ Ἀγιασμοῦ, τοῦ Σταυροῦ, Πρωτάγιαση. Σημασία τῆς ἑορτῆς: «Μεγάλη γιορτή, θεότρομη». «Τὰ Φῶτα εἶναι ἡ μεγαλύτερη γιορτή γιὰ τοὺς Βεντζιῶτες (Δυτ. Μακεδον.) Κάθε καινούργιο ροῦχο τὸ πρωτοφοροῦν τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτισθῇ».

2. Ὁ ἁγιασμὸς τῆς παραμονῆς. Ὄνομα καὶ χρῆσις τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος: πρωτάγιαση, φώτιση. Εἰς Ἀγιάσον Λέσβου, τὴν φώτιση τὴν ρίχνουν στὰ κτήματα καὶ στὶς βρύσες. Δοξασία ὅτι μὲ τὴν πρωτάγιαση ὁ παπᾶς διώχνει τοὺς καλλικαντζάρους. Σχετικαὶ διηγήσεις καὶ παροιμίαι. Π.χ. ἀγιάσαν τὰ νερά, πᾶν τὰ παγανά.

3. Ἄλλαι καθαρικαὶ πράξεις τῆς παραμονῆς. Περισυλλογὴ τῆς στάκτης ἀπὸ τὴν ἐστίαν καὶ χρῆσις αὐτῆς. Ἐκκένωσις τῶν ἀγγείων τοῦ ὕδατος κτλ. Πῶς δικαιολογοῦνται αἱ συνήθειαι αὗται; Π.χ. εἰς τὴν Ἰμβρον «τὴ μέρα πὸν θὰ βγῆ σταυρός, πρωὶ - πρωί, πρὶν πᾶμε στὴν ἐκκλησία, θὰ βγοῦμε νὰ τριγυρίσουμε ὅλο τὸ σπῖτ'. Ρίχνουμε τὴν ἀχλιά τρογύρον τό ἄχουμι σὲ καλὸ γιὰ τὰ μαμμούδια. Τὰ προφυλάει ἀπὸ τὰ τέσσερα τὰ ντουβάρια». Ἄλλου τὴ στάκτη τὴ βαστοῦν καὶ τὴν ἀνακατώνουν στὸ σπόρο, γιὰ νὰ μὴ βγάζουν τὰ γεννήματα δαυλό.

4. Παρασκευὴ ἄρτων, πιττῶν, κουλλουρίων, εἰδικῶν φαγητῶν. Ὄνομασία, τρόπος παρασκευῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Π.χ. φωτίτσα (ἐν Κεφαλληνίᾳ) ἄρτος ἐν σχήματι σταυροῦ, πὸν τρώγεται τὸ πρωὶ τῶν Φώτων, μαρμαριτες (ἐν Λήμνῳ) οἱ τηγανῖτες: «Παίρνομε ἁγιασμὸ ἀπ' τὴν ἀγκλησὰ τοῦ Φωτός, τὴν πρώτη μέρα, (ὄχ' ἀνήμερα) καὶ κάνομε μαρμαριτες. Ζμώνομε ζ'μάρι μὲ νερὸ καὶ μὲ τὸν ἁγιασμὸ κ' ἔπειτα τ' ἀνελοῦμε καλά· πυρώνομε τὸ πλακὶ (πέτρα) καὶ τὸ βάζομε στὴν πυρουσιὰ καὶ φωτιά πολλὴ ἀποκάτ' καὶ χύνομε μὲ τὸ κουτάλ' ἀργιὰ ἀργιὰ καὶ γίνονται τρυπίτσες. Καὶ λέμε τὰ παιδιὰ, ὅτι ἔρνται Καλλ'καντζάρ' καὶ τὶς τρυποῦν (Λῆμνος).

5. Ἔθιμα ἀγροτικά τῆς παραμονῆς. Φωτισμὸς (καψάλισμα) τῶν ἀροτριῶντων. Βουδόπιττα, ὡς κατὰ τὰ Χριστούγεννα. Σιτάρι βρασμένο ὡς κόλλυβο. Ποία ἡ χρῆσις του; Π.χ. εἰς τὴν Ρόδον «οἱ ζευκᾶδες τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων παίρνουν φῶς ἀπὸ τὴν ἐκκλησία σ' ἓνα κερὶ καὶ φωτίζουν τὰ βόδια, καίουν δηλ. τὶς τρίχες στὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματός των. Ἐπίσης τὴν ἴδια ὥρα κρεμοῦν στὸ ἓνα κέρατο ἓνα κουλλουράκι, πὸν τοῦ τὸ δίνουν τὴν ἄλλη μέρα καὶ τὸ τρώγει. Εἰς τὸ Κασιδόνι Κρήτης «τὴν παραμονὴ τῶ Φωτῶ ψήνουνε τὰ παλληκάρια γιὰ τὰ

βούγια δηλ. μείγμα ἀπὸ ἀρακά, κουκκιά, ροβίθια, σιᾶρι καὶ ἀπὸ ὄλα τὰ ὄσπρια καὶ τὰ δίδουν στὰ βούγια νὰ τὰ φᾶνε. Τὸ πρῶτ' ἐπαιρναν ἀπὸ τὰ παλληκάρια αὐτὰ καί, ἐνῶ τὰ ἐσκορποῦσαν εἰς τὸ δῶμα, ἔλεγαν· Φᾶτε, πουλιὰ κι ἀσκορδαλοί, μὴ φᾶτε τὴ σπορά μου» (Ἐπ. Κρητ. Σπ. Γ' 418).

6. Ἄγερμοί. Γυρίζουν τὰ παιδιά (ἢ καὶ μεγάλοι) τὴν παραμονὴν ἢ τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων; Τί τραγουδοῦν; Εἶναι μετημφιεσμένοι; Πῶς λέγονται οὔτοι κοινῶς; Δίδουν καμίαν παράστασιν μιμικήν; Τί τοὺς δίδουν ὡς δῶρον; Διασκεδάσεις μὲ τὰ συναθροιζόμενα δῶρα. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «τὰ Φῶτα, τὴν παραμονή, μόλις βασιλέψ' ὁ ἥλιος, γίνονται παρέες καὶ δυὸ ἀπ' αὐτοὺς φοροῦν μοντσοῦνες. Εἶναι ντυμέν', βάζουν κατ' τσόλια, καὶ πᾶν' ἀπὸ σπίτ' σὲ σπίτ' καὶ φοβερίζουν τὰ παιδιά. Ἔχουν καὶ κ'δούνια, τρέχουν καὶ βροντοῦν τὰ κ'δούνια. (Τὰ «βαδάτζούδκα» τὰ λέμε, *badatzos* = καλλικάντζαρος). Ἀμα ἀκούσουν τὰ παιδιά, κρυβιέονται κι αὐτοὶ ρωτοῦν: Κλαῖν' τὰ παιδιά; Χτυποῦν καὶ τὸ ραβδί χάμω καὶ στὴν πόρτα. Τίς δίνουμ' μαρμαριῖτες, κρασί, μοῦστο, κρέας χοιρινό. Τοὺς λέμε καὶ Καλλ'κατζάρ'» (Γ. Μέγας). Ποῦ ἄλλοῦ ἀπαντᾷ ἡ ὀνομασία καὶ ἡ συνήθεια αὐτή; Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἄλμυροῦ τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων οἱ μεταμφιεζόμενοι (καλιντραῖδες) ὑποκρίνονται τὰ πρόσωπα μιμικοῦ δράματος: *νύφη*, *γαμπρός*, *πεθερά*, *ἀράπης*, *γιατρός* (βλ. περιγραφὴν ἐν Λαογραφίᾳ, Ε. 225 κέ.).

7. Πυράι τῶν Θεοφανείων. Πότε τὰς ἀνάπτουν καὶ πῶς τὰς δικαιολογοῦν; Π.χ. εἰς Ἀνακοῦ Καππαδοκίας τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «τὰ παιδιά γυρίζουν τὰ σπίτια φωνάζοντας; «*Σιγίρια σιγίρια* (φρύγανα) *ἀδιὰ τὴν καλόγρια*». Ἀφοῦ μαζέψουν ἀρκετά, τὰ φέρουν εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας, ὅπου μετὰ τὴν ἀπόλυσιν μαζεύεται ὁ κόσμος καὶ βάζουν φωτιά εἰς τὸν σωρόν: καίουν τὸν Σιφώτ' (δαίμονα). Ἄλλοτε μάλιστα ἐκλείναν σὲ πήλινον ἀγγεῖον μία γάτα, γιὰ νὰ παραστήσουν τὸν Σιφώτ'».

8. Ὁ μέγας ἁγιασμός καὶ ἡ κατάδυσις τοῦ σταυροῦ. Ἔθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὰς τελετὰς ταύτας.

(α) Πλειόδοτικὴ δημοπρασία διὰ τὴν ἐκχώρησιν τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὸν Σταυρόν ἢ τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως. Τρόπος προκηρύξεως: Ποιὸς θ' ἀξιωθῆ νὰ ὑψώσῃ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρόν! Διαγωνισμός. Ἄλλαι προκηρύξεις: «*Σὲ τίνος ἀλώνι θὰ γίνῃ ὁ μέγας ὁ ἁγιασμός*» (Ἀνασέλτσα). «*Ποῖος θὰ πάρῃ σπίτι του τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως*» (Βέντζια) κλπ.

(β) Ἡ κατάδυσις τοῦ Σταυροῦ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, εἰς δεξαμενὴν κλπ. Πομπὴ μὲ τὰ ἑξαπτέρυγα. Πλύσις εἰκόνων, γεωργικῶν ἐργαλείων

κτλ. εἰς τὴν θάλασσαν ἢ τὸν ποταμόν. Οἱ «βουτηχτᾶδες», καὶ τὰ δικαιώματά των ἢ περιφορὰ τοῦ Σταυροῦ κλπ. Παραδείγματα :

Εἰς τὴν Πλάκαν τῆς Λήμνου «τ' Ἀλόφωτα οἱ γυναῖκες παίρνουν τὶς εἰκόνες ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ πᾶνε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ μετὰ πᾶνε ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Καὶ ὅταν ρίξῃ ὁ παπᾶς τὸ Σταυρὸν, κολυμποῦν οἱ ἀθροῦποι νὰ τὸν πιάσουν· καὶ ἀναμεταξὺ οἱ γυναῖκες, ὅσο νὰ πιάσουν τὸ Σταυρὸ ἀπὸ τὴ θάλασσαν, παίρνουν μὲ μιὰ κρατοῦνα (νερο-κολόκυθο) νερὸ ἀπὸ 40 κύματα καὶ ἔπειτα βουτοῦν βαμπάκι μέσα στὸ νερὸ καὶ πλένουν τὶς εἰκόνες· δὲ λαλᾶνε (ἄναλο νερό). Ὑστερα τὸ νερὸ ἐκεῖνο τὸ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὸ χύνουν σὲ μέρος ποὺ δὲν πατιέται».

Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «οἱ γυναῖκες κατέβαζαν τῶν Φώτων τὰ εἰκονίσματα κατέβαζαν καὶ ὄνη καὶ τσάπα, ὅποιος τί ἐπάγγελμα εἶχε καὶ τὰ πλέναν στὸ γιालό, τ' ἄρμυρὸ νερό. Ἀγιασμὸς γέν'ταν ἢ θάλασσαν. Ἐπαιρναν καὶ νερό, γιὰ νὰ ρίξ'νε μέσ' στὸ σπῖτ'. «Φωτίσκαν τὰ νερά, ἔλεγαμ', δὲν ἔχ' ζούδια ποτώρα!»

(γ) Πυροβολισμοί, ἀπόλυσις περιστερῶν.

(δ) Περιφορὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων περὶ τὸ χωρίον καὶ τοὺς ἀγρούς ἢ περὶ τὴν ἐκκλησιάν. Παράθεσις τροφῶν, καρπῶν καὶ ἁγιασμὸς αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ διανομὴ αὐτῶν εἰς τὸ ἐκκλησίασμα ἢ κατ' οἶκον. Κοινὴ ἐστίασις.

Παραδείγματα : Εἰς τὰ Βέντζια τῆς Δ. Μακεδονίας «τὴν ὥρα ποὺ λειτουργεῖ ὁ παπᾶς, τὰ παλληκάρια τοῦ χωριοῦ μὲ τὶς εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ των τὸ καθένα στὸ χέρι, γυρίζουν ὅλα τὰ ἐξωκκλήσια ἢ εἰκονοστάσια, ποὺ εἶναι ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, φωνάζοντας διαρκῶς : «Κύργι ἐλέησο!», κάμνοντες ἔτσι τὸ γῦρο τοῦ χωριοῦ. Γυρίζουν ἔπειτα μπροστὰ στὴν κεντρικὴ ἐκκλησιὰ καὶ βάζουν τὶς εἰκόνες μὲ τὴ σειρὰ στὸ νάρθηκα, ἐνῶ οἱ κοπέλλες τοῦ χωριοῦ, φορτωμένες μὲ τὰ φτσέλια (μικροβυτία, μποῦκλες), γεμᾶτα νερό, μὲ ἓνα πιάτο στὸ χέρι, γεμᾶτο μὲ ἄλας καὶ μιὰ κουλλούρα ἀπὸ σταρίσιο ἀλεύρι ἔχοντας ἐπάνω ἀπ' αὐτὴν καὶ μιὰν ἁγιαστούρα, καμωμένη ἀπὸ στάχνα σίκαλης, στολισμένα μὲ βασιλικὸ καὶ χρωματιστὲς κλωστές, πηγαίνουν καὶ ἀφήνουν τὸ φορτίο τους μπροστὰ στὶς εἰκόνες των ἢ κάθε μιὰ. Ἐκείνη τὴν ὥρα βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ καὶ ὁ παπᾶς μὲ τὴν ὄλη πομπὴν καὶ κάνουν τὸ μεγάλο ἁγιασμό. Μετὰ τὸν ἁγιασμό οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ ἀρπάζουν στὰ χέρια τοὺς τυχόν νιόπαντρους καὶ πᾶν νὰ τοὺς βουτήξουν στὸ κρύο νερὸ τῆς λεκάνης τῆς βρύσης καὶ μόνον τότε τοὺς ἀφήνουν, ὅταν τοὺς ὑποσχεθοῦν γερὸ γλέντι. Ἐκείνη τὴν ὥρα περνοῦν μπροστὰ στὴν ἐκκλησιὰ τὰ βόδια, ὀδηγούμενα ἀπὸ τοὺς νοικοκυραίους καὶ τὰ φωτίζει ὁ παπᾶς. Ἐπειτα βγαίνει στὴ δημοπρασία ἢ εἰκόνα τῆς βαπτίσεως : ἐκεῖνος ποὺ θὰ προσφέρῃ περισσότερα στὴν ἐκκλησιὰ τὴν παίρνει στὸ σπίτι του καὶ δέχεται τὴν ἐπίσκεψη καὶ τὶς εὐχὰς ὄλων τῶν κατοίκων. Τὶς φωτισμένες κουλλούρες τὶς δίνουν στὰ βόδια τους, τὸ φωτισμένο ἄλας τὸ μοιράζουν σὲ ὅλα τὰ ζῶα τους καὶ μὲ

τὴν στάχνη ἁγιαστούρα καὶ τὸν ἁγιασμό τῆς τρισέλας ραντίζουν ὅλα τὰ σπαρμένα χωράφια» (Κ. Τσιούμης, ἔφημ. «Βόρειος Ἑλλάς», Κοζάνη 23 Ἰαν. 1938).

Εἰς τὴν Αἶνον «μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τὸν γῦρον τοῦ χωρίου ὅλοι οἱ χωρικοὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἴστανται κατὰ σειρὰν εἰς τὰ στασίδια· ἐκεῖ τοὺς διανέμεται ἀνὰ ἓν μικρὸν κολλύριον καὶ τεμάχια κρέατος ξεροψημένου ὑπὸ τοῦ «νουνοῦ» τοῦ παρελθόντος ἔτους. Εἰς ἓν τῶν κολλυρίων ὑπάρχει μικρὸς ἀργυροῦς σταυρός, ὃ δὲ ἀνευρίσκων αὐτὸν χωρικός ὀνομάζεται νουνὸς καὶ ὑποχρεοῦται νὰ κατασκευάσῃ τὰ κολλύρια κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος καὶ νὰ θυσιάσῃ βουὴν ἢ δάμαλιν καὶ νὰ φιλεύσῃ ὅλους τοὺς χωρικούς».

Εἰς τὰ Νένητα Χίου «ὁ ἱερεὺς ἐκάστης ἐνορίας μετὰ τὸν ἁγιασμόν παρέθετε ἐν τῷ ναῷ ψωμί, τυρὸν καὶ κρασί καὶ ἔδιδεν ἀπὸ ἓν τεμάχιον εἰς ἕκαστον τῶν ἐκκλησιαζομένων». Εἰς τὴν Σινώπην αἱ γυναῖκες κατὰ τὸν ἔσπερινὸν διανέμουν σῦκα, μῆλα καὶ ροδάκινα. Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

(ε) Ἐμβάπτισις τοῦ παπᾶ ἢ τῶν νεονύμφων, ὡς καὶ ἀσθενῶν πασχόντων ἐκ ρίγους, εἰς ποταμὸν ἢ ἄλλα ὕδατα καὶ αἱ συναφεῖς πράξεις. Π.χ. εἰς τὸ Σιναπλὶ «ἅμα τελείωνεν ὁ ἁγιασμός, κάθε χριστιανὸς τῆς συνοικίας πήγαινε στοῦ παπᾶ του τὸ σπῖτ' καὶ ἔβρναν τὸν παπᾶ πάν' σὲ ἀμάξ' καὶ τὸν πήγαιναν σὲ βρούσ' ὄξω ἀπ' τὸ χωριὸ νὰ τὸν λούσουν. Ἦταν γιὰ ντὴ γειὰ καὶ τὸ μπερεκέτ' σημεῖον πὸν βαπτίστηκεν ὁ Χριστὸς καὶ ἔλουγαν τὸν παπᾶ. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς φορειέταν ἓνα ράσο τοῦ παπᾶ παλιό, γέρονταν ψευτοπαπᾶς καὶ οἱ ἄλλοι τρανοῦσαν τ' ἀμάξ' μοναχοὶ τους καὶ τὸν πήγαιναν σὲ μακρινὴ βρούση, ἀπὸ χιλιόμετρο περισσότερο καὶ τὸν ἔβρεχαν, τὸν ἔλουγαν τοῦ ἔρριχναν ἓνα δυὸ κακάβια νερὸ στὸ κεφάλ' καὶ ὅταν τὸν γύριζαν, τοὺς ἔκανε τραπέζ' ὁ παπᾶς καὶ τοὺς μεθοῦσε καὶ χόρευαν». Πρβλ. τὰ βρεξούδια ἐν Σκοπέλω καὶ Πέτρῳ (Θράκ.) ἐν Ἀρχ. Θρακ. Θεσ. Η, 149.

Εἰς τὴν Σινώπην τὴν ὥρα πὸν ἔρριχτεν ὁ παπᾶς τὸ Σταυρὸ «ὅσοι εἶχαν ψῦχος (=ρίγη πυρετοῦ) ἔπεφταν στὴ θάλασσα καὶ περνοῦσαν ἑπτὰ κύματα ἀποπάνω τους καὶ γίνονταν καλά. Ὅσοι δὲν ἦσαντε ἐκεῖ, ἔστελναν τὸν κουβᾶ τους καὶ τοὺς ἔβαζαν ἑπτὰ κύματα· τὰ πήγαιναν στὸ σπῖτι κ' ἔλουζαν τὸν ἄρρωστο».

9. Τὰ φωτίκια ἢ φωτοκέρια, δῶρα τοῦ νουνοῦ πρὸς τὸν βαπτιστικόν. Π.χ. εἰς τὸ Τσακῆλι τῆς Θράκης ὁ νουνὸς ἐτοιμάζει φωτίκι: δένει σ' ἓνα σπάγγο ἓνα τσάκνο, ὕσταρα περνάει ἓνα σῦκο, ἓνα πορτοκάλ', ἓνα σεκέρ (ζαχαρωτό), ἓνα μῆλο, ἓνα σῦκο ἓνα πορτοκάλ', ἓνα σεκέρ καὶ πάλε τὰ ἴδια μὲ τν ἀράδα, ἴσαμε π' νὰ γιομίσ' ἢ ἀρμαδιά. Ἀπάν' δέν' κ' ἓνα κερὶ καὶ τὰ στέλν' σὲ ἀδεξίμ' τ'. Ὅσο μεγάλο εἶναι τὸ φωτίκ', τόσο θὰ μεγαλώσ' καὶ τ' ἀδεξίμ'». Πότε ἀνάβουν τὸ κερὶ;

10. Χρηῖσις τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ: ραντισμὸς σπιτιοῦ, βαρελιῶν, ἀγρῶν

ἀμπέλων, κτηνῶν κλπ. Ἐνοίγημα κρασιῶν, ἀσήμωμα βαρελιῶν κλπ. Π.χ. οἱ ζευγαῖδες τῆς Καρπάθου ἀγιάζουν τὰ βόδια μὲ τὸν ἀγιασμό καὶ λέγουν: «Ἀγιασμός, φωτισμός, / Φῶτα τσαι καλὸς τσαιρός». Ἐπίσης ρίχνουν λίγο ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀγιασμό στ' ἀπανωπίθια (πιθάρια) τοῦ κρασιοῦ στὸ ἀμπελόσπιτο καὶ λέγουν τὰ ἴδια. Εἰς τὴν Φθιώτιδα παίρνουν ἀγίασμα ἀπὸ τὸν μέγαν ἀγιασμό, ρίχνουν μέσα καὶ στάχτη ἀπὸ τὴ βραδεῖα τῶν Χριστουγέννων, πού εἶναι ἀκατούρηγη ἀπὸ τὰ Καλλικατζούρια καὶ ραντίζουν τ' ἀμπέλια τους καὶ λένε: Φεύγα, κάλαβρε, ἀπ' τ' ἀμπέλια· ἔχω παρανήσια στάχτη καὶ μέγαν ἀγιασμό. Εἰς τὴν Κορώνη «τὸ ἄνοιγμα τῶν κρασιῶν γίνεται τῷ Φωτῶνε πού ἀγιάζονται· πᾶνε στὰ βαρέλια, τοὺς ρίχνουνε ἀγιασμό κ' ὕστερα τ' ἀνοίγουνε. Μαζεύονται οὔλοι οἱ συγγενεῖς, γαμπροί, ξαδέρφια καὶ ἀσημώνουνε τὸ βαρέλι πού θ' ἀνοίξουν. Πρῶτος τὸ ἀσημώνει ὁ νοικοκύρης, παίρνει ἓνα δεκάρικο ἢ εἰκοσάρι καὶ μὲ μαστίχι τὸ κολλάει ἀπάνω στὸ βαρέλι. Ὑστερα τὸ ἀσημώνουνε οὔλοι οἱ δικοί. Ὁ νοικοκύρης θὰ τοὺς βγάλῃ ἓνα μεζέ, καὶ πίνουνε καὶ γλεντᾶνε».

11. Ἄλλα ἔθιμα μετὰ τὸν ἀγιασμόν τῶν ὑδάτων:

(α) Σταύρωμα τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὰ κηρία τῶν Φώτων. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «σταυρώνουν τὸ σπίτι, κολλοῦν δηλ. τέσσερα κηρία στοὺς τέσσερεις τοίχους τοῦ δωματίου, γιὰ νὰ φύγουν οἱ ἔξω ἀπ' ἐδῶ».

(β) Ἀγῶνες δρόμου ἢ πάλης. Π.χ. εἰς τὴν Σωζόπολιν μετὰ τὸ ρίξιμο τοῦ Σταυροῦ στὴ θάλασσα τῆς Ἀχτῆς ἐσυνηθίζετο ἡ ἵπποδρομία μέχρι τῆς πλατείας.

(γ) Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούργιο νερό). Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὸ νερὸ τῆς ἡμέρας τῶν Φώτων, πού θὰ βρεθῇ στὰ ἀγγεῖα τοῦ σπιτιοῦ, τὸ πρωὶ τοῦ Ἁγίου Γιαννιοῦ πρέπει νὰ χυθῇ καὶ νὰ πάρουν νύχτα καινούργιο νερὸ ἀπὸ τὶς πηγές. Θεωρεῖται ἀγιασμένο καὶ δὲν κάνει νὰ τὸ πιοῦν».

(δ) Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀποσκοποῦσαι τὴν ἐπίτευξιν γάμου, τὸ κλώσσημα τῶν ὀρνίθων κττ. (Ὁ βασιλικὸς τοῦ παπᾶ, γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκι τοῦ παπᾶ κττ.). Π.χ. εἰς τὴν Σμύρνην «τὸ κορίτσι πού θέλει νὰ παντρευθῇ μέσα στὸ χρόνο, φυτεύει ἓνα βασιλικὸ τὸ Μάη καὶ φροντίζει νὰ τὸν διατηρήσῃ ὡς τὰ Φῶτα, πού ἔρχονται οἱ παπαῖδες καὶ ἀγιάζουν. Τότε κόβει μιὰ φούντα ἀπὸ τὸ βασιλικὸ τῆς, τὴ δίδει στὸν παπᾶ καὶ παίρνει αὐτὴν πού κρατᾶει αὐτὸς καὶ τὴ φυλάει στὰ εἰκονίσματα. Ἄν τὸ καταφέρῃ, θὰ παντρευθῇ ἐκεῖνο τὸ χρόνο». Εἰς τοὺς Γαλανᾶδες τῆς Νάξου «τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων ἢ νοικοκυρὰ κάθε σπιτιοῦ, πού ἐπισκέπτεται ὁ παπᾶς, παίρνει ὀλίγον γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκι τοῦ παπᾶ, διὰ νὰ κλωσῆσουν οἱ ὀρνιθὲς τῆς. Ἐπίσης διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸν βάζει καὶ κάθετα κομμάτι».

12. Δοξασίαι ὅτι τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «ἀνοίγουν οἱ οὐρανοὶ καὶ

δ,τι ζητήσης γίνεται», ὅτι «ἡ θάλασσα γίνεται γλυκειὰ καὶ πίνεται», ὅτι «τῶν Φώτων βαφτίζονται οἱ ἀνέμοι καὶ ὁποῖος ἄνεμος τύχη νὰ φυσᾷ τότε, ἡμερώνει κατόπι» ἢ «αὐτὸς θὰ φυσᾷ ὅλο τὸ χρόνο», ὅτι «ὁ καιρὸς ἀλλάζει τὴν στιγμή πού πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα», ὅτι «τὰ βόδια μιλοῦν στὸ στάβλο» κλπ. Πρβλ. τὴν παροιμίαν: «Χαρὰ στὰ Φῶτα τὰ στεγνὰ καὶ τὶς Λαμπρὲς βρεμένες».

Σχετικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Σηλυβρίαν «τὰ κορίτσια ἀγρουπνοῦν πέριξ μιᾶς γλάστρας βασιλικοῦ, ὅστις, ὅτε ἀνοίγονται τὰ οὐράνια, (περὶ τὴν πρωΐαν), ἀνθεῖ...».

13. Ἄλλαι προλήψεις. Π.χ. «ἀπὸ τὸ ἄλλο πρωΐ, ἀνημερὶς τοῦ Φωτοῦ, πού πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα, ἀρχίζοντε καὶ πιάνουντε καὶ τὰ ὄνειρατα, τὰ ὅποια δὲν πιανόντουσαν στὶς ἡμέρες τοῦ Δωδεκαημέρου, ἐπειδὴ τὰ μπερδεύανε οἱ πονηροὶ Καλλικάντζαροι» (Ἦδρα).

14. Ναυτικαὶ συνήθειαι. Αἱ σχετικαὶ παροιμίαι μὲ τὴν ἐρμηνείαν των. Π.χ. «Τοῦ Σταυροῦ δέσε, τοῦ Σταυροῦ λῦσε», δηλοῦσα τὸν χρόνον διακοπῆς καὶ ἐνάρξεως τῶν θαλασσίων ταξιδίων (14 Σεπτεμβρίου—6 Ἰανουαρίου).

γ) Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου μέχρι τῶν Ἀπόκρεων.

1. Σύναξις Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (7 Ἰανουαρίου).

1. Διανομὴ τεμαχίων πίττας εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας (κατὰ ἄτομα ἢ κατὰ οἰκίας;) Ποῖος ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κατασκευάσῃ τὴν πίτταν;

2. Πανήγυρις καὶ θυσία βοός. Κοινὴ ἐστίασις τῶν ἐορταστῶν. Π.χ. εἰς τὸ Βάρος Λήμνου «τ' Ἀη Γιαννιοῦ τὸ ταχειὰ ἔσφαζαν ἓνα μπαλιὸ (=παλιό-βοῖδο), τὸ μαγερεῦαν καὶ τὸ τρωγαν ὅλ' οἱ χωριανοί, ἄντρες, γυναῖκες, μέσ' στ' ἀλάφι» (πλατεῖα). Πῶς ἄλλοῦ συνήθίζεται τοῦτο;

3. Ἐμβάπτισις (ἰδίᾳ τῶν νεονύμφων) εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν. Π.χ. εἰς τὴν Ἀγχίαλον «τ' Ἀη Γιαννιοῦ ὅσοι ἦδασ' νιόπαντροι, χρόνος μὴ μπερᾶσ' ἀπὸ πάνω δους, ἦδασ' ὑποχρεωμέν', τοὺς ἔπαιρναν μὲ τὰ ὄργανα, τοὺς πήγαιναν στὸ γιὰλὸ καὶ τοὺς πέταγαν στὴ θάλασσα. Ἐπρεπε νὰ βραχῆ ὀλόκληρος. Περνούσανε μὲ τὰ σπίατα δους κατόπ' καὶ δὲν ἀφήνανε τὸν καθένα στὸ σπίτ'. Φιλοῦσε τὸ χέρι τῆς πεθερᾶς καὶ τοῦ πεθεροῦ του εἴτε τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας του καὶ δὲ φκιούντασ' : «Χρόνια πολλὰ, νά'ναι γερός». Ὅταν βρέξουντε τὸν ἄδρα, παίρνουν μιὰ κανάτα νερὸ μὲ δὴ θάλασσα καὶ βρέχουντε δὴ γεναῖκα». «Νὰ ζῆστε, ἔτη πολλὰ καὶ νὰ σᾶς δώκ' ὁ Θεὸς παιδιά». Ἦταν γιὰ γερωσύν'».

4. Ἄγερμοι ἀνδρῶν. Π.χ. εἰς τὰ Λακκοβίγια τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου «ὁμὰς ἀνδρῶν ἐνδύεται παλιόρουχα, κρεμᾶ κώδωνας καὶ πᾶν ἄλλο δυνάμενον νὰ ἐμποιήσῃ τρόμον εἰς τοὺς λοιποὺς, ἀνθρώπους καὶ περιέρχεται ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ οἰκίας, ὁπόθεν λαμβάνει χρήματα (παμπόγεροι)». (Γουσίου, Παγγαῖον, σ. 40).

5. Θρονισμὸς (ἄξιωμα). Π.χ. εἰς τὴν Στενήμαχον ὁ παπᾶς ποὺ πήγαινε νὰ εὐχηθῆ στα σπίτια, ὅπου ὑπῆρχε παιδὶ ἀγόρι, τὸ σήκωνε μὲ τὰ χέρια του καὶ ἔλεγε: «ἄξιος, ἄξιος!» δηλ. νὰ γίνῃς ἄξιος, ὅπως ὁ Βαπτιστῆς Ἰωάννης ποὺ ἀξιώθηκε νὰ βαπτίσῃ τὸ Χριστό. Ἄλλοῦ τὸ ἄξιωμα τὸ κάμνονν παιδιὰ, ποὺ γυρίζουν στα σπίτια μὲ ἓνα σκαμνί. (Λαογραφ. Β' 417, 18).

6. Συμπόσιον καὶ διασκεδάσις παιδίων. Π.χ. εἰς τὸ χωρίον Κρεμαστὴ τῆς Ρόδου «τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστῆ τὸ βράδυ μαζεύονται, σὲ διάφορα σπίτια χωριστὰ τ' ἀγόρια καὶ χωριστὰ τὰ κορίτσια καὶ κάμνονν τὸ ρουφενέ· ἀγοράζουν μὲ ἔρανο μεζέδες, κρασί καὶ διασκεδάζουν ὅλη τὴ νύχτα ἐκείνη τρώγοντας καὶ πίνοντας. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μπῆ κανένας μέγας σὲ ὅποιον σπίτι γίνεται ὁ ρουφενές». Χοροὶ καὶ τραγούδια. Ποῦ ἄλλοῦ ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον τοῦτο;

2. Τῆς ἁγίας Δομνῆς (8 Ἰανουαρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: ἡ μέρα τῆς μαμμῆς, τῆς μπάμπως ἡ μέρα, τὸ μπάμπου γκιουνού.

2. Ἑορτὴ καὶ συμπόσιον γυναικῶν. Ποῖαι γυναῖκες συμμετέχουν εἰς τὴν ἑορτὴν καὶ διὰ ποῖον σκοπόν; (Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «κάθε γυναῖκα ποὺ τεκνώνει... τοῦχαν σὲ καλό, γιὰ ν' ἀποχτοῦν παιδιὰ»). Ἐπίσκεψις καὶ δῶρα εἰς τὴν μαμμὴν (σαπούνι, μαντήλα, φαγητά, ρακὶ κλπ.). Νίψις τῶν χειρῶν τῆς μαμμῆς, παρασκευὴ φαλλοῦ καὶ συμβολικαὶ πράξεις: «ἔκαμναν τ' ἀστεῖα μὲ κἀνα λουκάνικο κεῖνο τὸ λουκάνικο τὸ ἐκλαιγαν, τὸ φιλοῦσαν». Στολισμὸς καὶ καμάρωμα τῆς μαμμῆς (λουλούδια χρυσομένα, πλεξάνες κρομμυδιῶν, σκόρδων ἢ ὄρμαθοὶ μὲ σῦκα, σταφίδες, χαρούπια ἀντὶ περιδεραίου, ἓνα κρομμύδι ἀντὶ ὠρολογίου κλπ.).

Ἐξοδος τῆς μαμμῆς ἐστολισμένης ὡς νύφης ἐν πομπῇ ἐφ' ἀμάξης· κατάβρεγμα αὐτῆς εἰς τὴν βρύσιν κλπ. Τραγούδια «καλὰ καὶ ἀχαμνά», μεταμφιέσεις, χοροί, ἀστεῖσμοι (π.χ. τὸ τρίκωλο). Ἀποκλεισμὸς τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς οἰκίας.

3. Πότε ἄλλοτε συνηθίζεται παρομοία ἑορτὴ; (Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ γάμου καὶ τὴν Πρωτομαγιά).

Ἐκτενῆ περιγραφὴν τοῦ ἔθιμου βλ. ἐν Ἀρχεῖῳ Θρακ. Θησ. Γ' 196 κ.ε.

3. Τὰ Ἀντίφωτα (14 Ἰανουαρίου).

Ποῖαι δοξασίαι καὶ συνήθειαι σχετίζονται μὲ τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. οἱ γεωργοὶ δὲν καματεύουν. Πρβλ. *Τὰ Φῶτα ἔκαψε τὸ ζευγάρι, τ' Ἀντίφωτα καὶ τὸ ζευγολάτη* (Γύθειον).

4. Τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου (17 Ἰανουαρίου).

Τιμωρία τῶν μὴ τηρούντων τὴν ἀργίαν. Πρβλ. τὴν κατάραν: «*ποὺ νὰ σ κάψη τ' Ἀγιαντωνιοῦ τὸ χαλάζι*» καὶ τὴν παροιμίαν «*Κάλλια τ' Ἀγιαντωνιοῦ φωτιά, παρὰ τ' ἰσ ἀγάπης κρίση*».

Θεραπεία τῶν δαιμονιώντων δι' αὐστηρᾶς 40ημέρου νηστείας καὶ διὰ προσδέσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἱερῶν ἀλύσεων ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου (Βέροια).

5. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (18 Ἰανουαρίου).

1. Θυσία δημοτελῆς βοῶς ἢ προβάτων καὶ σκοπός, δι' ὃν αὕτη γίνεται. Θυσίαι οἰκογενειακαὶ πετεινῶν «*διὰ τὴν ὑγείαν των*». Π.χ. εἰς τὸ Καβατζίκι τῆς Αἴνου «*τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἰς κάθε σπίτι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σφάξουν ἀπὸ ἓνα πετεινὸν διὰ τὴν ὑγείαν τους*».

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Πυλίαν «*τ' Ἁγιο Θανασοῦ τό 'χουνε σὲ κακὸ νὰ κάνουνε ἀρχή. Οἱ γυναῖκες δὲ ζυμώνουνε, δὲν πλένουνε· λένε εἶναι τῆς Ἀσπρης*».

6. Τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου (20 Ἰανουαρίου).

1. Παρασκευὴ πιττῶν καὶ διανομὴ τεμαχίων εἰς ἄρρενα παιδιά ὑπὸ γυναικῶν μετὰ τὴν λειτουργίαν, διὰ ν' ἀποκτήσουν καὶ αὐταὶ ἀγόρια (Λαογρ. 5', 172). Πρβλ. «*Τ' Ἁγιο Θυμιοῦ θυμήσου με, κλήρα γιὰ νὰ σ' ἀφήσω*».

2. Μαντικάι συνήθειαι: «*Τ' Ἁγιο Θυμιοῦ κολλᾶνε κερὰ στὸ καντήλι ἢ στὸ τζάκι κοντά, ὅσα παιδιά ἔχεις. Τὰ κολλᾶς μονότερα καὶ ὅποιο σωθῆῃ μπροστά, θὰ πεθάνῃ πρῶτος*» (Ἁγ. Ἄννα Εὐβοίας).

7. Τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (30 Ἰανουαρίου).

Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: *Τῶν Γεραρχόντων* (Μανιάκι), *τῶν Τριανταρχόντων* (Αἰτωλία). Ποῖοι ἑορτάζουν τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. ὁ Ἀρχοντῆς κ' ἡ Ἀρκοδοῦ ἐν Θράκη.

Τὰ Συμόγια (1 - 3 Φεβρουαρίου).

Κοινὸν ὄνομα τῶν τριῶν ἑορτῶν τῆς α' ἑβδομάδος τοῦ Φεβρουαρίου.

8. Τοῦ ἁγίου Τρύφωνος (1 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ τῶν ἀμπέλων καὶ προστάτης τῶν ἀγρῶν. Παράστασις αὐτοῦ ἐν εἰκόνι (μὲ κλαδευτήρι) «στὸ κόλλυβο πάν' ζωγραφισμένος ὁ ἅγιος Τρύφος μὲ τὸ σταφύλ'» (Ἄγχιαλος). Κατὰ ποίων ζώων ἔχει ἐξουσίαν; (κατὰ ποντικῶν καὶ κάμπης).

2. Τέλεισις ἀγιασμοῦ καὶ ἀρτοκλασίας μετὰ κολλύβων ὑπὸ τῶν κηπουρῶν, ράντισις ἀμπέλων καὶ κήπων. Διατὶ ἀπὸ τὸν ἀγιασμὸν τοῦ ἁγίου Τρύφωνος δὲν πίνουν οὔτε τὸν παίρνουν μέσα εἰς τὸ σπίτι; Εἰς τὰς Μέτρας κάθε χωρικός ἐρράντιζε μὲ τὸν ἀγιασμὸν τὸν κῆπον του, χωρὶς νὰ πατήσῃ ἐντὸς αὐτοῦ. Διατί;

3. Ἀπαγόρευσις ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, τιμωρία τῶν παραβατῶν.

4. Τοπικαὶ συνήθειαι. Π.χ. ἐν Ἡλείῳ κάμνουν κουλλοῦρες καὶ τὶς κυλοῦν εἰς τ' ἀμπέλια, τὰ χωράφια καὶ τοὺς κήπους τραγουδῶντας: *Τρύφωνα πολύκαρπε, / ἔλα δῶ στ' ἀμπέλι μου / καὶ στὸ χωραφάκι μου, / νὰ φᾶμε καὶ νὰ πιοῦμε.* Ἐν Στενημάχῳ ἔσφαζαν βόδι (κουρμπάνι), γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Ἅγιο, καὶ ἐμοίραζαν τεμάχια εἰς τοὺς κατοίκους, μετὰ δὲ τὴν λειτουργίαν ἐγένετο ἀγὼν πάλης ἐν τῇ πλατείᾳ. «Παλεύουν δυὸ ἀντρειωμένοι κι ὅποιος νικήσῃ παίρνει βραβεῖο ἓνα ἄρνι». Ἐν Δρυμῶ Μακεδονίας συγχρόνως μὲ τὸ ράντισμα παραχώνουν καὶ τὸ «κλικούδ' τ' καλλκάτζαρου», (πὺ θυμνιάζεται Χριστούγεννα, Ἁ Βασίλη καὶ Φῶτα) καὶ τὸ κόκκινο αὐγὸ τῆς Μεγ. Πέμπτης: τὰ κόβουν μικρὰ μικρὰ κομματάκια καὶ τὰ θάβουν στ' ἀμπέλια καὶ στὰ γεννήματα. Ποῖαι αἱ συνήθειαι ἄλλοῦ;

9. Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρουαρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Τῆς Ἀποπαντῆς (Κάρπαθος), ἁγία Πακουή, ἁγία Πακού = «ἡ ἁγία ποὺ ἀκούει» (Πάρος), ἡ Φλεβαριανή (Κύμη), Παναγία ἡ Μυλιαροῦσα: ἐξήγησις: «οἱ μύλοι ἀργοῦν, καὶ νὰ τοὺς βάλῃς μπροστά, σταματοῦν καὶ δὲν ἀλέθουν» (Λατσίδα Κρήτης).

2. Ἀργία γεωργῶν: τὴν φυλάνε γιὰ τὸ χαλάζι (Αἰτωλία).

3. Προβλέψεις περὶ τοῦ καιροῦ. Π.χ. «Ὅ,τι καιρὸ κἀνῆ τῆς Ὑπαπαντῆς, θὰ κἀνῆ σαράντα μέρες ὕστερα» (Αἰτωλία) ἢ «ὄλον τὸν Φεβρουάριον» (Μέτραι Θράκης). Ἄλλ' εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «ὄντὸν εἶναι καλὴ μέρα τῆς Ὑπαπαντῆς, ἔχει πολὺ χειμῶνα πίσω».

4. Λαμπαδηφορία.

10. Τοῦ ἁγίου Συμεῶν (3 Φεβρουαρίου).

Ὄνομα: Τ' ἅγιο - Συμοῦ ἢ Συμνιοῦ.

Ἀπαγόρευσις πάσης ἐργασίας εἰς τὰς ἐγκύους. Προφυλάξεις καὶ ἐνέργειαι διὰ «νὰ μὴ γεννηθῇ τὸ παιδί σημειωμένο». Π.χ. εἰς τὴν Σῦρον «οἱ ἔγκυες γυναῖκες τὸ

βράδυ, πού θὰ πέσουν νὰ κοιμηθοῦνε τὴν ἡμέρα κείνη, πρέπει νὰ βγάλουν τὰ ροῦχα ἀνάποδα καὶ νὰ περάσουν ὕστερα τὰ χέρια τους στὶς πλάτες ἢ στὰ μεριά τους, ὥστε κι ἂν βγῆ τίποτε, νὰ βγῆ πίσω καὶ νὰ μὴ φαίνεται».

Ἄλλαι ἀπαγορεύσεις: π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα Μεσημβρίας «τ' Ἀη Συμιοῦ δὲν κόφτουμε μὲ τὸ μαχαίρ' τίποτε, οὔτε ψαλίδ' ἀνοίγουμε, οὔτε ξύλα κόφτουμε μὲ τὴν τσεκούρα γιὰ τὰ σημεῖα, καμιά ἔγκυα πού'ναι νὰ μὴν πάθ' τὸ παιδί τίποτε».

11. Τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος (10 Φεβρουαρίου).

1. Κατὰ ποίων ἀσθενειῶν θεωρεῖται ὁ ἅγιος Χαράλαμπος προστάτης; Παράστασις τοῦ Ἁγίου εἰς εἰκόνας. Διηγήσεις περὶ αὐτοῦ.

2. Παρασκευὴ μονομερίτικου παννιοῦ ὑπὸ γυναικῶν καὶ κορασίων καὶ ἀφιέρωσις αὐτοῦ «σὰν ποδιὰ» εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου. (Τὸ ποκαμισάκι τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος, Λαογραφ. Ζ' 503). Γίνεται τοῦτο κατ' ἔτος ἢ κατὰ 3 ἢ 4 ἔτη; Ἀπὸ ποίαν ἀφορμὴν καθιερώθη τὸ ἔθιμον αὐτό; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς τοῦ μονομερίτικου παννιοῦ;

3. Ποῖοι κατ' ἔξοχὴν ἀργοῦν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου; π.χ. εἰς τὸ Καινούργιο Χωριὸ τῆς Πυλίας «τὸν Ἅγιο Χαράλαμπο τότε φυλᾶνε οἱ τσοπάνηδες γιὰ τὸ φίδι». Εἰς τὸ Κατσιδόνι Κρήτης «τὸν λειτουργᾶ ὁποῖος τὰ ζῶα του δὲν πηγαίνουν καλὰ καὶ τάσσειται νὰ τοῦ τὰ θεραπεύση». Εἰς τί κυρίως σύγκειται τὸ τάμα;

4. Πανηγυρις καὶ θυσία ταύρου δημοτελής. Ἐνα ἀξιολογώτατον παράδειγμα: Εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν τῆς Λέσβου «γιορτάζουν τὸν ἅη Χαράλαμπε, πού βρίσκεται τρεῖς ὥρες πέρα ἀπ' τὸ χωριό, σ' ἓνα βουνὸ πού λέγεται Ταῦρος. Τὸ πανηγύρι αὐτὸ γίνεται κάθε χρόνο μετὰ τὸ Πάσχα, ὅταν βγαίνει ὁ Μάιος ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰουνίου. Τὸ σωματεῖο (δὲν καθορίζεται ποῖον) ὁρίζει τὴ μέρα καὶ ὁ κόσμος ἐτοιμάζεται... Εἶναι γιορτὴ ἀγροτικὴ καὶ ἔχει σχέση μὲ τὰ ζῶα. Ὁ κάθε χωρικός πού ἔχει φοράδα τάζει στὸν Ἅγιο· πάει νὰ γεννήση ἢ φοράδα του καὶ θὰ κἀνη τὸ κουρμπάνι (δηλ. θὰ μετάσχη εἰς τὴν θυσίαν καὶ τάζει νὰ σφάξη αὐτὸς τὸ βόδι). Γιὰ νὰ γίνῃ ἢ γιορτὴ πρέπει πρῶτα νὰ βρεθῆ τὸ κουρμπάνι, τὸ βόδι δηλ. πού πρέπει νὰ θυσιαστῆ. Ὅλη ἡ γιορτὴ εἶναι τὸ θυσίασμα αὐτό. Τὸ πανηγύρι ἀρχίζει Παρασκευὴ πρωῒ καὶ τελειώνει τὴν Κυριακὴν τὸ βράδυ. Τὸ πρωῒ τῆς Παρασκευῆς κατεβάζουν τὸν ταῦρο στὴν ἐκκλησία, ὅπου τὸν στολίζουν μ' ἓνα στεφάνι στὸ λαιμὸ ἀπὸ πολύχρωμα λουλούδια καὶ χρυσώνουν τὰ κέρατά του. Κατόπι τὸν παίρνουν οἱ Ἐπιτρόποι μὲ τὴ μουσικὴ καὶ τὸν γυρίζουν μέσα στὸ χωριό. Ἀπὸ κάθε δρόμο καὶ στενὸ θὰ περάσουν τὸ βόδι. Ἡ μουσικὴ παίζει ἓνα σκοπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς εἰδικό, πού τὸν λένε γκιόρουγλου. Βγαίνουν οἱ γυναικοῦλες καὶ

ρίχνουν πάνω στον ταῦρο μετάξια και πόσια, τραπεζομάντηλα και ἄλλα, κεντημένα ἀπ' τὰ κορίτσια. Ὅλοι τρέχουν νὰ ἴδουν τὸ βόδι. Μὲ τὸ ἔγυρμα τοῦ ἡλίου, κι ἀφοῦ ὁ γῦρος θὰ ᾗξει τελειώσει, καβαλλαραῖοι μὲ σελωμένα ἄλογα, μὲ μπρισκούλια και χαϊμαλιά, παίρνουν τὸν ταῦρο, γιὰ νὰ τὸν πᾶν στὸν Ἅγιο. Ἡ ἐκκλησία βρίσκεται μέσα στὰ πεῦκα στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ (τοῦ Ταύρου). Ἀλλὰ δὲν σφάζεται ἀμέσως τὸ βόδι. Θὰ περιμένουν αὐτοὺς πού θὰ ἔλθουν τὸ Σαββάτο. Τὸ Σαββάτο τὸ βράδυ λοιπὸν μαζεύονται ὅλοι γύρω στὸ βόδι κι ἀφοῦ ὁ παπᾶς τελειώσει τὴν εὐχή, ὁ Ἐπίτροπος σηκώνει τὸ μαχαίρι και προσφέρει τὴν πρώτη τιμὴ, γιὰ νὰ τὸ σφάξει. Τότε πολλοὶ πού τὸ ἔχουν τάμα βάζουν ἀπάνω δηλ. στὸ αἷμα ἢ στὸ μαχαίρι, τὸ ἀνεβάζουν, ὅπως λένε, και σ' ὅποιον κατακυρωθῆ, αὐτὸς τὸ σφάζει. Λένε ὅτι τότε γονατίζει τὸ ζῶο κι αὐτὸς τοῦ βάζει τὸ μαχαίρι στὸ λαιμό. Τότε περνοῦν ὅλοι ἀπὸ μπροστὰ και βουτῶντας τὸ δάχτυλο στὸ αἷμα πού τρέχει ἀχνίζοντας κάνουν ἓνα σταυρὸ στὸ κούτελο. Εἶναι γιὰ τὸ καλό. Τότε ἀρχίζει τὸ γλέντι και βαστᾶ ὅλη τὴ νύχτα. Τὸ πρωτὶ, ἀφοῦ φᾶνε τὸ κεσκέκι, τὸ κρέας τοῦ βοδιοῦ μαγειρεμένο μὲ στάρι, ξεκινοῦν γιὰ τὸ χωριό. Ἐξω ἀπ' τὸ χωριό, στὴν Καυκάρρα, περιμένει ὁ κόσμος τὰ Χαρλαμέλλια, ὅσους δηλ. πῆγαν στὸν Ἅγιο Χαρλάμ. Οἱ ἀρχὲς και ὁ δεσπότης μαζί. Ἀφοῦ τρέξουν τὰ ἄλογα, ὁ δεσπότης στεφανώνει αὐτὸ πού νίκησε και χαρίζει στὸ νικητὴ ἓνα ἀλέτρι ἢ ἓνα γκέμι ἢ και σέλα και πόσια ἀκόμα. Μετὰ ἔτσι ὅπως εἶναι καβαλλάρηδες, ἢ κάθε παρέα μὲ τὴ μουσική της κάνει τὸ γῦρο στὸ χωριό γιὰ τὸ κέρασμα». (Ἀνακοίνωσις τοῦ φοιτητοῦ Παν. Φραγκέλλη).

12. Τοῦ ἁγίου Βλασίου (11 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ και προστάτης κατὰ τῆς εὐλογίας, κατὰ τοῦ λύκου κλπ. Δεισιδαιμονία: Π.χ. εἰς τὴν Πυλίαν «τὴ βαστᾶνε αὐτὴ τὴν ἡμέρα γιὰ τὸ τσακάλι και γιὰ τὸ λύκο. Δὲν τυροκομᾶνε, δὲν κάνουνε δουλειὰ στὸ σπίτι τους. Ὅγοιός θέλει νὰ δουλέψη παίρνει ἓνα σακκούλι και νιὰ βελόνα και τὰ ράφτει ἀπὸ πίσω του. Τόνε ρωτᾶει ὁ ἄλλος: — Τί ράφτεις; — Ράφτω πέτρες και ἀκόνια / και τοῦ λύκου τὰ σαγόνια. Τὸ λέει τρεῖς φορές κι ἀπέκει πάει και δουλεύει». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴ φυλᾶνε οἱ γεωργοί, προπάντων δὲν φορτώνουν τὰ ζῶα, οὔτε και οἱ γυναῖκες φορτώνονται πάνω τους ξύλα, γιὰτὶ αὐτὸς ὁ ἅγιος εἶναι μουσκαροπνίχτης, πνίγει δηλ. σὲ ποτάμια τὰ μουσκάρια τους, ἂν φορτωθοῦν (Λουκοπούλου, Γεωργικά 173).

2. Κοινὴ τράπεζα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Εἶδος φαγητῶν (χασούλ = φαγητὸν ἀπὸ σιτάρι κομμένο, μαγειρεμένο μὲ μέλι και βούτυρο ἐν Πόντῳ, κρέας προβάτων ἢ αἰγῶν, σφαζομένων εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἀλλαχοῦ). Περιγράψατε τὸ ἔθιμον. Ἐν Κερκύρᾳ διανέμεται εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους χειμωνικὸ (καρπούζι).

ΤΡΩΑΔΑ

ΥΠΟ

ΔΙΚΑΙΟΥ Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΥ*

Ὁ μῦθος τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ὁ ὅσον γνωστός, ὑπῆρξεν ἢ κατὰ προτίμησιν ὑπόθεσις καὶ τῶν μετὰ τὸν Ὅμηρον ποιητῶν. Ἡ παράδοσις ὅμως τοῦ γεγονότος τούτου διατηρήθη ζῶσα μετὰ ταῦτα, κατὰ δὲ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὁ «Πόλεμος τῆς Τρωάδος»¹⁾ ὑπῆρξε προσφιλὲς τῆς ποιήσεως θέμα.

Ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἀρχαίου κόσμου διατηρεῖται ζῶσα εἰς τὰς σημερινὰς παραδόσεις καὶ «ὁ θεσπέσιος αὐτὸς πλοῦτος τῆς πνευματικῆς σφαίρας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀντλεῖ τὴν ὑπαρξίν του, κατὰ μέγα μέρος, ἀπὸ τὴν παρακαταθήκην τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος»²⁾.

Εἰς δημοτικὸν ᾄσμα τῆς Μάνης (μοιρολόγι τῆς μάχης τοῦ Δηροῦ)³⁾ φέρονται οἱ στίχοι:

* Διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ χειρόγραφα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ καὶ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. Αἱ παραπομπαὶ γίνονται διὰ μὲν τὰ πρῶτα μὲ τὴν βραχυγραφίαν ΙΑ, διὰ δὲ τὰ δεύτερα μὲ ΛΑ, ἀκολουθεῖ ὁ ἀριθμὸς χειρογράφου, ἢ σελίς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συλλογέως, ὅταν τοῦτο εἶναι γνωστόν. Παραπομπαὶ εἰς χειρόγραφα τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως δηλοῦνται διὰ τῶν γραμμάτων ΚΠ.

Τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Α. Μέγαν δι' ὠρισμένας ἐπὶ τοῦ θέματος ὑποδείξεις εὐχαριστῶ.

¹⁾ Δ. Μαυροφρύδου, Ἐκλογή μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήνησιν 1866 σ. 183 - 211. Κ. Krumbacher, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, Ἐκδ. Μαρσολῆ, Ἀθήναι τόμ. Γ(1900) 127 - 128.

²⁾ Δ. Ζακυθινοῦ, Ἡ ἐνότης τῆς ἑλληνικῆς ἱστορικῆς παραδόσεως, Νέα Ἑστία, Ἀθήναι 38 (1945) τεύχ. 441, σ. 952.

³⁾ Βλ. É. Legrand, Recueil de chansons populaires Grecques publiées et traduites pour la première fois. Paris 1873 σ. 144 - 150. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθήναι 1914 σ. 22 - 24. Α. Π. Δασκαλάκη, Αἱ μεγάλοι ἱστορικαὶ ἐπέταιοι. Μάχη τῆς Βέργας. Ἐφημ. «Ἐμπρὸς» 18 καὶ 19 Ἰουνίου 1926. Κ. Πασαγιάννη, Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια, Ἀθήναι 1928 σ. 58 - 60. Ἀπ. Μελαχροينوῦ, Δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθήνα 1946 σ. 62 - 64. Δ. Β. Βαγιακάκου, Οἱ μάχες τῆς Βέργας, Ἀρμυροῦ καὶ Δηροῦ στὸ δημοτικὸ τραγούδι τῆς Μάνης, Ἐφημ. «Ἡ Φωνὴ τῆς Λακωνίας» Ἀθήναι 16 Ἰουνίου 1946.

Οἱ γι ἄδρες ὅλοι ἐλείπασι,
τ' ἦτα σὴ Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
ὅπου Τρωάδα ὁ πόλεμος
ἐπάαινε¹⁾ μερόνυχτα.

Ἡ διάρκεια καὶ ἡ σκληρότης τῆς παρὰ τὴν Βέργαν Ἀλμυροῦ (Ἐξω Μάνης) γενομένης μάχης μεταξὺ Μανιατῶν καὶ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ²⁾ παραβάλλονται εἰς τὸ ἄσμα τοῦτο πρὸς τὰς τοῦ πολέμου τῆς Τροίας. Ἡ λέξις Τρωάδα ἔχει ἔνταῦθα ἐπιρρηματικὴν σημασίαν. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐπεξηγῶν αὐτὴν γράφει: «πόλεμος δεινὸς καὶ μέγας, ὡς ὁ παλαιὸς τῆς Τρωάδος»³⁾.

Ἡ ἀνάμνησις τῶν μεγάλων συμφορῶν τῆς ὁμηρικῆς Τροίας διετηρήθη καὶ σήμερον. Οὕτω, ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς μεγάλης καταστροφῆς λέγονται ἐν Μάνη αἱ φράσεις: ἐγένηκε Τρωάδα, τὰ καμε Τρωάδα⁴⁾. Καὶ γενικῶς πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἐννοίας περιστατικοῦ τινος εἶναι ἐν χρήσει αὐτόθι καὶ αἱ φράσεις: Τὰ κάμαμε Τρωάδα⁵⁾, ἐπάαινε τὸ πετρακίδι Τρωάδα⁶⁾ ἦτοι ἐγένετο φοβερὸς πετροπόλεμος.

Ὅμοίως εἰς τὴν Λακεδαίμονα λέγεται: «Τὰ κάμαμεν Τρωάδα ἢ ἐγενε Τρωάδα, παροιμία τὴν ὁποίαν, ὡς σημειώνει ὁ Βενετζ. Ἰατροίδης, μεταχειρίζονται ἐν τῷ λέγειν, ὅτε θέλουν νὰ δώσωσιν ἐπίτασιν περιστατικοῦ τινος, οἷον: διεσκεδάσαμεν εἰς τοὺς γάμους τοῦ Κώστα, ὅπου ἐγενε (τὸ κάμαμεν) Τρωάδα ὑπάγωμεν εἰς τὴν πανήγυριν νὰ τὸ κάμωμεν Τρωάδα»⁷⁾.

Ἐκτὸς τῆς Μάνης καὶ τῆς Λακεδαίμονος καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπιζῆ ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν τῆς ὁμηρικῆς Τροίας. Οὕτως εἰς τὴν Λάσταν τῆς Γορτυνίας ἐπὶ καταστροφῆς λέγεται ἡ φράσις: ἐγενε Τρωάδα⁸⁾, εἰς τὴν Σάμον ἐπὶ μεθύσων: Τὰ καμε Τρωάδα⁹⁾, εἰς τὴν Ἀμοργόν: Τὰ καμεν Τρωάδα (ἢ θάλασσα)¹⁰⁾, εἰς

¹⁾ Ἐπήγαινε, διεξήγετο.

²⁾ Σ. Χ. Σκοπετεᾶ, Ἡ ἐποποιία τῶν Μανιατῶν κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ. Μάχαι Βέργας-Δηροῦ: Σπαρτιατικὰ Χρονικά, 8 (1945) φύλλ. 75 σ. 11 - 14.

³⁾ Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 24.

⁴⁾ Συνών. φρ. ἐγένη ὁ τόπος θάλασσα πρβλ. τὸ μοιρολόγι: ἐγένη ὁ τόπος θάλασσα / καὶ δὲν εἰλέπου (βλέπω) τὴ στε'ρά. Ὅμοίως: ἐγένη τὸ ἄλλα - ἄλλα.

⁵⁾ Συνών. φράσις. τὰ κάμαμε θάλασσα. Πρβλ. ΙΑ 387, 1382. Κατὰ μαρτυρίας συγκεντρωθείσας ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἢ φρ. αὕτη εἶναι κοινὴ καὶ εἰς Αἰτωλίαν, Ζάκυνθον, Γορτυνίαν, Κρήτην, Μεγίστην καὶ Ἡπειρον, ἔνθα καὶ ἡ φρ. Τὰ κάνω λάχανα.

⁶⁾ Ἀνακοίνωσις τοῦ συναδέλφου κ. Σ. Χ. Σκοπετεᾶ.

⁷⁾ Δῆμος Φάριδος. Ἐφημ. Φιλομαθῶν 5 (1857), σ. 126 Βενετζ. Ἰατροίδης.

⁸⁾ Ν. Ι. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς. Ἐν Πύργῳ 3 (1906) 180.

⁹⁾ Ἐπ. Σταματιάδου, Σαμιακά. Ἐν Σάμῳ τόμ. 5 (1887) 87.

¹⁰⁾ ΛΑ 1357Α, 45. Ε. Ἰωαννίδης 1876.

τὴν Κρήνην (Μ. Ἀσίας): *Ἦπαθα τῷ Τροιάδας τὰ κακὰ ἢ ἠτραύηξα τῷ Τροιάδας τὰ κακὰ*¹⁾, εἰς τὴν Χίον (Καρδάμυλα): *Ἐκαμέν του τῆς Τροιάδος τὰ κακὰ*²⁾ (τὸν ἐβασάνισε πολὺ), εἰς τὴν Σκῦρον δι' ὑπερβολικῶς μεγάλα καὶ πολλὰ κακὰ ἢ δεινοπαθήματα, ἅτινα διέπραξεν ἢ ὑπέστη τις: *Ἐκαμε τῷ Τροιάδας τὰ κακὰ, ἔπαθε τῷ Τροιάδας τὰ κακὰ*³⁾ καὶ εἰς Γορτυνίαν ἐπὶ καταστροφῆς περιουσίας καὶ ἐργασίας: *Ἐγινε Τρωάδα*⁴⁾.

Ἐκτὸς τῆς μεγάλης καταστροφῆς ἡ φρ. δηλοῖ καὶ μεγάλην τρικυμίαν. Παρ' Ἀριστοτέλει Βαλαωρίτη φέρεται ὁ στίχος: *«Τί ξυλοχάλαση εἶν' αὐτή! ἂν ταῦρηκ' ἢ Τρωάδα»*, εἰς δὲ τὰ σχόλια σημειοῦται τὸ ἐξῆς: *«Τρωάδα περιεργωτάτη λέξις κοινοτάτης χρήσεως, σημαίνουσα τὴν γένει μεγάλην καταστροφήν, ἀλλ' εἰδικώτερον καὶ συνηθέστερον γίνεται χρῆσις αὐτῆς πρὸς χαρακτηρισμὸν μεγάλης τρικυμίας»*⁵⁾.

Εἰς τὴν Ἰθάκην διὰ τῆς λ. *Τρωγάδα* δηλοῦται ὁ δυνατὸς ἄνεμος καὶ γενικώτερον ἢ μεγάλη ταραχή: *Ἐξαφνα ἔβαλε μία Τρωγάδα*⁶⁾, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα ἢ ραγδαία βροχή: *Τί Τρωγάδα ἦταν αὐτῆ νεροποντή*⁷⁾.

Πλὴν τούτων ἡ λ. εὔρηται καὶ ὡς ὄνομα γυναικός. Οὕτω, εἰς Ἀλμυρὸν Θεσσαλίας εἰς τρίπτυχον τῆς μονῆς Ξενιάς ἀναγράφεται ὡς ὄνομα γυναικός ἡ λ. *Τρωάδος*⁸⁾, εἰς τὴν Εὐβοίαν λέγεται *Τρωγάδα* (Τρωάς)⁹⁾ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας *Τρωάδα*¹⁰⁾.

Εἰς τὴν Ζάκυνθον προσέτι ἐπὶ παντελοῦς ἀρνήσεως εἶναι ἐν χρήσει ἡ ἔκφρασις: *Νὰ μοῦ ἔδινες καὶ οὐλη τῇ Τρωάδα, δὲν τὸ κάνω ἐτοῦτο*. Αὕτη, κατὰ τὸν *B. Schmidt*, ἀνήκει εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν, ἀποκλειομένης ἐπιδράσεως λογίας¹¹⁾.

Εἰς τὸν Πόντον διασώζονται ἐπὶ παρομοίας χρήσεως, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ καὶ ἐκ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, οἱ τύποι: *Τῆς Τροίας, τῆς Τροιάδας καὶ τῆς Τροιάδος*.

Οὕτω, ἐπὶ μεγάλων δυσχερειῶν ἢ συμφορῶν λέγονται εἰς τὴν Οἰνόνην αἱ φράσεις: *Τῆς Τροίας τὰ κακὰ*¹²⁾, *τῷ Τροίας τὰ βάσανα*¹³⁾, *εἶδα κ' ἔπαθα τῷ Τροίας τὰ βάσανα*¹⁴⁾ καὶ εἰς τὴν Ἀργυρούπολιν: *Τῆς Τροίας τὰ κακὰ ἔσυρα*¹⁵⁾.

1) ΙΑ 240, 37 Δ. Πουλάκης. 2) ΙΑ 230, 109. ΛΑ 692, 109. Σ. Βίος.

3) ΙΑ 612α, 66-67. Ἐμμ. Βαμβακερίδης. 4) ΙΑ 90 Τ. Κανδηλῶρος.

5) Ἀρ. Βαλαωρίτου, Βίος καὶ Ἔργα. Ἐκδ. Μαρασλῆ, τόμ. Γ' Ἀθήναι 1907, σ. 363 καὶ 409.

6) ΙΑ 423, 62. 7) ΙΑ 540, 36.

8) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Θεσσαλικά ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς. Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ ΙΒ' (1916) 188.

9) ΙΑ 13, 80. 10) Ἐφημ. Ἐστία 9-12-1948.

11) *B. Schmidt*, Das Volksleben der Neugriechen, Leipzig 1871 σ. 18 σημ. 3.

12) ΙΑ 13) ΛΑ 159, 142 καὶ 542.

14) ΙΑ 64, 542 15) ΛΑ 930, 34 Ζουντούρης.

Ὅμοίως εἰς τὸν Πόντον ἐπὶ δεινῶν συμφορῶν καὶ περιστάσεων λέγεται: *Τῆς Τροιάδας τὰ κακά*¹⁾, εἰς τὴν Οἰνόην: *εἶδα κ' ἔπαθα τῆς Τροιάδας τὰ βάσανα*²⁾ (ἔπαθα τόσα, ὅσα καὶ ἡ Τρωάς), εἰς Τραπεζοῦντα ἐπὶ πλείστων καὶ μεγίστων κακῶν, τὰ ὅποια ὑπέστη τις: *Τσῆ Τροιάδας τὰ κακὰ ἔπαθα*³⁾, εἰς Κερασοῦντα ὁμοίως ἐπὶ πολυπαθῶν φέρεται: *Τῆ Τροιάδας τὰ κακὰ ἔσυρα ἢ τὰ βάσανα ἔπαθα*, καὶ εἰς Τραπεζοῦντα: *Τσῆ Τροιάδας τὰ κακά*⁴⁾.

Εἰς τὸν Πόντον ἐπίσης ἐπὶ τῶν πολυπαθῶν φέρονται αἱ ἐκφράσεις: *Τῆ Τροιάδας τὰ βάσανα (πάθηα) ἔσυρα*⁵⁾, *τῆ Τροιάδας τὰ κακὰ ἔρθαν σὸ κηφάλι μ'*⁶⁾, *τῆ Τροιάδας τὰ κακὰ ἔσυρα*⁷⁾, *τῆ Τροιάδας τὰ κακὰ (λέγουσι καὶ βάσανα) ἔσυρα*⁸⁾. Ἐπίσης ἐπὶ πλείστων καὶ μεγίστων κακῶν εἰς Τραπεζοῦντα: *Τῆ Τροιάδας τὰ κακά*⁹⁾, καὶ ἐπὶ μεγάλων ταλαιπωριῶν εἰς Κερασοῦντα: *Τῆ Τροιάδας τὰ βάσανα*¹⁰⁾.

Παραλλήλως φέρεται ἐνταῦθα καὶ ὁ τύπος τῆς Τροιάδος.

Οὕτω, ἐπὶ τῶν πολυπαθῶν λέγεται ἡ φρ. *τῆ Τροιάδος τὰ κακὰ (πάθηα, βάσανα) ἔσυρα*¹¹⁾. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ἐπὶ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων δυστυχημάτων, τὰ ὅποια ὑπέστη τις, εἶναι ἐν χρήσει ἡ φρ. *Τσῆ Τροιάδος τὰ κακά*¹²⁾ ἢ *ἔσυρα τῆς Τροιάδος τὰ κακά*¹³⁾, εἰς τὴν Κερασοῦντα ἐπὶ τῶν πολλὰ ὑποστάντων ἡ φρ. *Τῆς Τροιάδος τὰ βάσανα ἔσυρα*¹⁴⁾ καὶ εἰς τὴν Κρώμην: *ἔσυρα τῆς Τροιάδος τὰ κακά*¹⁵⁾. ὑπέστην τὰ πάνδεινα, τὰ πάθη τῆς Τροίας.

Ἐκ τῆς χρήσεως δὲ ταύτης τῆς λέξεως καὶ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν τύπων *Τροίας—Τροιάδας—Τροιάδος* φαίνεται ὅτι ἡ φρ. *τῆς Τροιάδας τὰ κακὰ* δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὰ κακὰ ἢ τὰ βάσανα τῆς Ἁγίας Τροιάδος¹⁶⁾.

1) ΛΑ 775, 16.—930, 34 Ἀργυρούπολις. Ζουντούρης. Πρβλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Γλωσσικαὶ Ἐρευναι, Ἀρχεῖον Πόντου 12 (1946) 46. 2) ΛΑ 159, 142.

3) ΙΛ 336, 182 [ΚΠ. 16 (1891) 90. Παρχαρίδης].

4) ΛΑ 421, 392.

5) ΛΑ 31, 55, 386, Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης, καὶ ΛΑ 212, 90, 794 Τραπεζοῦς.

6) Π. Μελανοφρύδου, Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλληνικὴ γλῶσσα, Βατούμ 1910 σ. 88.

7) ΛΑ 31, 68, 585, Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης.

8) ΙΛ [ΚΠ. 127 (1874)] 384. Ι. Βαλαβάνη, Μνημεῖα τῆς ἐν Πόντῳ δημοτικῆς: Ἐπτάλοφος Β' (1870) τευχ. 2 ἀριθ. 3. 550, 9.

9) ΙΛ [ΚΠ. 7170 (1893)] 15. Ἀνώνυμος.

10) Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἐν λ. βάσανο.

11) ΛΑ 31Α, 68, 585. Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης.

12) Ἀρχεῖον Πόντου 3 (1931) 54. Πρβλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ. ΙΛ (Ι. Παρχαρίδης) Ἀστὴρ τοῦ Πόντου Β (1886) σ. 421.

13) ΙΛ [ΚΠ. 254 (1877)] 113. Τραπεζοῦς. Ι. Βαλαβάνης.

14) ΙΛ (ΚΠ).

15) ΙΛ (ΚΠ).

16) Α. Α. Παπαδοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ.

Κατὰ τὸ Τρωάδος ἐλέχθη καὶ Τροιάδος καὶ κατὰ τὸ Τρωάδας ἐσχηματίσθη καὶ τὸ Τροιάδας. Διὰ παρετυμολογίαν «Τροιάδα ἀντι-Τρωάδα διὰ τὸ Τροία» ἐρμηνεύει τὴν λ. καὶ ὁ Γ. Χατζιδάκις ἐν τῇ φρ. «εἶδα κ' ἔπαθα τῆς Τροιάδας τὰ βάσανα»¹⁾.

Ἦδη ὅμως παρ' ἀρχαίοις ἐπὶ μεγάλων κακῶν ἤρχισε νὰ χρησιμοποιῆται ὡς παροιμιώδης ἔκφρασις ἢ ἀνάμνησις τῶν κακῶν τῆς Τροίας.

Παρὰ Δημοσθένει, ἐν τῷ περὶ τῆς Παραπρεσβείας λόγῳ²⁾, ἀναφέρεται ἡ φράσις: «Καὶ κακῶν Ἰλιάς περιειστήκει Θηβαίους» καὶ προστίθεται ἐν τοῖς σχολίοις³⁾: «Καὶ κακῶν Ἰλιάς ἀπὸ τῶν ἐν Τροία κακῶν ἢ παροιμία, ἐπὶ τῶν δεινότηα πασχόντων. Φησὶ δὲ ὁ Γενέθλιος ὅτι ἐνήλλακται ἢ πιῶσις· ἔδει γὰρ εἰπεῖν Ἰλιάδος κακά».

Ὅτι δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἔκφρασις ἦτο ἐν χρήσει μαρτυρεῖ καὶ ὁ Πλούταρχος λέγων: «Φιλόπλουτος ἢ Ἑλένη, φιλήδονος ὁ Πάρις· φρόνιμος ὁ Ὀδυσσεύς, σώφρων ἢ Πηνελόπη· διὰ τοῦτο μακάριος γάμος ὁ τούτων καὶ ζηλωτός· ὁ δὲ ἐκείνων Ἰλιάδα κακῶν Ἑλλησι καὶ βαρβάροις ἐποίησεν»⁴⁾.

Ὡς παροιμίαν ἀναφέρει αὐτὴν ὁ Ζηνόβιος γράφων: «Ἰλιάς κακῶν: ἀπὸ παροιμίας τοῦτο ἐλέγετο ἐπὶ τῶν μεγάλων κακῶν παρόσον ἐν Ἰλίῳ μυρία κακὰ συνέβη γενέσθαι»⁵⁾. Πολὺ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης ἀναφέρων «ὅτι δὲ αἱ συχναὶ Ἰλιακαὶ θυσίαι ἀναγκαίως ἐπὶ κακοῖς πυκνοῖς προηγουμένοις ἐγίνοντο, δηλοῖ καὶ ἡ παροιμία λέγουσα τό, αἰεὶ Ἰλίῳ κακά, λεχθεῖσα μὲν ἐπὶ τινὶ κακῷ ὑστερογενεῖ, οὐκ ἀπάδουσα δὲ πρὸς τὰ Ὀμηρικά, ἢ δὲ αὐτὴ προγενεστέρα ἐστὶ τοῦ κακῶν Ἰλιάς, ἢ ἀνάπαλιν, αὐτὴ πρὸς ἐκείνης εἴρηται ὡς τὰ γε ἄλλα μιᾶς ἐννοίας εἶσιν ἀμφοτέραι»⁶⁾.

Ἦδη δὲ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα εἶναι γνωστὴ ὡς παροιμία ἢ ἔκφρασις: ἔπαθε τῆς Τρωάδος τὰ βάσανα⁷⁾.

Τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον διασώζεται ἢ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν τῆς Τροίας, χρησιμοποιουμένη παροιμιακῶς ἐπὶ τῶν μεγά-

1) Γ. Χατζιδάκι, Φωνητικά - Παρετυμολογία, Ἀθηνᾶ 24 (1912) 31, 51.

2) 387. Πρβλ. Αὐτόθι 449 καὶ τὰ «ἐμοὶ δὲ δοκεῖτε ἀτοπώτατον ἀπάντων ἂν ποιῆσαι, εἰ ὅτε μὲν τὰ Θυέστου καὶ τῶν ἐπὶ Τροία κακὰ ἠγωνίζετο».

3) Σχόλια εἰς Δημοσθένην. Περὶ τῆς Παραπρεσβείας 387, 12. Ἔκδ. Dindorf.

4) Πλουτάρχου, Γαμικὰ παραγγέλματα 140 F.

5) P(aroemiographi) G(raeci) A' σ. 96. Πρβλ. Ὁμοίως αὐτόθι σ. 256 Διογενιανός, καὶ σ. 182, 271: Κακῶν Ἰλιάς: Τὰ ἐναντία: Ἀγαθῶν θάλασσα, ἐπὶ πλήθους ἀγαθῶν, ὡς καὶ τὸ Ἀγαθῶν σωρὸς καὶ Ἀγαθῶν μνρμηκία, αὐτόθι Β' σ. 2-3, 24. Πρβλ. Φώτιος Λεξικὸν ἐν λ.

6) Εὐστάθιος, Εἰς Ὅμηρον, Δ σ. 444, 22.

7) Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμίαι (Warner) Β' 114.

λων κακῶν, καταδεικνύει διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τὴν δύναμιν καὶ συνέχειαν τῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν διὰ τὰς ἑλληνικὰς παροιμίας ἠρονήθη ὁ Krumbacher, παρατηρήσας ὅτι μεταξὺ τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων ἀφ' ἑτέρου ὑπάρχει διακοπὴ τῆς παραδόσεως, δικαιολογουμένη διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ βίου καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ λαοῦ μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ¹⁾.

Ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν χωρῶν, πόλεων ἢ ἀτόμων ἤδη παρ' ἀρχαίοις προσέλαβε μορφήν παροιμίας διατυπωμένης βραχυλογικῶς διὰ τῶν λέξεων κακά, πάθη, ἄχη καὶ ἄλλων συνώνυμων, οἷον πόλεμος κλπ.

Οὕτως ἐφέροντο τὸ πάλαι ὡς παροιμίαι:

Ἀζάνια κακά: Ἐπὶ τῶν κακοῖς προσπαλαιόντων²⁾.

Ἀρχιδάμιος πόλεμος: Ἐπὶ τῶν λίαν πικρῶν πολέμων³⁾.

Κορίνθιον κακόν: Ἴσως διὰ τὰς ἑταίρας⁴⁾.

Κυθνώλεις συμφοραί: Τοῦτο εἰς παροιμίαν ἦλθε διὰ τὰ Κυθνίους συμβάντα⁵⁾.

Λέρνη κακῶν: Παροιμία τίς ἐστὶν Ἀργολικὴ, ἣν ἀποδιοπομπούμενοι ἔλεγον. Τὰ γὰρ ἀποκαθάρματα εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἐνέβαλλον⁶⁾.

Λήμνιον κακόν: Παροιμία, ἣν διαδοθῆναι φασὶν ἀπὸ τῶν παρανομηθέντων εἰς τοὺς ἄνδρας ὑπὸ τῶν γυναικῶν⁷⁾.

Ταινάριον κακόν: Τὸ μέγα καὶ παρανομούμενον εἰς ἱκέτας. Οἱ γὰρ Λακεδαιμόνιοι τοὺς καταφυγόντας εἰς Ταίναρον τῶν Εἰλώτων ἀπαγαγόντες ἀπέκτεινον⁸⁾.

Τενέδιον κακόν: Ἐπὶ τῶν πάνυ σκληρῶν καὶ ἀπαραιτήτων⁹⁾.

¹⁾ Βλ. ἀντίρρησιν Σ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία. Ἐν Ἀθήναις 1923 σ. 336 - 337. Πρβλ. D. C. Hesselring, Ἑλλήν. καὶ Ὀλλανδ. παροιμίαι, ἐν Ἀθήναις 1903 σελ. 6 κέ.

²⁾ P. G. A' σ. 46 (Ζηνόβιος), 184 (Διογενιανός). Β' σ. 138 (Μακάριος). Πρβλ. Στράβ. Η. 388.

³⁾ P. G. B' σ. 306 (Ἀποστόλιος). Πρβλ. Μ. Ἐτυμολ. 254. 40. Σουΐδας ἐν λ. Bekker, A.G, 1, 450. Θουκ. 2, 19 κέξ.

⁴⁾ P. G. B' σ. 180 (Μακάριος). Πρβλ. Στράβ. Η, 378.

⁵⁾ P. G. A' σ. 107 (Ζηνόβιος). Πρβλ. Σουΐδας ἐν λ. Κυθνώδης καὶ Ἡσύχιος ἐν λ. Κυθνώλης.

⁶⁾ P. G. A' σ. 108 (Ζηνόβιος). Β' σ. 122 (Γρηγόριος Κύπριος). Πρβλ. Ἡσύχιος ἐν λ. Παρὰ Φωτίῳ καὶ Σουΐδα ἐν λ. φέρεται καὶ Λέρνη θεατῶν ἀντὶ τοῦ κακῶν θεάτρον Κρατῖνος.

⁷⁾ P. G. A' σ. 110 (Ζηνόβιος), 270 (Διογενιανός). Β' σ. 503 - 504 (Ἀποστόλιος), 201 (Γρηγόριος Κύπριος). Πρβλ. Ἡσύχιος, Φώτιος, Σουΐδας ἐν λ. Πρβλ. Ἡρόδοτος, VI 1.138.

⁸⁾ P. G. A' σ. 329 (Πλούταρχος). Β' σ. 214 (Μακάριος). Πρβλ. Θουκ. 1, 128.

⁹⁾ P. G. B' σ. 176 (Μακάριος), 175 (Mantissae Proverbiorum). Πρβλ. Στέφανος Βυζάντιος ἐν λ. Ἐλέχθη δὲ καὶ Τενέδιος ἄνθρωπος ἐπὶ τῶν φοβεράς ὄψεις ἐχόντων. Πρβλ. Σουΐδας καὶ Φώτιος ἐν λ. Ὀμοίως Τενέδιος ξυνήγορος ἀντὶ τοῦ ἀπότομος Ἡσύχιος, Φώτιος, Σουΐδας ἐν λ. καὶ Τενέδιον βέλος ἀντὶ τοῦ Τενέδιος πέλεκυς.

Τήνια κακά: Ἐπὶ τῶν ἄγαν δυσχερῶν· ὅτι ἐν Τήνῳ τῇ νήσῳ ὄφεις πικροί¹⁾.

Τὰ Θηβαίων πάθη: Δι' ὅσα οἱ Θηβαῖοι ὑπὸ Φιλίππου καὶ μάλιστα ὑπὸ Ἀλεξάνδρου «διὰ φόνου καὶ σιδήρου καὶ πυρός»²⁾ ἔπαθον.

Τὰ Ἰνουῦς ἄχη: Αὕτη δύο παῖδας ἔσχε, Λέαρχον καὶ Μελικέρτην, οἱ κατετοξεύθησαν ὑπὸ Ἀθάμαντος³⁾.

*Τὰ Λαβδακιδῶν πάθη*⁴⁾. Εἰς δήλωσιν ἄλλεπαλλήλων συμφορῶν ἐνσκηπτουσῶν εἰς γένος ἢ οἶκόν τινα.

Τὰ Μαγνήτων κακά. Ἐπὶ μεγίστων καὶ ἀλγεινοτάτων κακῶν παρ' ὅσον οὔτοι ἀσεβήσαντες εἰς θεοὺς μεγάλων κακῶν ἐπειράθησαν⁵⁾.

*Τὰ Μηδείας πένθη*⁶⁾: Δι' ὅσα ἡ Μήδεια, ἡ θυγάτηρ τοῦ Αἰήτου, ἔπαθεν.

*Τὰ Νιόβης πάθη*⁷⁾: Ἐπὶ τῶν μέγιστα παθόντων κακά. Αὕτη γὰρ ζῶσα λίθος ἐγένετο ἐπὶ τῷ τύμβῳ τῶν παίδων.

*Τὰ Πελοπιδῶν πάθη*⁸⁾. Παροιμία ἐκ τῶν συμφορῶν τοῦ οἴκου τῶν Πελοπιδῶν.

Τερμέρια κακά. Ἐπὶ τῶν σφόδρα δεινῶν καὶ χαλεπῶν. Ἀπὸ Τερμέρου τινὸς θηριώδους τὴν φύσιν καὶ ληστοῦ⁹⁾.

᾽Ωγύγια κακά. Ἐπὶ τῶν ὀχληρῶν· ἐπεὶ συνέβη Κάδμον τὸν ᾽Ωγύγου διὰ τὰς θυγατέρας κακοῖς περιπεσεῖν¹⁰⁾.

¹⁾ Ἀνάλογοι ἐκφράσεις φέρονται καὶ σήμερον παρὰ τῷ λαῷ παροιμιακῶς. Διὰ

¹⁾ P. G. B' σ. 49 (Διογενιανός). Πρβλ. Φώτιος ἐν λ. καὶ Ἡσύχιος ἐν λ. ἔνθα καὶ Τήνια ἔχιδνα ἀναφέρεται. Πρβλ. Plinius, N. Hist. 4, 12, 22. Ὁ Εὐπόλις ὁ κωμικὸς (F.C.A. ἔκδ. Th. Koek, 1, 320) ἀναφέρει: «Τήνος αὕτη | πολλοὺς ἔχουσα σκορπίους ἔχεις τε συκοφάντας».

²⁾ Πλουτάρχου, Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς Λόγος II, 342 B-F (κεφ. 11), καὶ Ἀλέξανδρος XI, 25. Ἀρριανοῦ, Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου, A. ζ-η' Διοδώρου Σικελιώτου, βιβλ. IZ κεφ. 13. 8, 14.

³⁾ Σουΐδας ἐν λ. Πρβλ. Πανσαν. I, 42, 7. 44, 7 — Εὐριπ. Μήδεια 1284. Πίνδαρ. Ὀλυμπ. B. 28. Ὀβίδιος, Μεταμορφ. IV, 518-542. Art. Poet. 123. Ἐλέγετο δὲ καὶ τὰ Ἰνουῦς πάθη, Πλούτ., Κάμ. 5.

⁴⁾ Ἡ παροιμία ἀπὸ τῶν συμφορῶν τοῦ γένους τῶν Λαβδακιδῶν.

⁵⁾ P. G. B' σ. 657 (Ἀποστόλιος). Σουΐδας ἐν λ. Πρβλ. Θεόγνις 603, 1103, Στράβ. 14, 647.

⁶⁾ Ἀνθολογία Παλατινὴ, XII, 2.

⁷⁾ P. G. B' σ. 544-545 (Ἀποστόλιος). Πρβλ. Ἰλιάς Ω, 602-618. Πρβλ. Πανσαν. I, 21, 3. Ἀνθολογία Παλατινὴ X, 47. XII, 2.

⁸⁾ Πλάτωνος, Πολιτεία II, 380 A. Ἐλέγετο καὶ τὰ Πελοπιδῶν κακά. Σοφοκλ., Ἡλέκτρα 1497-1498.

⁹⁾ P. G. B' σ. 215 (Μακάριος), 665 (Ἀποστόλιος). A' σ. 162, 309 (Διογενιανός). Πρβλ. Πλούτ. Θησεὺς IA. Ἡσύχιος, Σουΐδας ἐν λ. καὶ Φώτιος ἐν λ. Τερμέρια.

¹⁰⁾ P. G. A' σ. 466 (Appendicis). Πρβλ. Φώτιος, Ἡσύχιος, Σουΐδας ἐν λ. καὶ Αἰσχύλ. Πέρσ. 37, 974.

τούτων ὁ λαὸς ἐπεζήτησε νὰ χαρακτηρίσῃ μεγάλα ἢ διαρκῆ δεινὰ διὰ παρομοιώσεως αὐτῶν πρὸς κοινῶς γνωστά, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ πάλαι.

Οὕτω, εἰς δήλωσιν ὑπομονῆς, καρτερίας καὶ ἀντοχῆς ἐπὶ λίαν δυσμενῶν περιστάσεων, ἀτυχημάτων ἢ ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως εὐχρηστεῖ εἰς Μέσα Μάνην (τ. δ. Μέσσης) ἢ ἔκφρασις:

*Ἐγὼ εἶμαι ἢ Βέργα¹⁾ τ' Ἀρμυροῦ
κι' ὅσα μὲ βροῦσι τὰ μποροῦ²⁾.*

Αὕτη εἶναι ἀπόσπασμα παλαιότερου μοιρολογίου, λησμονηθέντος τοῦ περιχομένου του, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

*Μὲ λέσι³⁾ τι⁴⁾ θὰ σκοτωθῶ,
γιατὶ τι⁵⁾ νύχτες περπατοῦ,
μὰ γὰ εἶμαι ἢ Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
κι' ὅσα μὲ βροῦσι τὰ μποροῦ...⁶⁾*

Καὶ ἔξ ἄλλων ἐπίσης μοιρολογίων καταδεικνύεται ὅτι ἡ ἀνάμνησις τῆς μάχης τῆς Βέργας διατηρεῖται ζωηρὰ παρὰ τῷ λαῷ⁷⁾.

¹⁾ Ἡ λ. βέργα ἐκ τοῦ λατίν. *virga* (Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἐν λ.), δηλοῖ κλάδον καὶ μεταφορικῶς τοῖχον ἔχοντα πολεμίστρας, ὁπισθεν τοῦ ὁποίου κρυπτόμενοι μάχονται, προμαχῶνα (Ἀθῆναι, Λακωνία). Ἐνεκα τῆς σημασίας ταύτης εὐρηται καὶ ὡς τοπωνυμικόν. Ἐν Μάνη, Βέργα ἢ, λέγεται τοπων. παρὰ τὸ Ἀλμυρὸν ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ μακροῦ τοίχου (Ν. Βέη, Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη. Ἐκδοσις Ἐφημ. «Νέος Κόσμος», Ἀθῆναι τεῦχος Β' (1934) 161: «Ὅταν ἔλειπε ὁ Ἰμπραῖμης στὸ Μισολόγγι οἱ Μανιάταις ἔφκειασαν εἰς τὸν Ἀρμυρό... ἕνα ταμποῦρι δυνατὸ ἀπὸ τὸ πέλαγος ἕως εἰς τὸν βράχον, ἐκράταε ἕως ἕνα μίλλι), ἔνθα ἐγένετο ἡ σύγκρουσις τῶν Μανιατῶν μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰμβραήμ (1826). Ὁ Ἰμπραῖμης ἔστειλε τὸν κεχαγιάν του νὰ ματακτυπήσῃ τὴν βέργαν εἰς τὸ Ἀρμυρὸ (Ν. Βέη, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 162). Ἡ ἀντοχὴ τοῦ τοίχου καὶ τὸ πείσμα τῶν ἀμυνομένων Μανιατῶν ἀπέτρεψε τὴν εἰσβολὴν καὶ ἔσωσε τὴν χώραν ἀπὸ τὸν ἀνδραποδισμόν. Τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἐγένετο θέμα τῆς ἐν Μάνη ποιήσεως (μοιρολογίων), διεξηγήθη δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἀνάμνησις του παροιμακῶς ὡς ἀνωτέρω.

²⁾ Πρὸβλ. Τὸ παρ' ἀρχαίοις ἐπὶ τῶν καρτερῶν λεγόμενον Ἀλκήσιδος ἀνδρεία, Ρ. Γ. Β' σ. 273 (Ἀποστόλιος). ³⁾ Λέγουν. ⁴⁾ ὅτι. ⁵⁾ Τίς, τάς. ⁶⁾ Ἐκ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς μου.

⁷⁾ Ἐκ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς μου παραθέτω μόνον μερικὰ ἀποσπάσματα μοιρολογίων σχετικὰ πρὸς τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονός.

Οὕτω, ἐπαινοῦσα νεκρὸν συγγενῆ της, Ἥλιαν τὸ ὄνομα, ἢ Μανιάτισσα μοιρολογεῖ:

*Ἐ Λία ἐπά, ἔ Λία ἐκεῖ
κασιέλλι μου καὶ πυργαντῆ,
ἔ Λία παντοκράτορα,
καὶ Λία Βέργα τ' Ἀρμυροῦ...*

Ἄλλαχοῦ δὲ ἄλλη μοιρολογεῖ: *Ἐ Λία Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
προσκύνα βράδν ἀποταχῶ
γιὰ νὰ ν' ὁ Λίας ζωντανός,
τ' ὁ πύργος ἐγκρεμίστηκε
κι' ἐμπούκαρε μέσα ἢ Τουρκιά.*

Παροιμιακῶς ἐπίσης ἐπὶ σκληρᾶς συγκρούσεως λέγεται εἰς Μέσα Μάνην :

‘Ο πόλεμος ἐγένηκε, σὰ νά τανε Μπιζάνι,
ἢ ἐγένηκε καβγᾶς, σὰ νά τανε Μπιζάνι,

ἐκ τοῦ σκληροῦ πρὸς κατάληψιν τοῦ Μπιζανίου ἀγῶνος κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους¹⁾. Αὐτόθι διὰ τῆς λέξεως *Μπιζάνι* χαρακτηρίζεται καὶ τόπος ὄχυρός καὶ ἀπόκρημνος, οἷον: *ἔναι Μπιζάνι, δὲ μπορεῖ νὰ μπῆ τίποτα*.

‘Ομοίαν χρῆσιν ἔχει ἔκφρασις ληφθεῖσα ὡσαύτως ἐκ μοιρολογίου :

‘Εγίνη τὸ Φοκαλωτό²⁾,
ἢ Λάρισα κί ὁ Δομοκός.

‘Ομοίως παροιμιώδεις ἐκφράσεις προῆλθον καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων τραγικῶν προσώπων τῆς δημώδους φιλολογίας καὶ τῆς καθόλου παραδόσεως. Οὕτω, εἰς ἐρωτικά ἄσματα ἀνευρίσκομεν στίχους εἰς παροιμιώδη ἔκφρασιν, πρὸ πάντων ἀναμνήσεις τοῦ ἔπους τοῦ Ἐρωτοκρίτου «διότι συχνάκις εἰς λιανοτράγουδα οἱ δυσέρωτες παραβάλλουσι τὰ ἐρωτικά πάθη τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ τῆς Ἀρετούσης πρὸς τὰ ἴδια»³⁾. Κοινοτάτη εἶναι ἡ ἐπωδός :

Τοῦ Ρωτόκριτου τὰ πάθη,
ἦπαθα γιὰ μιὰν ἀγάπη⁴⁾.

Παρὰ ταύτην φέρονται καὶ στίχοι, ἀναφερόμενοι εἰς τοὺς ἐραστὰς τοῦ ἔπους, ὡς :

Τὰ πάθη μου δὲν τὰ παθε μὴδὲ ἢ Ἀρετοῦσα,
ποὺ γάπα τὸ Ρωτόκριτο καὶ τὴν ἐτυραγνοῦσα⁵⁾.

Καὶ σήμερον ὡς παροιμιώδης ἔκφρασις λέγεται : «ἔπαθε τοῦ Ρωτόκριτου τὰ πάθη»⁶⁾.

¹⁾ Πρβλ. καὶ τὸ παρ' ἀρχαίοις Ἀρχιδάμιος πόλεμος· ἐπὶ τῶν λίαν πικρῶν πολέμων.

²⁾ Ἡ λ. ἐν Μάνη ὡς τοπων. καὶ ὡς ὄνομα χωρίου. Ἐπίσης ὡς τοπων. αἱ λ. Φοκαλιῶνας ὁ, καὶ Φοκαλόχωρα ἢ. Πρβλ. Ριγανόχωρα ἢ. Παρωνύμιον αὐτόθι καὶ Φοκαλᾶς, ὁ (= ὁ καπνίζων ἀντὶ καπνοῦ φοκάλι).

³⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Ἐρωτόκριτος, Λαογραφία Α (1909) σ. 23.

⁴⁾ Σ. Ξανθουδίδου, Ἐρωτόκριτος, Ἡράκλειον 1915 σ. CLXVI. Ν. Γ. Πολίτης, ἐνθ' ἄνωτ.

⁵⁾ Ν. Γ. Πολίτης, ἐνθ' ἄνωτ.

⁶⁾ Μύκονος. Πληροφορία κ. Σ. Μάνεση. Ὁμοίως λέγονται :

Τὰ πάθη σου δὲν τὰ παθε μὴδὲ ἢ γι' Ἀρετοῦσα,
ὄντεν τὴν εἶχα ἔς τὴ φ'λακὴ καὶ τὴν ἐτυραγνοῦσα.

(Ν. Γ. Πολίτης, ἐνθ' ἄνωτ. σημ. 3. Πρβλ. αὐτόθι Ἀθηναϊκὸν δίστιχον :

“ Ἄς ἔχω τὴν ὑπομονὴ ὡσὰν τὴν Ἀρετοῦσα,
π' ἀγάπα τὸν Ρωτόκριτο καὶ τὴν ἐτυραγνοῦσα.
ἢ
Τὰ πάθη τοῦ Ρωτόκριτου ἔπαθα γὰρ γιὰ σένα,
νὰ μὴν τὰ πάθη Χριστιανὸς καὶ κάθε μάννας γέννα.

(Ν. Γ. Πολίτης, ἐνθ' ἄνωτ. 26. Πρβλ. Σ. Ξανθουδίδου, ἐνθ' ἄνωτ. — ΙΑ 371, 147 Κύθνος Φ. Κουκουλές. ΙΑ[ΚΠ] 223, 27 Νίσυρος. Α. Χ. Ζώης, Λεξικὸν Ζακύνθου σ. 1104).

Παροιμιακῶς λέγονται ἐπίσης: *Τρανοῦ τοῦ Κάϊ τὰ βάσανα* ἐπὶ τοῦ διαρκῶς βασανιζομένου¹⁾. *Φωνάζει σὰν τὸν Κάϊ* ἐπὶ ὑποφέροντος ἐκ πόνων καὶ κραυγάζοντος²⁾. *Ἐπαθε ὅσα ἔπαθε ὁ Ἄγγελῆς στὸ καράβι* ἐπὶ ὑφισταμένων πολλὰ βάσανα³⁾.

Εἰς παροιμιώδη ἔκφρασιν μετέπεσε σήμερον εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ ἡ φράσις: *Τοῦ Ἀπολλωνίου τὰ κακά*⁴⁾, διὰ τοὺς πολλὰ βάσανα ὑποστάντας ἢ *Τραναί τ' Ἀπολλωνίου τὰ κακά*⁵⁾, ἐπὶ τῶν ὑπερβολικὰ ὑποφερόντων.

Πλὴν τῆς Ζακύνθου καὶ εἰς Χάβαρην τῆς Ἡλίδος μαρτυρεῖται ἡ φρ: «Ἐπέρασε τοῦ Ἀπολλωνιοῦ τὰ βάσανα», διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ν. Ι. Λάσκαρης⁶⁾ λέγει ὅτι «εἶναι ζακυνθία ἢ παροιμία, ἣν ἤκουσα παρὰ τῆς κ. Ἀδριάνας χήρας Ι. Παστοῦ (1910), ἣτις οὐδὲν περὶ Ἀπολλωνίου καὶ τοῦ περὶ τούτου μύθου ἐγίνωσκεν».

Ἡ παροιμιώδης αὕτη ἔκφρασις εἶναι ἀπήχησις ἑλληνικοῦ λαϊκοῦ μυθιστορήματος, γραφέντος πιθανώτατα κατὰ τὸν Γ' μ. Χ. αἰῶνα καὶ ἔχοντός ἤρωα τὸν Ἀπολλώνιον τὸν Τύριον⁷⁾.

Εἰς τὰ Κύθηρα τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου σώζεται ὡς παραμῦθι⁸⁾. Κατὰ πληροφορίας μου⁹⁾ καὶ εἰς τὴν Ζάκυνθον διηγοῦντο παλαιότερον «τοῦ Ἀπολλωνίου τὸ παραμῦθι», ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθε καὶ ἡ ἀνωτέρω παροιμιώδης φράσις.

20-4-1949

¹⁾ Μέσα Μάνη.

²⁾ Μύκονος. Πληροφορία κ. Σ. Μάνεση. Πρβλ. *Σουτῖδας ἐν λ. Ἀβελ: Ὁ Κάϊν δὲ γεωργὸς τυγχάνων καὶ μετὰ δίκην* (διὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ) *χειρόνως βιώσας στένων καὶ τρέμων ἦν*.

³⁾ ΙΛ 387, 190. Πρβλ. καὶ: *Μῆτ' Ἄγγελῆς στὸ πέλαγο* ἐπὶ πολυπαθῶν· βλ. Ν. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της. Πύργος 1902 σ. 140. Πρβλ.: *Μηδ' Ἄγγελῆς στὸ κάτεργο* ἐπὶ αὐστηρᾶς τιμωρίας ἢ κακοπαθείας, Π. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἰδίᾳ δὲ τοῦ τῆς Πελοποννήσου, Πάτραι 1887 σ. 257.

⁴⁾ Λ. Χ. Ζώης, Λεξικὸν σ. 1140.

⁵⁾ Αὐτόθι σ. 1146.

⁶⁾ Λαογραφία Β (1910) 451.

⁷⁾ Κατὰ τὸν *Krumbacher*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 136, τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον τοῦ μυθιστορήματος ἀπωλέσθη, ἢ δὲ σωζομένη παραλλαγή τούτου ὑπὸ τὸν τίτλον «*Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου*» προέρχεται ἐκ Λατινικῆς διασκευῆς αὐτοῦ μετὰ χριστιανικῶν καὶ ρωμαϊκῶν στοιχείων, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ὑποθέτει συνταχθεῖσαν κατὰ τὸν ἕκτον μ.Χ. αἰῶνα. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας τὸ Λατινικὸν μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου ἀπέβη περιζήτητον λαϊκὸν βιβλίον, ἀπὸ δὲ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος διὰ τῶν Βενετικῶν ἐκδόσεων διεδόθη εὐρύτατα.

⁸⁾ Σ. Ε. Στάθη, Τὸ παραμῦθι τοῦ Ἀπολλωνίου, Λαογραφία Α (1909) 71-77, 683, 685.

⁹⁾ Παρὰ τῆς ἐκ Ζακύνθου δεσποινίδος Μαρίας Βίτσου.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1943 ΚΑΙ 1944

Α'. Κατὰ τὸ ἔτος 1943

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸ προσωπικὸν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ηὔξήθη διὰ τῆς ἀποσπάσεως εἰς αὐτὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ ἐν Παλ. Φαλήρω γυμνασίου Δ. Πετροπούλου, ὅστις ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν παρ' ἡμῖν τὴν 21 Ὀκτωβρίου. Εὐτυχῶς καὶ ὁ τακτικὸς συντάκτης Γ. Πολίτης ἐπανέλαβε τὴν 25 Ἀπριλίου τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω εἰργάσθησαν ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ οἱ ἐκ προηγουμένων ἐτῶν ἀπεσπασμένοι καθηγηταὶ Μ. Ἰωαννίδου καὶ Δ. Λουκᾶτος, ὡς καὶ ἡ γραφεὺς Γ. Ταρσούλη.

Δυστυχῶς αἱ ἐκ τοῦ συνεχιζομένου πολέμου προκύψασαι δυσχέρειαι δὲν ἐπέτρεψαν, ὅπως ἐπαναληφθῆ κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἡ κανονικὴ λειτουργία τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ἀρχείου καὶ συνεχισθοῦν αἱ προσπάθειαι πρὸς πλουτισμὸν τῶν συλλογῶν αὐτοῦ. Ἐκ τούτου δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διανεμηθῆ εἰς τὸ προσωπικὸν τῶν σχολείων τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως τὸ α' τεῦχος τῶν ἐρωτηματολογίων τοῦ Ἀρχείου, τὸ δὲ β' τεῦχος, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν λαϊκὴν λατρείαν, παραμένει ἀκόμη ἀνεκδοτόν. Πρὸς τούτοις οὐδεὶς τῶν λαογραφικῶν διαγωνισμῶν τῆς Ἀκαδημίας, διὰ τῶν ὁποίων τόσον πλουσίαν ὕλην τὸ Ἀρχεῖον ἡμῶν συνεκόμισε κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, προεκηρύχθη, ἀποστολὴ δὲ ἐγένετο μόνον μία, τῆς συντακτρίας Μ. Ἰωαννίδου εἰς Ἀγίαν Ἄνναν τῆς Εὐβοίας, ἐξ ἧς συνεκομίσθη ὕλη λαογραφικὴ ἐκ 1150 σελίδων. Ὅθεν, ὑπολογιζομένης καὶ τῆς ἐκ δωρεῶν καὶ ἀποδελτιώσεως χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ προερχομένης ὕλης, εἰσῆλθον εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἐν ὄλῳ 22 χειρόγραφα ἐκ σελίδων 2031 (ἔναντι 4 χειρογράφων ἐκ σελίδων 363 τοῦ προηγουμένου ἔτους). Ἐκ τούτων προέρχονται

- 2 (ἀριθ. 1479 καὶ 1480) ἐκ σελ. 1150 ἐξ ἀποστολῆς κ. Μαρίας Ἰωαννίδου,
- 3 (ἀριθ. 1481, 1482 καὶ 1484) ἐκ σελίδων 116 ἐκ δωρεᾶς δ. Γ. Ταρσούλη,
- 1 (ἀριθ. 1483) σελ. 32 (σχ. 4ου) ἐκ δωρεᾶς κ. Γ. Τσούρα,
- 1 (ἀριθ. 1485) ἐκ σελ. 60 ἐκ δωρεᾶς κ. Π. Τζουμελέα,
- 4 (ἀριθ. 1490 Α. Β. Γ, 1491, 1499, 1500) ἐκ σελ. 272 ἐκ δωρεᾶς Γ. Μέγα,
- 4 (1495 - 1498) ἐκ σελ. 143 ἐκ δωρεᾶς οἰκογενείας Ν. Γ. Πολίτου,

7 (ἀριθ. 1486-9 καὶ 1492-4) ἀντεγράφησαν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἐκ χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

Ἐξαιρουμένων τῶν ἐκ δωρεᾶς τῆς οἰκογενείας Ν. Γ. Πολίτου προερχομένων χειρογράφων, τῶν ὁποίων ἡ ὕλη ἔχει πρὸ πολλοῦ δημοσιευθῆ, τὰ λοιπὰ χειρόγραφα περιέχουν 26 ἄσματα, 308 δίστιχα, 357 παροιμίας, 34 παραμύθια, 18 παραδόσεις, 31 αἰνίγματα, 15 παιδιάς, 61 εὐχάς, 229 τοπωνύμια, 155 παρωνύμια, ὡς καὶ ποικίλην ἄλλην ὕλην, ἀναφερομένην εἰς τὰς κατὰ παράδοσιν πράξεις καὶ ἐνεργείας τοῦ λαοῦ.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Ἀρχείου καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος περιστράφησαν εἰς τὴν ἀποδελτίωσιν λαογραφικῆς ὕλης ἐξ ἀνεκδότων καὶ ἐκδεδομένων συλλογῶν καὶ εἰς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ἀποθησαυρισμένης ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ὕλης.

Ἀπεδελτιώθησαν 16 χειρόγραφα συγκείμενα ἐκ 1022 σελίδων (ἐναντι 8 χειρογράφων ἐκ σελ. 892 τοῦ παρελθόντος ἔτους) ἦτοι ἐν χειρόγραφον (ὑπ' ἀριθ. 1357 Β') ἐξ 151 σελ. ὑπὸ Δ. Λουκάτου, 5 (ὑπ' ἀρ. 1357 Γ'. Δ'. Ε, 1490 Β' καὶ 1491) ἐκ σελ. 470 ὑπὸ Δ. Πετροπούλου, 10 (ὑπ' ἀριθ. 1464, 1473, 1381, 1486-8, 1492-4) ἐκ σελ. 400 ὑπὸ Γ. Ταρσούλη. Πρὸς τούτοις ἐσταχυολογήθη ὕλη λαογραφικὴ ἐκ τῶν ἐξῆς ἐντύπων· ἐκ μὲν τοῦ βιβλίου τοῦ Γ. Βλαχογιάννη Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ ὑπὸ Γ. Πολίτου, ἐκ δὲ τοῦ Ἡμερολογίου Ὁρίζοντες Β' 339-349, ἐκ τῆς Ν. Ἑστίας τ. 373 ὑπὸ Δ. Λουκάτου, ἐκ δὲ τοῦ Μακεδ. Ἡμερολογίου 1939 καὶ Σταυροπούλου, Ἱστορία Ζυγοβιστίου ὑπὸ Γ. Ταρσούλη. Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης ἀπεδελτιώθησαν ἄσματα 100, δίστιχα 44, παροιμίαι 3550, παιδιάι 13, εὐχαὶ 23, παρωνύμια 125, τοπωνύμια 321, ὡς καὶ ποικίλη ἄλλη ὕλη, ἀναφερομένη εἰς τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὰς δοξασίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἧτις καὶ ἐταξινομήθη εἰς τὰς συλλογὰς τοῦ Ἀρχείου.

Ὅσον ἀφορᾷ τῆς συστηματικῆς κατάταξιν τῆς ὕλης ἐγένετο ἡ ἐξῆς ἐργασία: Ὁ συντάκτης Γ. Πολίτης κατέταξε 161 ἄσματα, ἠσχολήθη δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνακατάταξιν ἐνίων ἁσμάτων καὶ εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ εὐρετηρίου αὐτῶν· ἡ συντάκτρια Μαρία Ἰωαννίδου κατέταξε 450 ἄσματα· ὁ συντάκτης Δ. Λουκάτος κατέγινε εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς γενομένης μέχρι τοῦδε κατατάξεως τῶν παροιμιῶν τοῦ Ἀρχείου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὁμοίαν ἐργασίαν τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου, προχωρήσας ἀπὸ τοῦ λήμματος ἐλιά μέχρι τοῦ λ. κογιονάρω, ἀνακατατάξας συγχρόνως 1574 παροιμίας ἐσφαλμένως πρότερον καταταχθείσας, πρὸς δὲ κατέταξε 3000 παροιμίας νεωστὶ ἀποδελτιωθείσας. Τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου συμπληρώσας τὴν σύνταξιν τοῦ περὶ λαϊκῆς λατρείας ἐρωτηματολογίου κατέταξε τὴν συλλογὴν αἰνιγμάτων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ σύστημα, τὸ ἐφαρμοσθὲν ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, ἠρεύνησε τὴν παράδοσιν τῶν ἀκριτικῶν ἁσμάτων πρὸς σύνταξιν ἐγκυκλίου διὰ τὴν ἀναζήτησιν καὶ καταγραφὴν παραλλαγῶν ἐκείνων ἐκ τῶν ἀκριτικῶν ἁσμάτων, τῶν

ὁποίων ἢ παράδοσις παρουσιάζει ἑλλείψεις ἢ χάσματα, καὶ ἐσυνέχισε τὴν σύνταξιν τοῦ καταλόγου τῶν ἑλλην. μύθων καὶ παραμυθίων κατὰ τὸ σύστημα Aarne-Thompson.

Χρησιν τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου ἔκαμαν εἰς τὰς μελέτας των ὁ κ. Ι. Ἀποστολάκης καὶ ἡ κυρία Κ. Κακούρη.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρχείου εἰσῆχθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 5 βιβλία καταγραφέντα ὑπ' ἀριθ. 1591-1595, ἅπαντα ἐκ δωρεῶν (1 τῆς Μπαγκείου Ἐπιτροπῆς, 2 τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, 1 τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν, 1 τοῦ κ. Μιχ. Στεφανίδου).

Ἐλπίζοντες ὅτι διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἄρτι δημοσιευθέντος Ὁργανισμοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου θέλει ἐνισχυθῆ τὸ μόνιμον αὐτοῦ προσωπικὸν καὶ ὅτι οἱ ὄροι τῆς διαβιώσεως καὶ τῆς ἐργασίας θέλουν προσεχῶς βελτιωθῆ δι' ἅπαν τὸ ἔθνος καὶ δι' ἡμᾶς, προσβλέπομεν τὸ νέον ἔτος μὲ ἀγαθὰς τὰς ἐλπίδας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Ἰανουαρίου 1944

Ὁ Διευθυντῆς
Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

Β'. Κατὰ τὸ ἔτος 1944.

Κατὰ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο διὰ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἔτος, καθ' ὃ ἡ Ἐλευθερία ἐπανῆλθε μὲν εἰς τὴν πατρίδα μας, ἀλλ' ἐκινδύνευσε ν' ἀμαυρωθῆ ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, αἱ δυσχέρειαι, αἱ ὑφιστάμεναι καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, ἐξηκολούθησαν νὰ ἐπηρεάζουν τὴν κανονικὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Λαογραφικοῦ, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν Ἀρχείων τῆς Ἀκαδημίας.

Σημασίαν διὰ τὴν μελλοντικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἀρχείου ἔχει ἢ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπιτευχθεῖσα μονιμοποίησις τῶν μέχρι τοῦδε ἀπεσπασμένων εἰς αὐτὸ καθηγητῶν Μαρίας Ἰωαννίδου καὶ Δημ. Λουκάτου, ὡς καὶ ὁ διορισμὸς εἰς αὐτὸ τοῦ εἰς τὸ Μεσαιωνικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας ἀπεσπασμένου καθηγητοῦ Γεωργ. Σπυριδάκη. Οὕτω ἡ ἀποκτηθεῖσα ἐκ τῆς μακρᾶς ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ ἐργασίας πείρα ὑπὸ τῶν τέως ὡς ἐπικούρων ταξινόμων ὑπηρετούντων ἐν αὐτῷ λειτουργῶν τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐξησφαλίσθη εἰς ὄφελος τοῦ ἡμετέρου Ἀρχείου.

Πλὴν τῶν εἰρημένων συντακτῶν εἰργάσθησαν κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ὁ ἐπίκουρος συντάκτης Δημ. Πετρόπουλος καὶ ἡ γραφεὺς Γ. Ταρσούλη, προαχθεῖσα εἰς τὸν βαθμὸν ἀκολουθού. Δυστυχῶς ἐκ τῆς ἑλλείψεως συγκοινωνίας καὶ ἄλλων δυσχερειῶν δὲν κατέστη δυνατὸν εἰς δύο ἐκ τῶν ἀπεσπασμένων εἰς τὸ

Ἀρχεῖον λειτουργῶν τῆς Ἐκπαιδεύσεως, τὴν Μαρίαν Λιουδάκη, διδασκάλισσαν ἐν Ἱεραπέτρα Κρήτης καὶ τὸν Μ. Καλιντέρη, καθηγητὴν ἐν Κοζάνη, νὰ προσέλθουν καὶ ἀναλάβουν ὑπηρεσίαν παρ' ἡμῖν.

Πρὸς τούτοις κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνετάχθη ἐσωτερικὸς Κανονισμὸς τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἀρχείου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καθιερωθέντος ἐν αὐτῷ ἀπὸ μακροῦ συστήματος ἐργασιῶν, ὅστις καὶ ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας, ἐκδιδόμενος δὲ θ' ἀποτελέσει βᾶσιν σταθερὰν καὶ γνώμονα ἀσφαλῆ εἰς τὸ μέλλον.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο περιορίσθησαν εἰς ἀποδελτίωσιν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ χειρογράφων καὶ ἐντύπων καὶ εἰς ταξινομήσιν τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν αὐτῷ ὕλης. Ἐκ τούτου ὁ πλουτισμὸς τοῦ Ἀρχείου διὰ νέων λαογραφικῶν συλλογῶν ὑστέρησε πολὺ, εἰσελθόντων εἰς τὸ Ἀρχεῖον μόνον 12 χειρογράφων ἐκ σελ. 2354 (ἐναντι 22 χειρογρ. ἐκ σελ. 2031 τοῦ παρελθόντος ἔτους). Ἐκ τούτων δύο μὲν προέρχονται ἐκ δωρεῶν, τὸ ὑπ' ἀρ. 1503 (σελ. 1) κατατεθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Σπ. Δοντᾶ καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 1508 (σελ. 174) ὑπὸ τῆς κ. Μαγδαληνῆς Τσάκωνα, τὰ δὲ λοιπὰ δέκα (ὑπ' ἀρ. 1501, 1502, 1504-1507, 1509-1512) προέρχονται ἐκ σταχυολογίας λαογραφικῶν εἰδήσεων ἐκ χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ. Ἡ περιεχομένη εἰς ταῦτα λαογραφικὴ ὕλη εἶναι ἄσματα 109, δίστιχα 28, παροιμίαι 515, παραδόσεις 4, παραμύθια 4, αἰνίγματα 2, εὐχαὶ καὶ ἀραὶ 42, παρωνύμια 12, τοπωνύμια 58, ὕβρεις 7 καὶ ποικίλαι εἰδήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν βίον τοῦ λαοῦ.

Εἰς τὴν ἀποδελτίωσιν τῆς ὕλης ἠσχολήθησαν οἱ συντάκται Γ. Σπυριδάκης καὶ Δ. Πετρόπουλος καὶ ἡ ἀκόλουθος Γ. Ταρσούλη. Ἀπεδελτιώθησαν δὲ ἐν ὄλῳ 38 χροφ. ἐκ 3846 σελίδων (ἐναντι 16 χροφ. ἐκ 1022 σελίδων τοῦ παρελθόντος ἔτους) ἧτοι 8 μὲν (τὰ ὑπ' ἀρ. 37, 46, 95, 192, 249, 375, 1499 καὶ 1500) ἐκ σελίδων 301 ὑπὸ Γ. Σπυριδάκη, 17 δέ, (τὰ ὑπ' ἀρ. 1084, 1091A καὶ Β' 1115, 1118, 1357E καὶ Σ' 1430, 1435, 1437, 1474, 1478, 1483, 1490A'. Β'. Γ'. καὶ 1508) ἐκ σελ. 1166 ὑπὸ Δ. Πετροπούλου, 13 δέ, (τὰ ὑπ' ἀριθ. 1120, 1445, 1489 1501, 1502, 1504, 1505·7, 1509-1512), ἐκ σελ. 2379 ὑπὸ Γ. Ταρσούλη. Πρὸς τούτοις ἐσταχυολογήθη λαογραφικὴ ὕλη ἐκ τῶν ἐξῆς ἐντύπων: Μελανοφρύδου, Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλλ. γλῶσσα καὶ Ἱ. Λαμπρίδου, Ζαγοριακὰ ὑπὸ Δ. Πετροπούλου, Ν. Δημητρακοπούλου Νομικαὶ ἐνασχολήσεις τ. Β' σ. 79-138 ὑπὸ Δ. Λουκάτου, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1938 καὶ 1940 καὶ L. Heuzey, Excursion dans la Thessalie turque ὑπὸ Γ. Ταρσούλη, τῆς ἀποδελτιώσεως αὐτῶν προπαρασκευασθείσης ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου.

Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης ἀπεδελτιώθησαν 783 ἄσματα, 88 δίστιχα, 3944 παροιμίαι, 53 παραμύθια, 10 μῦθοι, 35 παραδόσεις, 36 αἰνίγματα, 13 ἐπῳδαί, 66 εὐχαί,

60 παρωνύμια, 100 τοπωνύμια, καὶ ποικίλη ἄλλη λαογραφικὴ ὕλη, ἀναφερομένη εἰς τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὰς δοξασίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ὕλης ἐγένετο ἡ ἑξῆς ἐργασία:

Εἰς τὴν κατάταξιν τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων ἠσχολήθησαν οἱ συντάκται Μαρία Ἰωαννίδου καὶ Γεώργιος Πολίτης, καὶ ἡ μὲν πρώτη, ἐργασθεῖσα ἐπὶ πεντάμηνον μόνον, κατέταξε 596 ᾠσματα, ὁ δὲ δεύτερος 977, ἀσχοληθεὶς συγχρόνως καὶ εἰς τὸν καταρτισμὸν εὐρετηρίου τῶν κλέφτικων καὶ τῶν ἐρωτικῶν ᾠσμάτων. Ὁ συντάκτης Δ. Λουκᾶτος ἐξηκολούθησε τὸν ἔλεγχον τῆς γενομένης μέχρι τοῦδε κατατάξεως τῶν παροιμιῶν τοῦ Ἀρχείου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὁμοίαν ἐργασίαν τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου, προχωρήσας ἀπὸ τοῦ λήμματος *κόθρος* μέχρι τοῦ λήμματος *μουζοῦρι* καὶ ἀνακατατάξας 1576 παροιμίας ἐσφαλμένως καταταχθείσας. Τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου ἠσχολήθη εἰς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν μαγείαν, τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας καὶ τὴν μαντικὴν, καὶ εἰς τὴν σύνταξιν ἐρωτηματολογίων, σχετικῶν μὲ τὰς δοξασίας καὶ τὰς συνηθείας ταύτας.

Χρῆσιν τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου ἔκαμαν εἰς τὰς μελέτας των οἱ καθηγηταὶ κ. κ. Ἰ. Ἀποστολάκης καὶ Φαίδων Κουκουλές, ὁ ἀρχιτέκτων κ. Σπ. Τσαούσης καὶ αἱ κυραὶ Κατερίνα Κακούρη, Ἑλένη Περράκη καὶ Καλλιόπη Μπαξεβάνη.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρχείου εἰσῆλθον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἕξ ἔντυπα, καταγραφέντα ὑπ' ἀριθ. 1596 - 1601, ἅπαντα ἐκ δωρεῶν, 1 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Μ. Στεφανίδου, 1 ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, 1 ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Ποντίων καὶ 3 ὑπὸ τῆς δ. Γ. Ταρσούλη.

Οὕτως ἔληξε καὶ τὸ ἔτος τοῦτο, πλήρες περιπετειῶν, τὰς ὁποίας συνεπέφευρεν ἡ μακρὰ καὶ βαρεῖα δουλεία τοῦ ἔθνους.

Μὲ τὴν Ἐλευθερίαν ἐπανελθοῦσαν ἤδη εἰς τὴν Πατρίδα μας καὶ μὲ τὰς δυνάμεις τοῦ Ἀρχείου εἰς προσωπικὸν ἠϋξημένας ἐλπίζομεν ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς ἔτους, ὅτι θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰς προσπάθειάς ἡμῶν πρὸς προαγωγὴν τοῦ ἔθνικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Φεβρουαρίου 1945

Ὁ Διευθυντὴς
Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

- *Αγαθόπολις 5, 38, 44, 50
 *Αγιάσος 125, 134
 *Αγία Άννα Εύβοίας 105, 141
 *Αγία Παρασκευή Λέσβου 143
 *Αγία Σοφία Λήμνου 130
 *Αγ. Γεώργιος Λασηθίου 81₃
 *Αγραφα 114, 118
 *Αγχιάλος 47, 48₁, 107, 115, 118, 139, 142
 *Αδριανούπολις 20, 128, 132
 *Αηβλάσης 24, 25
 *Αθήναι 114, 132, 152₁
 Αϊγινα 132
 Αϊνος 28, 101, 107, 109, 137
 Αιτωλία 5, 34₅, 46, 62, 77, 79, 87, 95, 96, 97, 103, 106, 115, 120, 129, 132, 133, 138, 141, 142, 144, 146₅
 *Ακαλαν 116
 *Ακαρνανία 62, 79
 *Αλεποχώρι 22
 *Αλμυρός 135, 147, 152₁
 *Αμανή Χίου 74, 75
 *Αμοργός 128, 146
 *Αμόριον 14
 *Αμπελάκια 17, 85
 *Αμπρακιά 70₉
 *Ανακοῦ Καπαδοκίας 135
 *Ανασελίτσα 135
 *Ανδρος 80, 94
 *Απόσκεπος Καστορίας 129
 *Απύρανθος 44₅, 124, 128
 *Αράχοβα Παρνασσ. 34₅, 74₁, 98, 103, 114, 130
 *Αργος 114
 *Αργος Ὀρεστικόν 117, 121
 *Αργοστόλιον 111
 *Αργυρόπολις 147, 148₁
 *Αρκαδία 114
 *Αρτα 89
 *ΑΣώματος Ρεθύμνου 92
 *Αφούγγια 76₃
 Αχελώ (Αγχιάλος) 47
 Βάρος Λήμνου 74₃, 139
 Βασιλικό Θράκης 28, 37₂
 Βελβενδός 60
 Βελίστι 30, 31
 Βέντζια Μακεδονίας 47₁, 93, 135, 136
 Βέργα 152₁
 Βέροια 90, 141
 Βήσανη 96
 Βλάστη Μακεδονίας 90, 109
 Βλαχόφωνοι βλ. Πίνδος
 Βογατσικόν 113, 123
 Βοιωτία 79
 Βούρβουρα Κυνουρίας 70₉
 Βούργαρι 28
 Βραχώρι Ἡπείρου 63₃, 70₆
 Βρυσικό 17
 Γαλανᾶδες Νάξου 138
 Γκιουμουρτζίνα 20
 Γορτυνία 146₅, 147
 Γουρνάκι Βεντζίων 93
 Γρίζι Πυλίας 91
 Γύθειον 141
 Δαδιά 10, 45
 Δαμασκηνιά Κοζάνης 116, 118
 Δεμάτι Μαλακασίου 108
 Δηρός 145
 Διδυμότειχον 5, 15, 20, 32
 Δογαντζί 13
 Δραχμάνι 46₁
 Δρυμός Μακεδονίας 104, 113, 116, 119, 142
 Δωδεκάνησος 67, 72, 76
 *Ελάτεια 46₁
 *Ελληνοχώριον 32
 *Επτάνησος 101
 Εύβοια 60, 61₂, 70₄, 147
 Εύκάρουον 116
 Ζάκυνθος 106, 146₆, 147, 154
 *Ἡπειρος 47₁, 48, 62, 64, 65, 69, 71, 74, 79, 87, 113, 114, 116, 120, 124, 131, 142, 146₆
 Θεσσαλία 47₁, 48, 79, 100, 114
 Θήβαι 49₁
 Θήρα 70₇, 93
 Θράκη 5, 45, 62, 66, 71, 75, 79, 81₁, 122, 123
 *Ἰθάκη 147
 *Ἰμβρος 91, 134
 *Ἰνναχώριον 71₄, 103
 *Ἰόνιοι νῆσοι 79
 Καβακλί 5, 24, 38
 Καβατζίκι Αἴνου 141
 Καινούργιο χωριὸ Πυλίας 143
 Καλάβρυτα 86, 47₄
 Καλάμαι 94
 Κάλιανη 47₁
 Καπλάνι Πυλίας 70₃
 Καπαδοκία 54
 Καράμζα 15
 Καρδάμυλα Χίου 147
 Κάρπαθος 80₄, 88, 90, 96, 122, 123, 126, 129, 133, 138
 Καρωτή 16, 32
 Καστανόφυτον Καστορίας 117
 Καστορία 113, 124
 Κατάλακκος Λήμνου 91
 Κατιρλί Βιθυνίας 88
 Κατσιδόνι Σητείας Κρήτης 121, 134, 143
 Κελόσα Πόντου 117
 Κερασοῦς 120, 122, 148
 Κέρκυρα 88, 89, 118, 144
 Κεφαλληνία 62, 95, 112, 123, 134
 Κεφαλόβρυσον Αἰτωλίας 46₁

- Κέφαλος Κῶ 66
 Κίος Βιθυνίας 98, 111, 112, 120
 Κιουπλί 9, 15, 42
 Κοζάνη 47,
 Κοινή 74
 Κομοτηνή 113
 Κορώνη 74
 Κορώνη 71, 74₁, 94, 99, 101, 119, 123, 127, 138
 Κρασιά Ἐλασσόνας 122
 Κρεμαστή Ρόδου 140
 Κρήνη Ἰωνίας 123, 133, 147
 Κρήνη 62, 64, 65₁, 67, 70, 71, 72, 78, 79, 81, 87, 99, 104, 128, 142, 146₅
 Κρώμη 148
 Κυδωνία 71₃, 123, 125
 Κύθηρα 62, 154
 Κύθνος 124
 Κυκλάδες 76, 79
 Κύπρος 65, 68, 79, 82, 88, 91, 92, 100, 102, 114, 116, 124, 128
 Κῶς 66, 68, 69, 70₁, 75
 Κωστί Θράκης 15, 43₄, 44, 54₇, 55, 90, 114, 119, 128
- Λάβαρα 13, 58₁
 Λαδᾶ Ἀλαγονίας 108, 109
 Λακεδαιμόνων 146
 Λακκοβίκια Μακεδονίας 105, 140
 Λακωνία 76, 79, 152₁
 Λασήθι 97, 103, 116, 127
 Λάστα Γορτυνίας 146
 Λατσίδα Κρήτης 142
 Λεμεσός Κύπρου 98
 Λέρος 88, 106
 Λέσβος 77, 92, 105, 126
 Λευκάς 118, 147
 Λευκίμη 12
 Λήμνος 66, 71₅, 78, 79, 88, 99, 113, 115, 122, 124, 128, 134, 135
 Μαντεμοχώρια Χαλκιδικῆς 85
 Μάδυτος 112, 125, 130
 Μακεδονία 5, 46, 47₁, 54, 66, 79, 114, 116, 122
- Μάλγαρα Θράκης 117, 118
 Μάνδρα Σουφλίου 33₂
 Μάνη 65, 76₆, 78, 100, 145, 146, 152, 153
 Μανιάκι 54₇, 55, 72₂, 87, 91, 96, 97, 107, 141
 Μαραθόκαμπος Σάμου 99
 Μαραθῶν 131
 Μαράσια Ἀδριαν/πόλεως 121
 Μαυρομαντήλι Χασίων 122
 Μεγάλο Μπογιαλίκι 23
 Μεγίστη 146₅
 Μεθώνη 125, 133
 Μεραμβέλλον 103
 Μεσημβρία 5, 38, 50, 85, 107, 118, 120, 136, 140
 Μεσσήνη 77
 Μεσοχώρι Καρπάθου 105
 Μεσοχώρι Πυλίας 75₆, 118
 Μεταξάδες 21, 33, 38
 Μέτραι Θράκης 111, 115, 132, 142
 Μήλος 68
 Μικρά Ἀσία 49, 79
 Μικρὸν Τύρνοβον Στραντζας 49
 Μονοφάτσιον Κρήτης 63
 Μοράβα 50
 Μόρφου Κύπρου 62
 Μπαϊντίρι Μ. Ἀσίας 110
 Μπάνα 25
 Μπάστα Μεσσηνίας 109
 Μπουρουντζοῦκι Ἀγχιάλου 27
 Μπροντίβο 27, 28, 43, 44
 Μύκονος 153₃
- Ναζλί 111
 Ναίμονας Μεσημβρίας 26, 112, 113, 117, 131, 140, 143
 Νάξος 70, 76₃, 80, 114
 Ναύπλιον 114
 Νένητα Χίου 137
 Νῆσοι Αἰγαίου 85
 Νίσυρος 116
- Οἰνὴ Πόντου 148
 Οὔζουν Κιουπροῦ 20
- Παλαδάριον Προύσης 100
 Παλιοῦρι 18, 19, 33, 49₁
- Παλούκοβα 31
 Πάργα 118
 Παρπαριά Χίου 75
 Πάτραι 132
 Πελεκέλι Χαλκιδικῆς 46
 Πελοπόννησος 48, 72, 74₅, 77₁₀, 81
 Περιβόλια Κρήτης 90
 Πέτρα Θράκης 5, 29, 137
 Πετράδες 15
 Πίνδος 115
 Πλάκα Λήμνου 136
 Πόντος 66, 76, 93, 117, 119, 121, 122, 130, 133, 144, 147, 148
 Πρέβεζα 98
 Πυλία 64₂, 77, 94, 106, 143, 144
 Πύργος 49
 Πωγωνιανή Ἡπείρου 52₄, 96, 106
- Ραβδάς 27
 Ρεθύμνη 63
 Ρεϊσδερε 129
 Ροδόπη 46
 Ρόδος 64, 71, 99, 134
- Σαμόκοβον Ἀνατ. Θράκης 104, 113, 121
 Σάμος 45₃, 62, 94, 114, 128, 146
 Σβέρδια Λήμνου 124, 130
 Σηλυβρία 139
 Σιάτιστα 117
 Σιγή Βιθυνίας 71, 100, 101, 110
 Σιμιτλί Ραιδεστοῦ 119
 Σιναπλί 137
 Σινώπη 34₅, 92, 119, 125, 127, 128, 129, 133, 137, 138
 Σκάρδος 50
 Σκάρμιγκας 133
 Σκόπελος 5, 88
 Σκόπελος Θράκης 29, 116, 124, 137
 Σκοπὸς Ἀνατολ. Θράκης 5, 74₁, 123
 Σκῦρος 77, 123, 125, 126, 127, 130, 131, 133, 147

Σλαβονία 50
 Σμύρνη 138
 Σούρμενα 118
 Σουφλι 5, 15, 33
 Σπάρτη 101, 119
 Σπάρτη Μ. Ἀσίας 115
 Στενήμαχος 131, 140, 142
 Σύμη 88, 89, 114
 Σῦρος 66, 142
 Σφακιά 64₅
 Σωζόπολις 89, 138
 Τελώνια Λέσβου 113
 Τήλος 86
 Τήνος 93

Τζίμος Μεσημβρίας 117
 Τοπόλια Δυτ. Κρήτης 104
 Τραπεζοῦς 87, 118, 148
 Τρίγλεια Βιθυνίας 132
 Τρίκκαλα Κορινθίας 77₈
 Τριφυλία Ὀλυμπίας 65
 Τριφύλλι 6
 Τριφύλλιον Θράκης 42, 52
 Τσακήλι Θράκης 137
 Τσακωνιά 65
 Τσαούσκιοϊ 22
 Τσορέκκιοϊ 5, 29, 131
 *Υδρα 122, 139

Φεραὶ 5, 42
 Φθιώτις 138
 Φυλαχτὸ 12
 Φυσίνη Δήμου 77
 Χάβαρη Ἡλείας 154
 Χαλκιδική (Γιουροῦκοι) 46
 Χάσια 122, 126
 Χεκμιλί 33
 Χίος 61, 71₈, 76, 105, 115,
 117, 127
 Χούνη Εὐρυτανίας 47₄
 Χτένι 47₁
 Ὠρωπὸς 131

ΠΙΝΑΞ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

*Αθήναιος 83₁
 Αἰσχύλος 151₁₀
 *Απολλόδωρος 82₂
 *Αποστόλιος 151
 *Αρριανὸς 151₂
 *Αριστοτέλης 59₁

Δημοσθένης 82₂, 149
 Διογενιανὸς 150, 151
 Διόδωρος Σικελιώτης 151₂
 Du Cange 78₁₁

Εὐπολις 151₁
 Εὐστάθιος Θεσσ/νίκης 149₆

Ζηνόβιος 149, 150

*Ἡσύχιος 63₈, 151₉

Θεοδώρητος ὁ Κύρου 54
 Θεόκριτος 68

*Ἰσοκράτης 82₂

Καλλίνικος 84

Λέων ὁ Σοφὸς 80₈

Μακάριος 150
 Ματθαῖος Εὐαγγελ. 77₁₀

Ξενοφῶν 82₁

*Ὀμηρος 83₁
 *Ὀρειβάσιος 78

Πλάτων 151
 Πλίνιος 81₆, 151₁
 Πλούταρχος 34₄, 35₆, 149₄,
 151₂

Σέξτος Ἐμπειρικὸς 78
 Σουΐδας 150₉, 151₉
 Σοφοκλῆς 151₈
 Στέφανος Βυζάντιος 150₉

Φιλόστρατος 35₆
 Φωκυλίδης 82₁
 Φώτιος 149₆, 150₉

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

<p>ἀγάπαι 83
 ἀγγαρεία-ἀγγάρεια 73, 77, 78
 ἀγερμοὶ 135
 ἁγία Βαρβάρα 110 κέ.
 — Βλαχέραινα 89
 — Δομνή 140
 — Μαρίνα (καινούρια φω-
 τιὰ κατὰ τὴν ἑορτὴν
 της) 50
 — Πακουή-Πακού, βλέπε
 Ἵπαπαντή.
 ἁγιασμός (τῶν Φώτων κ.ἄ.)
 7, 19, 92, 103, 142—
 μεγάλος 135
 ἁγίδα 79
 ἁγικά 43
 Ἁγιοκλαψίνος βλ. Ἁγ. Κλή-
 μης
 ἁγιολίθαρσ 47, 98
 ἅγιος Ἄθανάσιος 141
 — Ἄκουφος (Ἰάκωβος) 88
 — Ἄνδρέας ὁ τρυποτηγα-
 νίτης 89
 — Ἀντώνιος 90, 141
 — Ἀρμογένης (Ἐρμογέ-
 νης) 88
 — Βασίλειος 123 κέ.
 — Βλάσιος 144
 — Γεώργιος 90
 — Ἐλευθέριος 112
 — Εὐθύμιος 141
 — Ἰγνάτιος 113
 — Ἰωάννης 139 κέ. θερμο-
 λόγος-ριγολόγος 89
 — Κλήμης 88
 — Κυπριανὸς ἐν Κύπρῳ 92
 — Κωνσταντῖνος Τριπο-
 ρινὸς 90
 — Μόδεστος 113
 — Νικόλαος 111
 — Προκόπιος 88
 — Σάββας 111
 — Σπυρίδων 89, 98, 112</p> | <p>ἅγιος Στυλιανὸς 88
 — Συκαλαῖς 105
 — Συμεὼν 142
 — Τρύφων 142
 — Φανούριος 88
 — Χαράλαμπος 143
 ἄγνεια: εἰς μαγγανείας 40,
 ἀγριοκερασιά 30, 47,
 Ἄδὰμ 92
 ἀδελφοί: πρῶτος καὶ τελευ-
 ταῖος - μονογενεῖς 26, 40,
 50 - δίδυμοι 27, 50, 51, 52
 ἀηνικολαόγιορτα 109
 ἀκοίμητη λειτουργία 100, 101
 ἄκριτος 47, βλ. καὶ σιωπὴ
 ἀλλαξοβοιδίζω 62
 ἀλλατούρα-ἀλλατούριασμα 65
 ἀμίλητο νερὸ 129, 136
 ἀμφιδρόμια 48
 ἀναθήματα 99
 ἀνάκαρτοι 114 βλ. καὶ Καλ-
 λικάντζαροι
 Ἄνάληψις 94
 ἀναλο νερὸ βλ. ἀμίλητο νερὸ
 ἀνάρτησις κλάδων 122
 ἀναστενάρηδες 28, 54,
 ἀνεμονέρι 92, 93
 ἀνεμοφωτιά 44
 ἀνοιγμα τῆς βρύσης 130
 ἀντιβόθεια 60
 ἀντικάματο 62
 ἀντισηκάρικα 62
 ἀντίφωτα 141
 ἀξίωμα 140
 ἀποκαμούδα 71
 Ἄποπαντή βλ. Ἵπαπαντή
 ἀποσουρητή 122
 ἀποσπέρη, ἀποσπερίδες 71
 ἀποχτενίδια 132
 ἀργατιά 67, 76,
 ἀριστερόχειρες (εἰς μαγγα-
 νείας) 8, 10, 11, 12, 16, 17,
 18, 26, 39, 41, 47</p> | <p>ἀρκαυλειὸ 64
 ἀρκαύλης 64
 ἀρνοκλήκι ἢ ἀρνοκλήσι 72
 ἀρντίτς βλ. κέδρο
 ἄρτοι: τρόπος παρασκευῆς 105
 — ἁγ. Νικολάου 111
 Ἄρχάγγελος Μιχαὴλ 88
 ἀσήμωμα εἰκόνων 99
 ἀσθένεια: διώξιμο ἀρρώστειας
 ἀπὸ τὸ χωριὸ 28 βλ. πυρά,
 τρυποπέρασμα
 ἀσπροβδόμαδο 95
 ἄστροφα 47,
 badátzos (καλλικάντζαρος)
 135 τὰ badatzoúda 135
 βαρβάρα (ἡ) — βάρβαρα (τὰ)
 110, 111
 βασιλικὸς 138, 139
 βασιλόκοττα 123
 βασιλοκουλλούρα 125
 βασιλόπιττα 123
 βασιλούδια 124
 βασιλόψωμο 123
 βδομαδιάτικο 62
 βελόνη 56
 βέργα μαγικὴ 30
 βλόυρους 87
 βοδόκλωρα 123
 βοῦβες 65
 βουόπιττα 123
 βούτυρο 126
 βουτηχτάδες 136
 βρεξούδια (τὰ) 137
 βρικόλακας 6, 7, 21, 34, 44, 49
 βρωμονέρια 92
 γαζοφυλάκια 84
 γαλομέτρεις 64,
 γελαδάρης 66
 γενὶ ἀτές 12, 27
 Γεραρχόντων (τῶν) 141
 γιανὶ καρά 6, 10, 11, 44, 45</p> |
|---|--|--|

γιαρδίμ-γιαρδούμ 79
γιαρδιμτζήδες 79
γκίρλιτσα 56
γκολιόμπαρ' βλ. γυμνότης
γκόλιους (γκόλιαβος, γκόλια-
τους, γκολιόμπαρος) βλ.
γυμνότης
γίπλα 122
γκλοκ'νιά 11
Γουρλομάτα βλ. Παναγία
γούστρελος 44
γυμνότης 7, 13, 14, 15, 16, 17,
18, 20, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 29, 33, 40, 50, 52, 57
δαίμων πυρός 38₁ — άσθε-
νείας 50
δανεικοί 60 (δανεικολογία, δα-
νεικαριά, δανεικαρολόοι)
δεκαπεντίζω 93
δένδρα: στοιχειωμένα, ήσκιω-
μένα 98
δέσιμο καλλικαντζάρου 114—
μοίρας 13,
διάβασμα άσθενειών 14, 43
διαβολάνεμος 27, 44
διαβολιά 81
διαβολόστια 29. βλ. και δια-
βολοφωτιά
διαβολοφωτιά 5 κέ. 25, 26,
27, 28, 29, 44, 49, 53
διαβουλουψώμ' 105
διασκόρπισις άμμου 122
δίδυμοι: βλ. άδελφοί
δίοδος δι' όπης — νέα γέννη-
σις 48' βλ. και τρυποπέ-
ρασμα
δώδεκα 57
δωδεκαμερίτης 117.
δωδεκάημερα 113
δώρα πρωτοχρονιας 127
εικόνες θαυματουργοί 90 —
περιαγωγή εικόνων 43, 136
έμβάπτισις εις ποταμόν 137
έγκαινιάσμα 31
έγγαρικοί 67
έγκοίμησις εις έκκλησίας 102
έκκλησία: κατοικία του 'Α-
γίου 90

έμπολον (βγαίνει στα έμπο-
λα) 72
έμπυροσκοπία 122
έννεα 13, 15, 24, 52, 57
έπαιτεία, εις μαγειαν 57
έπτα 20, 30, 57
έπτάζυμα (έφτάζζουμο) 106
έρανοι 83
έργατιά: βλ. άργατιά
έστία: προσκύνησις 96' περι-
τήν - περιφορά 47
έταιρεία η συνεδρία 83
εύκολογάω 86
ζαμπουνλίκ' 25
ζερβός: βλ. άριστερόχειρ
ζώσιμο έκκλησίας 98 κέ.
θεοφάνεια 91, 134 — ίπποδρο-
μιαί 138
θλουμμάρι 72
θεοδώριμαν 93
θυμίασις 43
θύμνιασμα της πίττας 119,
120
θυσίαι: διαφόρων ζώων 100,
107, 108' βλ. και προσ-
φοραί
Ίούδας 54
κιζδίζδας 21
κάηδες 114
καθαρμοί 33, 34, 42₃ — εικό-
νων οικιών 56, 94
καθαρότης εις μαγειαν 39, 40,
57₁
καθαρήριος χαρακτήρ πυ-
ρών 54
Καϊλιώτης 89
καινούρια φωτιά: βλ. φωτιά
κάλαντα 121, 127
καλεστική, καλεδκή, καλι-
στη 77
καλιντραδες 135
καλιστήνα 128
καλλικάντζαροι 54, 56₃, 134,
135' όνόματα κ. 114
καλογέρωμα 101
καλοχερίδια 128

κάπνισμα άρρώστου 48
καπνός: εις άσθενείας 41
καρά γανίκ 14, 18, 19, 21,
22, 27, 29, 44, 49₁
καρφίον 56₃
κάρφωμα ζώου εις σταυρο-
δρόμι 42₃
καταχύσματα 127
κατουρλήδες (καλλικάντζαροι)
114
καυκιά 65₂
καϋσις ζώου 42₃
καψι η κατσι 86
κέδρον: πυρά εκ κ. 6, 7, 11,
15, 16, 17, 18, 21, 22, 29
κέντος 76
κέρασμα της βρύσης 120, 129
κεσκέκι 144
κεχαγιας 78
κιβώτια έλέους 84, 85
κίοσια (Μωμόεροι) 122
κλοπή εις μαγειαν 15, 17, 20,
56, 57
κλωστή: άπόθεσις κ. άσθε-
νών 33
κοινασία 65
κοινάτο η κοινās 62, 64, 65,
βλ. και συζεψιά
κοινάτορας 64, 65
Κοϊνης (έπόν.) 65
κοινή τράπεζα εις πανηγύ-
ρεις 144
κόκκες 64
κολλήβας - κολλήγας 61
κολληματάρης 61
κόλλυβα: άγίου Νικολάου 111
- άγίου Μοδέστου 113 -
- άγίου Βασιλείου 124
κοπατσιάρηδες 66
κούα 63, 65
κουλληγικό χωράφι 79
κουλλούρι: Χριστουγέννων
115, 122, κλικούδ' τ' Καλ-
λικάντζαρου 119 - θερι-
σμού 104
κούμουλα 116
κουρκουνιώτης (ό ταξ. Μι-
χαήλ) 89
κουρμπάνι 99, 100, 107, 142
κουτι των πτωχών 85

κούτσουρο (Χριστουγέννων)
117

κουρουπάρικα 72₈, 73

κοφτό 129

κρασοφιλιὰ 77

κτυπήματα: με βέργαν, κλά-
δους 127, 131

κύκλος μαγικός 43₄

κωλοβελόνηδες 114 βλ. καλ-
λικάντζαροι

λαλάγγια 112

λέηση 103

λεφτοκαρυὰ 25

ἄληβόθεια - ἄληνοβόθεια 60

λυκοτσαγκαραῖοι - λυκοτσά-
γκαροι 114

μάζεμα 77

μακαριά 116

μαμμή 117

μαρμαριτες 134

μάχαιρα μαγική 56

μεγάλη Πέφτη 30

μειλίγματα 106

μέλι 125, 126

μελόπιττα 110

μεντζι 71, 79

μεταβίβασις ἀσθενείας 33

μετάληψις: προετοιμασία μ. 94

μεταμφιέσεις 121, 135

μητᾶτο 64

μνημόσυνα 127

Μοδέστου φυλλάδα 6, 43, 67

μοῖρα: προσκάλεσμα μ. 132

μονάζω 93

μονομερίτικο πουκάμισο 33 -
παννὶ ἁγ. Χαράλαμπος
143 - λειτουργιὰ. 100, 101

μονονόματοι 16, 17, 22, 25,
33, 39, 58

μονοσιτεία 93

μονοφαγία 93

μουζούρι 65₂

μπάλος 71

μπάμπω 117

μπογαζλαμᾶς 13

μπουλστρήνα 128

Μυλιαργοῦσα Παναγία (ἡ) - 142

Μωμοέροι-ια 122

νερό: ν. ἀπὸ πηγᾶδι 12 - και-
νούριο, νιὸ ν. 34₈, 129, 130,
138, τρεχούμενο ν. 34, 35,
42₁, ἄναλο νερὸ 136, κοιμι-
σμένο ν. 97, ν. τῆς πρω-
ταπριλιάς 97, ραντισμὸς
μὲ ν. 34, βλ. καὶ ὕδωρ,
σιωπή.

Νικολοβάρα: τ' ἄη - 109,
110

Notfeuer 36₂, 39₁, 55

νῦξ εἰς μαγειάν 14, 38

νυχτέρια 70

ξέλαση 71, 77, 79

ξύλα: ἀποτρεπτικὰ κερανοῦ
37 - διὰ καινούριαν φωτιά
23 (φλαμουριά) 29, 30,
47 (ἀγριοκερασιά, κέδρον,
πεῦκο).

ξυλοφωτιά 31, 46, 54

ξωτικό 48

ὄνομα: σημασία του διὰ τὴν
παραγωγὴν καινούριας φω-
τιάς 21, 22, 23, 29, 51. βλ.
καὶ μονονόματοι

ὄρδια 75

ὄρταγιά 81

ὄρτακιά 62

ὄρτακλήδες 62

ὄρτακλίχι 62, 81₁

παγάνα (ἡ) ἢ παγανιά 75

παγανὰ (τά) 114

παμπόγεροι 140

Παναγία: ἐπικλήσεις 88, τῆς
Π. τραπέζι 119

πανιέρια 104

παραγκαιριά 78₁₁

παρακάθι 71

παρακάλεση ἢ παρακαλεσιά 77

παρακαλιά 77, 79

παρακαμούδι 71

παρακαμνητὸ 71

παραμόνεμα 75

παραπιάνω 78

παραπιασμὸς 78

παρασπόρι 78, 79

πέλεκυς 56

πενταρολόγοι 63

πέραμα 10

πέρασμα: ἀπὸ τρυπα 6, 7, 8,
11, 12, 14, 15, 16, 17, 18,
19, 21, 22, 23, 27, 31 - ἀπὸ
ποταμὸ 10, 30 - ἀπὸ φω-
τιά 22, 23, 24, 25, 26, 27,
28, 30, 52 - ἀπὸ τῆ σιὰ
18 - ἀπὸ νερὸ 9

πέταλον 56, 57

πιδιακὸ 64

πίσσα 42₂

πίττα: - Χριστουγέννων 115 -
ἁγ. Βασιλείου 124, 125,
126

πλανήταροι 114, 115

ποδαρικό 121, 128

πολυσπόρια 124, 129

πουλουστρήνα 128

προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ 132

προδόρπια 125

προζύμι: παρασκευὴ π. 116

προσφοραὶ: εἰς ἁγίους 106 -
εἰς νεκροὺς 116, 127 - εἰς
τὸν φοῦρνον 96 - εἰς δαι-
μον. ὄντα, στοιχεῖα 106,
127 - εἰς πηγὴν 97

πρωτάγιαση 134

πρωτεύουσα (ἐκκλησία) 90

πρωτοχροσιά: ἔθιμα 124 κέ.

πρωτότοκος 51₇

πῦρ: παραγωγή νέου πυρὸς
29, 30, 35, 36, 51 - ἀπο-
τρεπτικὸν δαιμόνων 56 -
ζωντανὸν 38₂, 50 βλ. καὶ
φωτιά

πύρα φούρνου 66

πυραὶ περιοδικαί: πήδημα π.
54, 55 - π. Χριστουγέννων
117 - π. Θεοφανείων 135

ράκος: ἀπόθεσις ρ. ἀσθε-
νῶν 33

ρόδι 125, 128, 130

Σάββατον 9, 13, 15, 17, 18,
20, 34, 58

σαββατιανὸς 11

σαράντα: - λειτουργίαι 31, 47
- κύματα 94, 136

σαρμάδες 116
 σβέσις πυρῶν 21, 36
 σεμπριά 64· βλ. καὶ σμιξιά
 σεμπρικό χωράφι 79
 σέμπροι 61, 64
 σεντάγκα 71
 σημάδι 64,
 σημαδόξυλο 64,
 σημισάτορας 64
 σίδερο 5, 7, 14, 15, 19, 24 -
 μαγικό σ. 49,
 σίδηρος:· σιδ. ἀντικείμενα εἰς
 μαγ. ἐνεργείας 56 - ὡς φυ-
 λακτὸν 57
 σιφέρει 80
 Σιφώτ'ς 54, 135
 σιωπὴ εἰς μαγείαν 14, 23, 40,
 58,· βλ. καὶ ἀμίλητο, ἀναλο-
 νερό.
 σκαρκάντζαλος 117
 σκλάβωμα 101, 102
 σμερδάκι 44, 45
 σμιγατόροι 62
 σμιγοὶ 64
 σμιξιά 61, 64· βλ. καὶ σεμπριά
 σμιξιάρηδες· βλ. σμιγοὶ
 σμίχτες 61, 64
 σουρβάκια 128
 σουρβίζω 128
 σπάστρουσες 70
 σπερνά 111
 σπλήνα 24, 30, 44,
 σπορόταβλα ἢ τάβλα 80,
 σταυροδρόμι 7, 25, 26, 29, 33,
 41, 42, 46, 48, 49, 110 βλ.
 καὶ τρίστρατο.
 σταυρὸς 8
 σταύρωμα: ζώων 15, 16, 19,
 58 - ἄλωνιου 91 - σπιτιοῦ
 138
 στάχτη παλιά 9 - καινούρια 36 -
 σταχτιάδες, σταχτοπόδηδες
 (καλλικάντζαροι) 114
 στημὸς 76
 στοιχειὸ 46,
 σύζευγα 62

συζευτάδες 62
 συζειψιά 62
 σ'ναλλαξά 62
 Συμόγιωρτα 141
 συνέπαρμα 69
 σύψωμο 80
 τάμα 99
 τάξιμο (βοδιοῦ) 100
 τεκὲς 121
 τελεσίμ' 20
 τζιτζιροκούλικο 104, 105
 τηγανόπ'τες 125
 Τίμιο ξύλο 91
 τρανὸς χορὸς 109
 τρία 26
 Τριανταρχόντων (τῶν) 141
 τρίστρατο 33, 52· βλ. καὶ σταυ-
 ροδρόμι.
 Τρίτ'(η) 20
 Τροία 147
 Τροιάδα 147
 τρύπα βλ. τρυποπέρασμα
 τρυποπέρασμα 34, 46· βλ. καὶ
 πέρασμα
 Τρω(γ)άδα 145, 147
 τσίτσιδοι βλ. γυμνότης
 Ὑπαπαντή 142
 ὑποκάμισο βλ. μονομερήτικο
 φασκιών· ἢ ἀρκούδα 124
 φιλεύουν τὸ μύλο 127
 φιλιὰ 77,₁₀
 φιτσιαδόροι 64,
 φλαμουριά 22, 24, 25, 27
 Φλεβαριανή· βλ. Ὑπαπαντή
 φλόγια 45
 φουντουκιά (ξύλα φ. πρὸς πα-
 ραγωγὴν καινούριας φω-
 τιάς) 29, 30
 φραγμὸς μαγικὸς 43,
 φράξιμο τοῦ χωριοῦ 28
 φυλακτὰ 91
 φῶς: ἅγιον - καινούριο - νιὸ
 - 35, 96

φωτιά: καινούρια φ. 5, 6, 7,
 9, 12, 15, 19, 23, 24, 27,
 33, 36, 41, 45, 46, 49, 50,
 51, 52, 53, 54, 96 - καθαρ-
 τήριος 34, πέρασμα ζώων
 ἀπὸ φ. 47, γουρουνήσια φ.
 43, πήδημα, φ. 28 δύναμη
 τοῦ σπιτιοῦ 40,₄ 55, 97,
 ἄγγελος φ. 40,₄ 96, πάν-
 τρεμα φ. 118 σκάλισμα,
 ἀνακάτεμα φ. 118, 121,
 124, 127, 129

φωτίκι 137
 φώτιση 134
 φωτίτσα 134
 φωτοκέρια 137

χαλβᾶς 112
 χάλυψ εἰς μαγείαν 56
 χαμουδράκια 44, 45
 χάρη 72
 χατζήδικος γάμος 100
 χερ'κὸ 20
 χιρλαμᾶς 10, 13, 56
 χλαμπούρι βλ. φλαμουριά
 χοιρόλιμους 57
 χοῖρος: κάψιμο χ. 28, 42, 52
 κέ. θάψιμο χ. 46
 χοιροσφαξίματα (χοιρο-
 σφράϊα) 115
 χοτζάδες: γράφουν τὰ ζῶα
 πρὸς θεραπείαν 13
 χριστόξυλο 117
 Χριστοῦ, τοῦ Χ. τὰ γεννητού-
 ρια 119
 χριστόψωμα 115, 118
 χωραφιάτικο 62
 ψυχικάρηδες, ψυχικάριοι 71
 ψυχικὸ 71, 84
 ψυχικοὶ 71
 ὠμοπλατοσκοπία 132
 wildes Feuer 36,₂ 55

RÉSUMÉ DU VOLUME

Coutumes de magie et de superstition en vue de détourner des maladies épidémiques (Τρυποπέρασμα. Καινούργια φωτιά - διαβολοφωτιά. Σίδερο) par G. A. Mégas (pp. 5-58).

Au début de son étude l'auteur publie, sous forme narrative et dans l'idiome parlé par chacun de ses narrateurs, les témoignages recueillis sur place par lui-même sur les coutumes magiques pratiquées en Thrace et dans certaines autres régions de Grèce dans le but d'obtenir la guérison des animaux domestiques atteints par une épidémie, ou de détourner du village une épidémie qui sévit dans le voisinage (pp. 6-31). Suit un exposé qui comprend, d'une part, une description synthétique de ces coutumes, et, d'autre part, un commentaire scientifique des croyances superstitieuses qui en sont la cause. L'exposé se rapporte particulièrement aux opérations magiques pratiquées par les paysans au cas où leurs bêtes sont atteints par l'épidémie connue sous le nom scientifique d'«anthrax» et due, d'après les croyances populaires, à l'action malfaisante de certain mauvais génie (βρικόλακας, χαμοδράκι, σμερδάκι).

Ces opérations magiques pratiquées par les paysans de Thrace sont les suivantes: 1° faire passer les animaux malades ou non (dans certains cas les hommes aussi) à travers un passage souterrain creusé exprès au bord d'un tertre ou d'une route (pp. 32-34); 2° faire passer les hommes et les bêtes du village par dessus un «feu neuf», c.à.d. un feu produit sous certaines conditions d'ordre magique par le frottement, opéré d'une certaine manière, entre deux morceaux de bois sec (cèdre ou tilleul, de préférence) après l'extinction générale des feux et des lumières du village (pp. 34-41); 3° faire brûler vivant un animal du troupeau atteint par l'épidémie (d'habitude, un petit cochon), on l'enduit de poix, on lui met «le feu neuf», et on le laisse ainsi courir au milieu du troupeau, jusqu'à ce qu'il devienne la proie des flammes (pp. 42-43); 4° créer un cercle magique autour de l'étable ou du village entier par des feux continuels d'arbustes de buis, ou par la procession des images saintes (p. 43); 5° faire passer les animaux du village à travers un ruisseau (pp. 41); 6° faire marquer les animaux atteints ou non d'une brûlure au moyen d'une baguette de bois sec allumée au «feu neuf»,

ou du signe de la croix, au moyen d'une baguette de fer fabriquée selon certaines recettes magiques (pp. 41, 56-58).

Ensuite l'auteur fait une recherche sur l'usage à fins magiques du « feu neuf » dans le reste de la Grèce (Macédoine, Étolie), et dans les autres pays de la péninsule Balkanique et de l'Europe, ainsi que sur le sens attribué par chaque peuple à l'action magique des feux allumés à l'occasion d'une épidémie ou à un jour fixe de chaque année en vue de prévenir une épidémie. Cette recherche le conduit à la conclusion que la théorie de Frazer sur le *caractère purificateur* de tout feu périodiquement allumé, qui a son origine dans la coutume très ancienne des peuples européens de faire « du feu neuf » en cas d'épidémie, est juste. Par contre, l'auteur considère comme invraisemblable la théorie de Hofschläger, qui voit à l'origine de la coutume l'habitude des peuples pastoraux de l'Europe de mettre, de temps à autre, le feu à la steppe pour se débarrasser des insectes nuisibles; car cette théorie laisse inexplicé l'élément principale de la coutume, à savoir la guérison ou la purification des animaux malades, au moyen du feu (ce qui veut dire l'anéantissement de l'esprit malfaisant), et la croyance à la puissance magique du feu pour détourner l'influence malfaisante des esprits malins.

Coutumes de coopération et de solidarité chez le peuple grec par *Dém. A. Pétropoulos* (pp. 59-85).

Après une brève introduction sur la signification que présente la recherche scientifique de ces coutumes, l'auteur traite son sujet selon les deux points de vue suivants:

1° Coopération et solidarité dans les travaux des particuliers.

2° Coopération et solidarité dans l'exécution des travaux d'utilité commune.

Dans la première partie l'auteur examine la coopération du point de vue de l'intérêt mutuel des coopérants, ainsi que la coopération en groupes dans le but d'aider ceux qui en ont besoin toujours dans le cadre de l'esprit de solidarité sociale. L'examen s'étend aux données de la coopération dans les travaux d'agriculture, d'élevage, de ménage etc. L'auteur examine aussi la coopération en groupes animée par l'esprit chrétien de l'altruisme, dans le but de porter secours aux indigents.

Dans la deuxième partie sont traitées la coopération et la solidarité en vue de réaliser des travaux d'utilité commune, à savoir la construction d'églises, d'écoles, de ponts, d'aqueducs, de routes, la culture de champs de la communauté, les précautions contre les dommages causés par des animaux nuisibles, par des bandits, etc.

Dans un chapitre spécial l'auteur donne la définition des termes démocratiques se rapportant aux différentes espèces de coopération et de solidarité (ἀρωγατιά, παρακαλιά, καλεστική, ξέλαση, παρασπόρι, ἀγγαρεία etc.).

Ensuite l'auteur fait un court exposé des idées et des conceptions du peuple grec, relatives au sens moral de la coopération, des coutumes qui visent à sa réalisation, et souligne la valeur que présente le travail individuel dans le but de mener à bonne fin une œuvre quelconque.

Enfin l'auteur examine les manifestations semblables de coopération et de solidarité pendant l'antiquité, l'époque byzantine et post-byzantine. Il est amené à conclure que les principes chrétiens de l'altruisme, renforcés par les conditions nationales et sociales du temps de l'occupation turque, ont influencé tout particulièrement la formation des coutumes de coopération et de solidarité dans la société grecque moderne.

Questions de Laographie hellénique par G. A. Mégas (pp. 86-144).

L'auteur, Directeur des «Archives Laographiques de l'Académie d'Athènes», s'est chargé de publier trois fascicules afin d'offrir aux maîtres des écoles primaires et à tous ceux qui désirent contribuer à la recherche laographique, un formulaire des questions relatives aux actes et coutumes traditionnels du peuple grec. Le classement de la matière s'y fait d'après le système en vigueur aux «Archives Laographiques». Les questions proposées aux collecteurs de matériaux laographiques y sont présentées de manière simple, et elles sont éclaircies par des exemples convenables. De cette façon la connaissance de la vie du peuple, indispensable à tout chercheur, est mise à sa disposition de manière profitable pour lui-même et la recherche scientifique.

Le premier fascicule publié dans «l'Annuaire des Archives Laographiques» (Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) des années 1939 et 1940 comprend les chapitres suivants: 1° Questions concernant l'organisation sociale. 2° Questions de droit populaire. 3° Questions relatives à la vie enfantine. 4° Jeux et sports des enfants. 5° Questions se rapportant aux coutumes du mariage. 6° Questions relatives à la mort et aux morts.

Le deuxième fascicule publié dans l'«Annuaire» de 1941-1942 (actuellement sous presse) comprend: 7° Magie et coutumes de magie et de superstition. 8° Divination. 9° Astrologie-Météorologie. 10° Médecine populaire.

Le troisième fascicule est consacré au culte populaire. La première partie publiée dans le tome présent comprend: 1° Questions de culte en général. 2° Coutumes relatives au culte célébrées à l'occasion où à une circons-

tance déterminée. 3° Coutumes de culte célébrées périodiquement (examinées au point de vue général, d'abord, et spécialement, ensuite, au point de vue de l'époque de l'année; ici sont étudiées les coutumes célébrées pendant les fêtes de l'hiver).

Dans le tome qui suivra (1945-1946) seront publiées les coutumes de culte célébrées pendant les fêtes du printemps, de l'été et de l'automne, et, en appendice, les coutumes de culte particulières à la vie des pasteurs et des agriculteurs.

Troada par *D. B. Vajacacos* (pp. 145-154).

Le souvenir des malheurs légendaires de Troie a été formulé en expression proverbiale par les Grecs anciens (Ἰλιάς κακῶν) pour désigner tout grand malheur, et cette expression s'est conservée dans la tradition orale du peuple grec depuis la plus haute antiquité jusqu'aujourd'hui (ἔπαθα τῆς Τροίας τὰ κακά, τᾶκαμε Τρωάδα, ἐγένηκε Τρωάδα κλπ.). C'est une preuve de plus de la force et de la continuité ininterrompue de la tradition vivante chez le peuple grec.

L'auteur cite à l'occasion des exemples d'expressions proverbiales analogues, anciennes et modernes (Ἀζάνια κακά, τὰ Θηβαίων πάθη, ἐγώ εἶμαι ἢ Βέροια τ' Ἀρμυροῦ etc.) qui prouvent l'identité de la mentalité du peuple grec de l'antiquité à nos jours.

Actes des années 1943-1944 (pp. 155-159).

Tables (pp. 160-166).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γ. Α. Μέγα , Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν ἐπιδημικῶν νόσων. (Τρουποπέρασμα. Καινούργια φωτιά - διαβολοφωτιά. Σίδερο)	σελ.	5
Δ. Α. Πετροπούλου , Ἔθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.. .. .	»	59
Γ. Α. Μέγα , Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας: Κεφάλ. ΙΑ' Λαϊκὴ λατρεία	»	86
Δ. Βαγιακάκου , Τρωάδα	»	145
Γ. Α. Μέγα , Ἐκθέσεις τῶν ὑπὸ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου πεπραγμένων κατὰ τὰ ἔτη 1943 καὶ 1944	»	155
Πίναξ τοπωνυμίων	»	160
Πίναξ λέξεων καὶ πραγμάτων	»	163
Résumé	»	167

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,, 10149